

Mina förfäder Osterman

1600 – 1800-talet

av Per Olof Osterman

Förord

Tillsammans med mina två bröder Lars och Göran skrev jag 2011 boken *Vår närmaste släkt*. Med den ville vi berätta för barn och barnbarn om vår barndom och vad vi visste om våra föräldrar och far- och morföräldrar. De underlag vi använde utgjordes av fotografier och dokument som vi själva ägde och som systematiserades och bifogades den digitala upplagan på nätet. Boken inleds med en översikt över tidigare kända generationer av släkten Osterman, Huss och Edström och i dessa fall hämtades kunskapen från befintligt, tidigare publicerat material (framför allt böcker om släkten Huss respektive om släkten Osterman i *Svenska slätkalendern 1978*) och någon egen släktforskning gjorde vi inte.

När vi skrivit boken *Vår närmaste släkt* konstaterade vi att kunskapen om personer i tidigare generationer Huss var betydligt större än om dem i Ostermansläkten. Paradoxalt nog visste vi också mer om våra förfäder Osterman(n) i Bochum, Westfalen i Tyskland på 1600-talet än om släktingarna efter invandringen till Sverige, sannolikt på 1670-talet. Detta sammanhänger med att det i Bochum funnits ett bevarat och uttalat intresse för den ryske statsmannen Andrej Ivanovitj (Heinrich Johann Friedrich) Ostermann, brorson till vår anfader, Christopher Diedrich, som invandrade till Sverige. År 2000-2001 ordnades exempelvis en gemensam utställning om Graf Ostermann i Moskva och sedan i Bochum och även 2013 en utställning som jag besökte på Stadtarchiv i Bochum (se bilaga 2 om bägge dessa utställningar).

Arkiven i Bochum förstördes i stor utsträckning under andra världskriget varför vi är beroende av äldre forskning för kunskap om släktens tidigast kända generationer. Här har vårt med statsmannen gemensamma ursprung varit gynnsamt. Utöver de Heimatbücher som vi redovisat i *Vår närmaste släkt*, har jag genom kontakt med Reverend James Brown vid Pauluskyrkan i Bochum fått ytterligare dokument som biläggs denna skrift (bilaga 1) och som främst ger ny kunskap om vår anfader, prästen Johann Ostermann. Denne ledde den lutherska församlingen i Bochum i 37 år och arbetet med att bygga Pauluskyrkan där. Ny kunskap är också att Bochums idag äldsta boningshus, sannolikt från 1630-talet, tros ha tillhört prästfamiljen Ostermann och möjligen då är det hus där min farfars farfars farfars far växte upp innan han utvandrade till Sverige.

I *Svenska slätkalendern 1978* redovisas översiktligt de olika tidigare generationerna med datum för födelse och död samt titlar, giftermål och barn – beträffande de senare framför allt de manliga ättlingar som förde efternamnet vidare, bilaga 4. Där finns däremot inget skrivet om personernas liv. Tanken med denna skrift är att med hjälp av egen släktforskning försöka bidra med kunskap om i första hand mina egna förfäder Osterman och deras familjer i rakt nedstigande led och fram till den dokumentation som redovisas i *Vår närmaste släkt*. I mitt sökande efter fakta har jag läst många kyrkböcker och andra dokument och då även funnit sådant som inte direkt berör min släktgren eller släkt men jag redovisar även en del av detta i tron att det skulle kunna bli till hjälp för andra släktforskare och historiskt intresserade. Ett exempel på detta är uppsatsen om det dop i Göteborg där Gustaf III var ende fadder 1788 och om bakgrunden till kungens vistelse i staden. Skildringen finns med som bilaga 5 och har också publicerats 2013 i Göteborgsregionens släktforskares medlemsblad, Västanbladet.

En vanlig fråga är om alla Ostermän är släkt. Den går nog inte att besvara. Ostermann Hof var en av sju gårdar i Wiemelhausen, söder om Bochum, i slutet av 1400-talet. Den fanns kvar långt in på 1900-talet. På 1500-talet finns ytterligare en bondgård vars ägare hette Ostermann strax norr om Bochum. Det är väl mest sannolikt att dessa familjer tillhörde samma släkt och sedan dess bör många generationer ha fötts. Vi vet inget om eventuella syskon till prästen Johann Ostermann och han kan ha haft fler barn än dem vi känner till, han anges ha haft ”minst fyra söner och en dotter”. Namnet är inte allmänt men inte heller särskilt ovanligt i

Europa och USA och många av dem härleder i släkttavlor på internet sitt ursprung till Bochum och våra kända förfäder där. I Sverige fanns/finns personer med namnet Osterman som inte är ättlingar till ”vår” Christopher Diedrich som invandrade till Sverige från Bochum. Jag redovisar några med koppling till Ostindiska kompaniet i kapitlet om Justus Christopher Osterman samt andra under 1700-talet i det efterföljande kapitlet. Även dessa Ostermän kan förstås ha sina rötter i Bochum och vara ättlingar till andra släktingar som invandrat till Sverige.

Efter de två inledande kapitlen om våra äldsta kända förfäder i Westfalen och situationen i Blekinge vid tiden för Christopher Diedrichs invandring under senare delen av 1600-talet ägnas varje generation av mina förfäder egna kapitel. Mer kända medlemmar av den äldre släktgrenen Osterman redovisas summariskt i ett eget avsnitt. I vissa fall ges relativt stort utrymme för utblickar och historisk bakgrundsbeskrivning. Främst gäller det Ostindiska kompaniet, där farfars farfars far var anställd som superkargör. Dennes äldste son och hans ättlingar ägnas också ett eget kapitel, liksom släktgrenen i Skattkärr, som stod pappa nära.

Källor anges sist i varje kapitel. Referenser till kyrkböcker anges enligt uppgifter som erhållits med utnyttjande av Ancestry. Där det går har sidan i kyrkboken angetts, annars Ancestrys nummer på bilden för aktuellt uppslag i kyrkboken.

Sommaren 2013 gjorde jag en resa till Spanien, varvid jag besökte Cadiz, som hade central betydelse för Ostindiska kompaniets handel (se farfars farfars far, superkargören). Dessutom gjorde jag med mina bröder Lars och Göran en resa ”i fädrens spår” till Karlskrona, Lemnhult, Göteborg, Gunnared, Rommele, Gillberga och Skattkärr i Karlstad. Min forskning om förfädren Osterman avslutade jag sedan med en resa till Bochum i Westfalen, där de äldsta kända anfädren bodde. Bilder togs vid dessa resor och ny information inhämtades framför allt genom kontakter med välvilliga personer som hade kunskap om historien och kunde visa på kunskapskällor. Resultat från resorna har inarbetats i berättelsen och bilagorna och det framgår vilka foton som är nytagna av författaren.

Flera personer har varit till stor hjälp i mitt arbete med att kartlägga släkten. Reverend James Brown vid Pauluskyrkan i Bochum har tagit fram skriftligt material och bilder som framhållits ovan, och i sammanhanget vill jag tacka min bror Göran som bidragit med översättning av tyskan i dessa dokument. Historikern Karl Bergman (forskningschef och docent i historia vid Blekinge tekniska högskola) har ställt eget forskningsmaterial till förfogande rörande Christopher Diedrichs (I) insats i det nygrundade Karlskrona. I Karlskrona har också Lena Johansson, världsarvssamordnare vid kulturförvaltningen, samt Harald Andersson och Inge Pettersson hjälpt mig ta fram bilder och fakta om den tyska församlingens första 100 år, se även bilaga 3. Arkivarie Malin Juvas på Landsarkivet i Göteborg har hjälpt mig med framtagande av dokument, tips och information som väsentligt bidragit till kunskap om vår yngre gren av släkten Osterman efter att den etablerat sig på västkusten. Jag är mycket tacksam för dessa bidrag. Ett varmt tack går också till ättlingarna till farfars bror Johan Fredrik i Skattkärr (Sven Ostermans barn Wille och Anlis samt Åke Ostermans barn Fredrik med hustru Ulla) för hjälp med omfattande material som belyser denna släktgren. Makarna Bo och Inez Lindberg tackas för bidrag vid tolkning av ett par av dopanteckningarna i Tyska församlingen i Karlskrona och Eva Nicklasson, som forskar på 1700-talskonkurser, för hjälp med tolkning av handlingar rörande Christopher Diedrich Ostermans konkurs 1798.

Uppsala den 12 november 2013

Per Olof Osterman

Innehållsförteckning

Förord	1
Våra förfäder i Bochum i Westfalen	6
De första kända generationerna Osterman	6
Westfalens och Bochums historia	7
Våra anfäder Ostermann i Bochum	8
Finns ett släkthus bevarat i Bochum?.....	12
Källor.....	13
Blekinge på invandraren Ostermanns tid – Karlskrona grundas.....	14
Förhållandena i Sverige då slakten invandrade från Bochum.....	14
Karlskrona grundläggs som stad på bekostnad av Ronneby och Kristianopel	15
Ostermansgatan	17
Livet i Karlskrona första fyra decennierna.....	18
Tyska församlingen i Karlskrona	21
Källor.....	24
Christopher Diedrich I.....	25
Elsebe Margareta Schlyter och hennes släkt	26
Barnen	28
Dop – faddrar/dopvittnen	28
Säg mig vem du umgås med och jag ska säga dig vem du är	29
Christopher Diedrichs insatser för tyska församlingen	30
Christopher Diedrich som handelsman	31
I stadens tjänst	34
Titulärborgmästare	34
Christopher Diedrich (II) och hans familj	36
Barnen	38
Källor.....	40
Äldre grenens stamfar, Christopher Diedrich (III) och hans ättlingar	41
Säteriet Herrenässja i Lemnhult	41
Barnen	43
Släkttavla med urval av äldre grenens män från C D (III) till 1900-talets början.....	45
Ättlingar till Justus Reinholdt Osterman och Ulrika Charlotta Pettersson.....	45
Ättlingar till Christopher Diedrich och Sara Helena Wieselgren.....	47
Källor.....	48
Mitt släkträd från yngre grenens stamfar, Justus Christopher Osterman	49
Farfars farfars far - Justus Christopher Osterman och hans tid.....	50
Frihetstiden.....	50

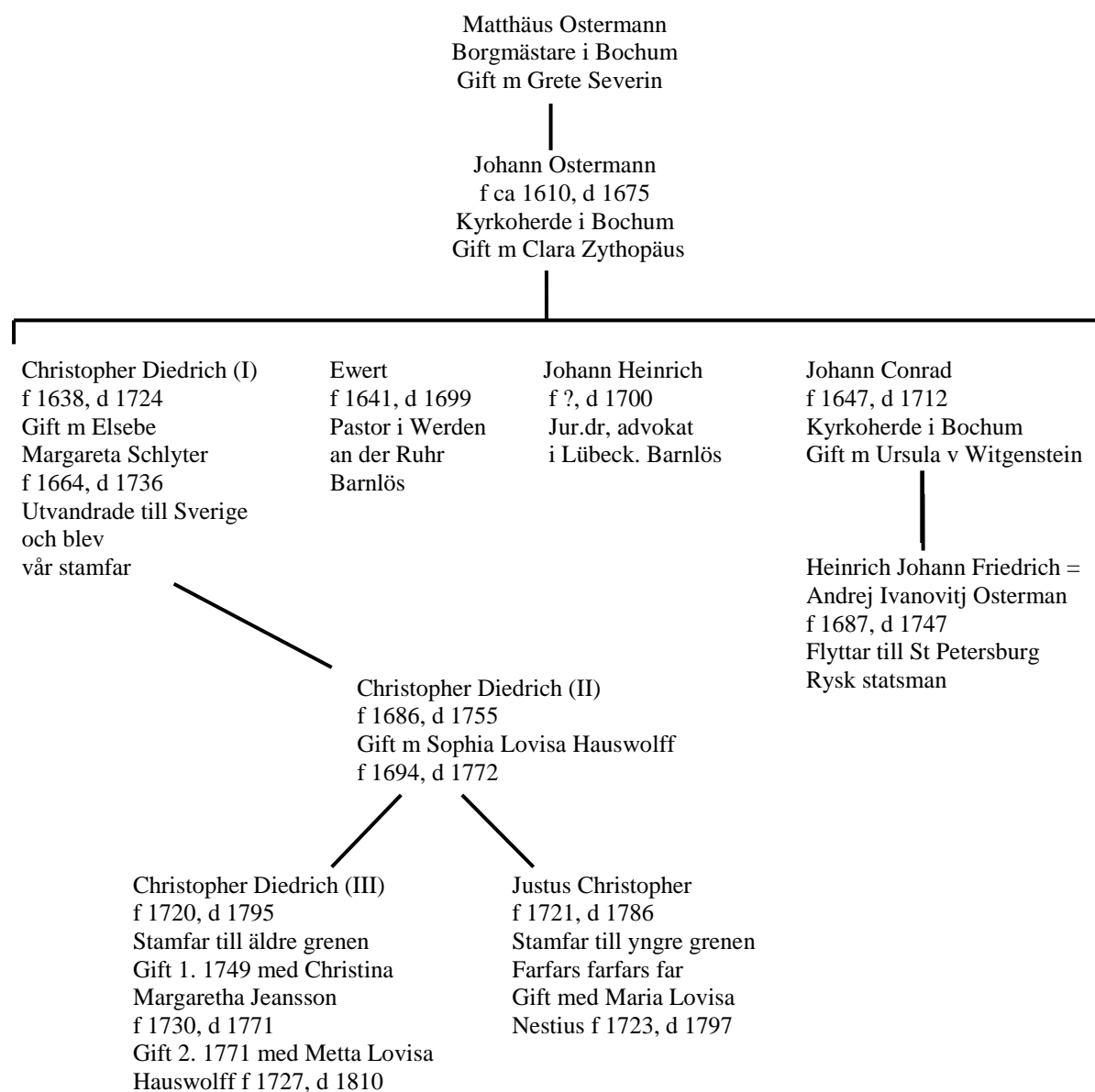
Justus Christopher och hans maka	51
Ostindiska kompaniet.....	51
Superkargören Justus Christopher.....	58
Justus Christophers relationer till kompaniets ledning	64
Två andra Ostermän som också arbetade vid Ostindiska kompaniet.....	65
Övriga noteringar om Justus Christopher Ostermans liv	66
Barnen	67
Källor.....	69
Ostermän på 1700-talet med oklar släktskap till oss.....	71
Justus Christophers äldste son, Johan Christopher, och hans ättlingar	73
Barnen	75
Om ättlingar från första äktenskapet	75
Om ättlingar från andra äktenskapet	76
Källor.....	77
Justus Christophers yngste son, Christopher Diedrich, min farfars farfar	78
Handelsmannen Christopher Diedrich och hans maka	78
Konkursen 1798	79
”Godsägare” i Gunnared, Angereds socken.....	80
Barnen	84
Källor.....	87
Farfars far – Johan Christopher med familj	89
Johan Christopher och hans maka.....	89
Om gården Sjuntorp	89
Lantbrukare i Angered	90
Konkursen 1838	90
Lantbrukare på gården Lilla Oxhagen i Rödbo.....	91
Lantbrukare på prästgården i Björkris, Tölö, Halland.....	92
Johans liv efter 65 års ålder.....	94
Barnen	95
Källor.....	98
Farfars bror Johan Fredrik och släktgrenen i Skattkärr	101
Johan Fredrik bosätter sig i Eds socken i Värmland	101
Familjen bosätter sig i Skattkärr, Östra Fågelviks socken 1896	102
Sonen Johan Fredrik Wilhelm och hans familj	105
Källor.....	111
Farfar - Edvard Constantin Osterman	112
Farfars uppväxt.....	112

Teologiska studier i Uppsala 1870-1872.....	112
Predikant i Göteborg vid S:t Johanneskyrkan 1873	115
Predikant vid Carnegiebruken 1876	116
Kyrkoherde i Masthuggsförsamlingen och Oscar Fredriks församling	117
Farfars första äktenskap	118
Farfar och några nära släktingar i Göteborg.....	119
Farfar gifter sig med vår farmor 1891	120
Farfars död 1909.....	121
Källor.....	124
Bilaga 1. Material erhållet 2012 och 2013 från Reverend James Brown vid English Speaking Christian Congregation vid Pauluskyrkan i Bochum	126
Ostermann Familie in Bochum	127
Geschichte der Pauluskirche Bochum, Kirchengemeinde Altstadt.....	134
Introduktionsbrevet i Colligir Buch I med översättning av James Brown	139
Die Pauluskirche und Ihre Gemeinde.....	148
Bilaga 2. Utställningar om Heinrich Friedrich Ostermann på Bochum Stadtarchiv	167
Utställning 2001, även visad i Moskva: Ein deutscher am Zarenthron.....	168
Utställning 2013: Bochum – das fremde und das eigene	173
Bilaga 3. Tyska församlingens första sekel – Christopher Diedrichs (I) roll.....	177
J B Wolffs minnestavla 1789 i Heliga Trefaldighetskyrkan i Karlskrona	177
Christopher Diedrichs (I) insatser för Tyska församlingen.....	179
Bilaga 4. Utdråg ur Svenska Släktkalendern 1978.....	184
Bilaga 5. Dop i Göteborg med kunglig fadder under teaterkriget 1788.....	191

Våra förfäder i Bochum i Westfalen

I boken *Vår närmaste släkt*¹ redovisas kunskap om våra äldsta kända släktingar som levde i Bochum i Westfalen, Tyskland och om den kända och i Bochum fortfarande väl uppmärksammade ryska grenen. Den kunskap vi har grundas framför allt på utförliga artiklar i *Heimatbuch* nr 4 (1938)² och nr 5 (1951)³ från Bochum. Dessa artiklar redovisas i sin helhet i dokumentationen till *Vår närmaste släkt*. Kompletterande information har genom personlig kontakt 2012 erhållits från Reverend James Brown vid English Speaking Christian Congregation vid Pauluskyrkan i Bochum, bilaga 1, med svensk översättning av min bror Göran. Se även *Svenskt Biografiskt lexikon*.⁴ Som påpekats¹ är uppgifterna om våra äldsta förfäder felaktiga och förvirrande i *Svenska Släktkalendern 1978* och tidigare utgåvor⁵ men i.ö. finns där värdefulla uppgifter om svenska grenen, se bilaga 4.

De första kända generationerna Osterman

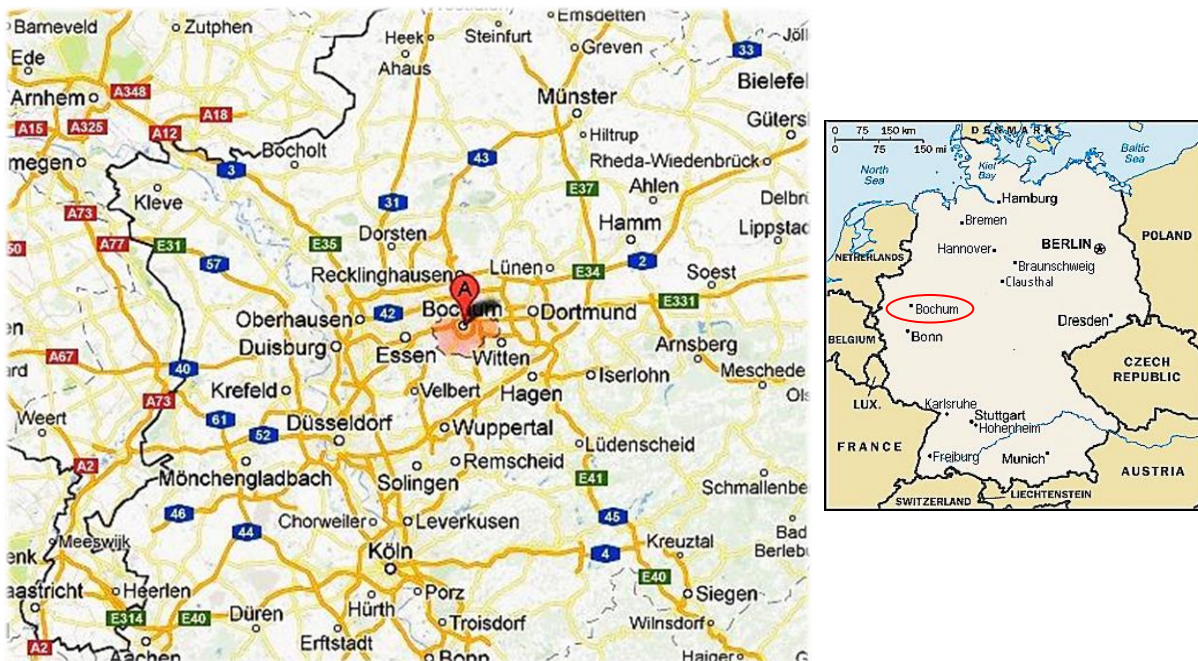

Westfalens och Bochums historia

Westfalen är en gammal historisk region som under tidig medeltid var ett av tre sachsiska stamområden. Westfalen blev 1180 ett hertigdöme, underställt ärkebiskopen av Köln. På 1600-talet var det tyskspråkiga området i Europa ett lapptäcke av hundratals stater, men alla regenter lydde under den katolske kejsaren i Wien, överhuvud för det Tysk-Romerska riket. Vid den tiden hade många av småstaterna blivit protestantiska och det tyska riket splittrades. Kejsaren ville öka sin makt och tvinga de tyska stater som blivit protestantiska att åter bli katolska. Det var upptakten till trettioåriga kriget 1618. Kriget drabbade den tyska civilbefolkningen mycket hårt genom att de inblandade arméerna klarade sin försörjning genom plundring och genom att skatter togs ut från befolkningen av de stridande parterna. Dessutom bidrog framför allt svält och epidemier till att en stor andel av befolkningen dog. Dödstalen varierade mellan olika regioner och Westfalen tillhörde inte de hårdast drabbade områdena men man räknar med att omkring 40 procent av den tyska lantbefolkningen och en tredjedel av stadsbefolkningen dog. Freden 1648 kallas den westfaliska eftersom fredstraktaten undertecknades i Münster i Westfalen. Sverige gjorde territoriella vinster i norra Tyskland och befäste sin ställning som en stormakt.

Westfalen delades 1803 mellan Preussen och Hessen-Darmstadt då ärkestiftet sekulariserades. Efter Napoleonkrigens slut 1815 blev större delen av Westfalen en preussisk provins, som 1946 uppgick i förbundsdelstaten Nordrhein-Westfalen.

Bochum fick stadsrättigheter redan 1321 men förblev en obetydlig lantlig stad till 1800-talet, då staden utvecklades till ett viktigt centrum för kolbrytning och med stål- och järnindustri. Ännu 1842 hade Bochum bara 4 000 invånare. Under andra världskriget bombades Bochum svårt och närmare 40 procent av byggnaderna förstördes. Idag har kolgruvorna stängts medan stål- och verkstadsindustri fortfarande är omfattande med två Opelfabriker i Bochum. Det finns också företag inom kemi och elektronikområdet och ett rymdforskningsinstitut. Bochum har utvecklats till ett kulturellt centrum och handelscentrum i Ruhrområdet med bl.a... Ruhruniversitetet med 50 000 studenter. 2013 närmar sig antalet invånare 400 000.

Bochum ligger i nuvarande tyska delstaten Nordrhein-Westfalen

Våra anfäder Ostermann i Bochum

I skattboken för grevskapet Mark 1486 omtalas ”Ostermann Hof” som en av sju bondgårdar i Wiemelhausen, då en förort till Bochum. Enligt dokument i bilaga 1 fanns i slutet av 1500-talet två bondgårdar med Ostermanns namn i den närmaste omgivningen till Bochum. En låg norr om centrum i Riemke och en i Wiemelhausen, lika långt söder om centrum, och den i Wiemelhausen anses vara familjens stamgård. Enligt skatteuppteckningen 1486 var Ostermanns gård jämte gården Wiemelhausen den största i Wiemelhausen. Det framhålls att bönderna Ostermann tillhör de få som ”lyckades att, genom alla tidernas svårigheter och växlande öden, bevara sitt oberoende som godsherrar.³ Den Ostermannska gården i Wiemelhausen fanns kvar långt in på 1900-talet. Då den köptes av Deutsch-Luxemburgische Bergwerksgesellschaft i början på 1900-talet tillhörde ägaren dock inte släkten Ostermann.²

Wiemelhausen är en sydlig förort som sedan 1908 ingår i Bochum

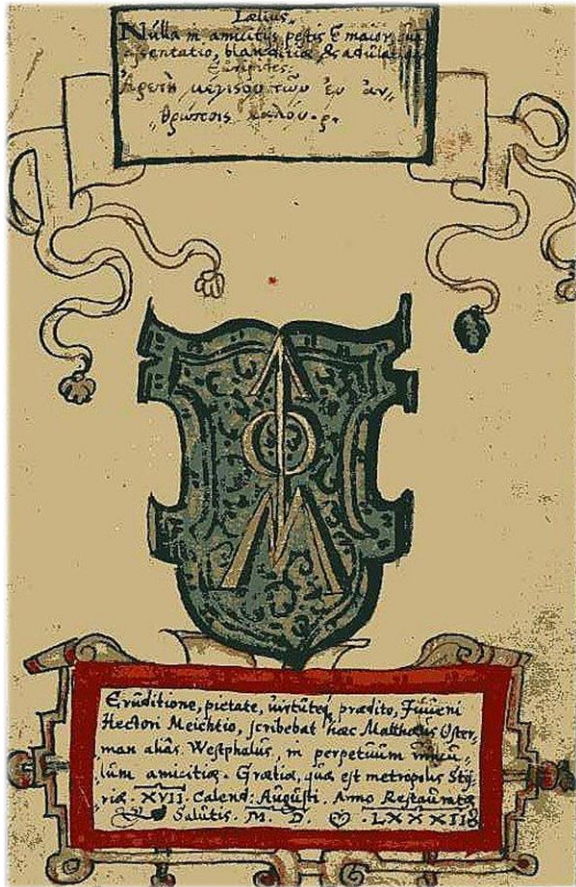
En gata i dagens Wiemelhausen, nära det nybyggda universitetet, har namnet Ostermannstrasse och vid gatan finns en minnesplakett över vår mest berömda släkting, den ryske statsmannen Andrej Ivanovitj (Heinrich Johann Friedrich) Ostermann

På gården levde vår tidigast identifierade släkting, *Matthäus Ostermann*, under senare delen av 1500-talet. Han var sannolikt född på 1560-talet.

1582 befinner sig Matthäus Ostermann, även kallad Westfalus, som student i Graz, där han, enligt tidens sed, till en studiekamrat skrev några verser ur den grekiska och latinska klassiska litteraturen i en minnesbok (Stammbuch), se bild nedan.

Han avlade borgared i Bochum 1583 och skriver då in sig i stadsarkivet som ”Matheus Ostermann aus Wymelhausen”. 1584 verkade han där som sakkörare, vilket omnämns i en urkund den 24:e februari detta år. 1598 och 1618 återfinns han som borgmästare i Bochum. Genom sin hustru *Margaretha (Grete) Severin*, dotter till Bochums stadskamrer Johann Severin, blev han upptagen bland de ledande familjerna.

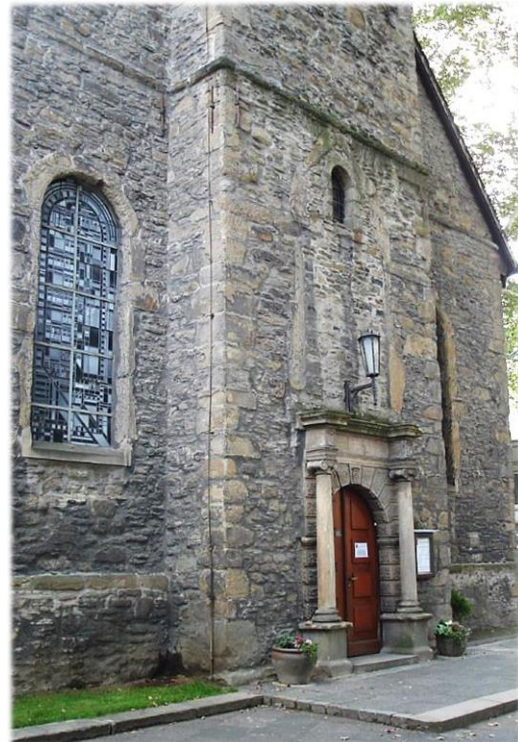

Matthäus Ostermans (skriver själv namnet här med ett n) anteckningar i en studiekamrats minnesbok 1582 (handteckning 9,3 x 14,5 cm, Stadtarchiv Bochum, NAP 21/8, Slg. Ostermann)

Se bilaga 1 för översättning

Farfars farfars farfars farfar, Matthäus Ostermanns son *Johann(es) Ostermann*, föddes 1610. Han studerade teologi och rekryterades redan under studietiden som pastor till lutherska församlingen i Bochum. När han blivit klar med studierna utnämndes han till och förblev församlingens kyrkoherde 1637-75. Johann ledde arbetet med att bygga Pauluskyrkan i Bochum. Grundstenen lades 1655 och kyrkan invigdes 1659. I bilaga 1 finns detaljerade skildringar av den lutherska församlingens etablerande under en svår tid, vilken präglades av religionskrig, och av Pauluskyrkan och dess präster.

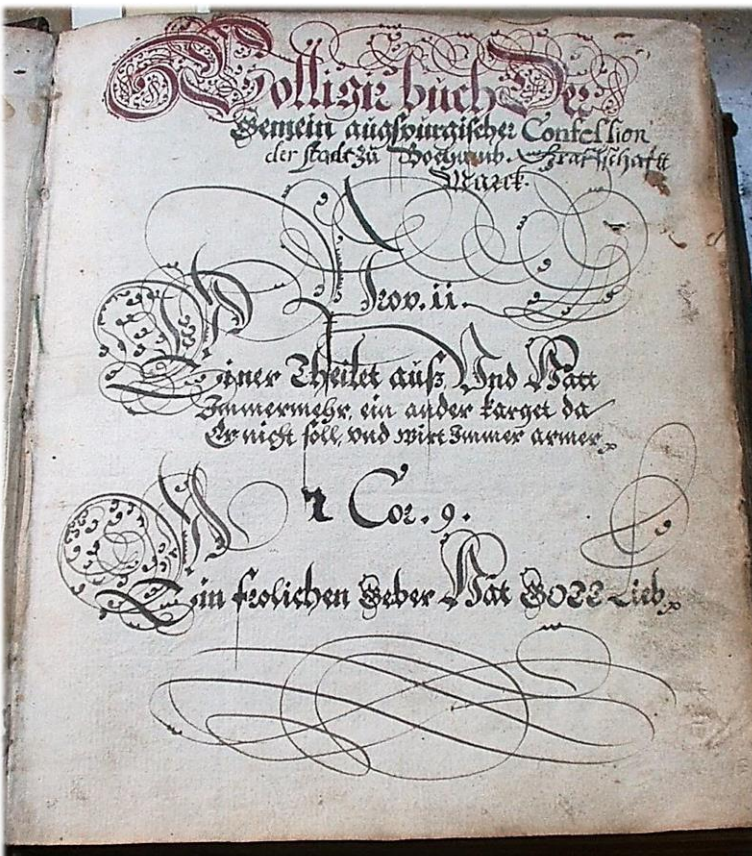
Pauluskyrkan före andra världskriget v. 1943 förstörde en bomb kyrkans tak, altaret, Johann Ostermanns grav, kyrksilvret samt tornhuven. Ytermurarna var bevarade. Vid restaureringen togs putsen på ytterväggarna bort och större fönster i tornet ovan dörren murades igen, som framgår av foto år 2013

Pauluskyrkan vid författarens besök i Bochum 2013

1650-talets kyrkbygge finansierades inte bara genom bidrag med material och pengar från församlingen, enskilda donatorer och samhällen runt Bochum utan också genom gåvor långt ifrån i Europa. Man organiserade insamlingsresor från Helsingborg i norr till Frankfurt i söder, från Amsterdam i väster till Berlin i öster. Pengar erhöles från exempelvis "Skånefararna" och "Stockholmsfararna" och även danske kungen gav ekonomiskt stöd. Donatorer och donerade summor noterades prydligt i en kollektbok ("Colligir Buch"), varav två av fyra är bevarade och Pauluskyrkans mest värdefulla bevarade dokument (se även utförlig beskrivning i bilaga 1).

Titelbladet i "Colligir Buch I" t v och nedan brev med ändamålsbeskrivning avsett för donatorer i samma bok (se även tolkning i bilaga 1), underskrivet av Johann(es) Ostermann den 16 mars 1650 och med originalsigill

Titelbladets text lyder överst: Colligir Buch Der Gemein augsburgischer Confession der Stadt zu Bochumb. Graffschafft Marck

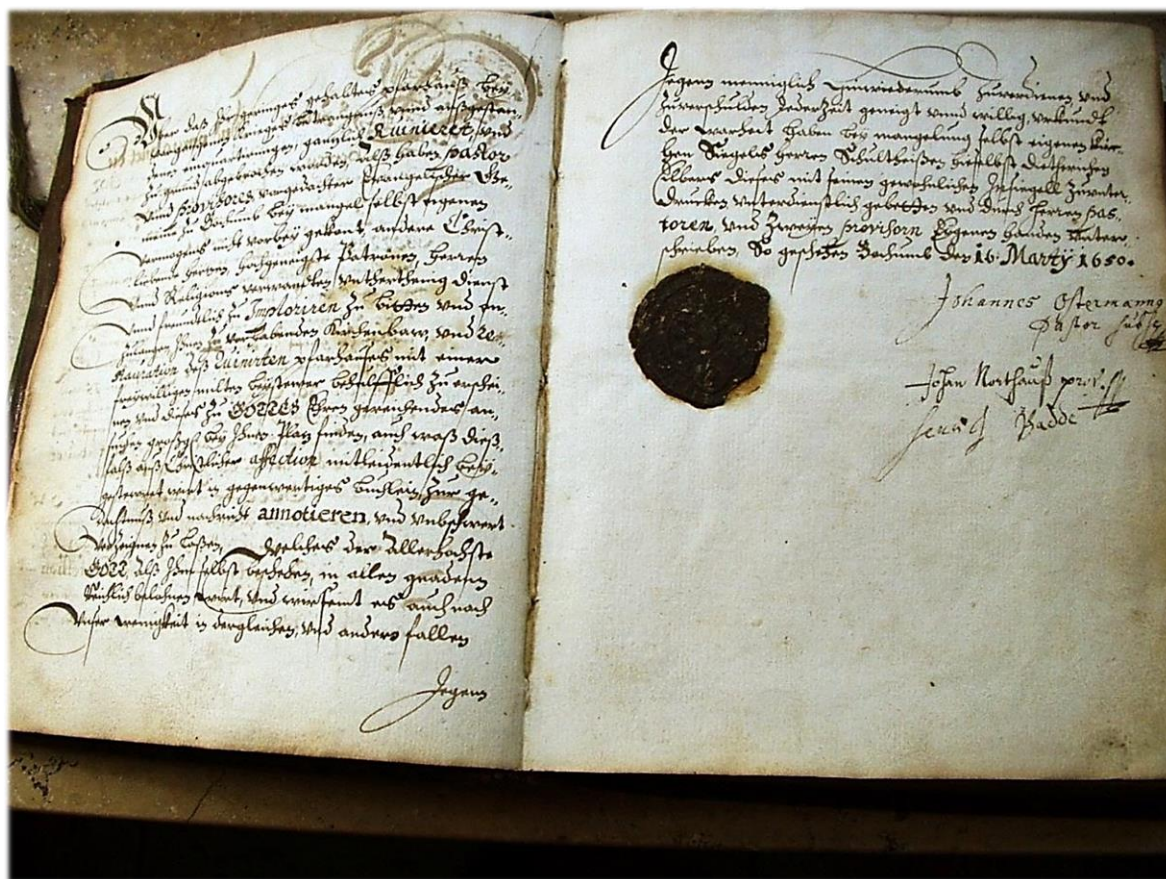
Två bibelcitater följer (svenska bibelöversättningen från 1917)

*"Prov ii" = Ordsp.boken 11:24
"Den ene utströr och får dock mer, den andre spar över hövan, men bliver allenast fattigare"*

samt

*2 Korinterbrevet, 9:7:
"Gud älskar en glad givare"*

När Johann dog den 13:e mars 1675 bisattes han i kyrkans kor. Gravplattan, som ända till den förstördes under andra världskriget befann sig bakom altaret, hade som omskrift:

A[nn]o 1675 die Sat[urnis] ante Dom[inicam] Laetare obiit Rev[erendus] ac Doctissimus D[ominus] Johannes Ostermann Pastor Aug[ustanae] Conf[essionis] Bochum[ensis] Prim[arius] (År 1675 på aftonen till fjärde söndagen i fastan dog den ärevördige och mycket lärde Herr Johannes Ostermann, superintendent vid den lutherska konfessionen i Bochum).

Under gårdsmärket och en framställning av kalken och paten liksom texten i 1. Kor. 3, 10-11, hade hans tacksamma församling låtit inmejsla följande inskrift: (med fri översättning av min bror Göran):

Här ligger i sin grift Herr Pastor Ostermann,
Som för vårt tempels byggnad av största iver brann
Och som med möda stor från allra första stund
Dess herdar ledde fram mot livets sanningsgrund
Dess grund var Jesus Christ; av Jesu blod och död
Han levde och han dog; hans själ Gud till sig bjöd

Hier liegt in dieser Gruft Herr Pastor Ostermann,
der um dies Tempels Bau viel Arbeit uff sich nahm,
und der die Herde Jesu Christ mit ohngesparten Fleiß
bey 38 Jahr zum Grund der Wahrheit weiss (wies).
Der Grund war Jesus Christ, uff Jesu Blut und Tod
er lebt und sterben thut, nun ist seine Seel bei Gott

Johann gifte sig med Clara Johanna Brauer Zythopaeus (1617-1680), dotter till gymnasieläraren vid läroverket i Dortmund och prästen i Wischelingen, Johann Brauer Zythopaeus, och Margaretha Wortmann. De fick minst fyra söner och en dotter (enligt bilaga 1). Sönerna var i åldersordning Christopher Diedrich, Ewert, Johann Heinrich och Johann Conrad. Dottern kan möjligen ha varit den Anna Gärdruth, som gifte sig i Karlskrona med tyske affärsmannen Johan Mikael Winckler, se kapitlet om Christopher Diedrich I. Ewert och Johann Heinrich dog barnlösa enligt uppgift. Christopher Diedrich blir stamfar för den svenska grenen och Johann Conrads son Heinrich för den ryska.

Från bilaga 1 och Heimatbuch 4 hämtas följande om Johann Conrad och hans barn.² Johann Conrad studerade i Dortmund, Kiel och Giessen och efterträdde fadern som kyrkoherde i

Bochum. Hans andra hustru, *Ursula Magdalena von Witgenstein* (stavas ibland Wittgenstein eller Wittkenstein) (1645/47-1696) var änka. Hon var i första äktenskapet gift med advokaten Jur. Dr. Johann Sölling. Ursula var dotter till Heinrich Adolf Witgenstein, advokat och notarius i Bochum, även borgmästare där och Kurbrandenburgsk geheimrat, i hans äktenskap med Adelheid Hugenpoth, dotter till en domare i Bochum. Paret fick 4 söner. *Sonen Johann Conrad* dog 1685 i späd ålder. *Sonen Johann Adolf* studerade med sin bror *Johann Christoph Diedrich* rättsvetenskap i Köln, Jena och Leipzig. Johann Adolf for 1711 tillbaka till Jena som ”juris Doctorand” efter att hans fru och barn dött, men dog själv där samma år. Johann Christoph Diedrich for 1702 till Petersburg, via Dresden och Wien och blev lärare och senare Mecklenburgskt sändebud vid hovet i St. Petersburg. Han fick lämna Ryssland då brodern *Heinrich Johann Friedrich = Andrej Ivanovitj* störtades 1741 och han dog ogift nära Werden kort före det europeiska sjuårskriget (1756-1763). Om Andrej Ivanovitj och hans son Ivan finns utförlig dokumentation i *Vår närmaste släkt*.¹

Finns ett släkthus bevarat i Bochum?

Nedanstående trevliga hus är idag en restaurang. Dessförinnan fanns ett bryggeri i huset och ursprungligen var det ett bostadshus, Bochums idag äldsta bevarade.

”Det gamla bryggerhuset i Bochum, Grosse Beckstrasse 7, är det äldsta bevarade bostadshuset i Bochums innerstad. Det tillhörde prästfamiljen Ostermann under 1600-talet” (Översatt uppgift och foto från Bochums stads hemsida 2012)

Huset i september 2013, fasadrenovering pågår. Se i.ö bilaga 1 angående detta och andra hus som prästfamiljen Ostermann ägde i Bochum

I bilaga 1 berättas om familjen Ostermann att Ostermanns släktgård (Stammhaus) inne i Bochum ”låg i närheten av Schulthissenhof i trakten av Beckstrasse. Där bodde kring 1630/35 „Greite Ostermann“, advokaten och borgmästaren Mathäus Ostermanns änka. Det är nog detta hus, vilket enligt eldstadsskattelistan under Nr 228 den lutherske predikanten Herr Ostermann uppfört och som enligt brandregistret av 1719/20 då ännu tillhörde arvtagaren Ostermann (Beckstrasse, Kat-Nr. 313; 1736: Haus-Nr 328).”

På restaurangens hemsida, <http://www.altes-brauhaus-rietkoetter.de> finns även historisk information och bilder, bl.a. nedanstående från 1925

Man anger att huset är det enda i ”Bochum Ackerbürgers” historiska centrum som överlevt världskrig och rivningsvågen vid stadens förnyelse efter andra världskriget. Träet i takstolarna har analyserats och visats vara minst från 1756 men forskning visar att huset sannolikt funnits redan under 1600-talet och man återger följande rörande husets historia:

1630-1741	Förmodligen bostad åt familjen Ostermann
1737-1756	Flera omfattande ombyggnader
1777	Grundande av bryggeriet (årtalet anges på fasaden)
1870	Bryggarmästaren JA Rietkötter blir ägare
1986	Minnesmärkt av staden Bochum

Huset ligger inte långt från Pauluskyrkan. Om uppgifterna om att familjen Johann Ostermann ägde huset Grosse Beckstrasse 7 är riktiga så bör min anfader Christopher Diedrich I ha vuxit upp i huset.

Källor

1. Osterman Lars, Göran, Per Olof, Vår närmaste släkt. Eget förlag, 2011 <http://vihussar.se> Leta under ”Fotoalbum”
2. 4:e Bochum Heimatbuch, 1938, Graf Ostermann. Märkische Vereinsdruckerei Schürmann & Klagge. Kan nås via referens 1 eller Bochums hemsida
3. 5:e Bochum Heimatbuch, 1951, Die Bauernschaft Wiemelhausen. Selbstverlag der Vereinigung für Heimatkunde Bochum. Kan nås via referens 1 eller Bochums hemsida
4. Svenskt biografiskt lexikon. Band 28 (1992-1994), sida 409; urn:sbl:7824 <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7824>
5. Berg Gösta, Broomé Bertil, Möller Pontus, Svenska Slätkalendern 1978. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm 1978, sid 311-324

Blekinge på invandraren Ostermanns tid – Karlskrona grundas

Förhållandena i Sverige då släkten invandrade från Bochum

Christopher Diedrich Osterman (1638-1724), som invandrade från Tyskland till Blekinge, levde under en dramatisk tid. Under sin livstid upplevde han i Westfalen respektive Sverige på nära håll de sista 10 åren av trettioåriga kriget, upprepade krig mellan olika stater i Europa med främst England, Holland och Frankrike inblandade, däribland det pfalziska tronföljdskriget 1688-1697 mellan Frankrike och flertalet övriga makter i Europa, tre krig mellan Danmark och Sverige under andra hälften av 1600-talet och 1700-1721 det stora nordiska kriget, som innebar slutet på Sveriges stormaktstid. Vår släkt etablerade sig alltså i Sverige under en svår tid präglad av politisk oro och fattigdom men också med stora möjligheter för en affärsman.

När Christopher Diedrich kom till Blekinge var Sverige en stormakt som även omfattade nuvarande Finland, Estland, Lettland och områden i norra Tyskland. Sverige hade nyligen erövrat Jämtland, Härjedalen, Gotland, Ösel och Idre och Särna socknar i Dalarna samt Halland på 30 år genom freden i Brömsebro 1645. Genom freden i Roskilde 1658 vanns också Skåne, Blekinge, Bohuslän, Bornholm samt Halland permanent. Blekinge blev en del av Kristianstads län som ingick i det skånska generalguvernementet. Freden i Roskilde varade bara något år och vid den följande freden i Köpenhamn 1660 återgick Bornholm till Danmark och Sverige fick sina nuvarande gränser. I det s.k. skånska kriget 1675-1679 misslyckades danskarna att återta de förlorade landskapen men man ockuperade under en tid stora delar av Skåne och Blekinge. En kombinerad dansk-holländsk flotta opererade mot den svenska sjöfarten och Sverige förlorade flera viktiga sjöslag - slaget vid Ölands södra udde 1676 och slagen vid Falster (Lolland) och vid Køge bugt året efter.

Amiral Hans Wachtmeister (1641-1714) hade en viktig roll på svenska sidan i det skånska kriget. I krigets mest kända slag, det vid Lund 1676, som svenskarna vann efter mycket stora förluster

på bägge sidor, deltog han i Västgöta ryttare som överstelöjtnant. Det sägs att han fick 3 hästar skjutna under sig. I början av 1677 fick riksrådet Johan Gyllenstierna kungens uppdrag att återta Blekinge, och fick som medhjälpare Hans Wachtmeister och dennes bror Axel. Kristianopel och Karlshamn återtogs och Blekinge blev åter svenskt. Freden slöts i Lund 1679. Hans Wachtmeister utnämndes till amiralgeneral (den ende som funnits med den titeln) för svenska flottan och kungligt råd 1681. Blekinge blev eget län med Karlskrona som residensstad och Wachtmeister blev generalguvernör med både civil och militär beslutsrätt över Kalmar län, Öland och Blekinge län. Han upphöjdes några år senare till greve under namnet Wachtmeister af Johannishus.

Staty i Karlskrona av Hans Wachtmeister af Johannishus utförd av Conrad Carlman

Efter det skånska kriget hade svenska staten stora skulder och dessutom behov av pengar för att bygga upp det krigshärjade Skåne. Man insåg också behovet av en ny militär organisation för att klara av framtida krig. Problemet med ekonomin löste Karl XI genom den så kallade stora reduktionen genom vilken många grev- och friherreskap och övriga större förlänningar

drogs in och det militära behovet löstes genom inrättande av indelningsverket. Båda genomfördes i huvudsak under 1680-talet. Reduktionen frigjorde ekonomiska resurser till staten som använde pengarna till att upprusta armén och förstärka gränserna.

Indelningsverket innebar i stort att ett ständigt knekthåll skulle upprättas i hela riket. Kontrakt skrevs med allmogen landskapsvis eller länsvis. Varje socken delades in i rotar, bestående av ett antal gårdar som skulle avlöna en soldatgård. Varje soldat fick en egen gård att försörja sig på, samtidigt som han var tvungen att ställa upp på vissa plikter, till exempel övningar en månad om året och att ställa upp i krig när kallelsen kom. Indelningsverket innebar att bönderna inte behövde skicka ut sin arbetskraft i kriget samtidigt som Sverige fick för sin tid ovanligt välutbildade soldater. Indelningsverket blev kvar till 1901 då det ersattes med allmän värnplikt. I kyrkböckernas husförhörslängder anges rotebeteckningarna.

Arbetsmarknaden var gynnsam i Sverige med den växande ekonomin under storkraftstiden och många sökte sig hit från kontinenten. Detta var en tid då Sverige saknade migrationsverk och invandrarna välkomnades och bereddes möjlighet att arbeta direkt efter ankomsten. Vallonernas invandring nådde sin kulmen i mitten av 1600-talet. Göteborg var en holländskt präglad stad p.g.a. den stora invandringen därifrån. Tysk invandring hade redan under medeltiden stor betydelse för utvecklingen i Sverige och var betydande under 1600-talet. Tyska, skotska, franska ämbetsmän och legoknektar fick anställning i svenska armén eller vid ämbetsverken.

Karlskrona grundläggs som stad på bekostnad av Ronneby och Kristianopel

Karlskrona grundades 1680 som flottbas. Kung Karl XI ville förstärka försvaret mot Danmark och undvika att flottan blev infrysad i Stockholm under de hårda vintrarna. Han letade därför en sydligare hamn och Karlskrona bedömdes ha ett optimalt läge för att kunna hålla förbindelserna öppna med de baltiska och tyska provinserna.

Ronneby var den äldsta staden och den enda av betydelse under medeltiden i Blekinge. Staden erövrades av svenskarna 1564. Hela staden brändes ner och ett par tusen invånare dödades i vad som kallats Ronneby blodbad. Ronneby byggdes upp och blev åter en ledande handelsstad i Danmark, även om Blekinge krigshärjades flera gånger under de följande hundra åren. Borgerskapet i Ronneby dominerades av holländare och tyskar, men där fanns också skottar. Förutom Ronneby var Kristianopel, som anlades av danskarna i början av 1600-talet, en militärt och handelspolitiskt viktig stad. Däremot hade Karlshamn nyligen fått sina stadsprivilegier av svenske kungen, år 1664. När svenskarna anlade Karlskrona drogs stadsrättigheterna in för Ronneby och Kristianopel för att tvinga hantverkare och köpmän där att flytta till Karlskrona. Kristianopel hade dock redan förstörts 1677 under skånska kriget och hade inte byggts upp.

I Karl XI's grundläggningsprivilegier för Karlskrona 1680 sägs ” – Och på det borgerskapet i staden Ronneby, må hava nåderum att transportera deras hus och hemvist till Karlskrona ty gives dem tid till 1682, efter vilken tid all seglation och boning där måste upphöra”.¹

Wachtmeister fick kungens uppdrag att delge borgmästare och råd i Ronneby beslutet om Ronnebys raserande och samtidigt översända privilegiebrevet för den nya staden ”på den välsituerade ön Karlskrona, varest befinnes en mycket bekvämlig hamn”.¹ Beslutet måste ha vållat Ronnebyborna stora bekymmer även om delar av staden redan förstörts av en stor brand 1680. Ronneby försökte förgäves få uppskov 8-10 år. De erbjöds emellertid förmåner för att underlätta flytten. Ersättning med jord utlovades i nya staden och att borgmästare och tjänstemän skulle få behålla sina befattningar i Karlskrona. Karlskrona tillerkändes ensamrätt till hamnarna i Blekinge, vilket var gynnsamt för dem som flyttade dit. Gamla som hade åker och äng i Ronneby kunde få bo kvar om de inte ville flytta. Vissa verksamheter som fordrade

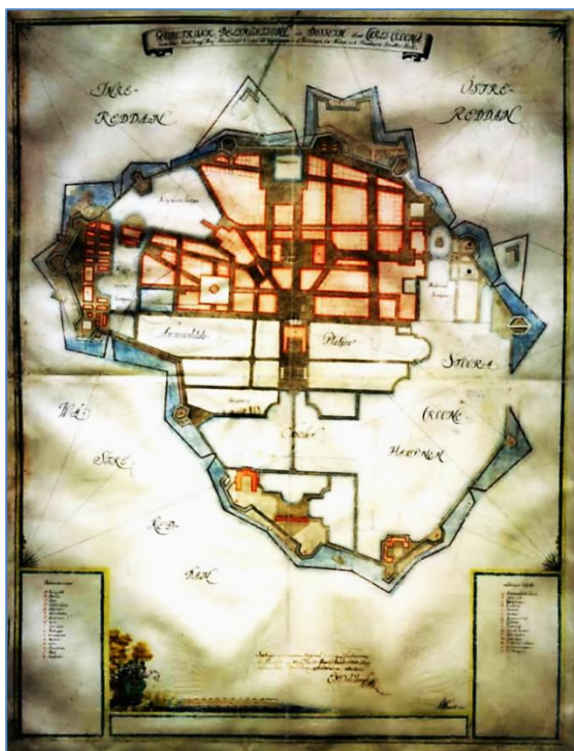
rinnande vatten fick också fortsätta i Ronneby, men företagen skulle vara underordnade Karlskrona. I 20 år befriades Karlskrona från tull på varor från inrikes ort (lilla tullen) och i tre år på tull för införsel av utrikes varor. Kronan lovade också att betala för allmänna hus som skolor, rådstuga, fängelse mm. som behövde byggas i Karlskrona samt bygge av kyrka och kyrkoherdeval och en magistrat bestående av två borgmästare och 12 rådmän. De förnämsta handelsmännen utlovades de bäst belägna tomterna och byggen av stenhus skulle premieras. Tidsfristen för flyttning förlängdes till 1683.

Bobergsgården flyttades från Ronneby till nya örlogstaden. Ur boken Karlskrona 300 år¹ Plats se kartan nedan. Gården revs 1955-56

Bobergsgården vid nordvästra hörnet av Drottninggatan—Gamla Skeppsbrogatan, foto (BM). Den beskrivs av E. Langemark i Blekingeboken 1957.

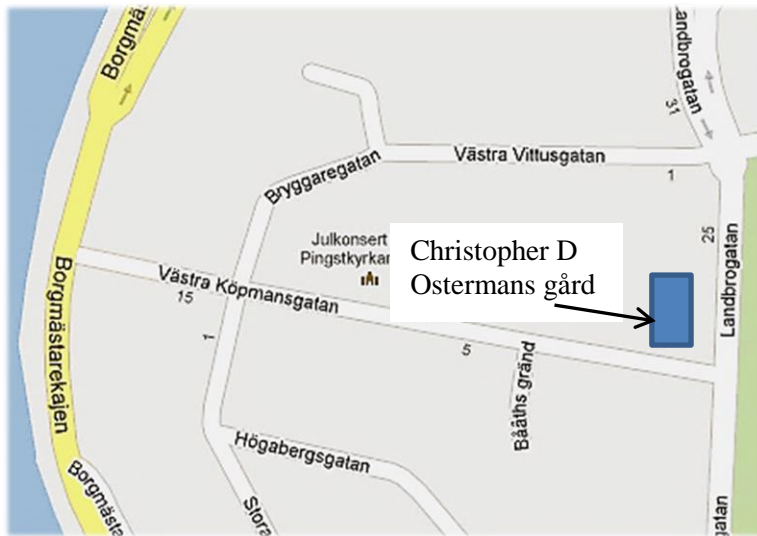
Ronnebyborna försökte trots lättnader och förmåner förhandla sig till ytterligare tidsfrist och utökade förmåner av kungen men utan framgång. Kungen uttryckte sin irritation över de motspänstiga undersåtarna i Ronneby och i ett brev 1681 befäller han dem att ta sig tomt och bygga i Karlskrona. Flera av Ronnebyborna verkar ha accepterat en tomt, men på vilken man byggde ett enkelt hus/magasin samtidigt som man bodde kvar i Ronneby. Wachtmeister lät ta ifrån dem tomter som ”ej bebyggt dem utan använt dem till kålgårdar, lustplatser och andra commoditeter så att de som ville ha tomter för bebyggande ej kunde få”.¹

Stadsbyggandet i Karlskrona skedde efter en stadsplan av Erik Dahlbergh och han och Nicodemus Tessin d.ä. fick i uppdrag att utarbeta ritningar för stadens offentliga byggnader. Tessin d y tog över då pappan dog 1681. Stadsbyggandet tog tid och inflyttningen kom inte igång på allvar förrän efter några år.

Erik Dahlbergs stadskarta över "Carls Croona" 1683

Ostermansgatan

”De förnämsta affärsgatorna blevo redan under stadens första år Landbrogatan, Ronnebygatan från Kungsgatan västerut till Borgmästaregatan och denna gata från Hantverkargatan till Borgmästarebron, dit nästan all fiskhandel och skärgårdstrafik koncentrerades. Bland de många köpmän, som vid stadens tidigaste bebyggande uppförde bostadshus och varubodar efter Landbrogatan, märkas särskilt Thore Christophers, som byggde i hörnet av Landbro- och

Ronnebygatan, tomte 2 i kvarteret Dahlberg, Kristoffer Didrik Osterman i norra hörnet av Landbro- och Köpmangatorna, tomten nr 62, och Arvid Nilsson i södra hörnet av samma gator, tomten nr 10”.²

Alla köpmän som drev någon större handel, hade utom sina gårdar särskilda magasin och packhus i närheten av kofferdihamnen, den civila hamnen (kofferdi, från holländskans *koopvardijel* och lågtyskans *kopfardie*, är beteckning på något som har anknytning till handelsflottan). Vid norra stranden av Kalvhagen uppfördes ett flertal sådana byggnader.²

Kartan t v visar ”tre gator som löper parallellt med varandra i stadsdelen Kalvhagen, Arvid Nilssonsgatan, Ostermansgatan och Thore Christoffersgatan. Dessa kallades gränder före 1940. Den sistnämnda hette då Theodors gränd.

Gatorna är uppkallade efter tre köpmän som flyttade till Karlskrona från Ronneby i slutet av 1600-talet”.³

Gatorna är uppkallade efter tre köpmän som flyttade till Karlskrona från Ronneby i slutet av 1600-talet”.³

Stadens enda kvarvarande magasin från tiden kort efter grundandet. Magasinen ligger vid Arvid Nilssonsgatan, mot hamnen nedom korsningen med Spårgatan, se karta ovan. De finns kvar ännu sommaren 2013 men hotas av rivning, något som vållar intensiv debatt i Karlskrona. Foto vid besök med bröderna 2013

Hus vid Arvid Nilssonsgatan vilka överlevde branden 1790, men som revs 1958 (ur boken Karlskrona 300 år¹)

Livet i Karlskrona första fyra decennierna

Den nya staden fick tidigt en internationell prägel. Många tyskar kom hit, framför allt handelsmän. Från finska Österbotten och Skeppsholmen i Stockholm hämtade man kunnig arbetskraft till örlogsvarvet. De första borgarna svor sina borgareder 1682. Borgare var de som ägde burskap som handlande, hantverkare eller andra näringsidkare. Burskap var i allmänhet endast tillgängligt för myndiga män. Rådhusrätten höll sitt första möte 1682 men med endast tre närvarande rådmän. Ännu 1684 bodde ledamöter av magistraten, vilken var stadens styrelse, kvar i Ronneby. I viktiga frågor rådgjorde magistraten med borgerskapet i allmän rådstuga eller med 16 delegerade från borgerskapet, en representation som senare utökades och benämndes ”stadens äldste”.

Borgmästarna Johan von Schoting och Blasius König ålades att förteckna allt folket i Karlskrona 1687 inför en planerad beskattning.¹ Förteckningen upptar ”borgmästare, råd och borgerskap”, vilka är skattskyldiga och den omfattade omkring 350 personer, bosatta inom de fyra kvarter som då utgjorde den borgerliga staden. ”I förteckningen finns en handfull inflytelserika företagare från Ronneby såsom Thore Christophers, Wilhelm Schlyter, Christoffer Osterman, Arvid Nilsson och medlemmar av släkten Schoting”.¹ Av förteckningen framgår hur många drängar, pigor, gesäller och bodbetjänter som var och en av de skattskyldiga hade och det är ganska få. Endast ett 150-tal har tjänstefolk anställda, oftast en piga. Endast 4 bodbetjänter och 19 gesäller var anställda. I förteckningen finns bland andra 12

skomakare, 3 skräddare, 10 snickare, 2 smeder, 11 timmermän, 1 murare, 9 tunnbindare (böckare), roparen Nils Persson och 2 fiskare. Två bildhuggare och 2 fältskärer upptogs som borgare, liksom amiralitetsapotekaren Johan Ferber, vilken också betjänade staden. Utifrån förteckningen och en beräkning av antalet familjemedlemmar kan man beräkna invånarantalet då till drygt 1 600.

Vid sekelskiftet hade staden växt till omkring 3 000 invånare. Förutom de fast bosatta bidrog tillfälligt inkvarterade militärer och sjömän till att ytterligare ett ansevärt antal människor vistades i Karlskrona. Enskilda båtsmän eller mindre grupper på 20-100 man som anlände till staden var något vardagligt och större kontingenter på 1 000 upp till 2 000 man som antingen kom eller lämnade, var något återkommande.⁵ Där fanns också under det Stora nordiska kriget krigsfångar från Sachsen, Polen och Ryssland som användes som arbetskraft vid byggande av försvarsanläggningarna. Under kriget skedde en tillfällig mindre invandring av judar och turkar. När det Stora nordiska kriget (1700-1721) bröt ut hade Sverige den starkaste flottan i Östersjön med 52 örlogsskepp med över 16 000 besättningsmän, varav 2 400 soldater.¹

Karlskronaborgaren Lorens de Rees berättar i sin dagbok⁴ i augusti år 1700 om transport av totalt 11 600 ”efterföljande manskap öf:r till Liflandh: *Cavalleriet* 4 700 man (Kongl: Drabanterne 600, Lif Regementet 1 500. Össgiött Cavallerit 1 000, Finske regemnt:s för dubl: 1 000, Lif Dragoner 600), *Infanterie* 6 900 (Af Gardiet 1 800, Dahl Regementet 1 200, Wesmanlenningarne 1 200, ½va dehl fördubl: finnar 1 025, D:o andre dehlen 875. Här til kommer ½ Hälsinge Regemente 700)”. Trupperna som sändes till Livland (södra delen av nuvarande Estland-norra delen av Lettland) sattes in mot ryssarna i slaget vid Narva 20 november. I Lorens de Rees’ dagbok antecknas den 8 december 1700: ”Kom Gudi ährt hugneliga tiender att vår allernådigste Komung nest Gudz hielp hade slagit och ruinerat den Rysserske armadien (hären) för Narven då Ryssen skulle haf:e förlorat 2 000 man 151 metallstycken och 30 Fuhr Mysser (mörsare) förutan heela artollet samt faner och Stadarer Gudi skee lof Ewinnerligen Amen”. Slaget vid Narva är en av Sveriges största militära segrar då 10 500 svenskar besegrade en tre gånger så stor ryska armé. 12 000 ryssar dog och knappt 700 svenskar.

Man kan lätt föreställa sig vilken utmaning och vilka logistiska problem det måste ha varit att ordna proviantering, material, inkvartering och sanitet för att alla tusentals sjömän, soldater och tillfälliga besökare. Våldiga volymer förnödenheter behövdes och antalet transporter och dagsransoner är enorma. 1710 kunde en köpman från Danzig berätta i Karlskrona att danskarna beställt 2 miljoner bröd att levereras 14 dagar senare, vilket vara talande för storleken av den aktion de då planerade mot Sverige.⁵ Amiralitetet köpte bröd och dricka av borgerskapet efter kontrakt på 6 månader eller mer med fasta priser. Det var en ordning som inte sällan ledde till konflikter vid exempelvis stigande priser men som gav möjlighet att tjäna pengar för borgerskapet. Den störste leverantören under denna tid var Thore Christophers. Under fyra år på 1680-talet levererade han varor till amiralitetet för 26 000 daler silvermynt. Det var tysk råg, malt, öl, holländsk sill, tysk humle, tyskt kött och brännvin från Danzig.⁵ Blandningen av varor visar betydelsen och amiralitetets beroende av borgarnas nätverk med leverantörer runt Östersjön. Viktiga förutsättningar för denna handel var långvariga kreditrelationer och fungerande och objektiva juridiska institutioner i handelsstäderna.

För det lokalproducerade noteras under de tidiga åren att det ofta saknades kar för brygning, tunnor och bakugnar men problemen bidrog till utveckling av verksamhet och produktion. Det första kronobageriet i Karlskrona anlades på militärt område i slutet på 1600-talet och ett nytt, större på 1730-talet. Bageriet kunde leverera i storleksordning 100 000 ”tärningar” succariebröd (skorpor av rågmjöl) på en bakdag. Man bakade också mjukt bröd, kallat ”Anckarstock” och det finns exempel på att man 1752 på en månad bakade 15 000 stycken.⁵ Mjölet hämtades främst från Malmö kvarn. Kronan anlade visserligen en stor

kvarnanläggning på fastlandet vid Lyckebyåns utlopp, men det är osäkert hur stor kapacitet man uppnådde. Kvarnanläggningen var en del av ett komplex i vilket också ingick en stor dammanläggning. Karlskrona var anlagt på en ö och saknade tillräckligt med vatten. Vatten transporterade från dammen till staden med särskilda vattenskutor.

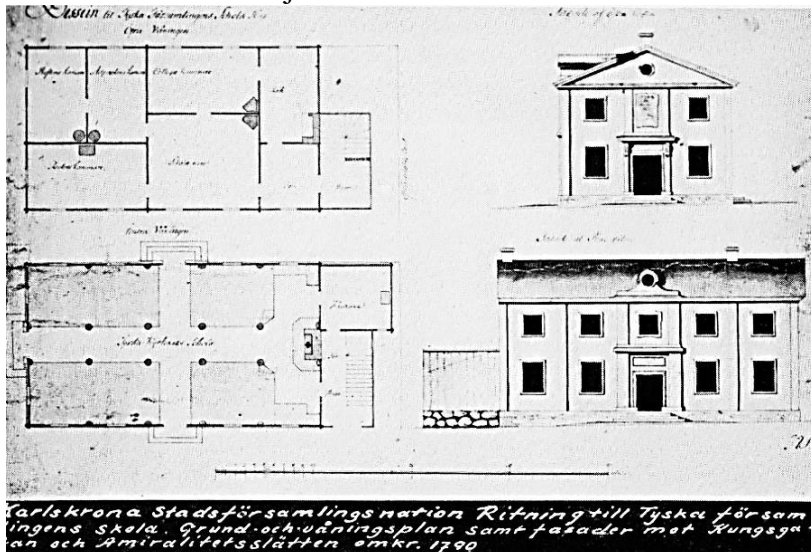
Kornet dominerade det blekingska jordbruket, potatisen dominerade senare. Andra sädeslag importerades. Humleodling uppmuntrades av staten. De grödor som odlades kan knytas till produktion av dricka och brännvin. Ett kronobränneri anlades senare på 1700-talet i samma område som kronobageriet. Dessutom fanns omfattande hemproduktion av dricka och brännvin. 1797 fanns drygt 4 000 personer registrerade som brännvinstillverkare. De många krogarna i Karlskrona främjade också supandet.

Hembränning på 1700-talet. Från den på en järnring över elden stående brännvinspannan leder de två kylpiporna genom det med is och vatten fyllda karet för kylning av ångan. Genom piporna rinner brännvinet ned i träbyttan på golvet. (Bilden är arrangerad på ett museum)

Varvet hade 1 100 anställda år 1711 och var då sannolikt Sveriges största industri. Det Stora nordiska kriget medförde emellertid ekonomisk misär i landet och fick förödande verkningar för driften vid örlogsvarvet, som förföll. Till det bidrog också pesten 1710-1711. Det är den sista stora pestepidemin i Sverige. Krigen, som nu

genom tillkomsten av Spanska tronföljdskriget omfattade hela Europa, innebar ständiga trupptransporter. Detta tillsammans med felslagna skördar över hela kontinenten och svält 1709-10 underlättade pestens spridning. Man har uppskattat att ca 100 000 människor dog i Sverige (av en befolkning på knappt 1.5 miljoner). Dödstalen för Blekinge är osäkra men beräknas ha uppgått till ca 15 000 personer och befolkningen mer än halverades i vissa socknar.⁶ Det tog tid för Karlskrona att hämta sig från nedgången i samband med det 21 år långa kriget och pesten så att varvet kunde återställas. I mitten av 1700-talet bodde ca 9 000 människor i staden och ungefär 2/3 av dem som arbetade var anställda av kronan. Då var Karlskrona rikets tredje största stad.

Kronan hade lovat finansiera bygge av bl.a. skolor i Karlskrona för att locka Ronnebyborna att flytta dit. Som med många av de andra löftena fick man svårt att hålla detta. Därför byggde Tyska församlingen en egen skola 1705.

Ritning till Tyska skolan. Bild från Karlskrona 300 år¹

Tyska församlingens kyrkoherde var Direktor och Inspektor och rektor var alltid en präst. En tysk student anställdes som lärare och dessutom betalade församlingen för en skriv- och räknemästare. Skolan var den första med eget skolhus och den bäst organiserade i staden och det bidrog till att även svenskar skrev sig i församlingen.¹ Många av våra släktingar bör ha fått undervisning i denna skola. Skolhuset brann ned 1790 och skolan upphörde 1834.

Tyska församlingen i Karlskrona

Karl XI gav 1689 sitt tillstånd att bilda en tysk församling i Karlskrona, en församling där predikningarna skedde på tyska. En stadsförsamling hade bildats vid stadens grundande 1680 genom utbrytning från Augerums församling och några år senare en amiralitetsförsamling. Den tyska församlingens förste kyrkoherde blev Justus Christopher Hauswolff, min farfars farfars morfars far, se nedan. Christopher Diedrich Osterman blev församlingens föreståndare. Gudstjänsterna hölls de första 20 åren i Thore Christophers stora stenhus vid Landbrogatan.

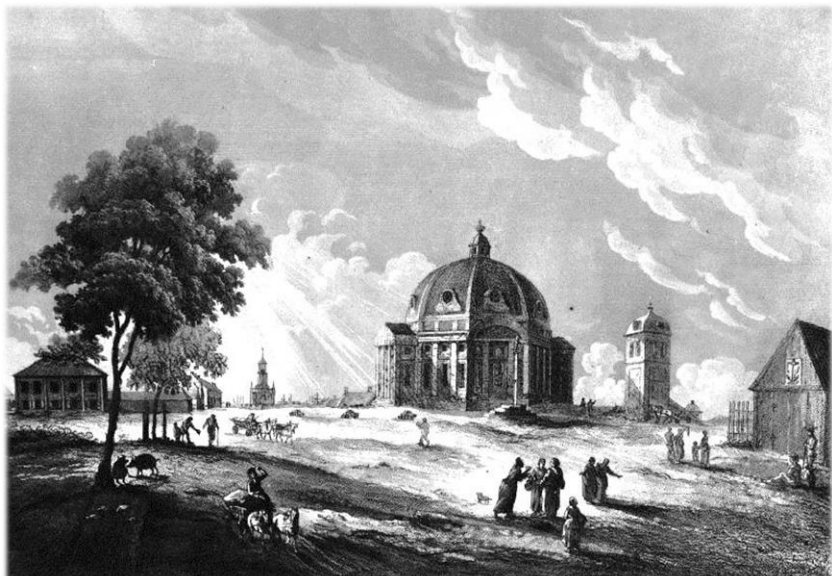

Grundstenen till församlingens kyrka lade Hans Wachtmeister 1697 och den fick namnet Heliga Trefaldighets kyrka. Den har också kallats Tyska kyrkan eftersom den tillhörde tyska församlingen.

Heliga Trefaldighetskyrkan som den såg ut före branden 1790. Bilden är hämtad ur boken Karlskrona tyska församling,⁷ där som källa anges "Efter ritning i kyrkans arkiv"

Kyrkan ligger vid Stortorget och uppfördes efter ritningar av Tessin d.y. som också ritat den andra kyrkan vid Stortorget i Karlskrona, Fredrikskyrkan, som var stadsförsamlingens kyrka. Heliga Trefaldighets kyrka invigdes 1709, innan den var färdigbyggd. Det dröjde länge innan taket kom på plats och den blev inte helt färdigbyggd förrän i mitten av 1700-talet. Kyrkan skadades svårt vid den stora stadsbranden 1790 och vid återuppbyggnaden sänktes kupolen, som nu ritades i nyklassicistisk stil.

Vy av Stortorget på 1780-talet med Trefaldighetskyrkan sedd från norr. (Akvatintgravyr av J. F. Martin, Svenska vuer 1805, efter akvarell av Elias Martin, Riksantikvarieämbetet. 1786-11.TIF)

*Heliga Trefaldighetskyrkan
sommaren 2013*

Det enda man lyckades rädda av kyrkans inventarier vid branden 1790 anges vara ett porträtt i olja av Justus Christopher Hauswolff, se kapitlet om C D Osterman (II), samt de två ljuskronor i mässing och den 1789 av kyrkoherden Johan Bernhard Wolff skänkta minnestavlan, vilka ännu hänger i kyrkan,⁷ se nedan och bilaga 3. Även värdefulla delar av

kyrksilvret räddades vid branden och däribland de nattvardskärl som 1690 skänktes till församlingen av Christopher Diedrich och vilka fortfarande används, se bilaga 3. Även en av ljuskronorna donerades av honom 1722.

Från början hade tyska församlingen inte något större medlemsantal – den skall ha bestått av endast 24 hushåll, se nedanstående minnestavla. Däremot var många av dess medlemmar inflytelserika borgare i staden. Hans Wachtmeister med familj anslöt sig redan från början till församlingen. I spetsen för församlingen stodo för övrigt under de första åren stadens förnämsta affärsmän, vilka voro tyskar eller av tysk börd, såsom Thore Christophers, Fredrik Ziel, Kristoffer Didrik Osterman, Klas Saur, Fredrik Schenk och Johan Lanius. Dessa personer synes därjämte ha bildat församlingens första kyrkoråd. Osterman blev ”kyrkoföreståndare” och fortfor till sin död på 1720-talet att livligt intressera sig för församlingens utveckling”.²

I kyrkan finns en tavla som anger kyrkoherdarna under 150-år fram till dess tyska församlingen gick upp i stadsförsamlingen. Farfars farfars fars morfar, Justus Christopher Hauswolff, verkade som den förste kyrkoherden i 31 år

Redan på 1760-talet hade den tyska invandringen avstannat och det uppkom redan dessförinnan stridigheter om församlingens gränser gentemot stadsförsamlingen och vilka kriterier som skulle gälla för medlemskap i den tyska församlingen. De tyska invandrarnas barn och barnbarn hade svårt att följa predikningar på tyska. Den första predikningen på svenska hölls 1774 och därefter hölls predikningar omväxlande på tyska och svenska. Tyska församlingen gick

upp i stadsförsamlingen år 1847, dock inte utan motstånd.⁷

Om den tyska församlingens och Trefaldighetskyrkans historia finns en omfattande dokumentation, för ytterligare detaljer se även bilaga 3. En värdefull källa är den 1909 av

komministern i Karlskrona stadsförsamling, Henning Johnsson, utgivna skriften i samband med 200-årsdagen av Heliga Trefaldighetskyrkans invigning.⁷ En annan den konsthistoriska inventeringen av *Sveriges Kyrkor* med beskrivning av Trefaldighetskyrkan av Anderson och Kindström 1951, vilken är mycket rikt illustrerad.⁸

Begravningsplats för tyska församlingen

Heliga Trefaldighetskyrkan står på bergrund och jordskiktet runt om är grunt varför endast ett begränsat antal gravar var möjliga på den närliggande kyrkogården. Stadens borgare sökte sig därför i stor utsträckning gravplats vid andra kyrkor och kyrkogårdar. Under kyrkobyggnaden fanns endast plats för ett hundratal gravar och de var ”ej för fattigt folk”. Under kyrkan fanns bara *ett* välvt och murat gravkor, det som tillhörde familjen Wachtmeister och som låg under altaret. Därutöver fanns bara gravar som var ”ovälvda” och dessa förstördes, till skillnad från Wachtmeisters gravkor, vid branden 1790. Om de förstörda gravarna under kyrkan har man dock kunskap, enligt protokoll och en år 1709 uppgjord planritning som förvarades i kyrkans arkiv.⁷ Christopher Diedrich Osterman köpte gravplats nr 6 året för kyrkans invigning, 1709. Grav nr 43 ”tillägnades 1722 åt Hauswolffska familjen (låg till höger om nedgången till grafkoret)”. Vilka som gravsatts i de inköpta gravarna framgår inte men eftersom J C Hauswolff dog 1722 får man anta att han begravdes där. Med stor sannolikhet begravdes också Christopher Diedrich i kyrkan då han avled 1724 och inte i den gravplats han övertog efter svärfadern på 1690-talet i Heliga Kors kyrka i Ronneby, se nedan. Det finns noterat i samband med gåvor att Christopher Diedrich och hans maka ”fingo sin grav i stora gången”.⁸

Efter branden 1790 avlägsnades de förstörda gravarna under kyrkan och ”befriades sedermera mullen och askan från stenar m.m. och utfördes på kyrkogården att öka dess höjd.”⁷ Innehavare av de gravar som förstörts i kyrkan fick erbjudande att byta sina förstörda gravställen mot gravar på den intilliggande kyrkogården. En plankarta från 1828 visar läget av de familjegravar som beviljats i utbyte.⁷ I västra delen finns en grav nr 2 med namnet Osterman. Flera av de andra gravarna (numrerade 1-18) i väster, söder och öster om kyrkan hade 1909 järnkors och stenar med namngivna begravna personer, men inte Ostermans. Gravarna är från 1800-talets förra del.⁸ Idag är stenarna mycket svårlästa och gravställena svåra att placera utifrån kartan 1828.

Minnestavlan t h beskriver den tyska församlingens första hundra år, 1689-1789. Tavlan skänktes till Heliga Trefaldighets kyrka av dåvarande kyrkoherden Johan Bernhard Wolff och hans hustru 1789 och räddades vid branden året efter. Den idag på plats svårlästa texten beskriver dels hur församlingen finansierade bygget av kyrkan, dels de kyrkoherdar som varit verksamma vid kyrkan och viktiga händelser som inträffade under vars och ens tid. En förteckning över enstaka gåvor och gåvogivarna avslutar texten. Tavlan hela text finns renskriven i bilaga 3, där också vissa detaljer ges rörande några av gåvorna^{7,8}. Nedan utdrag som rör mina anfäder. Bilderna grundas på foton av Lena Johansson

”Prosten Herr Magister Justus Christopher Hauswolff från Wärningerotha var församlingens 1^{sta} och i alla afseenden Högstförtjente kyrkoherde.” Dödsdatum anges här till 7 april 1722, på annat håll till 22 april, se nedan. Skillnaden är större än de 11 dagar som skiljer dåvarande julianska kalendern och den gregorianska, som infördes 1753. Dödbok saknas för 1722

Christopher Diedrich Osterman, församlingens förste föreståndare, inleder förteckningen över de som skänkt enskilda gåvor. Han donerade tillsammans med sin hustru Elsebe Margareta (här används formen Elisabeth) nattvardskärl – en förgylld silverkalk, paten och oblatask, se detaljer i anslutning till renskrivning av minnestavlan, bilaga 3

Källor

1. Hillbom Rune, Karlskrona 300 år, Del I. Axel Abrahamsons Tryckeriaktiebolag, Karlskrona, 1979
2. Bromé Janrik, Karlskrona Stads Historia, Del I 1680-1790. K. L. Svenssons eftertr:s Bokindustri AB, Karlskrona, 1930
3. Föreningen Gamla Carlskrona Årsbok 1985: Historiska uppgifter om gatu- vägnamn och kvartersnamn i Karlskrona
4. De Rees Lorens, En Karlskronaborgares dagbok: Lorens de Rees dagbok 1692-1735 med inledning och kommentarer av Paul Wilstadius. Föreningen Gamla Carlskrona Årsbok 1966
5. Bergman Karl, Bröd och Brännvin – Örlogsflottans försörjning och tidigmodern produktion. Historisk Tidskrift 127:1, 2007, sid 3-23
6. Pesten i Blekinge 1710-1711, Blekinge museum 2011
http://www.blekingemuseum.se/pesten/pdf/pesten_katalog.pdf
7. Johnsson Henning, Karlskrona tyska församling – en historik med anledning av 200-årsdagen af dess kyrkas invigning den 27 juni 1909. K. L. Svenssons eftertr:s. Bokindustri AB, Karlskrona, 1909
8. Anderson William, Kindström Lars-Göran, Sveriges Kyrkor, Band III, häfte 2, Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona. Utgiven av Curman & Roosval, Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag, Stockholm, 1951

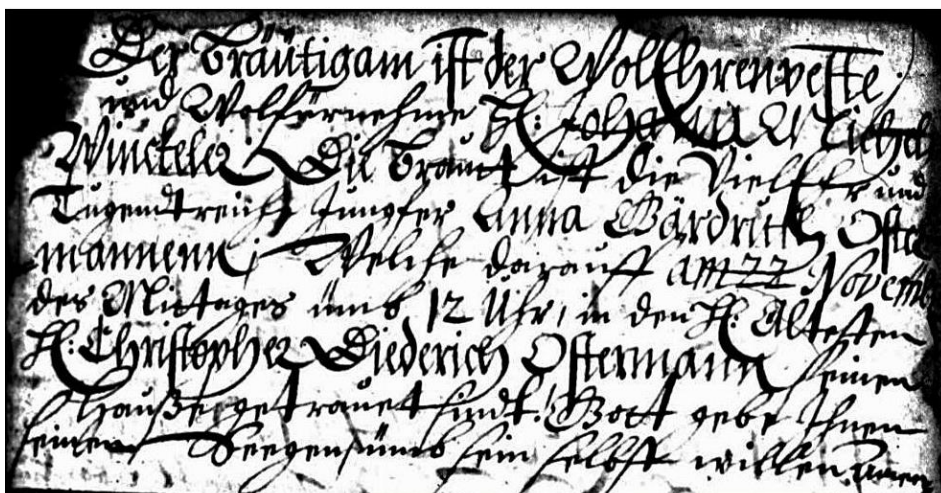
Christopher Diedrich I

Christopher Diedrich föddes 1638 i Bochum, se den inledande tabellen. Han dog sannolikt i Karlskrona 1724 vid 86 års ålder. Boken över döda saknas för det året i församlingarna i Karlskrona och Ronneby. Som framgår i föregående kapitel om tyska församlingen och med tanke på hans insats för församlingen är det rätt säkert att han begravdes i den år 1709 köpta gravplatsen i Heliga Trefaldighetskyrkan i Karlskrona. Han ägde också en gravplats inne i Heliga Kors kyrka i Ronneby som han övertog från sin svärfar redan på 1690-talet, se nedan. Det är känt att många andra framstående köpmän i Karlskrona, som flyttade från Ronneby då Karlskrona anlades, begravdes i kyrkan i Ronneby. Christopher Diedrich upptas dock inte som begravd där i Ronneby gravställelängd.

Det är oklart när han invandrade till Sverige men sannolikt att han invandrade till Ronneby. I vart fall tycks han ha bott där innan flytten till Karlskrona tillsammans med andra ledande män i Ronneby, se ovan. I kämnärsrätten i Karlskrona avhandlas 26 juni 1684 ett gräl som skett vid kyrkan i Ronneby en söndag mellan Wilhelm Schlyter och Cordt von Dorne och ytterligare några borgare. Det handlar om handel mellan Ronneby och Karlskrona. Vid detta tillfälle bekräftar Christopher Osterman det inträffade vilket gör det troligt att Osterman kom från Ronneby, likt de andra betydande borgarna i Karlskrona.¹

Christopher Diedrich avlade borgared i Karlskrona 1683-06-15. Som framgår nedan var han en ledande person inom borgerskapet och blev vid 81 års ålder titulärborgmästare.

Christopher Diedrich var möjligen inte ensam i familjen från Bochum som utvandrade till Sverige. I en klagoskrift 1707 av en rådmann Olaus Mogatheus över att många i magistraten och de äldste är besläktade med varandra och därmed inte oväldiga vid författande av "markegångarna och taxeringen till kontributionerna" sägs rådmannen Johan Mikael Winckler vara "måg" till Christopher Diedrich.² Enligt vigselboken för tyska församlingen³ gifte sig Johan Mikael Winckler med jungfru Anna Gärdruth Ostermann den 22/11 1699, se bild. Detta bröllop omnämns också av dagboksförfattaren Lorens de Rees som nämner att det rör

Winckler senior.⁴ Eftersom det finns en J M Winckler junior får man tro att detta var ett andra gifte för en äldre man. Ordet måg kan stämma med både sväger och svärson. Det finns ingen registrerad dotter för Christopher Diedrich som jag funnit

med det namnet men hon kan ha fötts i början på 1680-talet då dopböcker saknas och vara i kanske 18-årsåldern. Christophers Diedrichs maka Elsebe var född 1664 och skulle då varit 17-18 år då Anna Gärtrudt föddes. Barnens dopnamn kan stärka att det rör sig om en dotter.

Alternativt är Anna Gärdruth en syster till Christopher Diedrich. I så fall betydligt yngre än honom. Hon födde barn 17/8 1700^{5a} (Christopher Diedrich) och 19/9 1701^{5b} (Elsabe Margaretha) som maka till Johan Mikael Winckler. Teoretiskt är det förstås möjligt om hon exempelvis var född under 1650-talets senare del av Clara Zythopeus, född 1617.

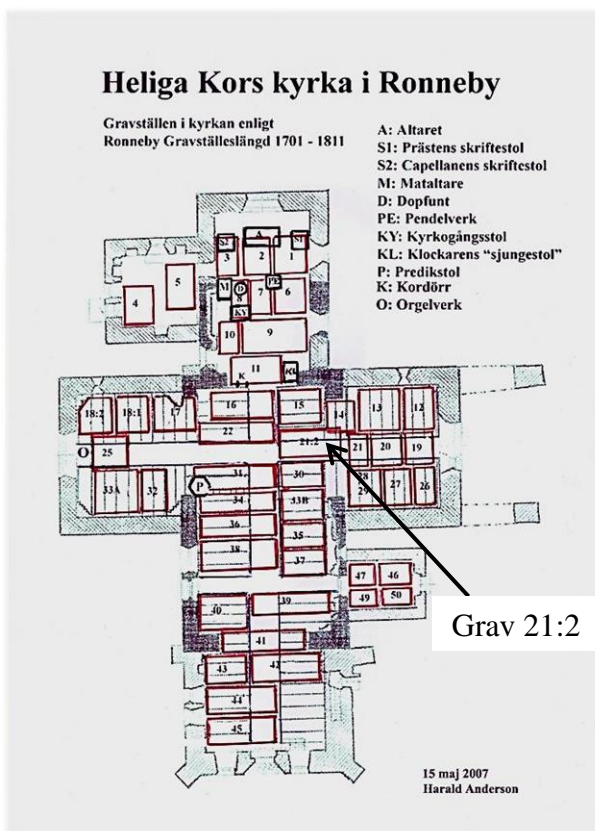

Kanske besökte eller flyttade andra släktingar till Sverige. Vid ett dop av Christopher Diedrich juniors dotter Sophia Lovisa 1723, se nedan, nämns en ”borgmästarinna Sisilia Catarina Nohberch (?), född Ostermann in Westfahlen”.

Elsebe Margareta Schlyter och hennes släkt

Hustrun *Elsebe Margareta Schlyter* föddes i Ronneby 27/11 1664⁶ och avled i Karlskrona 1736 (bouppteckning 17/11 1736). Namnet Elsebe är nordiskt. Hon nämns i många kyrkboksanteckningar i Karlskrona i samband med dop av barnbarn och som vittne/fadder vid andra dop. I födelselängden 1664 står tydligt Elsebe men ofta skrivs istället namnet som Elsabe, en namnform, som liksom Elseba, förekommer i de nordiska länderna.

Hennes far var Elias Schlyter, rådman i Ronneby och Karlskrona och gift 12/5 1661 i Lübeck med modern Anna Helmersdotter. Elias Schlyter dog 1692 i Ronneby och ligger begravd i Heliga Kors kyrka i Ronneby, grav nr 21:2. Denna grav övertog svärsonen Christopher Diedrich I men det är, som framhålls ovan, sannolikt att han sedan begravdes i Karlskrona då han dog 1724.

Äldsta delarna av Heliga Kors kyrka är från slutet av 1100-talet och kyrkan fullbordades under 1400-talet. År 2012 fick denna kyrka två stjärnor i Michels turistguide. Bbilder erhållna från Harald Andersson, Karlskrona

Släkten Schlyter sägs vara känd sedan 1300-talet (*Svensk Uppslagsbok 1955*) och enligt traditionen härstamma från Brabant (ett hertigdöme i nuvarande Nederländerna och Belgien). Medlemmar flyttade till Tyskland och Danmark, möjligen på grund av religionsförföljelser och släkten kom sannolikt till Blekinge från Pommern i slutet av 1500-talet. Eventuellt är en anfader den lutherske reformatorn Joachim Schlyter i Rostock, som giftmördades 1532.⁷

Om släkten Schlyter finns skrivet i *Släkt och Hävd 1977*⁷ och där förekommer också fakta om Christopher Diedrich Osterman, vilka visar att han värnar om sin släkt.

Elsebe Margareta Schlyters farfar, Henrik Schlyter, levde fram till sista levnadsåret i ett Ronneby som var danskt. Det berättas bl.a. att han var rådman i Ronneby redan 8/9 1634, enligt första protokollet i den äldsta bevarade domboken. Han upptogs i 1634 års mönstringsrulla för borgerskapet och skulle då ställa upp med musköt och värja. Henrik Schlyter köpte 9/6 1634 en gård i Ronneby av borgaren Hans Andersson. Han avled 11/3 1659 i Ronneby.

Om sonen *Elias*, fadern till Elsebe Margareta, skrivs i *Släkt och Hävd 1977*:

”Köpmän i Ronneby och nämnes i 1639 års mönstringsrulla för borgerskapet, då han skulle ställa upp med musköt och gott sidgevär. Ej upptagen i 1634 års rulla. Var 1662 och följande år kyrkovärd i Ronneby. Avlade rådmansed där 15/6 1668 och i Karlskrona 7/1 1688. Avgick som rådman 19/6 1689 och erhöll i sin återstående livstid halva lönen. Andra hälften skulle uppbäras av den nyblivne rådmannen Jöns Berg, som avlade ämbetsed 1688. Led stor ekonomisk förlust genom branden i Ronneby 1680 och flyttade därefter med sin hustru till Karlskrona, där han erhöll hjälp av sin svärson C. D. Osterman, som "till allt vad de betarvade tillskjutit pengar". Han lät dem bygga på sin tomt vid Brogatan, "därtill han ock underhjälp, emedan sonen intet hade medel eller kunde dem understödja samt jämväl på sin egen bekostnad sina salige svärföräldrar låtit begrava". (Karlskrona dombok 4/5 1707). Osterman övertog också graven i Ronneby kyrka. Elias Schlyters avbrända tomt låg öde i Ronneby och 25/11 1713 (Karlskrona dombok) klagar mågen Osterman, att faktorismeden Jonas Pihl intagit och bebyggt den”.

Elias var gift två gånger. Inga barn är kända från första äktenskapet. Andra äktenskapet ingicks alltså med Anna Helmersdotter.

Även i beskrivning⁷ av Elias son, Henrik Schlyter, som föddes i Ronneby 27/11 1663 finns Christopher Diedrich nämnd:

Henrik avlade bured som köpmän i Karlskrona 1691. Han” levde 29/10 1700 (Karlskrona dombok), då svågern Osterman inprotokollerade en revers, given av honom 1697 på 1 096 daler. Avled enligt Ronneby gravställelängd (LLA 0 I:b1) år 1700. Den 4/5 1707 angav rådman Osterman på rådstugan, att skifte "fodersamt skall anställas uti dess svärföräldrars sterbo" jämväl i handlaren Henrik Schlyters och under årets lopp inge Henrik Schlyters fordringsägare sina krav. 22/2 1708 begär mågen Håkan Loo skifte och detta var klart samma år 29/4, då i domboken anges, att två omyndiga barn funnos: Anna Margareta och Joakim Fredrik och att Håkan Loo var satt till deras förmyndare.”

Att Christopher Diedrich senior månade om sin släkt framgår ovan och även i nedanstående beskrivning av Severin Cawallin i *Lunds Stifts Herdaminne 1858*.⁸ Christopher Diedrich försökte genom korrupktion och muta underlätta för en svärson, Wilhelm Corvin, att få en eftertraktad pastorstjänst. Kyrkoherden Wilhelm Corvin i Ronneby gifte sig första gången 1795 med Elisabeth Maës, med vilken han hade fyra barn. Hon dog 1706. I andra giftet 1706 äktade han Christopher Diedrichs dotter Elsa Margareta, se nedan.⁹

”Wilhelm Corvin, son av capellanen Hans C. härstädes, blef student 1683 och prestwigdes 23/3 1692 till tienstgöring härstädes. S. å. torde han hafwa blifwit stadskomminister. Hans förhoppningar om att få efterträda Findorph blefwo om intet såsom ofwan pag. 214 nämndt är. 1706 klaggade han att Albin icke betalte honom lön för hans biträde; häradsprosten erhöill uppdrag att medla dem emellan. En råd- och handelsman i Runneby Christopher Didrik Osterman erbjud 1707 biskop Steuchius en ansenlig discretion om han skaffade C. befordran; biskopen fann sig deraf ”mycket toucherad.” 1724 blev C. befordrad till pastor härstädes”.

Barnen

Enligt uppgift i *Svenska Släktkalendern 1978*, bilaga 4, fick makarna 12 barn. Nio, födda efter 1690, återfinns i födelselängden för Tyska församlingen i Karlskrona.¹⁰ Födelselängder saknas för 1680-talet i Ronneby samt församlingarna i Karlskrona och Augerums församling, dit invånarna i Karlskrona först hörde innan församlingarna där bildades under 1680-talet.

I en amerikansk genealogi nämns en dotter Elisabeth till Christopher Diedrich, men angivet födelseår, 1691, kan inte stämma. En dotter Maria Elisabeth finns dock och gifter sig 1711 enligt vigsellängden för Tyska församlingen.^{11b} Hon närvarar vid minst tre dop som fadder 1709-1722. Om eventuell ytterligare äldre syster, Anna Gärdruth, se ovan

Olika källor anger att Christopher Diedrich II föddes 1686. Kyrkoherden Wilhelm Corvin i Ronneby, se ovan, gifte sig i andra giftet med Elsa Margareta Osterman, dotter till Christopher Diedrich, f 1688 i Tyska församlingen i Karlskrona och död i Ronneby mellan 1739 och 1757.⁹ Andra hustrun är nämnd i Wilhelms dotter Majas bouppteckning.⁹

1. Maria Elisabeth f ?, gift 5/11 1711 med Peter Adamsen^{11b}
2. **Christopher Diedrich (II) f 1686, farfars farfars farfar**
3. Elsa(be) Margareta f 1688,⁹ gift 14/10 1706 med Wilhelm Corvin, se ovan⁹
4. Hedwigh Catrina f 9/8 1690,^{10a} gift 1/11 1710 med Andreas Borgck?^{11a} d 26/3 1728
5. Johann Conrat f 15/12 1691^{10b}
6. Charlotta Beata f 12/5 1693,^{10c} gift 19/1 1718 med Bartoldt Friedrich Wentzell^{11d}
7. Ulrica Dorothea f 14/1 1695,^{10d} gift 29/9 1717 med Charrell Reichert^{11c}
8. Eberhard Hinrich, f 1/9 1696^{10e}
9. Clara Rebecca f 22/1 1698,^{10f} gift 25/4 1731 med Lorens de Rees^{11e}
10. Hans Adolff f 30/3 1699^{10g}
11. Salomon Gottfried f 6/4 1701^{10h}
12. Bernhardt Diedrich f 5/1 1703¹⁰ⁱ

Dop – faddrar/dopvittnen

Den svenska kyrkolagen från 1686 lade grunden till Sveriges unika folkbokföring och innebar att prästerna skulle föra flera olika längder över befolkningen. Dopböcker kan ofta ge intressanta upplysningar, inte minst om namngivna faddrar/dopvittnen. I äldre kyrkböcker är i regel inte moderns namn angivet, i de allra äldsta inte heller dopvittnenas.

En fadder är ett dopvittne som tar på sig ett särskilt ansvar som förebedjare och kristet föredöme för den som döps. Ursprungligen ingick i fadderskapet också att gå in som adoptivförälder om föräldrarna dog eller blev oförmögna att ta hand om barnet. Faddrar valdes efter olika typer av sociala band, till exempel släktskap, yrkesgemenskap, ekonomiskt beroende och social status. Det vanligaste, också i de dopböcker som granskats rörande vår släkt från 1690 och framåt, är tre manliga och tre kvinnliga dopvittnen. Dop skulle ske inom 8 dagar efter födseln. Vid dopet närvarade prästen och dopvittnena men inte modern, som inte förväntades besöka kyrkan så kort efter förlossningen.

Nativiteten var hög under 1700-talet och många dopvittnen användes vid flera dop. Solveig Fagerlund har undersökt vilka som var dopfaddrar vid dop i Helsingborg under tiden 1688-1709 och vid hur många dop de anlätades.¹² Kvinnor var oftare faddrar vid flera dop. De 5 mest extrema (alla kvinnor) närvarade som faddrar vid 61-102 dop under de 21 åren. Ogifta kvinnor och pigor var ofta förekommande bland dopvittnena i Helsingborg, vilket också ses i Karlskrona. Det verkar som om flickorna/döttrarna introducerades som dopvittnen när de började uppnå giftasvuxen ålder. Som ogifta förekommer de ofta som dopvittnen men efter eget giftermål mer sällan och mera kopplat till släktskap. Detsamma gäller för ogifta pojkar men i mindre omfattning.

Christopher Diedrichs barn har alla begåvats med olika faddrar, utom vid dopen 1696 och 1701 då Salomon von Otter var fadder vid bägge. Däremot finner man även i Karlskrona att vissa personer, och särskilt vissa kvinnor, är ofta återkommande som fadder vid de flera hundra dopanteckningar jag granskat.

Kyrkböckerna för Karlskrona saknas i ganska stor omfattning när det gäller den aktuella perioden. En värdefull källa vid släktforskning kan då vara den dagbok som Lorens de Rees skrev 1692-1736. Den innehåller kortfattade anteckningar om födslar, bröllop, dödsfall och avrättningar men inga personliga reflektioner eller värderingar. Dagboken är utgiven med kommentarer av Paul Wilstadius.⁴ Lorens de Rees var gift första gången med Anna Schlyter, kusinbarn till Elsebe Margareta Schlyter och dotter till borgmästaren i Karlskrona, Wilhelm Schlyter. Efter första hustruns död gifte han sig andra gången med Christopher Diedrichs dotter Clara Rebecca 1731 i hennes första äktenskap, som var barnlöst. Efter Lorens död gifte hon sig 1739 med kamreren vid amiralitetet, Peter Kreuger (1712-1769).

Säg mig vem du umgås med och jag ska säga dig vem du är

Genom att studera vilka som varit faddrar får man en uppfattning om familjens sociala situation eller som Euripides uttryckte det och Ernst Rolf sjöng ”Säg mig vem du umgås med och jag ska säga dig vem du är”.

Eftersom Christopher Diedrich inte hade många släktingar i Sverige så är hans släkt dåligt representerad bland faddrarna. Anna Gärdruth Winckler är fadder först vid dopet av Salomon Gottfried 1701. Om hon är hans syster kan det tyda på att hon inte kom till Sverige förrän i slutet av 90-talet (gifte sig alltså 1699 med Johan Mikael Winckler senior). Däremot är ofta släkten Schlyter representerad.

Samarbetet med Theodor Christopher verkar ha varit gott och denne är fadder vid dopet av Hedwigh Catrina 1690 och Theodors hustru vid sista dopet 1703 av Bernhardt Diedrich. Johan Mikael Winckler är fadder 1695. Vid detta dop var borgmästaren Wilhelm Schlyter också fadder, han var alltså kusin till modern Elsebe.

Efter 1695 verkar antalet faddrar med höga positioner i samhället öka påtagligt och främst med anknytning till amiralitetet. Vid två dop, 1696 och 1701, var Commissarius och blivande landshövdingen Salomon von Otter fadder.

Salomon von Otter, 1647-1732, gjorde viktiga insatser för marinens ekonomiska och organisatoriska uppbyggnad under 1690-talet. Var landshövding i Blekinge från 1713. Fadder vid dopen 1696 och 1701

Vid dopet 1696 nämns som faddrar dessutom borgmästarinnan Anna Ehrenklou och superintendentens fru, Christina Ehrenklou. Flottan i Karlskrona hade på den tiden ett eget konsistorium med egen biskop, vilken kallades superintendent. Efter 1772 tillsattes inga nya superintendenter i berörda stift (Karlskrona, Härnösand och Gotland) utan de fick titeln biskop.

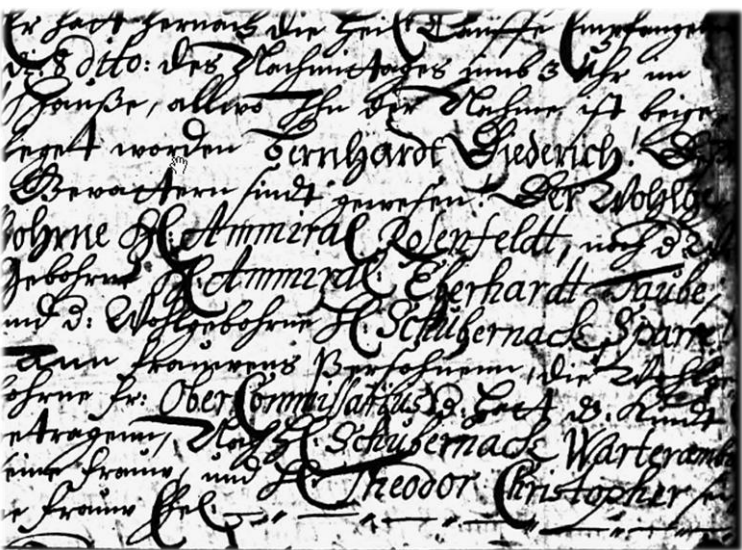

Notering i kyrkboken vid dopet 1699 av Hans Adolf

Faddrar 1699 var bland andra amiral Cornelius Anckarstierna, vice amiral Peter Rosenholm och Beata Elisabeth Wrangel, fru till dåvarande vice amiralen Eberhardt Taube, se bild t v.

Vid dopet av Bernhardt Diedrich 1703 var bland andra amiralerna Werner von Rosenfeldt (bilden t v nedan) och Eberhardt Taube faddrar,

se bilden av notering i kyrkboken till höger nedan. Schoutbynacht (här faddern Claes Sparre) motsvarade i flottan vad som sedan 1771 kallats konteramiral. Titeln har rang mellan viceamiral och kommandör.

Werner von Rosenfeldt, 1639 – 1710, var en känd amiral och kartograf. Han skrev också uppskattade humoristiska dikter

Christopher Diedrichs insatser för tyska församlingen

I föregående kapitel ges en detaljerad skildring av tyska församlingen och dess historia. Som framgår där hade Christopher Diedrich en framträdande roll under de första decennierna som församlingens förste föreståndare och välgörare och han var engagerad i kyrkan till sin död. Hans donerade kyrksilver används fortfarande, se bilaga 3.

Oblatasken i förgyllt silver skänktes 1690 av Christopher Diedrich. Foto från Sveriges Kyrkor, Band III, häfte 2, se referens 8 föregående kapitel

Christopher Diedrich som handelsman

Redan då Christopher Diedrich 1683 bosatte sig i Karlskrona var han etablerad som handelsman i Ronneby. I *Karlskrona stads historia* av Janrik Bromé² framhålls den roll som främst Thore Christophers och Ostermans handelshus spelar för stadens affärsliv det första halvsekle efter grundandet. Thore Christophers var den rikaste köpmannen i staden och blev stamfader till den adliga ätten Ankarcrona. Han lät bygga ett ståtligt stenhus i hörnet av Ronneby–Landbrogatorna, ett hus där man inhyste förnämliga resanden, som exempelvis polske kungen Stanislaus med familj 1711. Det tjänade också som bönhus för tyska församlingen innan kyrkan blev klar. Tillsammans med rådmannen Johan Mikael Winckler ägde han den förnämsta krogen i Karlskrona, ”Förgyllda Vinfatet”, och den hade ägarna ”med stor omkostnad upprättat och sedermera med nödiga drycker samt vackra och prydliga hus och commoditeter till vars och ens nöje underhållit”.¹³

Målning av Elias Martin (1780-talets början) visar sannolikt Thore Christophers hus till vänster vid korsningen av Ronnebygatan och Landbrogatan, gatan rakt fram

Christopher Diedrich ägde gårdarna nr 62 i kvarteret Dahlberg (korsningen Landbro- och Köpmansgatorna), nr 4 i kvarteret Wachtmeister (vid Ronnebygatan) och nr 28 i kvarteret Stuart (mellan Ostermans och Arvid Nilssons gränder). Vi vet inte i vilken familjen bodde.

De förstnämnda gårdarnas hus finns inte kvar. Tomten 62 i ”Andra Quarteret Dahlberg” motsvarar idag Landbrogatan 21 i kvarteret Reval. På Christopher Diedrichs tid gick tomten inte lika långt österut p.g.a. sankmark. Nuvarande byggnaderna är uppförda efter att sankmarken fyllts ut.

Däremot finns ett hus som uppfördes på en del av tomt nr 28 i kvarteret Stuart bevarat. Nuvarande fastighetsbeteckning är kvarteret Lagerstråle 11 och adressen för detta hus Ostermansgatan 13. Se tavla med ägare mellan 1683 och 1953 nedan. Huset är klassat som byggnadsminne (”K- eller Q-märkt”) och uppfördes 1683. De äldsta ritningarna som kommunkontoret i Karlskrona har på huset är en uppmättningsritning och dessutom finns ändring gjord av arkitekt Arvid Ruben 1929.

Fotografier rörande Ostermans hus från 1683 på Ostermansgatan

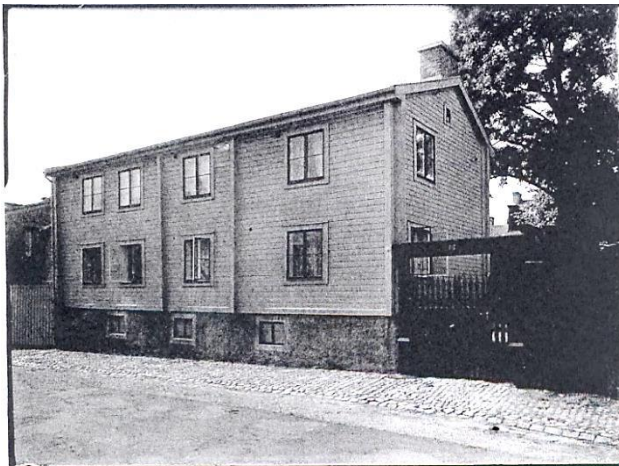

Foto av huset från 1938 och där utseendet i princip motsvarar dagens, frånsett fasadens ytskikt

KARLSKRONA
Trossö
Ostermansgatan 13
Kv. Lagerstråle 11

Foto Hellner 1938

I fädrens spår 2013 med bröderna: Utanför Christopher Diedrichs gård på Ostermansgatan. Kanske föddes farfars farfars far i huset 1721

Tavlan t h visar ägare till gården 1683-1953. Fastighetsägare idag och innehavare av tavlan med ägarlängd är Claes-Åke och Ann-Margret Kindlund

FASTIGHETEN
LAGERSTRÅLE 11 OSTERMANSGATAN 13

• UTGÖR EN DEL AV TOMTEN 28 I GAMLA KVARTERET STUART VILKEN TOMT VID STADENS ANLÄGGNING ÅR 1698 TILDELADES KÖPMANNEN OCH RÄDMANNEN CHRISTOFFER OSTERMAN SOM DÅR UPPFÖRDE SINA PÅCKHUS SAMT DENNA BYGGNAD ÅR 1683 VID HANS DÖD ÖVERTOGS DESSA AV HANS ANKA SOM DÅ AVSRILDE HUSET LAGERSTRÅLE 11 OCH ÖVERLÄT DETTA 1745 TILL

• **MÄTAREN JOHAN HALLGRÉN**

• SOM I STADENS ÄLDSTA BEVARADE TOMTBOK SJÄR SKRIVEN SOM GÅRDENS ÄGARE

• **ÄGARE HAR SEDAN VARIT:**

• MÄTAREN JOHAN HALLGRÉN ANKA (LAGFART 1758)
• ÖVERSTYRMAN ANDERS CARL SUND (1764)
• MÄTAREN ANDERS FAHLBERG
• SEGELSÖMMAREN GABRIEL WESTERLING
• ANKAN FREDRIKA CARLSTEDT c. WESTERLING (1832)
• FLACCUNDEROFFICEREN ANTON CARLSTEDT (1886)
• PETER ANDERSSON
• ANKAN JOHANNA MATILDA ANDERSSON c. OLSSON
• OTTO MORIN (1930)
• FÖRRÅDSFÖRMANNEN C A ANDERSSON (1932)
• HANDLÄNDEN ERIK LIND (1936)
• SJÖKAPTEJEN H H HÅKANSSON (1943)
• TAGE FRANSSON (1945)
• AXEL HJORTSBERG (1947)
• GRETA OCH FOLKE HÅKANSSON (1953)

• FÖR ELD OCH BRAND FÖR FIENDEHAND
• BEVARE GUD BÅD STAD OCH LAND

I artikeln *Borgaren och militärstaten* av Karl Bergman¹⁴ framhålls att Karlskrona, som andra städer, hade en intern borgerlig hierarki där en första gräns drogs mellan det ”ringare” och det ”förnäma” borgerskapet. Några av borgarna kallade sig ”redare av noblessen” och här nämns Christopher Diedrich Osterman. Till gruppen räknades även bl.a. vice amiralerna Per (Peter) Rosenholm och Cornelius Ankarstierna och härads hövdingen Sven Adlerstierna. Artikeln är främst intressant för skildringen av hur invånarna i Ronneby hanteras för att förmå dem att flytta till Karlskrona och för skildringen av relationen mellan militärstaten och borgerskapet. Bergman menar att hans analys ”ger stöd för ett antagande att borgerskapet i Karlskrona innehade en icke oansenlig maktposition, vilken kunde användas i förhandlingar med svenska statsmakten. Maktpositionen baserades på delaktighet i ett handelsnätverk i Östersjön med starka förgreningar till Holland”.

Karl Bergman har bl.a. som underlag för sin artikel granskat protokoll från kämnärsrätt och rådhusrätt i Karlskrona och har välvilligt ställt sina avskrifter till förfogande.¹ Kämnärsrätt var en underdomstol i Sveriges städer som avskaffades 1849. I den 1619 upprättade stadgan gällande städernas administration och uppkomst bestämdes att kämnärerna skulle vara två i varje stad. De skulle enligt denna stadga ha ett särskilt rum i rådhuset kallat kämnärsstugan. Kämnärernas ämbete sägs i stadgan vara att ta upp alla mindre saker till förhör och döma i enklare mål. Från Karl Bergmans mikrofilmade underlag (som finns på stadsbiblioteket i Karlskrona) finns flera intressanta uppgifter om Christopher Diedrich.

Christopher Diedrich verkar ha gjort rätt omfattande affärer med sjöfart, i vart fall före sekelskiftet. I Rådhusrättens protokoll 14 augusti 1689 framgår att han och ett antal ”redare av noblessen” tillsammans sökte sjöpass och acceptans som redare. De sökande hade tillsammans ett skepp, en cravell om 30 läster, byggd 1688 i Kristianopol med namnet Engeln Gabriel. På den tiden var det nödvändigt att ha s.k. sjöpass, senare kallat fribrevet, för att föra fartyg på utländsk hamn. För att erhålla sådant skulle redaren med sin ed betyga, att såväl fartyg som last ägdes av svenska undersåtar. De äldre sjöpassen var skrivna på latin, den tidens diplomatspråk och kallades latinska sjöpass.

Av protokoll 26 juli 1692 framgår att Christopher Diedrich var uppkallad till rådhuset tillsammans med andra redare för information om en framtida konvoj från Göteborg via Plymouth, Lissabon till St Hubes. 8 april 1693 söker han tillsammans med fyra andra sjöpass för skeppet Spes och 12 april med tre andra för skeppet Bysa. 31 maj samma år söks ”latinskt” sjöpass tillsammans med tre andra för skeppet Spes på 30 läster. 180 tunnor pottaska ska till Amsterdam.

Från rådhusrättens protokoll år 1686 noteras att den 8 januari prövades vissa, relativt omfattande affärer, mellan handelsmän i Lübeck och Karlskrona och där omnämns att C D Osterman var inblandad. Andra uppgifter om hans affärsverksamhet är en protokollsanteckning i rådhusrätten 1710 om att han handlat kött, talg och smör från en småländsk bonde från Sjösåker socken, år 1711 att han diskuterat ett parti salt som Cordt von Dorne har liggande i Ostermans packhus. Cordt von Dorne var inblandad i en mängd mer eller mindre svåra brottmål och sägs ha varit en stor processmakare.

Amiralitetet hade behov av omfattande proviantering och de lokala handelsmännen användes i stor omfattning för denna i enlighet med skrivna kontrakt, se ovan. Kronan hade emellertid ont om pengar. 1714 var läget kritiskt för flera av handelsmännen p.g.a. uteblivna betalningar, i vissa fall ända från 1710.² Detta trots att kronan i kontrakten lovat en ”en riktig och prompt betalning”. De sammanlagda fordringarna 1714 ska ha uppgått till över 200 000 daler silvermynt. För de 1716 planerade sjöexpeditionerna avtalades på nytt med flera handlande i Karlskrona och Karlshamn om leverans av proviant. Avtalen omfattade mat, dricka, brännvin och tobak och ”kajutakost” för underofficerarna samt ved och ljus.² För varje utspisad man

betalade kronan 8 öre silvermynt per dag. Exempelvis träffades avtal om utspisning av 800 man med Christopher Diedrich tillsammans med två andra affärsmän.

På grund av den penningbrist som rådde under senare delen av Karl XII:s regering utarrenderades tullarna i riket. För åren 1713-1718 utarrenderades lanttullarna i bl.a. Karlskrona och Karlshamn. 1714 beslöts att även stora sjötullarna skulle utarrenderas. Avtal träffades med Christopher Diedrich och 7 andra handelsmän om arrende på tre år av stora sjötullen i staden mot en årlig ersättning på 14 000 daler silvermynt.²

I stadens tjänst

Enligt Rådhusrättens protokoll 21 maj 1685 inrättades vid detta tillfälle ”stadens äldste” eller ”de 16”, som de också omnämns, som en form av rådgörande organ till magistraten som bl.a. användes för att öka legitimiteten i vissa beslut. Som ”förman” valdes Christopher Diedrich Osterman.¹ Valet till stadens äldste skedde utan angivande av tid för förtroendeuppdraget och under de följande 20 åren skedde inga nyval.

1689 omtalas i protokollet i Rådhusrätten den 3 juli ”stadskaptenen” C D Osterman i en skrivelse om beväpning av borgerskapet. Han var kapten för ett av borgerskapets kompanier i många år. 1690 får han ett förtroendeuppdrag i samband med ett mål i rådhusrätten. Han noteras ofta vara aktiv i rätten.

1699 verkar Christopher Diedrich ha blivit ersatt som förman av handlanden Karl Granschoug.² Stadens äldste bestod av 8 handelsmän och 8 hantverkare.

När det gäller rådmanstjänsterna uppehölls däremot så gott som alla av köpmän. I samband med att antalet rådmän utökades 1705-09-09 blev Christopher Diedrich rådmän. Övriga som tillsattes då var Thore Christophers, Claes Saur, Severin Cuur, Jeuns de Rees och Johan Mikael Winckler.

Pesten 1710-1711 var mycket omfattande, se ovan. Bland annat dog inom endast två veckor hundra arbetare på varvet i Karlskrona. 1710 beslutas att Christopher Diedrich tillsammans med borgmästaren Paul von Schoting, rådmännen de Rees och Alyn ska ha uppsyn över pestförordningens efterlevnad i staden och han noteras vara delaktig i den kvartersvisa övervakningen av pestens härjning 15 december 1710. År 1711 deponerar han 100 caroliner till ett stadshospitalhus.¹

Den 21 mars 1716 går C D i god för en bårkarl som flyttar från Ronneby till Karlskrona, vilket är en ytterligare indikation på att han själv kommer från Ronneby.

1719, vid 81 års ålder, erhöll Christopher Diedrich på egen begäran avsked från sin rådmanstjänst.

Titulärborgmästare

I samband med att ny politie- och byggningsborgmästare skulle utses 1717 gav magistraten förord till rådmannen och stadssekreteraren Anders Ebbeltoft. Lanshövding Bonde tillstyrkte valet i en skrivelse till K. M:t men erinrade samtidigt om den gamle rådmannen Ostermans stora förtjänster och att man inte kunnat gå förbi honom vid detta val, om han icke själv på grund av sin höga ålder, bestämt av sagt sig.² ”Osterman hade nämligen i 35 år varit borgare i staden, i sammanlagt 10 år borgerskapets förman, sedan 1689 föreståndare för tyska kyrkan och under dessa år handhaft församlingens och kyrkans ekonomi, vilket varit ett mycket krävande uppdrag, synnerligast under den tid kyrkan byggdes. I 17 år hade han vidare varit kapten för ett av borgerskapets kompanier och dessutom som en av stadens mest betydande handlande stått amiralitetet till tjänst med avsevärda leveranser och förskott. När Osterman

alltså inte ville komma ifråga som efterträdare till Paul von Schoting, hemställde landshövdingen, att han måtte erhålla borgmästares namn, heder och värdighet.”²

Genom kungligt brev den 16 maj 1719 blev Osterman också stadens förste titulärborgmästare. Han lämnade sedan i slutet av året sin tjänst i magistraten.

Källor

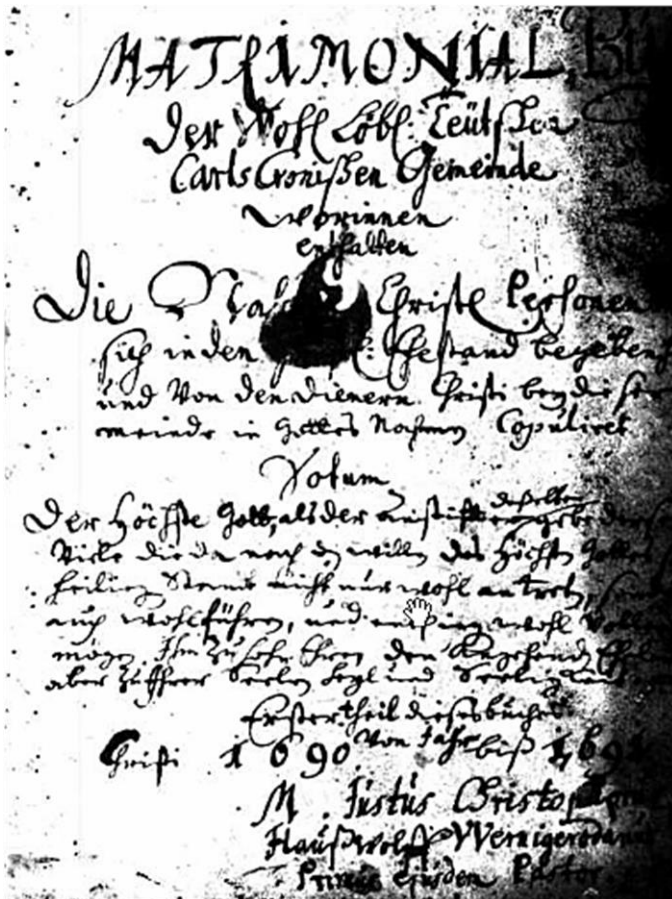
1. Bergman Karl, personligt meddelande
2. Bromé Janrik, Karlskrona Stads Historia, Del I 1680-1790. K. L. Svenssons eftertr. Bokindustri AB, Karlskrona, 1930
3. Vigsellängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1797, sid 32
4. De Rees Lorens, En Karlskronaborgares dagbok: Lorens de Rees dagbok 1692-1735 med inledning och kommentarer av Paul Wilstadius. Föreningen Gamla Carlskrona Årsbok 1966
5. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1725, a sid 86, b sid 97
6. Födelselängd i kyrkbok för Ronneby, 1653-1677, sid 399
7. Wilstadius Paul, Släkten Schlyter i Ronneby och Karlskrona under 1600-talet. Släkt och Hävd 1977: 1-2, sid 261-289
8. Cawallin Severin, Lunds Stifts Herdaminne, 1858:5. Gleerups förlag, Lund, 1858, sid 214-215,
9. Vigsellängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1797, sid 66
Plus Hans Rosenlunds släkt, databas.
<http://hans.alltidhult.se/tng/getperson.php?personID=I9798&tree=HR>
10. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1725, a sid 6, b sid 16, c sid 27, d sid 41, e **bild** 32 (ancestry), f sid 65, g sid 75, h sid 93, i sid 115
11. Vigsellängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1797, a sid 83, b sid 90, c sid 133, d sid 135, e sid 185
12. Fagerlund, Solveig, Handel och vandel: vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680-1709. Avhandling Lunds universitet 2002
13. Hillbom Rune, Karlskrona 300 år, Del I. Axel Abrahamsons Tryckeriaktiebolag, Karlskrona, 1979
14. Bergman Karl, Borgaren och militärstaten. Historisk Tidskrift 128:4, 2008, sid 621-645

Christopher Diedrich (II) och hans familj

Christopher Diedrich II föddes 1686 i Karlskrona och avled 1755. Han var överinspektör och tulldirektör i Karlskrona. Kyrkböckerna för födda 1686 saknas, liksom dödlängd 1755.

Hustrun Sophia Lovisa Hauswolffs far var prästen Justus Christopher Hauswolff, född i

Wernigerode, Hartz i Sachsen, Tyskland 2/2 1666, död i Karlskrona 22/4 1722. Han kom från Tyskland 1689 och hade tänkt sig att besöka Uppsala universitet. Fartyget måste angöra Karlskrona p.g.a. läcka och där blev han kvar. Han förordnades av Hans Wachtmeister som amiralitetspredikant för tyskar ombord på flottan. 1691 utnämndes han till den Tyska församlingens förste kyrkoherde i Karlskrona, se utförlig beskrivning ovan.¹ Hans far var kvartermästare vid Wrangelska regementet i Stolberg och hette Achetes Hauswolff (1613-1686).

Prov på Justus Christopher Hauswolffs handstil. Försättsbladet i vigselboken för Tyska församlingen i Karlskrona 1690-1797

Sophia Lovisas mor tillhörde adelsläkten Clerck, numera utdöd. Margareta Clerck föddes 28/4 1668 och avled 3/4 1748 i Karlskrona. Hennes far hette Thomas Clerck och var justitieborgmästare i Örebro och häradshövding i Walkebo härad. Mamman hette Anna Geijer (1634-1673). Margareta gifte sig med Justus Christopher Hauswolff den 29/3 1691.

Morfar och mormor till yngre grenens stamfar, Justus Christopher född 1721

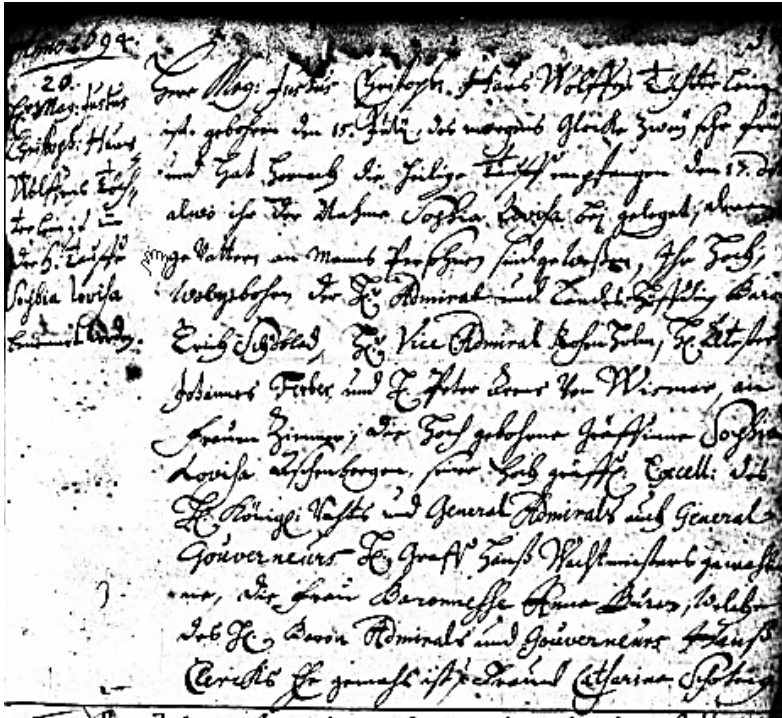
Justus Christopher Hauswolff t v och Margareta Clerck t h (från oljemålningar som ännu finns bevarade, se bilaga 3. Foto Inge Pettersson)

I *Lunds Stifts Herdaminne 1858* av Severin Cawallin² beskrivs Justus Christopher Hauswolff på nedanstående sätt. Han bekämpade intensivt pietismen, vilket gillades av domkapitlet, som kanske hade svårare att hantera det dåliga förhållandet till den överordnade superintendenten (flottan i Karlskrona hade på den tiden eget konsistorium vars kyrkliga ledare kallades superintendent).

1. Justus Christopher Hauswolff, son af en ober-landrichter i Werningerode och född $\frac{2}{2}$ 1666, blef 1689 amiralitetspredikant i Karlskrona. Mellan honom och superintendenten uppfom snart "någon jalousie", och då konungen sådant med misnöje förnummit, erhöi biskopen uppdrag att gifwa Hauswolff en lämplig föreställning; det skedde $\frac{11}{8}$ 1690, då biskop Bapke föreställde honom att, "när hwarothen sköter sin anförtrodda syssla och intet sig vidare utlåter än hans embete fordrar, kan all sådan olägenhet bäst afböjas och Guds församling uppbyggas". H. kallades 1689 till tyff pastor härstädes, och mottog denna tjenst 1691. Äfwen i en sednare tid war förhållandet mellan honom och superintendenten icke wänstapligt, och H. önskade med anledning deraf transport till annat pastorat 1715. Han erhöi 1716 enligt kongl. senatens resol. af domkapitlet "réprimande och åläggande att ställa sig under superintendenten". På samma gång erhöi han af domkapitlet en warm tackfägelse för den "berömmelige zèle" han ådagalagt mot pietismen. Ålfesedan 1701 hade han med trågen uppmärksamhet uppspanat sådana personer, som troddes kunna utsprida pietistiska läror, samt derom bragt domkapitlet noggranna underrättelser genom långa, på tyska författade memorialer, hwilka andas en nästan ursinnig bitterhet mot pietismen. Det heter t. ex. i ett sådant: "Gott der Allerhöchste helfe alles überwinden und steure den weissen pietistischen Teufel allenthalben umb Christi Willen". Han anhöll att hans strifwelser här om måtte hållas hemliga, emedan i annan händelse många af hans åhörare skulle blifwa misnöjda (jfr. I. 126 f. och 138). Mot domkapitlet wisade H. stor underdånighet och stref engång ett mycket ödmjukt tackfägelsebref "för det Conf. reflecterat på hans ringa person till att bewista taxeringswärfet". 1718 $\frac{29}{1}$ blef han hedrad med prostetitel; magister war han förut. Död $\frac{7}{4}$ 1722. — Gift m. Margreta Clerck, dotter af borgmästaren i Örebro, lagman Thomas C. och Anna Geyer. Barn: Dorothea Ottiliana, g. m. fadrens efterträdare. — Justus Christopher, f. 1708, d. 1773, pastor wid Clara församling i Stockholm.

Kyrkoherdens lön uppgick under ganska lång tid (till 1780-talet) till blygsamma 50 riksdaler specie årligen (1909 motsvarande 200 kr) och bittra klagomål framfördes av första pastorerna. "Prosten Hauswolff beklagade sig i skrifvelse till konungen i följande ord: om jag icke af Hans Excellens Herr Kungl. Rådet och Amiralgeneralen finge i gåfwa 100 s.m. årligen till en förbättring af min lön, skulle jag icke utan djup skuldsättning kunna reda mig på denna kostsamma ort, och jag måste frukta att, som det nu går, min hustru och mina barn få efter min död lefwa i stort armod."¹

Christopher Diedrichs hustru Sophia Lovisa Hauswolff, föddes 15 juli 1694.³

Bland faddrarna vid dopet fanns amiralen och landshövdingen Erik Sjöblad. 1677 ledde han en eskader på färd från Göteborg till Stockholm under skånska kriget. Vid Lolland hade han oturen att möta den mycket större danska flottan med sjöhjälten Niels Juel (slaget vid Falster), vilket slutade med att Sjöblad förlorade 1500 man, sitt skepp Amaranthen och dessutom blev han tillfångatagen under ett par månader. Efter kriget utsågs

han, trots det, 1683 till landshövding i Blekinge.

Vidare närvarade vice amiral Peter Rosenholm och Johan Ferber. Den senare var både amiralitetsapotekare och stadsapotekare och far till Johan Eberhard Ferber, 1678–1761, botanist, och amiralitetsapotekare i Karlskrona efter fadern från 1701. Närvarade var också baronen, amiralen, guvernören Hans Clerck, farbror till Margareta. Mest känd är dock Hans Wachtmeister af Johannishus, se ovan, greve, kungligt råd, amiralgeneral och generalguvernör.

Barnen

Sophia Lovisa gifte sig 15 mars 1716 med Christopher Diedrich junior (II).^{4a} Hon föder 15 barn enligt släktkrönikan 1798 men jag har bara kunnat identifiera 14 i födelselängderna 1690-1725⁵ samt 1725-1797⁶ för Tyska församlingen.

1. Elsabe Margaretha, f 6/2 1717,^{5a} d 1772, se nedan
2. Christophea? Hedvig f 9/3 1718^{5b}
3. Justus Christophorus f 30/6 1719^{5c}
4. **Christopher Diedrich (III) f 20/9 1720,^{5d} stamfar äldre grenen**
5. **Justus Christopher f 18/11 1721,^{5e} min farfars farfars far, stamfar yngre grenen**
6. Sophia Lovisa f 28/11 1723^{5f}
7. Sophia Lovisa f 18/11 1724,^{5g} d 1767, gift 3/4 1759 m Carl Matthias Wallenstierna^{4b}
8. Anna Charlotta f 4/10 1726^{6a}
9. Ulrica Catharina f 21/8 1728,^{6b} d 1772, se nedan
10. Henrietta Eva f 7/10 1729^{6c}
11. Hans Carl Reýnholt f 16/12 1730^{6d}
12. Bernhard Reinhold Salomon f 28/6 1732^{6e}
13. Elenora Otiliana f 2/2 1735^{6f}
14. Fredrik Wilhelm f 19/3 1737^{6g}

Stamfar för äldre grenen är alltså Christopher Diedrich III, och för vår yngre gren Justus Christopher f 1721. Det barn som döptes till Justus Christophorus och föddes den 30 juni 1719 får antas ha avlidit före 1721 så att namnet kunde återanvändas, liksom fallet är för Sophia Lovisa f 1723. Vid denna tid avled 20 procent av barnen före 1, nästan 1/3 före 10 år.

Vid bägge dopen 1718 och 1719 är Wilhelm Corvin, se ovan, fadder. I födelseanteckning för Christopher Diedrich III år 1720 finns som ett vittne mademoiselle Sophia Lovisa Hauswolff. Sannolikt nära släkting till mamman. Mamman brukade ju inte vara med på dopet och skulle inte kallats mademoiselle.

Dopanteckningen ovan den 20 november 1721 rör Justus Christophers dop. Inledningen lyder: ”Herr Christopher Diedrich Osterman junior vars lilla son är född till världen lördagsnatten den 18 november. Och han har mottagit det heliga dopet i hemmet den 20 dito på eftermiddagen mellan 3 och 4 och givits namnet Justus Christophorus.” Prostinnan Margareta Clerck, bar honom till dopet ”istället för hennes syster Sara Clerck”. Bland faddrarna nämns bl.a. dopbarnets morbror, kammarskrivare Eberhardt Salomon Hauswolff. Näst sist i dopanteckningen 1721 noteras ”...ann stah des vaters schwester Madam Cathrina Sibilla Osterman” (= istället för faderns syster Madam Cathrina Sibilla Osterman). Christopher Diedrich har en syster Hedvig Catrina f 1690 men någon Cathrina Sibilla har inte återfunnits i doplängderna. Hon skulle dock kunna ha fötts före 1690 då doplängd saknas. Hon var kanske inte närvarande personligen vid dopet att döma av dopanteckningen.

Vid dopet av Sophia Lovisa 28/11 1723 nämns om kvinnliga faddrar: ”Madam Anna Margaretha Schevensch trug in die Stelle für die frau bürgermeisterinne Sisilia Cathrina Nohtberch (?) geboren Ostermann in Westfahlen und die jungfer Elsabe Margaretha Winckler”. (Anna Margaretha Schevens bar (fram barnet) istället för fru borgmästarinnan Sisilia Cathrina Nohtberch, född Ostermann i Westfalen och jungfrun Elsabe Margaretha Winckler). (Den senare är dotter till Anna Gädruth Ostermann och Johan Mikael Winckler, och född 19/9 1701, se ovan).

Vid dopet 1729 var amiralen greve Hans Carl Wachtmeister af Johannishus (son till Hans Wachtmeister ovan) fadder, liksom apotekare Johan Eberhardt Ferber.

1772 dog Sophia Lovisa i sitt 78 år i Tyska församlingen och dessutom samtidigt två döttrar under ett par dagar (6-7) i augusti.⁷ Sannolikt dör de av någon infektion. Det talas om ”feber”

(tyska för feber), De döda är Mademoiselle Elsabe Margaretha Osterman 55 år, och Mademoiselle Ulrica Catharina Osterman, 44 år.

Naturhushållningen gjorde att befolkningen var starkt beroende av skördeutfallen för hälsa och överlevnad. Svält satte ned motståndskraften mot infektioner och dödligheten olika år varierade därför mycket vid denna tid. En svältperiod kom just i början av 1770-talet då mer än 5 procent av befolkningen dog ett enstaka år, ofta av rödsot/dysenteri. Tyfus och återfallsfeber var också vanligt förekommande.

Under 1700-talet var annars smittkoppor ("koppor") den mest fruktade infektionssjukdomen. Smittkoppor kom sannolikt till Sverige på 1500-talet och var en vanlig barnsjukdom på 1700-talet. De svåraste epidemierna förekom i slutet av århundradet och de kom ungefär vart femte år. År 1779 dog 15 000 i Sverige av sjukdomen, motsvarande 25 procent av alla dödsfall och man räknar med att smittkoppor genomsnittligt svarade för knappt 10 procent av dödsfallen i Sverige mot slutet av seklet. Exempelvis dog Anna Elisabeth Osterman, dotter till Christopher Diedrich III, se nedan, 26 år gammal av "koppor" 1789.

Totalt dog omkring 60 miljoner människor av smittkoppor i Europa under 1700-talet. Värst drabbades barn, eftersom vuxna i regel var immuna efter att ha haft sjukdomen. Den 14 maj

1796 gjorde läkaren Edward Jenner i England första försöket med vaccination (från latin vacca = ko) med kokoppor, efter praktiska observationer att mjölkerskor som smittats med kokoppor var resistent mot smittkoppor. Han ympade kokoppor på en åttaårig pojke. Efterföljande försök att smitta pojken genom ympning med smittkoppsvirus misslyckades. Jenners rapport året efter refuserades av Royal Society i London då resultaten ansågs alltför otroliga och det ansågs motbjudande att överföra en kosjukdom på människa. Han publicerade då en skrift 1798 på eget förlag och den fick snabbt allmänt genomslag. Den 14 maj blev folklig helgdag i flera länder. I Sverige genomfördes den första vaccinationen 1801 och 1816 togs en lag om allmän vaccination av barn under 2 år. Bestämmelserna skärptes efter hand för att omfatta alla. Präst, klockare och barnmorskor svarade oftast för vaccineringen.

1980 förklarades smittkoppsjukdomen utrotad i hela världen. Virus finns kvar, men endast i välbevakade laboratorier.

Källor

1. Johnsson Henning, Karlskrona tyska församling – en historik med anledning av 200-årsdagen af dess kyrkas invigning den 27 juni 1909. K. L. Svenssons eftertr:s. Bokindustri AB, Karlskrona, 1909
2. Cawallin Severin, Lunds Stifts Herdaminne, 1858:5. Gleerups förlag, Lund, 1858, sid 167
3. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1725, sid 37
4. Vigsellängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1797, a sid 125, b sid 230
5. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1725, a sid 277, b sid 289, c sid 305, d sid 321, e sid 336, f sid 361, g sid 371
6. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1725-1797, a sid 7, b sid 21, c sid 29, d sid 38, e sid 49, f sid 66, g sid 78
7. Dödlängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1770-1798, sid 13

Äldre grenens stamfar, Christopher Diedrich (III) och hans ättlingar

Christopher Diedrich (III) (1720-1795), är äldre grenens stamfar och bror till min farfars farfars far, yngre grenens stamfar. Han blev överkommissarie vid amiralitetet i Karlskrona.

Säteriet Herrenässja i Lemnhult

Från 1774 innehade Christopher Diedrich (III) säteriet Herrenässja i Lemnhults socken, nära Vetlanda i Jönköpings län. Nässja är ett ortnamn i plural form som anses ha med näs att göra. Kanske betyder namnet "gårdarna på näset" (Namnarkivet i Uppsala). Nässja används istället för Herrenässja sedan länge i fastighetsbeteckningarna för de avstyckade gårdarna och för byn. Det är oklart varför Christopher Diedrich förvärvade Herrenässja – det ligger ju rätt långt från Karlskrona, men vid 54 års ålder var han nog för gammal för aktiv tjänst i marinen.

Min kunskap om gården har förmedlats av Katarina Hedström Klarin, vars släkt har gamla rötter i Nässja och som själv bor i fastigheten Nässja 2:8. Jag och mina bröder träffade henne på plats sommaren 2013. Säteriet är en av de äldre stora gårdarna i socknen. Ur Lemnhults Hembygdsförenings bok 1981 framgår att säteriet bildades genom sammanslagning av gårdar i Nässja by. Till gården hörde torp och backstugor, Didriksdal I och II, Sjöberg och Loviseberg (Blixtes). "Den äldsta bevarade handlingen rörande Naesia är daterad 14 april 1396 då Nisse Kromma byter jord med Nydala kloster och i utbyte får en gård i Nässja, en tredjedel av byn Fagerhult och 12 mark penningar för klosterjord i Västbo härad".

Från mitten av 1500-talet ägdes Herrenässja i 200 år av släkten Silfversparre. Därefter hade säteriet många ägare. Den ägdes av Christopher Diedrich Osterman och hans familj mellan 1774 och 1821, se nedan. 1821 köpte Petter Olofsson och Johannes Swensson hela säteriet och delade det. Den gamla mangårdsbyggnaden vid Lillsjön revs och två nya gårdar byggdes upp. Senare har ytterligare styckning av fastigheterna skett.

Detta matförrådshus tillhörande fastigheten Nässja 2:8 är det enda hus som finns kvar år 2013 av säteriets byggnader från 1700-talet

Nässja 2:4 och 2:7, ligger på den del av Herrenässja som Petter Olofsson köpte 1821. Husen ligger nära Lillsjön, liksom den tidigare mangårdsbyggnaden. Den kände orgelbyggaren och konstnären Johannes Magnusson, som var författaren Hjalmar Gullbergs mammas morfar, köpte 1849 fastigheten 2:4 då ägaren gick i konkurs, men sålde tillbaka den 1876 till släktingar till Petter Olofsson. Gula huset

uppfördes 1905. Huset intill, fastigheten 2:7, uppfördes 1841 och bägge husen ägs än idag av släktingar till Petter Olofsson

Nässja 2:6 och 2:8 är belägna på den del av Nässja som Johannes Swensson köpte 1821. Hjalmar Gullberg var delägare i Ekholmen (2:6) t v, huset är uppfört 1890. Hedströms hus (2:8 t h) byggdes 1852. Fastigheterna ägs än idag av släktingar till ägarna på 1800-talet

På Lemnhults kyrkogård, vers 1

Om Johannes Magnusson, en dikt av släktingen Hjalmar Gullberg

*Här vilar bonden Johan Magnusson
som byggde tjugotre orgelverk i Växjö stift.
Tidigare fann han sin bästa ro vid kvarnforsen
i en sommarkväll. Han prisade naturen
på rimmad vers, en anspråkslös elev
till Herr Biskopen. Han kunde också riva färg
och på underdånig framställning från denna församling
fick han kunglig medalj för sitt tavelmåleri.
Han hade lärt sig av Hörberg och vännen Markus Larsson,
de sjungande forsarnas ojämförlige avbildare,
och många håller före att i Skirö kyrka
hans flyttade altartavla vida överträffar
den nya som målades av kyrkoherdens fru.*

I husförhörslängden för Lemnhult 1771-1773 bor på säteriet en familj Anders Andersson men i efterföljande husförhörslängd har Christopher Diedrich (III) flyttat dit.^{1a} Han bor då tillsammans med hustrun Metta Lovisa von Hauswolff och två av barnen från första äktenskapet, Anna Elisabeth och Christopher Diedrich f 1765. Sannolikt har de två yngsta barnen (Salomon Wilhelm respektive Henrietta Wilhelmina) dött eftersom de inte är med. Nästa period 1779-1783 bor Christopher Diedrich och hustrun kvar medan barnen flyttat ut under perioden. Under perioden 1784-1787 bor de också kvar utan barn.^{1b} Däremot finner man inte brodern Justus Christopher i hushållet. Han avled på Herrenässja 1786, men kan då inte bott där länge innan han avled i slag, se nedan under Justus Christopher.

”Öfverkommissarien Christopher Diedrich Osterman” dog på Herrenässja 1/12 1795 i ”ålderdomssvaghets”.² Änkefru Metta Lovisa bodde kvar på Herrenässja till sin död. Hon avled 15 år efter maken, 2/10 1810 i ”invärtes kräfte 83 år”.³

Mette Lovisa efterträddes på Herrenässja av sonhustrun Sara Helena Osterman^{4,5}, änka efter ”lieutenant” Christopher Diedrich Osterman som dött 1808. Hon flyttade från Lenhofda 1811. Sara Helena bodde på Herrenässja med sina 4 barn (Lovisa Sophia, född 1802, Johan

Christopher född 1804, Margaretha Charlotta född 1805 och Jacob Reinhold född 1808) till 1821, då hon flyttar tillbaka till Lenhofda.⁵

Barnen

Christopher Diedrich var gift två gånger. Han gifte sig första gången 30/11 1750^{6a} med *Christina Margaretha Jeansson*, född 28/11 1730 i Tyska församlingen^{7a} och död 11/2 1771.^{8a} Med henne fick han 12 barn. Han gifte om sig samma år som första hustrun dog 1771 med kusinen *Metta Lovisa von Hauswolff* f 24/3 1727, i hennes andra äktenskap, som var barnlöst.

Följande barn i första äktenskapet har identifierats från Tyska församlingens födelselängd:

1. Sophia Diederika f 15/9 1751,^{7b} gift 22/11 1771 med Josias Gothilander^{6b}
2. Hans Christoffer f 6?/12 1752^{7c}
3. Justus Reinholdt, f 17/3 1754,^{7d} gift 1784 m Ulrica Charlotta Pettersson 1761-1813
4. Carl Eberhardt f 14/4 1755^{7e}
5. Christopher Diedrich f 20/7 1757,^{7f} dog sannolikt tidigt då namnet återanvändes
6. Salomon Friedrich 5/9 1758^{7g}
7. Anna Margretha f 7/7 1760^{7h}
8. Lovisa Ulrica f 17/7 1762⁷ⁱ
9. Anna Elisabeth f 4/12 1763,^{7j} gift med Samuel Heurlin i Lemnhult 1782
10. Christopher Diedrich f 12/2 1765,^{7k} gift 1801 m Sara Helena Wieselgren 1769-1843
11. Salomon Wilhelm f 14/7 1766,^{7l} dog sannolikt tidigt, se ovan
12. Henrietta Wilhelmina f 4/2 1768,^{7m} dog sannolikt tidigt, se ovan

1. *Sophia Diedrika* dog redan 1/5 1773^{8b} i Karlskrona och hennes man gifte om sig 1775 med Margareta Christina Haersen.

3. *Justus Reinholdt* var major och blev stamfar till flera betydande militärer och företagare, se nedan.

9. *Anna Elisabeth Osterman* dog 26 år gammal. Hon var alltså gift med *Samuel Heurlin*, född 1744. Han var en framstående naturvetenskapsman och präst. Heurlin blev 1766 docent i matematik i Lund, förestod senare professuren i fysik och astronomi, sedan den i kemi. Han prästvigdes 1777, lämnade 1780 (med professors titel) universitetet och blev kyrkoherde i Åseda i Växjö stift. Skälet till flytten från Lund ska ha varit dålig hälsa. Klimatet i Åseda hade uppenbarligen ett mycket gynnsamt inflytande för han levde där till 92 års ålder. Prästgården brann 1783 varvid bland annat Heurlins värdefulla bibliotek förstördes. Dessutom brann kyrkans arkiv. År 1794 blev han också kontraktsprost i Uppvidinge kontrakt.

Med Anna Elisabeth hade han fyra barn, Carl Isaac f 28/1 1783,^{9a} Anna Lovisa f 14/9 1785,^{9b} Christopher Isaac f 25/19 1786^{9c} och Samuel f 3/8 1788.^{9d} Anna Elisabeth dog redan vid drygt 25 års ålder, den 3/5 1789 av ”kopper” i Åseda.¹⁰

Samuels och Anna Elisabeths son *Christopher Isaac Heurlin* studerade också i Lund och umgicks i Esaias Tegnér's kretsar. Han prästvigdes och verkade som präst, kyrkoherde och domprost, men också politiskt. Han var riksdagsman för prästerståndet och gjorde betydande insatser inom statsrevisionen. Han blev 1830 teol. dr vid Lunds universitet, biskop i Visby stift 1838 och i Växjö stift 1847. Han var ecklesiastikminister 1842-1844 och prästerståndets vice talman. Ledamot av vetenskapsakademien från 1839.

Samuel Heurlin gifte om sig efter Anna Elisabeths död med Christina Elisabeth Colliander, och det äktenskapet var barnlöst.

13 1737~1780 ANDREAS ROGBERG
 14 1780~1835 SAMUEL HEURLIN
 15 1837~1843 NILS STOCKE
 16 1843~1849 DAVID THEOLANDER.

Åseda kyrka där Samuel Heurlin (nr 14), enligt en tavla i kyrkan med uppräknade kyrkoherdar från medeltiden, tjänstgjorde som kyrkoherde i 55 år! Han jordfästes 1835 av Esaias Tegnér. Foto 2013 av författaren

Denna sten i marmor vid Åseda kyrka har varit placerad utomhus vid sakristians vägg men flyttades nyligen till ett hörn av kyrkogården, t h framför kyrktornet, för att "underlätta snöröjningen". Texten lyder:

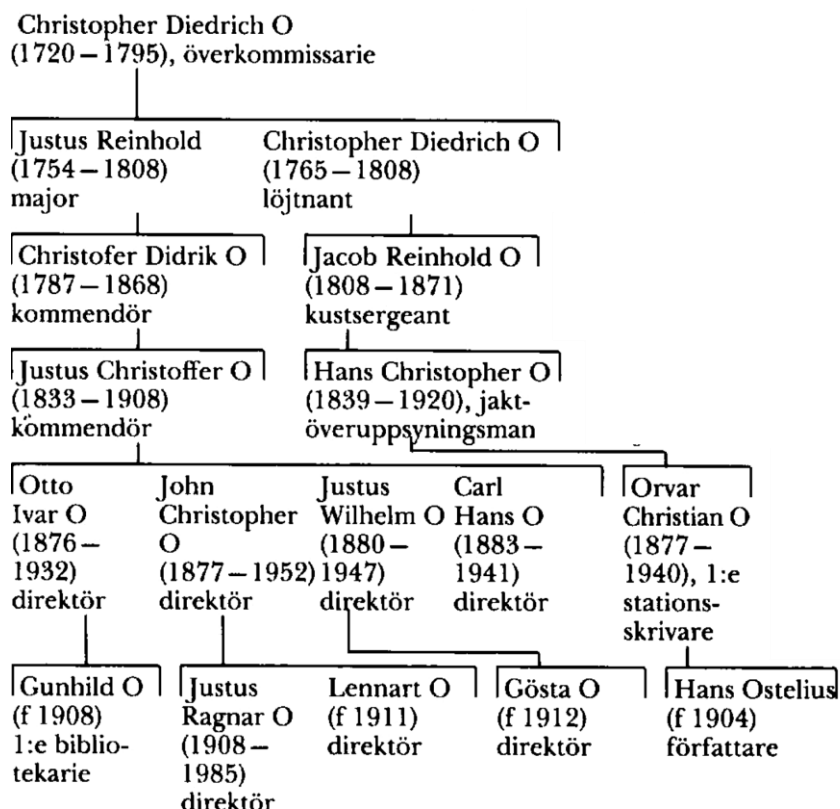
MINNESVÅRD ÖFVER
 SIH DOCTORN OCH PROFESSORN
 HÄRADSPROSTEN OCH
 KYRKOHERDEN
 MAGISTER SAMUEL HEURLIN
 FÖDD ÅR 1744, DÖD ÅR 1835
 SAMT DESS K MAKAR
 ANNA ELISABETH OSTERMAN
 FÖDD ÅR 1763, DÖD 1789
 CHRISTINA ELISABETH
 COLLIANDER
 FÖDD 1753, DÖD 1831
 LUC 2:29 PHILIP 2:3 2 COR
 1:19

10. *Christopher Diedrich* var löjtnant och avled 1808. Hans mest kände ättling är Hans Ostelius, se nedan.

Uppgifterna nedan har i huvudsak hämtats från *Svenskt Biografiskt lexikon*¹¹ samt *Svenska Släktkalendern 1978*.¹² Äldre grenens släkttavla nedan är kopierad från *Svensk Biografiskt lexikon*.

Släkttavla med urval av äldre grenens män från C D (III) till 1900-talets början

Många i äldre grenens första generationer arbetade, liksom Christopher Diedrich (III), inom marinen och försvaret. Senare under 1800-talet och 1900-talet finns påtagligt många ingenjörer och företagare i äldre grenen av släkten. Här redovisas kort om ättlingar till sönerna till Christopher Diedrich III - Justus Reinholdt respektive Christopher Diedrich.

Ättlingar till Justus Reinholdt Osterman och Ulrika Charlotta Pettersson

Christofer Didrik Osterman, 1787-1868, var son till majoren Justus Reinholdt Osterman (1754-1808) och Ulrika Charlotta Pettersson (1761-1813) och barnbarn till Christopher Diedrich (III). Han föddes i Karlshamn. 1821 gift med Mathilda Charlotta Améen (1802-1876). Christofer Didrik var sjöartilleriofficer och som sådan konstruktör av både kanoner, kanonlås och även en sjömina.

Christofer Didrik genomgick Krigsakademin på Karlberg och blev underlöjtnant vid örlogsflottan 1805. Under Finska kriget 1808-1809 mot Ryssland deltog han bl.a. som befälhavare för en av sluparna i den s.k. äntringsaffären vid Jungfrusund 1808 då den av ryssarna erövrade skärgårdsfregatten *Styrbjörn* äntades och återtog¹³ och fick tapperhetsmedalj.

1301,1

T v kanonlås "Ostermans modell MK 1301.1 (SMM Dnr 1153-2012-53)". Kanonlåset är konstruerat av Christofer Didrik. Kanonlås är själva antändningsmekanismen som monterades på kanonens ovansida vid fånghålet

Han blev löjtnant 1809 och ska samma år ha deltagit i drabbningarna vid Ratan i Västerbotten. Christofer Didrik var efter kriget kommenderad på fregatten Camilla då hon julafton 1809 lämnade Karlskrona med den då landsförvisade kung Gustaf IV Adolf med destination Pommern.¹⁴ Han var tygmästare 1824-1837 i Karlskrona, varvsamiral där 1837-1849, kommandant 1857-1862

Sonen till Christofer Didrik, *Justus Christoffer Osterman* (1833-1908), genomgick Krigsakademin och blev 1851 sekundlöjtnant vid flottan där han avancerade till kommandör 1887. Justus Christoffer hade ett flertal tjänstgöringsuppdrag till sjöss och lands och var bl.a. chef för skeppsgossekåren i Karlskrona 1878-1881, för skolorna vid flottans station där 1888-1893 och 1893-1895 varvschef vid flottans station i Stockholm. Han hade även kommunala uppdrag i Karlskrona, bl.a. som ledamot av stadsfullmäktige.

Justus Christoffer hade fyra söner som alla nådde framgång i sina yrken. *Otto Ivar* blev VD och styrelseledamot i Stockholms Dagblad AB 1913-18 och huvudredaktör vid tidningen 1917-1919. *John Christopher* var civilingenjör och var direktör 1929-1934 i AB Osräm-Elektraverken. Han övertog 1934 dess tillverkning av installationsmaterial och värmeapparater och grundade Elektriska AB John Osterman i Stockholm. År 1959 hade företaget 100 anställda.

Tredje brodern, *Justus Wilhelm* (1880-1947) var kapen vid flottan. Han blev 1920 chef för gummiavdelningen i brodern Hans Ostermans bilfirma. 1926 anställdes han av The Fisk Tire Export Co. Inc., USA, som VD i svenska bolaget, med ansvar för distributionen av deras bilringar i Sverige. Med hjälp av inhemskt kapital köpte han 1939 det KF-ägda Skandinaviska Gummi AB i Viskafors, och Fisks bilringar började tillverkas där. Wilhelm O var VD för bolaget till sin död. 1946 sysselsatte företaget 580 arbetare och var den tredje största gummiindustrin i landet. Det bytte 1949 namn till Viskafors gummifabrik AB. Wilhelm O efterträddes av sin son Gösta O (f 1912, d 2004) som var VD för Firestone-Viskafors AB 1947-70.

Yngste brodern *Carl Hans* (1883-1941) är den mest kände av bröderna. Ofta får jag frågan om släktskapet med Hans Osterman. Hans farfars farfar (Christopher Diedrich (III) är bror till min farfars farfars far (Justus Christopher). För att finna vår gemensamma anfader får man alltså gå till 1686, då Christopher Diedrich (II) föddes. Hans Osterman var en av pionjerna inom den svenska bilbranschen. Efter utbildning och flera års utrikes bankpraktik grundade han 1908 en bilfirma i Stockholm, där han var VD till sin död. Viktigt för företagets utveckling var att han tidigt kom i förbindelse med General Motors i USA, vilket resulterade i att han 1918 fick generalagenturen för Buick och Cadillac och senare blev återförsäljare för GM:s hela sortiment.

”Ett glamoröst monument över tidens entusiasm inför teknikens utveckling skapades i och med uppförandet av Ostermans marmorhallar vid Stureplan i Stockholm 1937. Där inrymdes Europas största bilutställning, med försäljning och där fanns även en modern och komplett service- och verkstads-anläggning i sex våningar — ett palats inkom för bilservice — med en total golvyta på 24 000 kvadratmeter”¹¹

I takt med bilismens utveckling under mellankrigstiden expanderade företaget successivt. Årligen såldes under andra hälften av 1920-talet i genomsnitt 1 900 bilar och antalet anställda var närmare 200. Motsvarande årsmedeltal under följande decennium var 2 454 bilar, och närmare 250 anställda. 1932 inköptes Centralgaraget med plats för 500 bilar, och flera dotterbolag bildades såväl under som efter hans levnad, exempelvis

Ostermans Service AB 1935 och AB Aero Service 1943 (från 1946 Ostermans Aero AB). Under andra världskrigets bensinbrist med påföljande låga bilförsäljning initierade Hans en experimentverkstad för alternativa drivmedel och introducerade ett vedeldat gengasaggregat.

Hans Osterman var VD för AB Scania-Vabis i Södertälje 1920 -1921, ordförande i Svenska annonsörers förening 1924-1941 och kubansk generalkonsul i Sthlm från 1924. Han var en av pionjerna inom svensk bilsport och engagerad i Kungliga Automobilklubben (KAK), vars andra vinterpokal han erövrade för alltid 1925. Efter hans död övertogs företagets ledning av hans änka och brorsonen Lennart Osterman (f 1911) - son till John Christopher Osterman. Företaget såldes 1979.

Ättlingar till Christopher Diedrich och Sara Helena Wieselgren

Christopher Diedrich var löjtnant och levde 1765-1808. Han och make Sara Helena Wieselgren (1769-1843) har också många ättlingar, se Svenska Släktkalendern¹², bilaga 4. Den mest kände torde vara *Hans Ostelius*, men han återfinns inte i släktkalendern. Han föddes som utomäktenskapligt barn 1904 i Ystad och dog 1994 i Helsingborg. Fadern var förste stationsskrivaren vid SJ, Orvar Christian Osterman (1877-1940) och modern hette Betty Hansson. Fadern, som var sonson till Christopher Diedrich och Sara Helena, gifte sig 1915 med Anna-Lisa Dahlberg och fick med henne enligt släktkalendern tre barn.

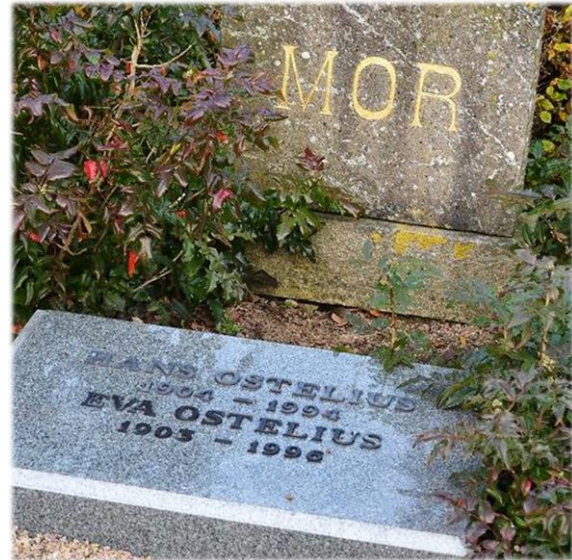
Under ungdomsåren bar Hans namnet Osterman men bytte sedan efternamn till Ostelius. Det finns en skröna om namnbytet, som skildras i Gustav von Platens självbiografi: ”En dag uppsökte enligt fabeln den fattige studenten från Ystad sin rike namne för att omtala att han mot pekuniär ersättning var villig att ändra namn. Men Hans Osterman vägrade och visade Hans Osterman på dörren. Efter några veckor började tidningen Justitias lista över protesterade växlar fyllas med namnet Hans Osterman. Snart fann bilhandlaren publiciteten skadlig för sin kreditvärdighet. Han kallade till sig sin fattige namne, som nästa dag tog namnet Ostelius”.

Hans Ostelius var verksam i hotell- och resevärlden och känd för sina reseskildringar och humoristiska reportage, vilka i radion framfördes på en kultiverad och karakteristisk skånsk dialekt. Han brukade kallas globetrotter. Känd är hans beteckning av Eslöv som Sveriges tråkigaste stad. När han fick frågan om han inte ville fara till månen svarade han: ”Nej, det vill jag verkligen inte för på månen är tråkigheten på landsbygden så påfallande att till och med Eslöv ligger i skuggan.” Uttalandet uppskattades inte i Eslöv.

Karikatur av Hans Ostelius utförd av Birger Lundquist, Dagens Nyheter i slutet av 1940-talet

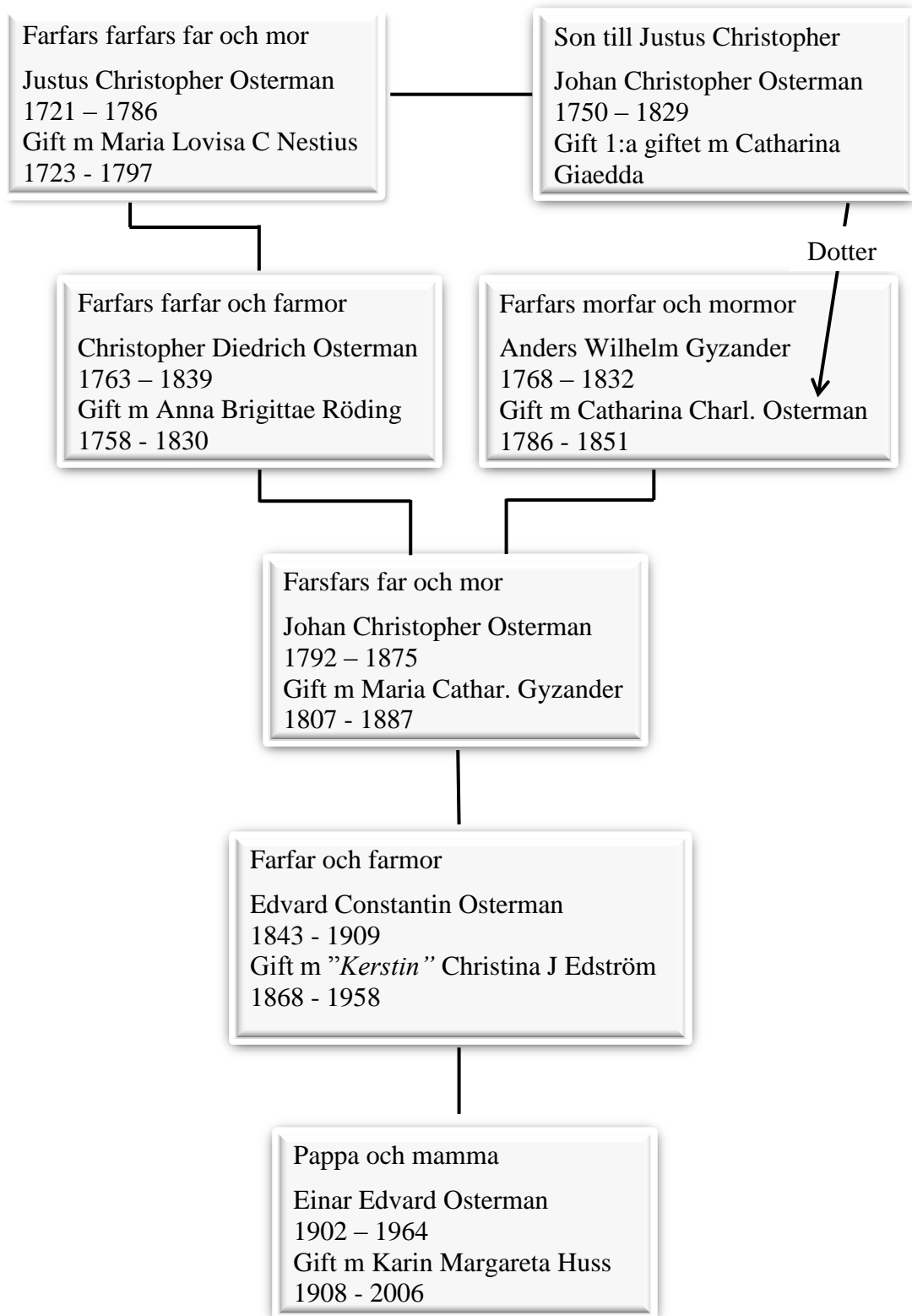

Hans Ostelius ligger begravd på Örsjö kyrkogård. Modern saknar namn och ska tydligen ihågkommas främst som hans mamma

Källor

1. Husförhörslängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1774-1789 (AI:2), (ancestry) a **bild 7**, b **bild 107**
2. Dödlängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1753-1806 (C:1), sid 230
3. Dödlängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1807-1860 (C:2), sid 200
4. Husförhörslängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1810-1816 (AI:4), (ancestry) **bild 32**
5. Husförhörslängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1816-1825 (AI:5), (ancestry) **bild 49**
6. Vigsellängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1797, (ancestry) a **bild 119**, b sid 251
7. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1725-1797, a sid 37, b sid 164, c sid 172, d sid 179, e sid 187, f sid 202, g sid 209, h sid 223, i sid 239, j sid 249, k sid 257, l sid 264, m sid 270
8. Dödlängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1770-1798, a sid 5, b sid 17
9. Födelselängd för kyrkbok i Åseda församling, Kronobergs län, 1781-1850 (CI:2), a sid 7, b sid 14, c sid 17 och d sid 22
10. Dödlängd i kyrkbok för Åseda församling, Kronobergs län, 1784-1860 (E:1), sid 10
11. Svenskt biografiskt lexikon. Band 28 (1992-1994), sida 409; urn:sbl:7824 <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7824>
12. Berg Gösta, Broomé Bertil, Möller Pontus, Svenska Släktkalendern 1978. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm 1978, sid 311-324
13. Tidskrift för sjöväsendet 1842, citerad av http://sareklint.se/Johanna/slaktforskning_m_30.php
14. Lineskär Hans, Statens Maritima Museer, Personlig information 2012

Mitt släkträd från yngre grenens stamfar, Justus Christopher Osterman

Farfars farfars far - Justus Christopher Osterman och hans tid

Frihetstiden

Justus Christopher (1721-1786) föddes det år freden i Nystad slöts mellan Sverige och Ryssland och där pappans kusin, Andrej Osterman, är ledande i de ryska förhandlingarna - en fred som satte punkt för det Stora nordiska kriget och det svenska stormaktsväldet. Justus Christopher levde större delen av sin tid under vad som betecknas som Frihetstiden, vilken avslutas 1772 med Gustaf III:s oblodiga statskupp.

Andrej Ivanovitj Osterman (1687-1747). Rysk förhandlare vid fredskongressen i Lövö på Åland 1718-1719 och vid freden i Nystad 1721

Frihetstiden, frihet från det kungliga enväldet, inleddes efter Karl XII:s död 1718. Makten lades på en byråkratisk förvaltningsorganisation under ett självständigt riksråd och riksdagen fick oinskränkt lagstiftningsrätt, medan monarken fick mycket begränsad makt. Riksdagarna sammanträdde normalt med tre års mellanrum.

Arvid Horn styrde som kanslipresident (ledare för riksrådet) och lantmarskalk (talman i riddarhuset och därmed för hela riksdagen) inledningsvis den svenska politiken. Han var en försiktig person som höll landet utanför konflikter och främjade ekonomin genom tullar och förbud mot utländska varor. Den 74-årige Horn avsattes 1738 då ståndsriksdagen stärkte sin makt på bekostnad av riksrådets. Partier växte fram i riksdagen. Hattpartiet som hämtade anhängare bland främst borgare, yngre adel och officerare var franskororienterat och ryssfientligt. Mösspartiet som rekryterade sina anhängare bland högadel, präster och bönder sökte stöd från England och Ryssland och var sparsamma med statens medel. I många fall gick skiljelinjer inom de fyra stånden dock på tvärs mot partigränserna. Det parti som hade majoritet i riksdagen fick en närmast oinskränkt makt.

Korruptionen var utbredd, man gynnade sina egna anhängare och använde organiserade köp av fullmakter och mutor i kampen om makten. Vår släkting Ivan Andrejevitj Osterman, son till Andrej och diplomat, var rysk envoyé i Stockholm och disponerade enorma summor för att muta svenska politiker inom mösspartiet. Han var aktiv vid riksdagarna 1765-66, 1769-70 och 1771-72.

Ivan Andrejevitj Osterman (1725-1811). Rysk envoyé i Stockholm

När Karl XII dog var Sverige utarmat och i ekonomisk misär. Frihetstiden kännetecknas av ekonomisk utveckling, kulturell blomstring och viktiga framsteg inom vetenskapen.

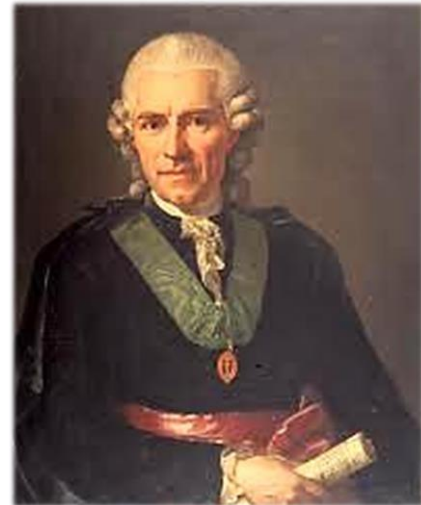
Ett paradigmskift sker där nyttotänkandet dominerar. Den förhärskande nationalekonomiska principen var att importera lite och exportera mycket. Skapande av manufakturer (enklare tillverkningsenheter, ett mellanting mellan hantverk och industri) stimulerades genom statliga bidrag och med varor som järn, textil, tobak, socker och papper. Handeln blomstrade och

Svenska Ostindiska kompaniet skapades. De inhemska naturresurserna kartlades, naturvetenskap och ingenjörskonst stimulerades och utvecklades.

Bland tidens vetenskapsmän finns många lysande namn som Christoffer Polhem, Emanuel Swedenborg, Carl von Linné, Anders Celsius, Carl Wilhelm Scheele, Jöns Jacob Berzelius och Torbern Bergman. Den Kungliga Vetenskapsakademien grundades efter utländsk förebild 1739. Att tänka fritt var viktigt - tryckfrihet infördes med Tryckfrihetsförordningen 1766.

Torbern Bergman grundade den svenska vattenindustrin och upptäckte kolsyran. Han var en av grundarna till den moderna kemien och astronom, geograf och fysiker. Han anses vara en av 1700-talets mest framstående svenska vetenskapsmän. Målning av Lorentz Pasch d.y. 1778 (UU)

Ekonomiskt gick det bra för Sverige under en stor del av tiden. Skördarna var goda under inledningen av perioden och befolkningen ökade. Frånsett det misslyckade krig som hattarna förde mot Ryssland 1741-1743 då en del av Finland förlorades och hattarnas likaledes misslyckade Pommerska krig 1757-1762 (också kallat Potatiskriget eftersom svenskarna då lärde sig uppskatta potatis under livet i fält) var det fred under Frihetstiden och fram till 1788.

Justus Christopher och hans maka

Justus Christopher föddes 18 november 1721 i Tyska församlingen, Karlskrona.¹ Han avled, men bodde sannolikt inte, på säteriet Herrenässja i Lemnhults socken, Jönköpings län, 27/3 1786 "af slag".² På Herrenässja bodde brodern Christopher Diedrich (III), se ovan. Dödsfallet annonserades i Götheborgska Nyheter: "Notificeras Slägt och Wänner Supercargeuren hr Justus Christopher Ostermans död på Säteriet Herrenässia i Småland d. 18 Martii 1786, i dess 65 ålders år. Condoleance undanbedes"³ (datum är enligt kyrkboken 27 mars).

Justus Christopher, som tycks ha kallat sig Justi att döma av dopanteckningar, gifte sig 1750⁴ med *Maria Lovisa Charlotta Nestius*, f 1723, d 1797. Hon var dotter till majoren Johan Ludvig Nestius och Charlotta Gertrud von Barman.⁵ Maria Lovisa Charlotta var syster till Johan Nestius som 1746 gick i Holländska Ostindiska kompaniets tjänst och blev löjtnant 1763 på skeppet Straalen. Denne Johan dog i Batavia (dagens Jakarta på ön Java) och ärvdes av systemen och Justus Christopher.⁵ År 1790 bor Maria Lovisa på prästgården i Rommele hos sonen Johan Christopher, till vilken hon tydligen flyttat efter makens död.^{6a} Hon avlider där den 7/1 1797 av "tärande sjukdom".⁷

Ostindiska kompaniet

Det är oklart vad Justus Christopher gjorde fram till 1750, då vi vet att han var anställd vid Ostindiska kompaniet. Han gjorde minst fem resor till Kina och avancerade från skeppsskrivare vid första resan 1750, till assistent vid de två följande och slutligen till superkargör vid fjärde och femte resorna på 1760-talet, en mycket ansvarsfull och hög position i bolaget. Mycket är skrivet om Ostindiska kompaniet. En god kunskapskälla är Tore Frängsmyrs bok och nedanstående bakgrundsinformation är hämtad från den.⁸

Handeln i Europa med Kina och Indien började bedrivas i och med de geografiska upptäckterna. Exempelvis bildades ett portugisiskt kompani för handel med Ostindien redan

1587 och år 1600 bildades ett engelskt. Snart fanns också holländska, franska och danska ostindiska kompanier. Kina dominerade handeln och med staden Kanton som centrum.

Även om 1700-talets tidsanda med intresse för utveckling av handel, industri och nyttoaspekter gynnade etablering av ett svenskt ostindiskt kompani fanns det också motståndare i landet. Många tyckte det var fel att byta ut värdefulla råvaror från Sverige mot onyttigheter och lyxartiklar som porslin och siden. Så småningom skulle allt värdefullt vara exporterat och det skulle bara finnas kvar i landet ”utslitet siden, urdrucket te och sönderslagna porsliner”. Senare, när kompaniet sjösatts, vände man sig mot hemlighetsmakeriet, att kassaböckerna brändes efter varje resa och de stora, men oklara profitterna som endast kom ett fåtal till godo. Uppenbart är också att de redan etablerade kompanierna och deras hemländer såg ett svenskt ostindiskt kompani som en konkurrent som skulle motarbetas. England förbjöd engelsmän att befatta sig med ostindisk handel utanför det egna kompaniet. Andra resan 1733 angreps t.o.m.t.o.m. svenska fartyget Ulrica Eleonora av engelsk och fransk trupp i Indien och resan blev ett ekonomiskt misslyckande. Dessutom dog många av besättningen.

Ostindiska kompaniet är i själva verket inte ett kompani utan fem olika. Staten beviljade ensamrätt på handel med Ostindien, oktroj, under begränsade perioder. Med Ostindien menade man då hamnar öster om Goda Hoppsudden. Den första oktrojen varade 1731-1746, de följande tre vardera 20 år med startår 1746, 1766 och 1786. Den femte oktrojen omfattade 1806-1821 men kom aldrig helt att utnyttjas. Inga skepp sändes till Ostindien eller Kina och det kompani som bildats upplöstes formellt 1813. För varje oktroj bildades det ett nytt Ostindiskt kompani, även om samma familj ofta var delägare och hade direktörer i flera av dem. Från början fanns inget beständigt kapital ens mellan de olika expeditionerna under samma oktroj. Efter fartygets hemkomst såldes det till nya ägare varefter den slutförda verksamheten likviderades. Under den andra oktrojen bestämdes att det skulle finnas ett varaktigt bolagskapital men företaget upplöstes fortfarande vid utgången av oktrojen.

Direktionen med direktörer bestämde i kompaniet. Aktieägarna fick redovisning men det fanns ingen ordnad revision. Eftersom aktieägarböcker och kassaböcker, i vart fall under de första oktrojerna, hemlighölls och sedan förstördes vet man inte exakt vilka som var aktieägare eller kapitalets storlek. Hemlighetsmakeriet var främst föranlett av ett behov att skydda utländska ägarintressen men även svenska, där avslöjande av de stora vinsterna skulle kunna vålla avund och opposition. Staten gav mycket förmånliga ekonomiska villkor för verksamheten under första tre oktrojerna.

Första skeppet avseglade 1732 och sista återvände till Göteborg 1806. Varje resa tog 1½-2½ år. Sammanlagt skickades 39 fartyg ut på 132 expeditioner. De klarade sig förhållandevis bra men åtta fartyg förliste. Den mest snöpliga förlisningen drabbade fartyget Götheborg som 1745 gick på grund i själva hamninloppet till Göteborg efter 2 ½ års färd. Man har räknat ut att ungefär 2 000 man dog i kompaniets tjänst. Under resans gång kunde arbetsstyrkan minska med en fjärdedel eller mer. Livet ombord var hårt, logementen för sjömännen mörka och trånga och infektionssjukdomar och epidemier vanliga. Man kunde i värsta fall få lämpa 4-5 lik i havet på en dag. Livet var fattigt på nöjen och inga kvinnor tilläts ombord under resan.

Kosten var enformig, se spisordningen nedan. Fartygen hade emellertid förutom torkad och saltad mat även med sig levande djur. Fartyget Finland hade en besättning på ca 150 man. Det medförde vid utfärden 1779 till exempel 3 oxar, 1 ko, 26 får, 13 svin, 178 större fåglar (gäss, ankor och kalkoner) samt 172 höns. På vägen köpte man in ytterligare färsk proviant och levande djur. Förutom de levande djuren var Finland vid avfärden lastat med bl.a. 6 500 kg saltat oxkött, 2 618 kg fläsk, 1 810 kg smör, 12 818 kg skeppsbröd, 1 040 kg stockfisk (torkad fisk motsvarande vad som används till lutning), 12 tunnor salt (1 tunna = 165 liter) och 10

tunnor rökt sill, 62 tunnor gryn, 69 tunnor risgryn och ärtor och 1 884 kg vinättika. Svagdricka var en vanlig dryck och fartygen hade med sig 40-45 000 liter och skeppet Finland hade med sig ca 6 000 liter brännvin. Vin medfördes också för tjänstemän och befäl.

Spisordning För Svenska Ostindiska Compagniets Skepp.

Söndag. Äter. Korngryn. Salt kött. Smör ell: Olja
Måndag. Äter. Korngryn. Salt kött. Smör & Olja.
Tisdag. Äter. Korngryn. Fläsk. Smör ell: Olja
Onsdag. Äter. Korngryn. Stockfisk. Smör ell: Olja.
Torsdag. Äter. Korngryn. Salt kött. Smör ell: Olja.
Fredag. Äter. Korngryn. Stockfisk. Smör & Olja.
Lördag. Äter. Korngryn. Stockfisk. Smör ell: Olja.
Bestås Saledes hwar man om Wekan.
Salt kött till 3. q^{te} a l. mark. tt. 3. . . .
Fläsk . . . . . 2.
Äter för hela wekan . . . . . 3. 1/2 kannor.
Korngryn f. . . . . 3. 1/2 st.
Stockfisk 3. q^{te} i 2tt. . . . . 12. . . .
Smör hela wekan . . . . . 1. . . .
& i desz ställe Ollja . . . . . 3. st.
Bröd för hela wekan . . . . . 6. . . .
Salt för . . . . . 1/4. . . .
Dricka ett Stopp om dagen . . . . . 3 1/2. . . .
eller i desz ställe watten . . . . . 3 1/2.

Sammaledes bestås på hwar man innan de komma till de warma orterna en half Sill till frukost och alle dagar en half Jumfru Brennvinn, hwilken portion dock Capitaine efter omständigheterna i Elakt Väder må föröka de: Observerandes at Spanska brännvinet som eljest är för Starkt och för halsen högst Skadeligt med 1/3 watten opspädes
Pa Ladant Latt ar Camp. willja besattningens Spis; dock lämna till Super:
Carquierne gemensamme ompröfwande, at efter tid, ort, och omständigheter göra ändring
Håthberg d. 6. Nov: 1753.
Extract of reglemente den 3. Nov: 1748.

Spisordning utfördad ursprungligen 3 nov.1748. Enformigt får man säga. Slutet lyder: "Sammaledes består på hwar man innan de komma till de warma orterna en half sill till frukost och alla dagar en half Jumfru Brennvinn*, hwilken portion dock Capitaine efter omständigheterna i Elakt Väder må föröka. Observerandes at Spanska brännvinet som eljest är för Starkt och för halsen högst Skadeligt med 1/3 watten opspädes"

Det lämnas sedan till supercargeurernas gemensamma beslut om man vill frångå denna matordning, alltefter tid, ort och omständigheter *(1 jumfru = 8,18 cl)

Finland medförde 120 buteljer franskt vitt vin, 480 buteljer rött vin, 80 buteljer portugisiskt vin och 1 400 liter sherry. Förråden fylldes på längs vägen, särskilt i Spanien och Madeira, liksom färskvatten. Vattnet blev fort skämt, man silade det genom vadmalssäll för att bli av med ”små utkläckta flugor och gråsuggor i vattnet.” Grönsaker köptes också in.

Genom Ostindiska kompaniets handel lärde sig svenskarna uppskatta punsch. Kaptenen och superkargörerna fick för varje resa vardera 50 kannor arrak = 130 liter punsch. Ransonen minskade med personens rang ner till 15 kannor. Manskabet fick punsch då och då men hade ingen egen tilldelning. I sin reseberättelse, se nedan, omtalar Osbeck hur punschen tillagas:

”Till 1 kanna (= 2,6 liter) väl uppkokt vatten tages vid pass 1/2 stop (= 1,3 liter) arrak, 1/2 skålpund (4,25 hg) socker, 5 a' 6 citroner eller ock tamarinder tills det blir surt efter behag. Härpå rives muskot. Punschen, som tillagades på skeppet uti en stor balja åt besättningen, uppvärmdes med stora glödande järnkulor, som kastades däruti. Punsch var en daglig dryck om eftermiddagen på skeppen. Under vistandet i Kina dracks han jämväl på skeppet vid måltiden i stället för vin, Som kompaniet bestod 1.a bordet”.

Under resans gång gjordes affärer med varor i olika hamnar. Från Göteborg medfördes stora mängder järn och trä och en otrolig mängd olika artiklar som yxor, spik, bössor, lyktor, knappar och pennknivar. Man hade också med madrasser, snören, orglar och mycket annat. Alla varor kom inte från Sverige utan man sålde även vidare varor som importerats från England och Frankrike. Under resan gjorde man fr.a. affärer i Cadiz i Spanien där man köpte in silverpiastrar (vanligen 300-400 000), som kineserna ville ha och Spanien hämtade från sina Sydamerikanska kolonier.

I Kina köpte man främst te och porslin men även exempelvis råsilke, siden, rotting, risgryn, rabarber, arrak, kanel, kinarot, gallingall (en slags ingefära med stark smak) papper och lackarbeten.

1774 såldes i Göteborg te för 290 000 daler silvermynt (1 riksdaler = 3 daler silvermynt), porslin för knappt 25 000 daler, kanel 6 000 daler, sagogryn 5 400 daler, råsilke 4 500 daler, rotting 4 400 och rabarber 3 000 daler. Auktionerna på lasten besöktes inte minst av utländska handelsmän och en mycket stor del av de importerade varorna exporterades då till andra länder, främst England och Holland.

Wampoas hamn vid Kanton, målet för den långa resan. (Oljemålning Göteborgs Sjöfartsmuseum)

Porslinet var förhållandevis billigt och ostindiska serviser kunde köpas även av medelklassen. Den svenska porslinstillverkningen hade börjat komma igång men kunde inte konkurrera med den kinesiska i kvalitet. Sammanlagt har man uppskattat kompaniets import till sammanlagt minst 50 miljoner pjäser.

Porslin med egna vapnet kunde specialbeställas. Här en tallrik med släkten Grills vapen. Hela fyra medlemmar av släkten blev direktörer

Bolaget hade 3-7 direktörer samtidigt och som oftast var affärsmän. I första uppsättningarna ingick kända namn som Niclas Sahlgren och engelsmannen Colin Cambell, vilka tillsammans med Henrik König kan sägas ha grundat första kompaniet och något senare Theodor Anckarcrona.

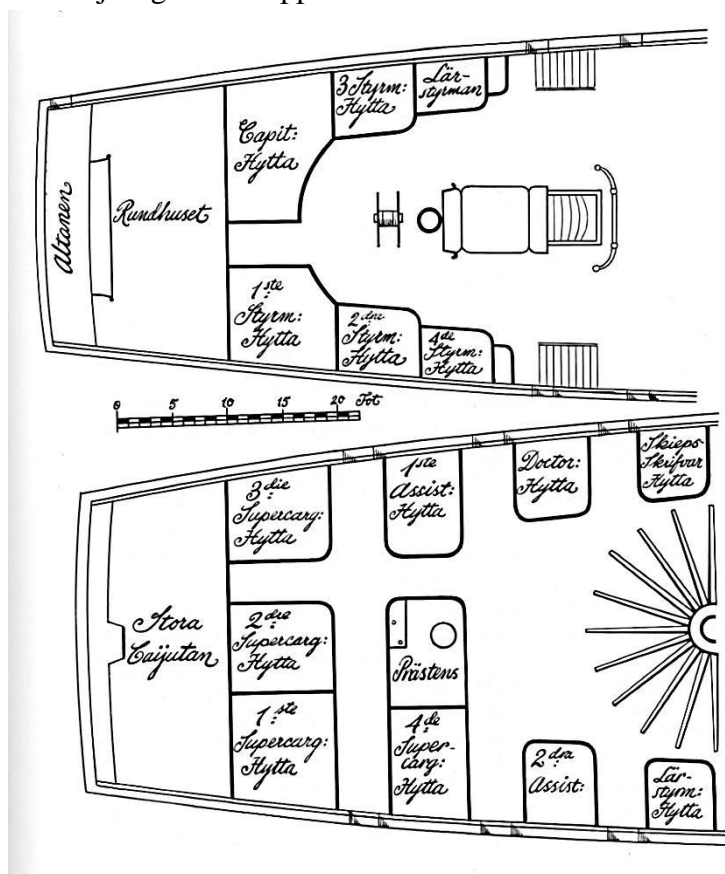
Theodor Anckarcrona, 1687 – 1750, var son till Christopher Diedrichs (I) affärsbekant i Karlskrona, Thore Christophers. Han adlades 1715, blev så småningom amiral och en central figur i Sveriges försvars- och finanspolitik. Landshövding i Stockholm 1743. Han valdes in som medlem 56 i vetenskapsakademien

Kända direktörer i övrigt var bröderna Claes, Johan Abraham, Abraham Grill och den senares son Johan Grill. Två direktörer hade familjen Tham och Alströmer. Bara härkomst räckte emellertid inte i regel för att bli direktör. Innan hade man fått tjänstgöra som assistent och superkargör.

I direktionerna fanns också några adelsmän, som Jacob Jeansson von Utfall under andra oktroyen. Någon gång erbjöds en person plats som direktör enbart p.g.a. sin duglighet. Direktörerna tjänade bra men man vet inte hur mycket förrän fjärde oktroyen, då lönen uppgick till 0.5 procent av försäljningsbeloppet av varorna. 0.5 procent gav då ca 60 000 riksdaler för 7 skepp och rimligen väsentligt mycket mer under kompaniets glansdagar. Dessutom gjorde många av direktörerna med affärsrörelser bra vinst genom försäljning på utlandet via kompaniet eller genom att leverera varor och fartyg till kompaniet. Exempelvis gjorde Claes Grill stora förtjänster på detta sätt. Han producerade vid sitt Österby bruk en del av stångjärnet och smidesvarorna som såldes i Spanien, byggde 9 av kompaniets fartyg vid sitt varv Terra Nova i Stockholm, levererade timmer från egna skogar, ankare från Söderfors Ankarbruk, spik, tågvirke, segel och tjära från sina egna eller brodern Johan Abrahams industrier. Dessutom svarade han också för en stor del av kreditgivningen. Affärer som inte tålde dagsljuset förekom sannolikt av de i Kanton stationerade affärsmännen och tjänstemännen. Bl.a. sägs att Johan Abraham Grill gjorde sig förtjänster på opiumsmuggling till Kina.⁹

Superkargörerna var mycket viktiga för kompaniet. De svarade som företagets representanter för köp och försäljning av varorna vid alla hamnar som angjordes och även för slutförsäljningen i Göteborg. De hade hög status och var överordnade kaptenen utom beträffande navigation och skötsel av själva fartyget och dess besättning. De hälsades med 8 kanonskott när de gick ombord. Beslut togs av kargörerna tillsammans genom omröstning. Oftast började superkargörerna som kadetter eller skeppsskrivare och sedan gjorde man någon eller några resor som assistenter innan man kunde få ansvar som superkargör.

Superkargörerna skulle föra bok över allt som hände: diarium och journal över viktigare förrättningar, rådplägningsbok, kassabok, kontraktsbok, orderbok där direktiv till kaptenen samlades, bok för lastning och lossning, bok för returlastningen och en för utgifter under resan. Förste assistenten skulle bokföra gage och protokollföra auktion på omkomnas kvarlåtenskap. Alla böcker lämnades till direktionen efter hemkomsten. Superkargörerna fick tillsammans med främsta officerarna sitta vid eget bord, det ”första bordet” som serverades bättre sorts kött, mjöl och smör med vin till maten. Vid det andra bordet satt officerare som fick nöja sig med skeppskost utan vin.

Egen hytt hade bara högre tjänstemännen och befälet. Här bild från två olika däck. (Efter Hammars bok Fartygstyper i Svenska Ostindiska kompaniets flotta, 1931)⁸

Superkargörernas ansvar belönades rikligt. Vinsterna för kompaniet var fantastiska vid vissa resor men exakta belopp är svåra att beräkna då böckerna förstördes. Man har beräknat att under första oktroyen låg inkomst på aktieägarnas satsade kapital på i genomsnitt 30 procent men det kunde gå upp till 60 procent enstaka resor. Liknande var vinsterna under andra oktroyen för att sedan minska. I mitten av 1700-talet fick superkargörerna dela på 6 procent av den hemförda lastens värde sedan vissa omkostnader dragits av. Förste superkargören fick 2.5 procent, andre 1 5/8, tredje

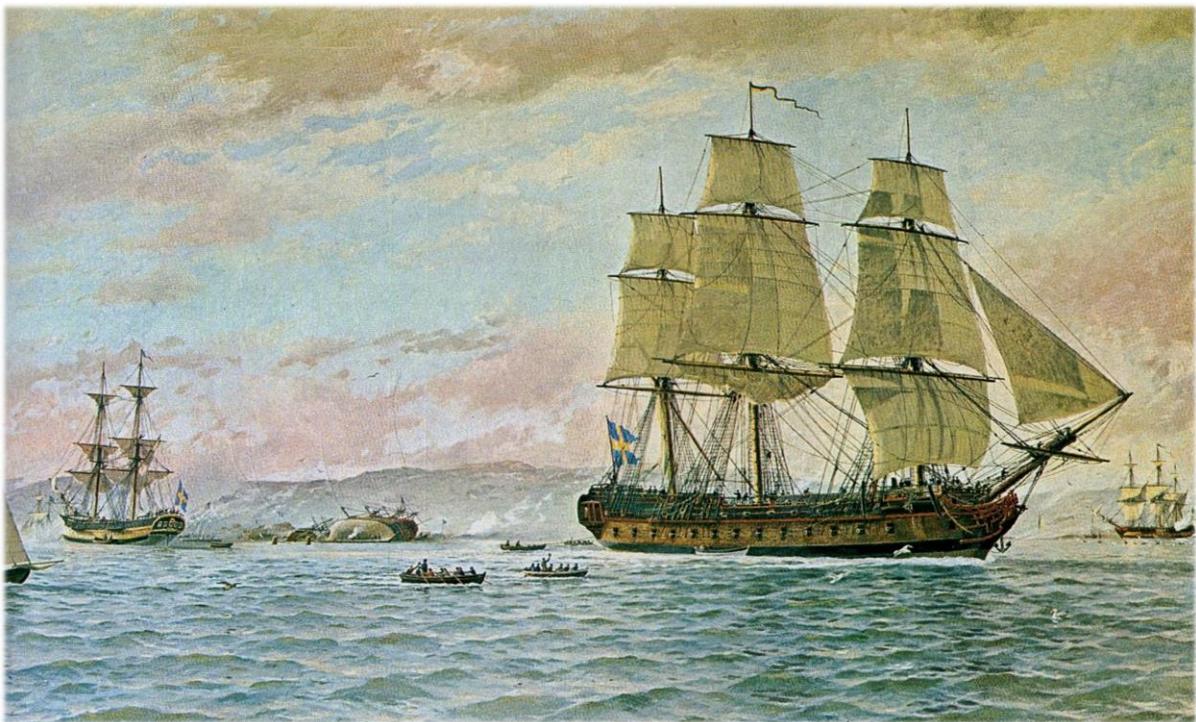
1 och fjärde 4/8 procent. Christian Tham fick enligt bevarade anteckningar, som förste superkargör på fartyget Finland vid resan 1762-63, ett arvode på 76 171 daler silvermynt. Under första oktroyen hade man 4-5 superkargörer, senare i regel två till tre.

Kaptenerna var högt ansedda och erfarna och hade ofta en lång militär bana bakom sig. Den mest kände är Carl Gustaf Ekeberg. Under trettiosex år gjorde han sammanlagt 12 resor, varav de sista sex som kapten. Han blev invald i Vetenskapsakademien 1761 och umgicks under ett par år med Linné. Resan 1765-67 följde Linnés lärjunge Anders Sparrman med som skeppsläkare. Den resan blev för honom vinstrikaste av alla, drygt 97 procent på insatt kapital. Linné samarbetade med kompaniet och flera andra av hans lärjungar följde med på resorna.

Kaptenen blev inte heller lottlös, han fick 100 daler silvermynt i månaden plus 8 000 vid hemkomsten som provision. Även besättningen hade goda löner jämfört med livet på land men förstås mycket mindre än kaptenen. Lönen varierade mellan 12 och 21 silvermynt i månaden plus 36-63 silvermynt i provision efter hemkomsten. Besättningen hade dessutom rätt att för egen räkning inköpa varor i Kina och sedan avyttra dem i Göteborg, den s.k. fria förningen. Matros kunde, åtminstone tidvis, få medföra upp till brutto 42.5 kg och de högsta ämbetsmännen betydligt mer: 50-60 stora kistor, 10-20 små kistor samt lådor, fat och krukor. Besättningen hade förstås svårt att göra av med sin lön under resan och man hade därför en sparad slant vid hemkomsten i storleksordning 2-300 daler silvermynt.

Verksamheten under den fjärde oktrojen hade problem hela verksamhetsperioden 1786 till 1806. Sju expeditioner gick med vinst och 8 med förlust och de totala förlusterna var dubbelt så stora som vinsterna. Huvudanledningarna till problemen var att konkurrensen om inköpen i Kanton blev större och avsättningsmöjligheterna mindre. Holland förbjöd import av te på främmande fartyg och England sänkte drastiskt tullarna på te, varvid möjligheten att tjäna pengar på smuggling från Sverige upphörde. Marknaderna för te hemfört på svenska fartyg minskade alltså kraftigt. Man räknar med att svenska kompaniet därmed förlorade 5/6 av sin avsättning. De svenska krigen mot Danmark och Ryssland som bröt ut 1788 gjorde inte saken bättre och några fartyg förläste dessutom. Bolaget tvingades ta dyra lån p.g.a. ekonomiska svårigheter. Dessutom pålades kompaniet extra skatter genom riksdagsbeslut 1800. Det hela slutade med konkurs för fjärde oktrojens kompani 1809. Den femte oktrojen omfattade 1806-1821, men som påpekats ovan kom inga skepp att sändas till Ostindien eller Kina.

Skeppet Wasa lämnar Göteborg på sin resa mot Kanton. Oljemålning av amiral J Hägg (Göteborgs Sjöfartsmuseum). Wasa tillhörde de största och gjorde en enda resa, 1803-1805

Det finns mycket skrivet i form av böcker samt dagböcker och berättelser från resorna. Av naturliga skäl inte så mycket från den vanliga besättningen utan från officerare, skeppspräster, superkargörer och skeppsskrivare. En sådan, Christopher Henric Braad, för dagbok vid bland andra en resa med skeppet Hoppet 1748-1749. Hans reseberättelse finns i Uppsala universitetsbiblioteks handskriftssamling och i digital form i Göteborgs universitetsbiblioteks specialsamling om Ostindiska kompaniet.¹⁰ Den återges av Tore Frängsmyr.⁸ En annan

dagbok skrevs av Linnés lärjunge, skeppsprästen Pehr Osbeck under resan med Prins Carl 1750-1752, och då Justus Christopher Osterman är med första gången som skeppsskrivare, se nedan. Värdefull information om kompaniet kan hämtas på nätet. Göteborgs universitet har digitaliserad version av Svenska Ostindiska kompaniets arkiv¹⁰ och det finns en hemsida ”Svenska Ostindiska Kompaniet” som har material sammanställt.¹¹ En intressant sammanställning av fakta har också gjorts av arkivarie Mårten Persson med särskild inriktning på släkten Grills insatser.⁹

Superkargören Justus Christopher

Första resan till Kanton 1750-1752

Det är oklart när Justus Christopher flyttade från Karlskrona. Han gifte sig vid 29 års ålder i Råda församling utanför Göteborg med titeln skeppsskrivare och efter att ha fått sitt första barn för han en dryg månad senare på sin sannolikt första av fem resor till Kina i Ostindiska kompaniets tjänst. Man kan inte utesluta att han dessförinnan varit med på tidigare resa som exempelvis kadett eller matros. Det finns ingen matrikel som redovisar innehavare av sådana befattningar från aktuell tid. Det var premiärtur 1750 för skeppet Prins Carl som var nybyggt och på 350 läster. Skeppsläst är ett gammalt mått på ett fartygs lastförmåga (från år 1726 motsvarade 1 läst 2 448 kg). Prins Carl hade 140 mans besättning och 30 kanoner och gjorde sammanlagt sex resor till Kanton mellan 1750 och 1766. I Göteborgs Weckolista¹² noteras:

Den 27. Nov. affegade med favorabel Wind, det Swenska Ostindiska Comp. Skepp, Prins Carl, som commenderas af Capit. Carl Gustaf Lehman, de derpå befintelige Herrar Supercargueurer, åro: Olof Ström, Volrath Tham, Swen Norman, Anders Jurgen Grön, Assistenterne Carl Walther, Gustaf Tholander. Styrmännerne Boy Dircks, George B. Poies, Carl Cleophas, Zacharias Lillienkrahl. Skepps-Prest. Petter Osbeck. Skepps-Chirurgus J. Boetius. Skepps-Skrifwaren J. Chr. Osterman.

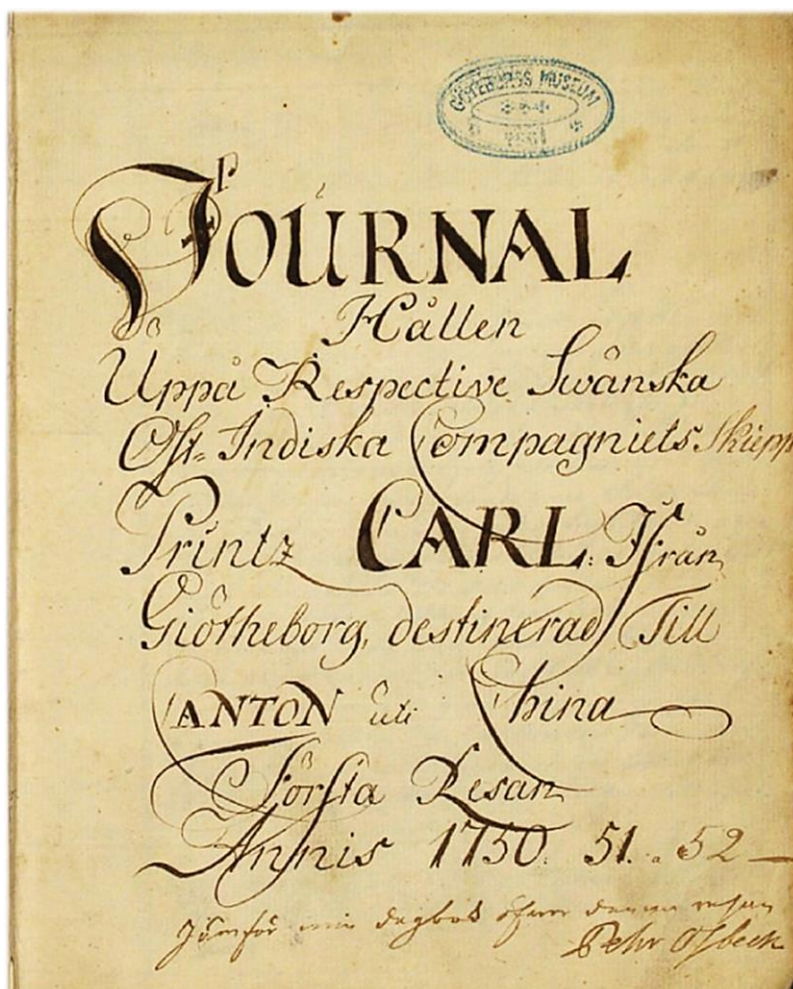
Med på resan var den med Justus Christopher jämnåriga skeppsprästen Pehr Osbeck. Han var naturforskare och en av Linnés lärjungar och blev medlem av Vetenskapsakademien 1758. Osbeck blev efter resan till Kina huspräst hos riksrådet Tessin på Läckö slott 1753-1758 (Gustaf Tessin var slottsherre på Läckö mellan åren 1752 och 1770 och var frihetstidens tongivande kulturpersonlighet), kyrkoherde i Hasslöv och kontraktsprost i Laholms kontrakt. Han medverkade i Vetenskapsakademien med flera uppsatser och fick ett träd och en insekt uppkallad efter sig.

Pehr Osbeck (1723-1805). Porträtt sannolikt utfört av Magnus Lindgren, vilken även målade fjärilar åt Osbeck

Pehr Osbeck publicerade 1757 en reseberättelse, *Dagbok öfwer en ostindisk resa 1750-52* som, enligt Tore Frängsmyr, är något katalogartad och tråkig men som uppskattades av Linné. Den är inte nyutgiven eller tillgänglig i digitaliserad form. Däremot finns hans ”Journal” över samma resa med påskriften ”Jämför med dagbok öfwer denna resa”¹³ tillgänglig på nätet i handskriftssamlingen vid Göteborgs universitet. Journalen har karaktär av loggbok och handlar mest om väder, vind, vilka segel som sätts och tas ned och fartygets position men berättar också om viktiga händelser under resan.

T v titelbladet på Per Osbecks journal över resan med Prins Carl

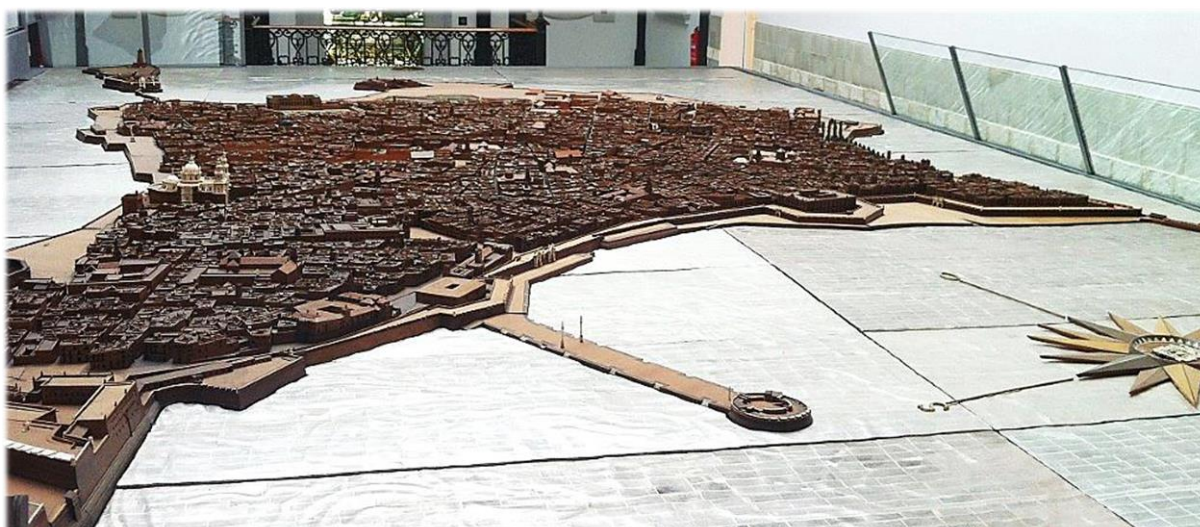
20 november kom superkargörerna (och med dem då sannolikt skeppsskrivaren Justus Christopher) ombord på fartyget, som låg för ankar vid "Warjöhålen", vattnet mellan Vargös ostligaste udde och Styrso Tången, en ankringsplats som användes av Ostindiska kompaniets fartyg i väntan på avfärd eftersom området var isfritt under vintrarna. Den 27 november lättade man ankar. Man seglade i mestadels dåligt och stormigt väder med stark sjögång först åt nordväst förbi Färöarna och sedan väster om Storbritannien söderut. En matros ramlade i stormen ned på däck från riggen och dog 27 december. Fartyget nådde Cadiz i Spanien först 9 januari 1751.

Karta över Cadiz på 1600-talet. Den inre redden, där fartygen lastades och lossades, ligger nedåt (österut) på bilden (Museo de las Cortes, Cadiz, foto författaren)

I Cadiz blev fartyget kvar ända till 22 mars, alltså 2,5 månader. Tiden användes till reparation av fartyget, köp och försäljning av varor och proviantering.

Cadiz guldålder inträffade under 1700-talet då handeln med Indien fördes över dit från Sevilla. I denna modell, som utfördes 1777-1779, i "trä, elfenben och silver" visas staden i skala 1/250. Hamnen har nu blivit mer skyddad jämfört med på 1600-talet. Den vita katedralen i västra delen började byggas 1722 och blev färdig 1838. (Museo de las Cortes = konstitutionsmuseet i Cadiz, foto författaren)

I Cadiz tillbringade farfars farfars far lång tid under sina fem resor till Kina 1750 – 1766. Här nutida hamnen sedd från ett av tornen i katedralen

Enligt Osbecks journal utförde timmermän från staden och från kompaniets fartyg Freden många dagsverken ombord på Prins Carl.

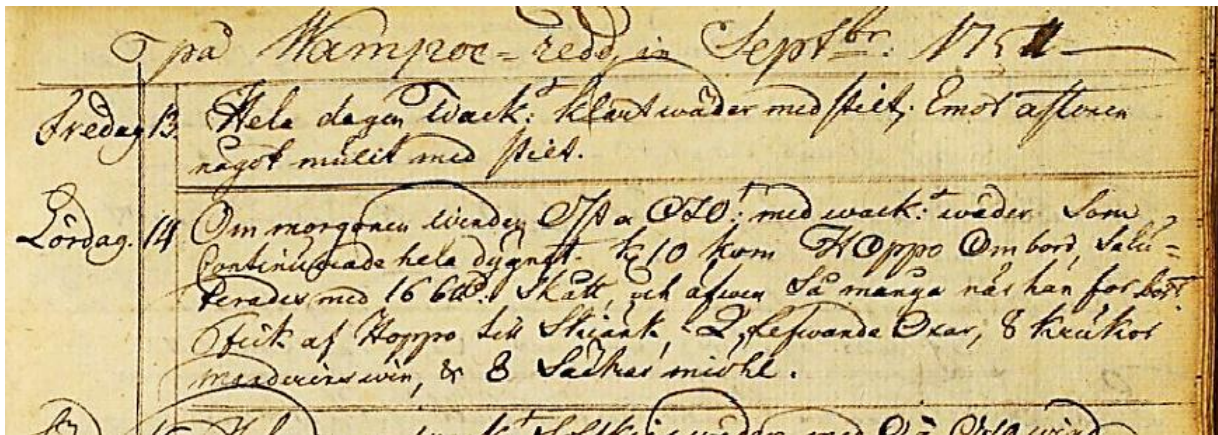
Kaptenen och superkargörerna tycks spenderat den mesta tiden i land. Det noteras 1 mars att

konsul Bellman och superkargörerna kommer från land för att bese fartyget. "Saluterades dem vid ankomst med 8 och vid bortgåendet med 8 skott". Varje dag skjuts ett stort antal salutskott – salut för alla svenska fartyg, en del utländska och salut då betydelsefulla personer besöker fartyget.

Från Cadiz gick resan ganska smärtfritt till Java, som man nådde efter ytterligare 3,5 månader, den 12 juli, utan uppehåll på vägen. Två matrosar dog av sjukdom under den etappen. Man seglade längs Java och genom sundet mellan Java och Sumatra. Längs vägen förbi Java tog man ombord "förfriskning" och flera gånger kokosnötter som kom med besökande javaneser. Här mötte man för första gången sedan Cadiz ganska många fartyg som hälsade artigt på varandra med saluter. 23 augusti kom lots ombord från Macao för att lotsa sista biten till Wampoa och Kanton och två dagar senare lämnade superkargörerna fartyget med fartygsslupen och for till Kanton.

Prins Carl tog sig med visst besvär in till Wampoas redd och ankrade. Här fanns redan kompaniets skepp Götha Lejon, det danska fartyget Drottningen, 2 franska, 8 engelska och 4 holländska skepp.

14 september 1751 kom "Hoppe" ombord och saluterades med 16 skott och lika många då han lämnade fartyget, se dagboksnoteringen ovan. Hoppe var svenskarnas namn på tullmandarinen Hau-kwan. Han besökte fartygen för att bedöma hur mycket tull och hamnavgifter som skulle betalas. Det står i Osbecks anteckning att Hoppe skänkte 2 levande oxar, 8 krukor mandarinvin (ett slags brännvin) och 8 säckar mjöl till besättningen.

I Frängsmyrs bok⁸ noteras som anmärkningsvärt att t.o.m. vicekungen besökte fartyget men jag kan inte återfinna det i journalen av Osbeck. Kanske omtalas detta besök i hans senare publicerade reseskildring. Skeppet lastades och lossades med hjälp av sampaner och vars antal Osbeck håller reda på. 2 matrosor dog under vistelsen.

Den 4 januari 1752 kommer superkargörerna åter ombord och fartyget lättar ankar för hemresan, samtidigt med Götha Lejon och 2 franska fartyg. Man ankrar på några ställen i den indonesiska övärlden och fyller på färskvatten men går inte in i någon hamn där eller vid Kapstaden. 8 mars saknas en man som antas ha fallit överbord under vakten. 30 mars siktar utkiken S:t Helena. Många återvändande fartyg gjorde ett stopp här men Prins Carl seglade vidare till ön Ascension som man nådde den 4 april. Här ankrade man och kapten Lehman och superkargörerna Tham och Grön for i land med slupen. Man sände 4 man i annan båt "att pläcka grönt" men de fann inget av värde. Däremot plockade man upp 31 sköldpaddor som fördes ombord.

Dagen efter siktades ytterligare ett fartyg. Det vållade viss oro tydligen. Prins Carl signalerade för att folk i land skulle återvända. Det anländande skeppet hissade först fransk flagg men visade sig vid närmare betraktande vara Götha Lejon, och det bytte flagg till svensk. Man hjälpte Götha Lejon med landsättning av folk, tog ombord fler sköldpaddor och bägge fartygen lättade ankar samtidigt den 8 april. Man följdes sedan åt till Göteborg, vilket innebar att Prins Carl ofta fick ta ner segel för att Göta Lejon skulle hänga med. 6 maj såg man en

Skeppet Prins Carl från Ön Ascension till Seal.

Freitag d 12 Maj. 1752.

T	K	F	Cours	wind	
1	2	-	N	ONO	Liten vind med wacker klart väder.
2	1	4	N $\frac{1}{2}$ O	-	Stor flukt med variabel vind och en kagnby. Spökt byagligt med regn och en nordlig dyning.
3	1	2	N $\frac{1}{2}$ W	Var. till NW.	Priserade PROPLUM CARL.
4	4	-	NW	-	
5	2	2	-	-	
6	2	3	-	-	Klarnade upp med tilltagande vind.
7	2	5	N $\frac{1}{2}$ W	Variabl	Drifvande mjölnugar. Minst 30 segel för Götha Lejon.
8	3	1	N $\frac{1}{2}$ W	NO	

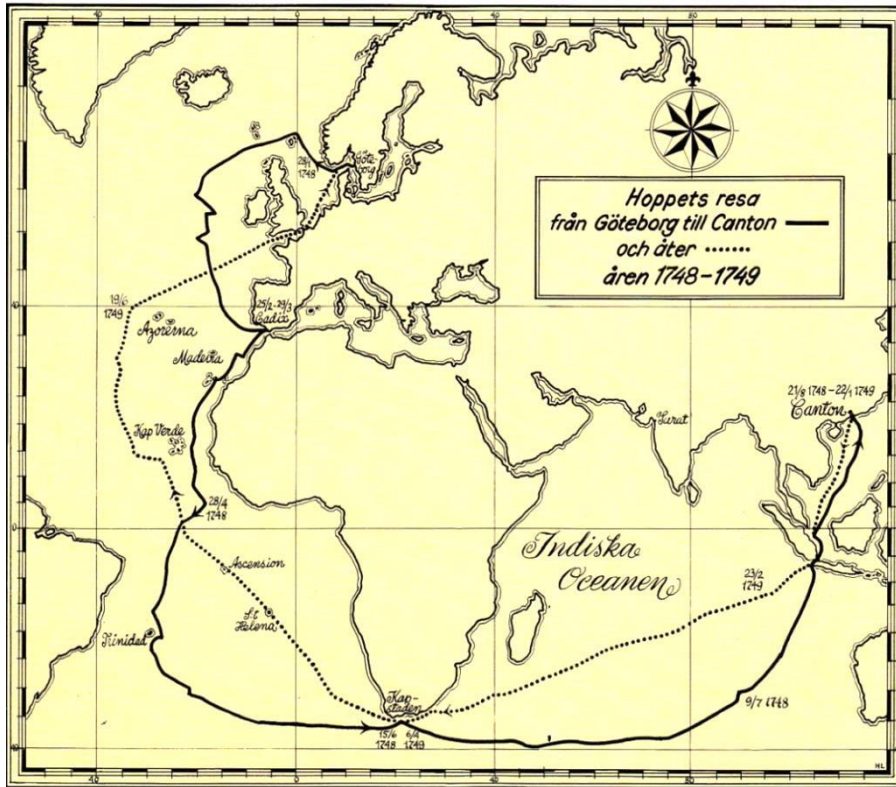
partiell solförmörkelse. På vägen hemåt fiskar man ibland med gott resultat, det talas om "albicorys" och "boniter."

12 maj 1752 passeras på hemvägen Kräftans vändkrets

Den 22 maj närmar sig ett franskt fartyg, Duc de Parma, som kunde informera om att svenske kungen Fredrik avlidit. Vår kung, Fredrik av Hessen, avled redan den 25 mars året innan så nyheten tog lång tid att nå

fram till Prins Carl. Man tog också emot brev från det franska fartyget. Den 24 maj sattes en matros i bojor för "otidigt lefwerne". 5 dagar senare slapp han tydligen bojorna men fick sitt straff, "24 par af daggen" (daggen var en kort grov tågända, ibland försedd med knutar, vilken förr brukades som straffredskap ombord på fartyg).

Man gick norrut genom engelska kanalen. Den 2 juni kontrollerades man av ett engelskt fartyg och fick höra att det just då var fred "mellan alla potentater i Europa". Senare samma dag var man nära ett engelskt skepp med slavar på väg från London till Maryland. Den 14 juni noteras att en matros satts i bojor för "sidovörndnad". Han straffades för detta med 24 slag med daggen. Den 26 juni 1752 nådde man Göteborg, 1 år och sju månader efter avfärd.

Resvägen för Prins Carl 1750-1752 var i princip samma som skeppet Hoppets ett par år tidigare. Lägg märke till hur långt väster om Afrika man seglade på utvägen. Inte heller Hoppet stannade i Kapstaden

Andra resan till Kanton 1754-1755

Justus Christopher var hemma med familjen i knappt 2 år innan det bar av på nytt till Kina, denna gång som assistent. Det finns en notis i Göteborgs Weckolista den 11/2 1754¹⁴ som berättar om avfärden: "Den 3 Februar. kl 11 Föremiddagen, afseglade med favorabel wind, det Svenska Ostindiska Compagniets skepp Enigheten, till Canton i China". Inga namn nämns i denna notis men väl i en hemkomstnotering i samma tidning den 6/7 1755.¹⁵

Den 5 innerwarande Månad anlände lyckeligen på Götheborgs Redd, det andra Swenska Ost-Indiska Compagniets Skepp Enighet, kalladt, som fördes af Herr Capitain B. Grubb från Canton i China. De derpå besintelige Herrar SuperCargeurer, med andre flere, äro följande: SuperCargeurer O. Ström, B. Borgman, J. C. Berenberg. Assistenten H. W. Hahr, Osterman. Styremannen P. Petterfon, G. B. Poies, F. Toutin, J. C. Olbers. Skepps Predikanten M. And. Ekegren. Öfwer-Sältskären Lange. Skepps-Skrifwaren Fr. Bratt,

Här står som assistent, utan förnamn, Osterman, men det är ju sannolikt att det rör sig om Justus Christopher, särskilt som han reser med samma fartyg ett par år senare.

Detta var tredje resan (av totalt fyra) för skeppet Enigheten till Kanton. Hon var på 375 läster, d.v.s. jämförbar med Prins Carl och hade 140 mans besättning och 28 kanoner. Resan varade mellan 3/2 1754 och 6/7 1755, endast ett år och fem månader. Olof Ström var med även på Justus Christophers första resa. Jag har inte funnit andra handlingar som belyser resan.

Tredje resan till Kanton 1757-1758

Justus Christopher var hemma med familjen i 1,5 år innan det bar av på nytt till Kina, även denna gång som assistent på fartyget Enigheten. Under mellantiden föddes dottern Lovisa Ulrica 8/4 1756 i Kristine församling i Göteborg. Maria Lovisa blev tydligen gravid direkt efter hans hemkomst 1755.

I Göteborgs Weckolista nr 2 1757¹⁶ står det:

Den 2 Januarii kl. 4. Eftermiddagen, affeglade med favorabel wind, det Swenska Ost-Indiska Compagniets Skepp Enigheten kallat, til Canton i China, som commenderas af Capitain Charles Chapman, de derpå befintelige Herrar SuperCarguerer äro: Jac. Greiff, Fr. Wilh. König, G. Tham. Assist. Hinr. W. Hahr, Justus C. Osterman. Styremännerne George G. Poies, J. Andersson, Joh. P. Olbers, Carl Fr. Boisman. SkeppsPredikandt M. Ekegren. Öfver-Seldstjär Heinrici. Skeppsfriskware J. P. Flygare.

Resan varade mellan 2/1 1757 och 3/9 1758, ett år och åtta månader. Superkargören Gustaf Tham blev sedermera direktör i kompaniet. Charles Chapman var äldre bror till den mer kände skeppsbyggaren Fredric Henrik af Chapman. Han gjorde en framgångsrik karriär inom Ostindiska Kompaniet och var bl.a... kapten för sex fullbordade resor till Kina under åren 1752–1775.

Fjärde resan till Kanton 1760 -1761

Efter 1,5 år hemma var det dags att på nytt ge sig av till Kina. Under mellantiden föddes dottern Charlotta Sophia den 12/6 1759, även denna gång 9 månader efter hemkomsten från förra Kinareisan. Denna gång for han med Prinsessan Sophia Albertina, som var något större än Enigheten, 402 läster och med 134 man och 26 kanoner. Kapten var även denna resa Charles Chapman och superkargörer Andreas Goheen, John Chambers, Abraham Hülphers samt Justus Christopher som nu befordrats från assistent till superkargör.¹⁷

Avresan var den 26/2 1760 och hemkomst i augusti 1761.

Femte resan till Kanton 1764-1766

Innan femte resan stannade Justus Christopher hemma 2,5 år. Lagom för att alstra ytterligare ett barn, vår farfars farfar, Christopher Diedrich och följa honom under första året. Christopher Diedrich döptes i morfaderns hem Stommen i Vänersnäs men det är oklart om familjen flyttat eller bodde kvar i Göteborg vid den tiden.

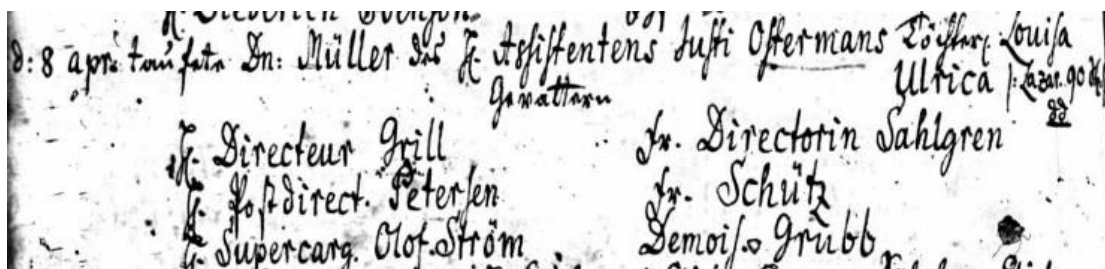
Fartyget är denna gång ett av de mest kända i kompaniets historia, Finland. Finland var stort, 450 läster. Det hade 150 man och 30 kanoner vid tiden för denna resa, den andra av sex totalt. Man seglade från Göteborg i februari 1764 och återkom först efter 2,5 år, 24/7 1766. Kapten var Simon Ruuth och superkargörer Andreas Goheen (som också var med föregående resa), Joh.Isac Paulin, Justus Christopher Osterman och Fredrik Bratt.¹⁷ Fartyget seglade från Kanton först den 4 januari 1766.¹⁸ Uppenbarligen missade man den lämpliga tiden för återfärden och fick avvakta nästa säsong för att få lämpliga vindar på hemvägen.

Finland i storm 23 januari 1770. Oljemålning av amiral J Hägg (1921) efter teckning av kaptenen Carl Gustaf Ekeberg (Göteborgs sjöfartsmuseum)

Justus Christophers relationer till kompaniets ledning

Vid dopet 1756 och 1759 (se nedan) var Justus endast assistent vid kompaniet. Trots det närvarade som faddrar/vittnen personer från högsta ledningen på kompaniet. Vid dopet 1756 närvarade således som manliga faddrar direktörerna Grill och Petersen, och superkargören Olof Ström och som kvinnliga fruarna Sahlgren och Schütz samt fröken Grubb”.^{19a}

Vid dopet 1759 finns med ”Directeur Utfall, Ratsmann Wenngren, Assistent Braad” (som skrev om resan med Hoppet 1748-1749, se ovan, och som blev superkargör vid en resa med Rikens Ständer till Indien 1760), liksom ”löjtnantinnan Carlgren, supercargeurinnan Lood och mademoiselle Petersen”.^{19b} Dopet av farfars farfar 1763 ägde rum i Vänersnäs och där var inga av Ostindiska kompaniets tjänstemän med.

Niclas Sahlgren f 1701 i Göteborg, död 1776, var kommerseråd och direktör för Svenska Ostindiska Companiet i Göteborg 1733-1768. Vid sin död efterlämnade han 4 159 498 daler silvermynt, enligt det år 1772 upprättade testamentet. Donationen från Niclas Sahlgren var på 12 procent av den boupptecknade förmögenheten, varav 150 000 daler lade grunden för Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg. Han donerade dessutom lika mycket till Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm

Ostindiska kompaniets ledning verkar alltså måna om sina anställda, i vart fall de högre tjänstemännen. När man

systematiskt granskar doplängderna i Göteborg finner man att Niclas Sahlgren, hans fru Katarina Kristina f Grubb och andra från familjen Sahlgren, ofta är nämnda som dopvittnen, liksom direktören Abraham Grill och hans fru (f Petersen).

Två andra Ostermän som också arbetade vid Ostindiska kompaniet

I Svenska Ostindiska kompaniets matrikel ordnad efter namn 1766-1802 återfinns ytterligare två personer som bär efternamnet Osterman.²⁰

Johan Peter Osterman var kvartermästare (arbetsledare över de vanliga sjömännen) vid fyra resor. Första avresan var 1778 med skeppet Gustaf III. Den andra år 1780 och tredje 1782 skedde med samma fartyg. Den fjärde resan med fartyget Kron-Prins Gustaf 1784 slutade olyckligt, Johan dog i Kanton 1786. Dödsfallet tillkännagavs i Götheborgs Allehanda den 25 juli som ett av flera uppräknade: ”På det förra eller Kron-Prins Gustaf äro följande döde....i Canton den 16 januari Johan P Osterman”.²¹

I Ostindiska kompaniets matrikel är namnet Johan P: Osterman. Den 16/12 1774 gifter sig ”kofferdistyrmannen Johan Osterman med jungfrun Johanna Helena Sjöstedt”²² Det finns sedan en dopanteckning i Domkyrkoförsamlingen i Göteborg den 6 april 1781: ”Fadren Sjömannen N. Osterman, moder Johanna Sjöstedt”.^{23a} Barnet döptes till Anna Maria. Här har i marginalen tillagts av prästen ”Detta barnet angafs af Ostermans moder för oägta”. Två månader senare finns i längden över döda i samma församling antecknat: ”Sjöman Joh.Pet. Ostermans dotter Anna Maria. 2 mån”.^{24a} Rimligen är det samma barn. Anledningen till att Johans mamma kunde säkert säga att barnet var oäkta är att Johans andra resa till Kanton ägde rum 31/3 1780 – 23/6 1781 och barnet avlades alltså under hans frånvaro.

Vad som hände Johanna Sjöstedt är oklart men ”Skepps-qvartermästare Johan Peter Osterman” gifter sig den 8/8 1784 med Ingrid Maria Wallberg, kort före det han reser på sin sista resa till Kanton med Kron-Prins Gustaf.²⁵

Det finns också i Göteborg en *Peter Osterman* som avlider 24/5 1786.^{24b} Hans titel är *sjötullsbesökare* (d.v.s. en tulltjänsteman som visiterade ankommande fartygs tullpliktiga varor). Han avled 63 år gammal av ”Ålderdom” och borde alltså vara född 1723. Bara en vecka senare, avlider ”Besökare-Enka Anna-Maria Osterman, 66 år, också av ålderdom,^{24b} antagligen Peters maka. Det är frestande att spekulera i att Peter och Anna-Maria är Johans föräldrar, det skulle passa bra åldersmässigt och att ett barn till Johan Peter fick namnet Anna-Maria. Dessa tre avlider alla våren 1786. Jag har dock inte hittat födelseuppgift i församlingarna i Göteborg som kan bevisa deras inbördes släktskap eller eventuell relation till vår släktgren.

Carl Reinhold Osterman nämns i Ostindiska kompaniets matrikel som bara Reinhold²⁰ men i aktuella tidningar^{26, 27} oftast med namnet Carl R. Osterman. Enligt matrikeln ordnad efter namn gjorde han två resor, 1784 och 1786, men enligt Stockholmsposten 1779,²⁸ Götheborgs Allehanda 1779²⁹ och Hwad Nytt 1779³⁰ är han också upptagen i ”Förteckning på Officianerna vid 1779 års Ostindiska Expedition.” Han bör alltså ha deltagit i minst tre expeditioner. Titeln tycks hela tiden ha varit ”Extra Constapel math.” En konstapel hade hand om kanoner, gevär och ammunition men var också "brandchef". Math (släkt med engelskans mate) betyder medarbetare, assistent och han var alltså assistent åt konstapeln, och hade med andra ord en ganska låg rang. Det är oklart vilket fartyg resan 1779 företogs med. Resan 1784 skedde med fartyget Adolph Friederic och 1786 enligt ”Förteckning på Officianerne med 1786 års Ostindiska Expedition” på fartyget Gustaf Adolph.²⁶

Av konkursakten 1798 för farfars farfar, Christopher Diedrich, se nedan, framgår att en C. R Osterman hade en av de största personliga skulderna till Christopher Diedrich. Av 107 osäkra fordringar uppgår hans skuld till högsta beloppet, 79 Riksdaler av sammanlagt 520.

Christopher Diedrichs bror, ”Kyrkoherden Osterman” är också skyldig pengar, 55 Riksdaler, men hans skuld betraktas liksom 280 andras som säker fordran. C R är väl med all sannolikhet Carl Reinhold och en nära släkting till Christopher Diedrich, eftersom han fått så stort lån.

Justus Christopher hade en yngre bror, Hans Carl Reýnholt f 16/12 1730. Det förefaller kanske mindre sannolikt, men inte omöjligt, att Carl Reinhold är denne broder, som då skulle varit 49 år då han började resa med kompaniet som extra konstapel math., en ganska låg position. Det finns väl å andra sidan en anledning till att fordran i konkursen betraktades som osäker. Ett alternativ skulle kunna vara att det rör sig om en tidigare okänd son till Justus Christopher. Det finns en tidslucka 1753-1754, efter den första ostindieresan, där ett barn skulle kunnat födas. Jag har gått igenom födelselängderna i alla tänkbara kyrkböcker i Göteborg och i Älvsborgs län utan att finna någon födelseanteckning. Flera böcker saknar dock födelselängd för aktuella år, exempelvis domkyrkoförsamlingen i Göteborg. Han finns inte heller som fadder vid dop av barnbarn till superkargören under senare delen av 1700-talet. En annan möjlighet vore att kontrollera bouppteckningarna efter Justus Christopher och hans maka, dessa har dock inte återfunnits enligt uppgift från landsarkivet i Göteborg. Vi vet var Lovisa Charlotta Nestius levde då hon dog, hos sonen i Rommele. Mer oklart är var familjen bodde dessförinnan då Justus Christopher levde, se nedan. Rommele församling hörde i slutet av 1700-talet till Flundre häradsrätt. Västra Tunhems församling (till vilken Forstena även hörde) låg inom Väne häradsrätt, och Vänersnäs hörde till Åse häradsrätt. Flundre häradsrätts arkiv har till största delen förstörts av brand senare och i övriga finns inte aktuella bouppteckningar.

Övriga noteringar om Justus Christopher Ostermans liv

Dottern Charlotta Sophia döptes 1759 i Kristine församling men vår farfars farfar, Christopher Diedrich f 1763, föddes i Vänersnäs församling. Det anges i dopanteckningen ”Justus Chr. Osterman, Supercargeur på Stommen”. Vänersnäs är en liten ort i Vänersborgs kommun, 18 km öster om Vänersborg. Stommen ligger på Vargön. På Stommen bodde svärfadern, major Nestius, sedan minst 1757 enligt noteringar i nattvardslängder för Vänersnäs församling tillsammans med fru Magdalena Ulrica Quensel (i ett andra äktenskap för majoren?).³¹ Justus Christopher och hans maka verkar dock inte ha flyttat till Vänersnäs, de återfinns inte i inflyttningslängden 1759-1825. Gården Stommen finns inte längre kvar enligt Västarvet/Kulturlagret i Vänersborg.

På 1750-talet bodde familjen uppenbarligen i Kristine församling där döttrarna fötts. Utflyttningslängden för Kristine församling börjar först 1776 och i den finner man dem inte. Inte heller i nattvardslängden som börjar först 1774. Familjen verkar alltså ha flyttat dessförinnan.

Vissa ledtrådar finns i några notiser i den tidens tidningar från slutet av 1770-talet. I Göteborgs Allehanda 1778³² skrivs under rubriken ”Til Staden ankomne Resande” den 12 mars ”...Supercargeuren Osterman ifr. Forstena i Elfsborgs Län, hos Handelsmannen Andr. Andersson på Drotningegatan...” En liknande notis från samma tillfälle finns i Hwad Nytt 1778³³: ”... Supercargeuren Osterman från Forstena i Elfsborgs län, logerar hos Handelsmannen And. Andersson på Drotningegatan”.

Handelsmannen Andreas Andersson var tydligen en kär vän. Justus Christopher var fadder till hans son, Ferdinand August, född 24 maj 1782^{23b} Modern var Maria Catharina Jönsson, 27 år.

Supercargörens äldsta dotter, Lovisa Ulrica gifte sig 1776 med arrendatorn Lars Tengren på Forstena i Vänersborgs kommun, se nedan. Kanske bodde Justus och Maria hos dem en

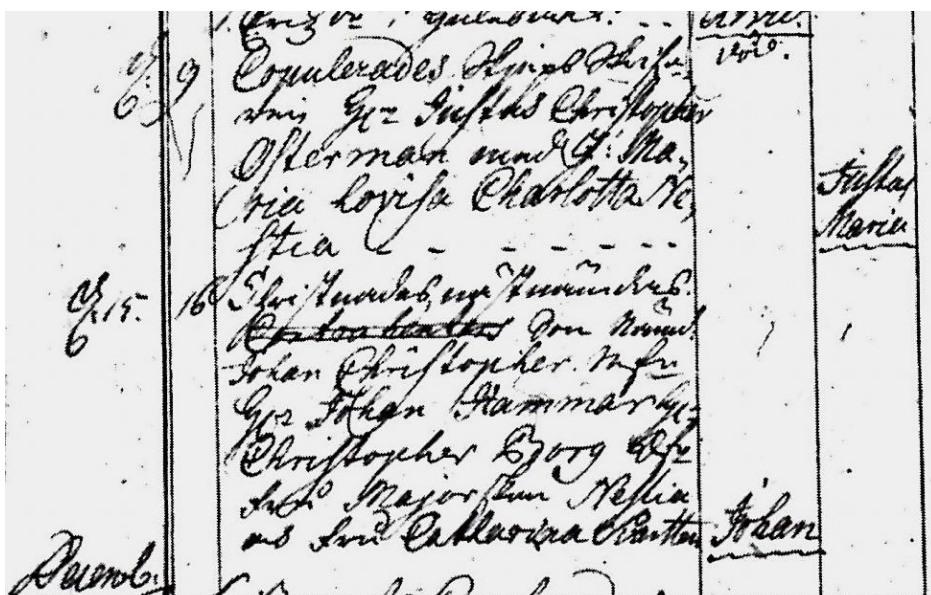
längre tid. Tyvärr finns en lucka i inflyttningslängder för aktuell församling (Västra Tunhem) från början av 1760-talet till 1800-talet och utflyttningslängd saknas mellan 1782 och 1808.

1781 finns en notering i Hwad Nytt³⁴ under ”Til Staden ankomne Resande” där det uppges att ”....superkargören Osterman från Råd i Västergötland ankommit till staden och inkvarterat sig hos änkan Simson på Drottninggatan”. Jag har inte lyckats identifiera vilken ort som är ”Råd i Västergötland”.

År 1790 bor maken, Maria Lovisa Nestia, på prästgården i Rommele Älvsborgs län hos sonen Johan Christopher enligt husförhörlängden. Hon har tydligen flyttat dit efter makens död 1786 hos brodern på säteriet Herrenässja i Lemnhult. Hon avlider på prästgården 1797. Inflyttningslängden för Rommele börjar först 1790, och eftersom hon inte finns i den får man anta att hon bor hos sonen redan före 1790 och man får då ingen uppgift om varifrån hon flyttade.

Barnen

Justus och Maria gifte sig i Råda (i Göterborg och Bohuslän) den 9/10 1750.⁴ I kyrkboken står ”Copulerades skeppsskrifvaren herr Justus Christopher Osterman med högvälborna Maria Lovisa Charlotta Nestia”.

Det som är anmärkningsvärt är att sonen Johan Christopher föddes en vecka senare, den 16/10. Justus lämnade sin hustru redan 27 november och seglade med skeppet Prins Carl på sin sannolikt första ostindiska resa.

Det var troligen inte populärt att Maria Lovisa blev

gravid innan äktenskapet. Alla utomäktenskapliga förbindelser var kriminaliserade i Sverige fram till 1864. Strängast såg man förstås på enkelt och dubbelt hor, d.v.s. då ena respektive bägge parter var gifta och detta kunde t.o.m., i vart fall teoretiskt, under en period på 1700-talet enligt lagen straffas med döden. Det vanliga straffet för detta skambrott var dock böter och piskning. Lönskaläge, då ingendera parten var gift, var också ett brott och barn avlade i lönskaläge (oäkta barn) saknade arvsrätt. Om man var trolovade eller en man gifte sig med en kvinna han haft lönskaläge med, utdömdes dock inget straff eller ett lindrigare straff för "otidigt sänglag".

Paret fick fyra barn

1. Johan Christopher f 16/10 1750⁴
2. Lovisa Ulrica f 8/4 1756^{19a}
3. Charlotta Sophia f 12/6 1759^{19b}
4. **Christopher Diedrich f 10/3 1763,³⁵ farfars farfar**

1. Om *Johan Christopher* och hans familj, se eget kapitel nedan.

2. Dottern *Lovisa Ulrica* gifte sig den 3/5 1776 med arrendatorn *Lars Tengren* på Forstena.³⁶

Forstena är en herrgård vid foten av Hunneberg i Vänersborgs kommun. Den var länge sätesgård för Forstenasläkten, till vilken hör bland annat den under trettioåriga kriget framgångsrike generalen Lennart Torstenson, som föddes där 17 augusti 1603.

Mangårdsbyggnaden på Forstena gård på fotografi från 1928 (Bohusläns museum: UMFA54475_231). Bottenvåningen är uppförd 1741 - nära den ursprungliga manbyggnadens plats - medan övervåningen påbyggdes 1760. Under 1800-talets senare del ersattes den ursprungliga brutna takresningen med den nuvarande flacka

Lovisa Ulrica och Lars Tengren bosatte sig sannolikt på Forstena. Tidningsuppgifterna 1778 som citeras ovan om att ”Supercargeuren Osterman från Forstena i Elfsborgs län” besöker Göteborg talar för att paret sannolikt bor kvar på Forstena då. Som påpekats saknas inflyttningslängd från början av 1760-talet och utflyttningslängd saknas mellan 1782 och 1808. Mellan 1776 och 1782 finns ingen uppgift om att Lovisa Ulrica flyttat. Paret har inga barn registrerade i födelselängderna åren 1776-1790 för Västra Tunhems församling. Jag har i församlingens kyrklängder i övrigt inte hittat några uppgifter om dem.

Det verkar dock ha gått illa för Lars Tengren. Lovisa Ulrica gifter om sig med en *Sven Wennerblom* född 1748, oklart när och de verkar tidvis inte ha bott ihop. Hon bor ensam hos brodern Johan Christopher på prästgården i Rommele 1790 enligt husförhörslängden det året^{6a} och benämns ”Syster Lov. Ulr. Osterman 34” till Johan. I den följande husförhörslängden 1795^{6b} bor hon också i prästgården i Rommele men nu benämns hon ”Syster Lovisa Ulrica Wennerblom 39 år”. Redan då Johan Christophers son Justus döps 1791 är Lovisa Ulrica fadder och har efternamnet ”Wennerblom”, inte Osterman. Vid namngivelse användes dock ibland flicknamnet, ibland titeln fru med mannens namn. Vi vet därför inte hur länge hon burit namnet Wennerblom.

Lovisa Ulrica har tydligen en god relation till sin äldre bror, Johan Christopher, Hon är fadder vid tre av hans barns dop, 1791, 1798 och 1822. Hon bor på prästgården i broderns familj från minst 1795 till 1798 men har flyttat vid husförhörslängden 1803.^{6c} Trots noggrann granskning av de prydliga kyrklängderna i Rommele församling har jag inte kunnat spåra var Lovisa Ulrica tog vägen mellan 1798 och 1813 men då dyker hon upp på nytt i ”Backstugan” på prästgården tillsammans med sin man, Sven Wennerblom^{6d}. Paret bor sedan kvar i backstugan enligt husförhörslängderna till dess de dör.^{6e} Lovisa Ulrika avlider den 29/8 1834 vid 78 års ålder i ”Slagsjukdom” och Sven avlider 1 vecka senare, den 6/9 1834 vid 86 års ålder i ”Ålderdomsbräcklighet”.³⁷

3. Om dottern *Charlotta Sophia* har jag ingen kunskap och om farfars farfar, se nedan.

Källor

1. Födelselängd i kyrkbok för Tyska församlingen i Karlskrona, 1690-1725, sid 336
2. Dödlängd i kyrkbok för Lemnhults församling, Jönköpings län, 1753-1806 (C:1), sid 221
3. Göteborgska Nyheter 1786, nr 14, 1786-04-08
4. Födelse- och vigsellängd i kyrkbok för Råda församling, Göteborg- och Bohuslän, 1737-1853 (C:1), sid 36
5. Berg Wilhelm, Genealogiska anteckningar om Göteborgssläkter, serie 2, vol 7-8, L-O, sid 443-444
6. Husförhörslängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1772-1835 (AI:1), (bilder ancestry) a **bild** 100, b **bild** 108, c **bild** 126, d **bild** 210, e **bild** 341
7. Dödlängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1730-1830 (C:2), sid 389
8. Frängsmyr Tore, Ostindiska kompaniet. Bra Böcker AB, Höganäs, 1976
9. Persson Mårten, Svenska Ostindiska Compagniet (SOIC), <http://grilliana.files.wordpress.com/2009/06/ostindiska-compagniet2.pdf>
10. Göteborgs universitet, <http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/>
11. Svenska ostindiska kompaniet, <http://www.ostindiskakompaniet.se/>
12. Göteborgs Weckolista nr 48, 1750-12-01
http://magasin.kb.se/searchinterface/page.jsp?issue_id=kb:116464&sequence_number=2&recordNumber=&totalRecordNumber=
13. Osbeck Pehr, Journal för skeppet Prins Carl 1750-1752, Göteborgs universitet, handskriftssamlingen
<http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/bildvisning/djvu.xml?id=41&doc=41&page=1>
14. Göteborgs Weckolista nr 6, 1754-02-11
15. Göteborgs Weckolista nr 27, 1755-07-06
16. Göteborgs Weckolista nr 2, 1757-01-10
17. ”Förteckning på Svenska Ostindiska Compagniets Skiapp” under 1-2 oktroyen, Göteborgs universitet, handskriftssamlingen
<http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/dokument/document.xml?id=30>
18. Göteborgska Magazinet, 1766, nr 31.
19. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Kristine församling, 1725-1781 (C:3), a sid 162 och i längden för födde samma församling 1755-1774 (C:4), a sid 188; i samma böcker är b sid 174 respektive sid 197
20. Matrikel ordnad efter namn, 1766-1802, sid 91 och 92, Svenska Ostindiska kompaniets arkiv, Göteborgs universitet, handskriftssamlingen,
21. Göteborgs Allehanda 1786, nr 59, 1786-07-25
22. Vigsellängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1762-1780 (C:2), sid 600
23. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a sid 6, b sid 25
24. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a sid 490, b sid 511
25. Vigsellängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 664
26. Göteborgs Allehanda 1786, nr 87, 1786-10-31
27. Stockholms Posten 1786, nr 260
28. Stockholms Posten 1779, nr 257
29. Göteborgs Allehanda, 1779, nr 89, 1779-11-06

30. Hwad Nytt 1779, nr 179
31. Kommunionlängd i kyrkbok för Vänersnäs församling, Älvsborgs län, 1756-1761 (B:1), sid 82, 134 och 171
32. Götheborgs Allehanda 1778, nr 21
33. Hwad Nytt 1778, nr 45-48
34. Hwad Nytt 1781, nr 167-168
35. Födelselängd i kyrkbok för Vänersnäs församling, Älvsborgs län, 1757-1821 (C:1), sid 29
36. Vigsellängd i kyrkbok för Västra Tunhems församling, Älvsborgs län, 1745-1779 (C:2), **bild** 202 (ancestry)
37. Dödlängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1831-1860 (C:3), sid 321

Utsikt från ateljén: Hakefjorden, Fagerfjäll, Tjörn.

Oljemålning av Elvine Osterman, se kapitlet om Justus Christophers äldste son, Johan Christopher, och hans ättlingar

Ostermän på 1700-talet med oklar släktskap till oss

Som nämnts ovan arbetade utöver Justus Christopher två andra män med efternamnet Osterman vid Ostindiska kompaniet. Carl Reinhold är sannolikt en släkting till oss medan eventuellt släktskap till Peter Osterman är mer osäkert.

På Gotland fanns på 1700-talet många personer som var födda eller ingifta Osterman. Bara i Visby stadsförsamling finns närmare 20 individer uppräknade i personregistret 1709-1820.¹ Bland personer på Gotland med efternamnet Osterman finns både de som tillhör vår släkt och personer med oklar släktskap.

Handelsmannen *Matthias Osterman* föddes sannolikt 1688 i Lübeck. Han gifte sig i Visby 5/11 1714 med *Engel(a) Bulmering*,^{2a} född 15/7 1690, vars föräldrar sannolikt bedrev en krogrorelse.³ Matthias ska ha varit förmögen och ägde en kogg och det stora Liljehornska huset, som fortfarande finns kvar i Visby.³

Enligt samtida protokoll^{4, 5} var han en rätt egensinnig herre. Bland annat vägrade han erlægga de 60 daler silvermynt till handelsgillet som krävdes för att få bedriva handel i Visby. Han besvärade sig över amiralen och landshövdingens, baron Psilanders, beslut att driva in de 60 dalerna. Av riksrådets beslut att avslå besvären den 13 augusti 1723 framgår: ”Öfver detta Ostermans besvär hafva RSt. hört amiralen och landshövdingen von Psilander, hvilken icke allenast berättat, att denne Osterman alltid varit en tresker man at ärläga sina borgerliga utlagor, så att vederbörande alltid varit nödsakade dem igienom execution hos honom att utsökia, utan ock förklarar sig, det han höllo före, att så länge detta de handlandes gille, som af högsal. HKM. konung Carl den XII glorvyrdigst i åminnelse d. 18 juli 1694 nåd. blifvit confirmerat, icke är uphäfvit, bör Osterman derifrån så mycket mindre vara undantagen, utan såsom andra borgare därtill sitt contingent gifva, som ingen af dess vederlikar emot en så ringa afgift protesterat och derifrån sig velat undandraga. Och som denna ammiralens och landshövdingens berättelse jämväl utaf andra bestyrkes, altså hålla RSt. i und. före, att de utaf Mattias Osterman utexequerade 60 d:r smt böra vid gillet förblifva och han för ohemult fördt klagomål emot magistraten i Visby samt ammiralens och landshövdingens darsammastädes baron Psilanders gjorde anstalter och förordning till hospitalet ärlägga och betala 60 d:r smt. Och vi förblifve etc.

Matthias inträdde därefter i handelsgillet 1724 men dog 1726. Det året inträdde hans änka i handelsgillet istället. Matthias och Engel hade en son, Johannes Matthias Osterman, född den 25/10 1714, d.v.s. knappt två veckor innan giftermålet.⁶ Efter honom finns idag ättlingar med efternamnet Osterman.⁵ Namnet dog ut under 1900-talets första hälft då inga manliga utan endast kvinnliga avkommor fanns. Jens Osterman, vars farmors mor hette Osterman, tog sig namnet. Han bor i Helsingfors och har två barn.³ Engel gifte om sig 1728 med handelsmannen Bernhard Collberg.^{2b}

Peter Osterman hette en borgare och handelsman i Stockholm som var gift med *Catharina Söderman*. Han avled 1732 vid 39 års ålder enligt den skrift vid hans jordafärd som änkan lät framställa. Denna finns i specialsamlingen vid Uppsala universitetsbibliotek. Han borde således vara född 1693. Kan han vara släkt med den i föregående kapitel nämnde sjötullsbesökaren Peter Osterman, född 1723? Jag har inte hittat honom i kyrkböckerna. I Tyska församlingen i Stockholm finns däremot en Frau Osterman-Schneider registrerad i längden över döda 9/7 1744.

Dessutom finns ytterligare en *Peter Osterman* i Göteborg. I boken över födde i domkyrkoförsamlingen finns antecknat födelse den 1/7 1788 av Hans Peter och där fadern Peter Osterman är sjöman och modern är Inga Maria Tranbom, 32 år.⁷ En sjöman och en

dräng var faddrar, liksom en husfru och en piga. Quartermästaren Johan Peter och sjötullsbesökaren Peter Osterman är då döda sedan två år.

I längden över döda i domkyrkoförsamlingen i Göteborg finns också antecknat att ”Pigan *Maria Christina Osterman* (från Rewal) vid Fattighuset” avlidit 9/5 1785 i lungshot, 19 år gammal.⁸ Rewal kallas idag Tallinn.

Källor

1. Personregister i kyrkbok för Visby stadsförsamling, Gotland, 1709-1820 (III), sid 32-33
2. Vigsellängd i kyrkbok för Visby stadsförsamling, Gotland, 1678-1861, (ancestry) **bild** 43 och 237
3. Osterman Jens, Helsingfors, (ättling till Matthias Osterman) samt hans mamma Marie Högberg, Visby, personlig information
4. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar... : ser. 2:1 1719-1723, Stockholm, 1909, s. 227; http://members.tripod.com/Bengt_Nilsson/Marinhistoria/visbyborgare.htm
5. Steffen Richard, Köpmansgillet i Visby 1694-1944. Gillet, Visby, 1944
6. Husförhörslängd i kyrkbok för Visby stadsförsamling, Gotland, 1728-1750 (AI:2), sid 19
7. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 141
8. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 506

Havsvik

Oljemålning av Elvine Osterman, se följande kapitel om Justus Christophers äldste son, Johan Christopher, och hans ättlingar

Justus Christophers äldste son, Johan Christopher, och hans ättlingar

Johan Christopher föddes 16/10 1750. Han studerade i Greifsvald och blev student där 1765. Han blev präst 1772. Han finns med i husförhörslängden för Rommele 1772. Kallas då adjunkt och bor på prästgården med kyrkoherden Hans Gieddas familj.^{1a} Han finns också boende som adjunkt i Rommele 1781.^{1b} Då han gifter sig med Catharina Giaedda 17/4 1785 har han fått arbete i domkyrkoförsamlingen i Göteborg och kallas ”Adjunkten vid Domk. Härstädes”.² Av göteborgstidningar från 1786 och 1788 framgår att Johan Christopher är en flitig predikat vid ottesång och aftonsång i domkyrkan. Han utnämndes till kyrkoherde i Rommele 1788.³

och Profsdagar uppte till den 14, 21 och 28, i innevarande December månad samt Waldagen till den 18. Januarii nästkommande. Vid Kyrkoherde=Walet som den 30 November nästledne hölts i Rommeleds Pastorat erhöll Domkyrko-Adjunkten J. C. Osterman enhällig kallelse på en röst när. Den 3 dennes resolverade Consistorium til Fullmägtis utfärdande för Collega Schola Sjöblom på Sätilla Pastors

Ännu i januari 1790 anges dock att ”kyrkoherden Osterman” håller, predikan i domkyrkan⁴ och han återfinns inte i husförhörslängden som kyrkoherde i Rommele förrän 1790.^{1c}

Rommele kyrka uppfördes 1707 på samma plats som en tidigare kyrka. Den nuvarande saknar torn, däremot står en klockstapel från 1774 bredvid kyrkan (nedan t h)

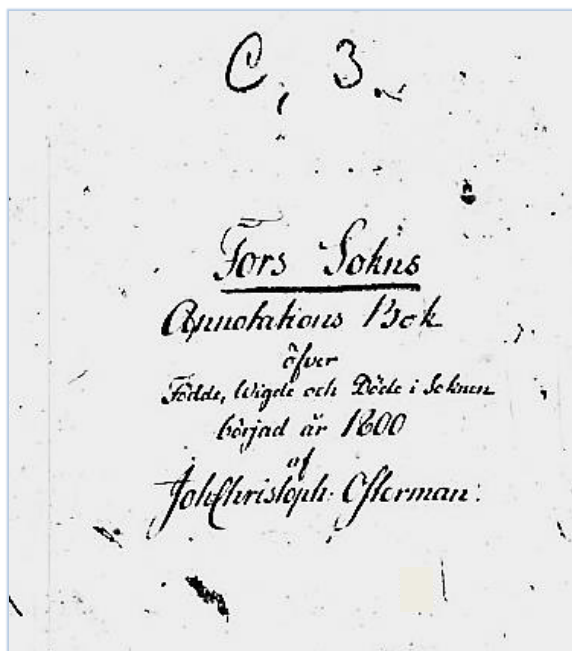
Nedan till vänster kyrkorummet sett västerifrån (Bilder Carina Carlsson 2005, Regionmuseum Västra Götaland)

Prästgården har 14 rum och är byggd helt i trä. Den byggdes 1703 av dåvarande kyrkoherden Joakim Friedrich Kreitlow, som även rustade upp och byggde om övriga kyrkor i församlingen. Fungerat som hem till församlingens kyrkoherdar till 2010, då den såldes till privatperson. Foto av författaren 2013

Johan Christophers prydliga text år 1800 på titelbladet i kyrkbok för Fors församling, som var annexförsamling i pastoratet Rommele. Fors medeltida kyrka har genomgått flera ombyggnader och nuvarande utseende är från 1952 då kyrktornet uppfördes

Johan Christopher var riksdagsman 1810 och 1817–18. Han avled enligt dödboken för Rommele 24 april 1829 av ”Bröstsjukan”.^{5c}

Johan Christopher var gift två gånger:

1. I första giftet 17/4 1785² med *Catharina Giaedda*, född 1/5 1759 och död 9/7 1816 i lungsot.^{5b} Hon var dotter till prosten i Rommele Hans Giaedda i hans första äktenskap 1753 med Gunilla Öhrwall. Hans Giaedda var kyrkoherde och därefter prost i Rommele 1765-1779. Hans Giaedda gifte sig en andra gång 1767 med Elisabeth Brag som vi möter som ”änkefrun prostinnan Giaedda” bland annat som dopvittne vid Christina Marias dop nedan 1796 och i gården Sjuntorps historia, se nedan ang farfars far.

2. Efter Catharinas död omgift vid 69 års ålder 1819 med *Sara Charlotta Utberg*, 1788-1851. Hon var dotter till handlanden Lars Utberg.

Johan Christopher uppges ha haft 8 barn i första giftet och 3 i andra.⁵ I första äktenskapet har jag dock funnit 11 barn, men tre dog tidigt.

Barnen

Av barnen har jag identifierat följande i *första äktenskapet*

1. **Catharina Charlotta f 20/1 1786.^{6a} Hon är vår farfars mormor, se nedan**
2. Maria Elisabeth f 29/9 1787,^{6b} d 23/9 1789 av ”Kikhosta”⁷
3. Hans Christopher f 25/11 1788^{6c}
4. Sophia Lovisa f 21/2 1790,^{6d} gift 4/6 1820 i Rommele med kofferdikaptenen Wilhelm Petter Brag^{8b}
5. Justus f 26/11 1791,^{9a} se nedan
6. Anna Margaretha f 23/4 1794,^{9b} gift 4/6 1820 i Rommele med ”åldermannen vid hattmakarämbetet i Gborg, Herr Carl Fredrik Söderborg”^{8b}
7. Christina Maria f 3/3 1796^{9c}
8. Elisabeth f 25/7 1798,^{9d} d 20/6 1808 i “bröstfeber”.^{5a}
9. Lovisa Ulrica f 22/1 1800,^{9e} död av kopper 11 veckor gammal^{9e}
10. Johan Diedrich f 4/12 1801,^{9f} se nedan
11. Carl Gustaf f 23/5 1803^{9g}

I *andra äktenskapet* föds följande barn:

12. Catharina Augusta f 15/6 1820^{9h}
13. Carl Oscar f 26/1 1822,⁹ⁱ se nedan
14. Josephina Gustafva f 7/8 1823^{9j}

Om ättlingar från första äktenskapet

1. Johan Christophers äldsta dotter, *Catharina Charlotta*, född 20/1 1786 och död i Göteborg 5/4 1851,¹⁰ gifte sig i Rommele kyrka 1802 med ”Factoren Herr Andreas (kallas oftast Anders) Wilhelm Gyzander på Edet” redan vid 16 års ålder!^{8a} Catharina Charlotta blir mor till Maria Catharina Gyzander som gifter sig med farfars far, se nedan om honom.

5. Om sonen *Justus*, som efterträdde fadern i Rommele, kan man läsa i Wilhelm Bergs *Genealogiska anteckningar om Göteborgssläkter*¹¹ och i *Svenskt biografiskt lexikon*¹²:

Justus Osterman (1791-1865) var student i Uppsala 1807, blev magister 1815. Han var kyrkoherde i Rommele från 1830 och blev prost 1848. Han var riksdagsman 1840-41, 1844-45, 1847-48 och 1860 och bl.a. ledamot av bevillningsutskottet vid sina bägge första riksdagar. ”Han har karaktäriserats som gammalkonservativ och rojalist som makat sig åt vänster (Liljecrona)”. Han verkade förgäves för statsbidrag till Svenska missionsällskapets verksamhet i Lappmarken, men fick med sig prästeståndet, ”vilket sågs som ett betydelsefullt erkännande av missionsällskapets arbete.”

10. Sonen *Johan Diedrich* blev militär, avancerade till kapten. Han återfinns som arrendator av prästgården i Rommele 1825-1830^{1d} och äger Sörgården, Tholered några år 1837-1845,^{13,14} en fastighet som för övrigt ägdes 1812-1825 av kusinen Fredrik Wilhelm, se nedan. Johan Diedrich dog 1878. Hans son, *Tell Justus Christopher* född 1839, var major och kallas också disponent i *Svenska släktkalendern*, bilaga 4. Flera generationer använde sig av förnamnet Tell.

En son till Tell Justus Christopher hette *Tell Johan Lars* och av hans barn är *Tell Justus Osterman* (1912-1964) mest känd. Om honom skrivs i *Svenskt biografiskt lexikon*:¹²

“Justus O blev civilingenjör vid KTH 1936 och var 1936–55 verksam vid Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, där han var ansvarig för forskning och undersökningar rörande broar, bl.a. analys av brister som hade geotekniska orsaker. Han ägnade sig också åt frågor kring hamnkonstruktioner och var 1951-53 konstruktionschef vid Gbgs hamn. Han arbetade i

stor utsträckning med betong och gav namn åt förfabricerade enheter, s k Justus-valv som användes som vägkulvertar. Han utnämndes till professor i brobyggnad vid Chalmers 1956 men avsåg sig professuren för att verka vid Statens geotekniska institut, där han blev överingenjör och chef 1955 samt överdirektör från 1961. Som sådan ägnade han sig i stor utsträckning åt frågor som gällde Göta älvdalens stabilitet. Hans forskning om lera fick internationell uppmärksamhet.”

En annan son till Tell Justus Christopher var *Oscar Fredrik Osterman*, som gjorde en framträdande militär karriär. Om honom skrivs i *Svenskt biografiskt lexikon*:¹²

”Oscar O avlade officersexamen 1894, blev kapten vid Norrlands artilleriregemente (A 4) 1904 och var som artilleristabsofficer 1902-12 och 1914-15 chef för Arméförvaltningens artilleridepartements konstruktionsavdelning 1908-12 och 1914-15. Han var fälttygmästare 1916-26, blev överstelöjtnant 1918 och överste i armén 1922. Oscar O tjänstgjorde 1926-30 som chef för Bodens artilleriregemente (A 8), utnämndes till brigadchef vid Norra arméfördelningen 1931 och blev generalmajor 1933. 1934 utnämndes han till generalfälttygmästare, var inspektör för artilleriet 1934-37 och chef för fälttygkåren 1937-39. Han erhöll avsked som generallöjtnant 1939. Oscar O beskrivs som en omdömesgill och skicklig artilleriofficer, tekniker och organisatör. Hans kunskaper tillvaratogs även av Sv officersförbundet vars förste ordförande han var 1932-36”.

Om ättlingar från andra äktenskapet

13. Sonen *Carl Oscar* (1822-1901) var kommissionslantmätare och skeppsmätare. Av hans ättlingar torde sonen *Oscar Vilhelms* (1875-1950) dotter

Elvin Selma (Elvine) Osterman-Nordwall (1908-1997) vara mest känd. Hon var konstnär, räknas till Göteborgskoloristerna, och var gift med skådespelaren och regissören Yngve Nordwall och mor till skådespelerskan Gurie Nordwall (för oss äldre främst känd för huvudrollen Ida i TV-serien *Raskens* 1976, där hon spelade mot Sven Wollter).

Elvine föddes i Vänersborg och flyttade med familjen till Göteborg 1914. Efter den vanliga skolgången började hon på Slöjdföreningens skola och antogs som elev 1927 på Valands målarskola. Där hade hon Bjurström som lärare och Inge Schiöler och Åke Göransson som kurskamrater. På fritiden umgicks hon mycket med Ivan Ivarson och Ragnar Sandberg. Elvine hade sin första separat utställning i Köpenhamn 1935 och därefter utställningar ganska ofta.

Jag och mina bröder har ärvt tavlor av Elvine Osterman från fastrar och föräldrar

Här ett motiv från Tjörn: ”Dammelia, Fagerfjäll”

”Recensenterna är helt överens om att Elvine är en mycket god representant för den Bjurströmska epoken vid Valand, göteborgskolorismen. Färgen betyder mycket för henne och hon kan verkligen på något mjukt, vänligt kvinnligt sätt förmedla detta i sitt måleri.

Färgen får chansen att blomma ut utan att bli för brutal. Motiven är ofta landskap från Västkusten och då under somrarna.”¹⁵

”Figurer, porträtt och caféer från Italien är andra motiv som är vanliga. Elvine har också arbetat med skulptur och grafik. Hon fick ett antal stipendier genom åren och har förutom i Sverige också bott i Grekland och Italien. Elvine har gjort några fina teckningar på Martin Luther King som idag finns i Cirett Kings konstsamling i USA. Elvine är representerad bl.a... på Göteborgs, Helsingborgs och Landskronas museer.”¹⁴

Rörande övriga ättlingar till Carl Oscar hänvisas till Svenska släktkalendern 1978, bilaga 4. Se även avsnittet nedan om farfar ”och några andra släktingar i Göteborg”.

Källor

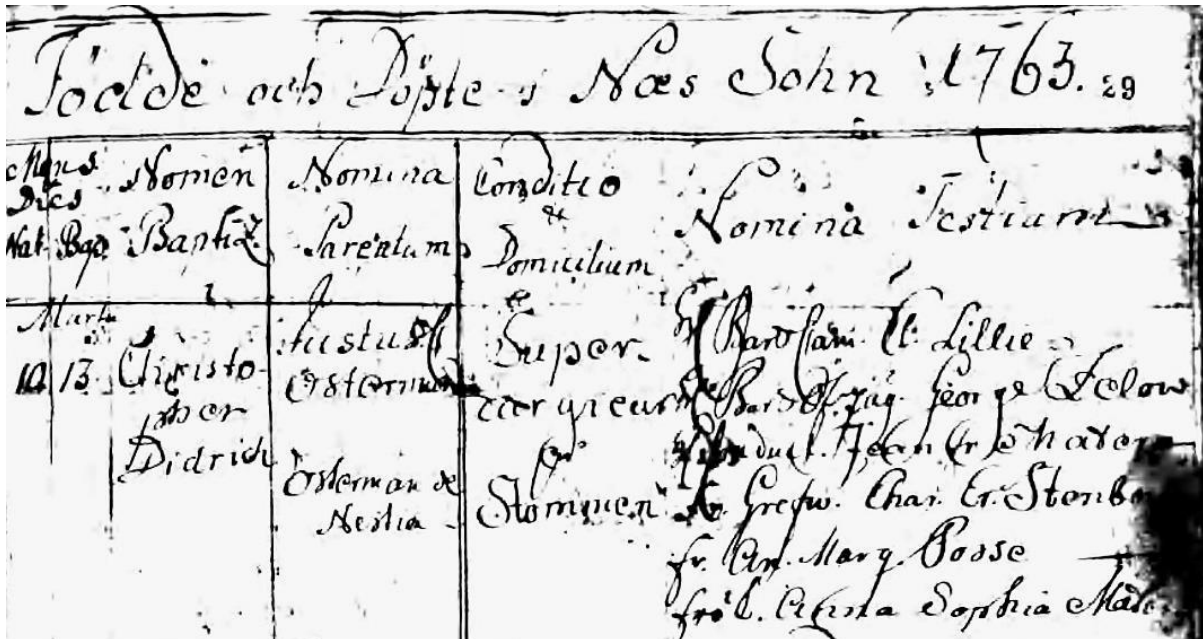
1. Husförhörslängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1772-1835 (AI:1) (ancestry), a **bild 35**, b **bild 53**, c **bild 100**, d **bild 306** och **bild 340**
2. Vigsellängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 665
3. Götheborgs Allehanda nr 99 1788-12-05.
4. Götheborgs Tidningar nr 6 1790-01-15
5. Dödlängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1730-1830 (C:2), a sid 421, b sid 453, c sid 532
6. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a 91, b sid 124, c 146, d sid 169
7. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 528
8. Vigsellängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1730-1830 (C:2), a sid 404, b sid 474
9. Födelselängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1730-1830 (C:2), a sid 375, b sid 382, c sid 387, d sid 394, e sid 399, f sid 402, g sid 407, h sid 474, i sid 487, j sid 496
10. Husförhörslängd i kyrkbok för Fors församling, Älvsborgs län, 1846-1852 (AI:9), (ancestry) **bild 105**
11. Berg Wilhelm, Genealogiska anteckningar om Göteborgssläkter, serie 2, vol 7-8, L-O, sid 443-444
12. Svenskt biografiskt lexikon. Band 28 (1992-1994), sida 409. urn:sbl:7824 <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7824>
13. Husförhörslängder i kyrkböcker för Angereds församling, Älvsborgs län, 1835-1838 (AI:4), (ancestry) **bild 34**, 1838-1840 (AI:5), **bild 32**, 1840-1845 (AI:6), **bild 37**
14. Angereds kommun, Om Angereds kommun, Cirkelförlagets Tryckeri, Göteborg 1966
15. www.galleristen.se/pdf/GoteborgsKoloristerna2010.pdf

Justus Christophers yngste son, Christopher Diedrich, min farfars farfar

Handelsmannen Christopher Diedrich och hans maka

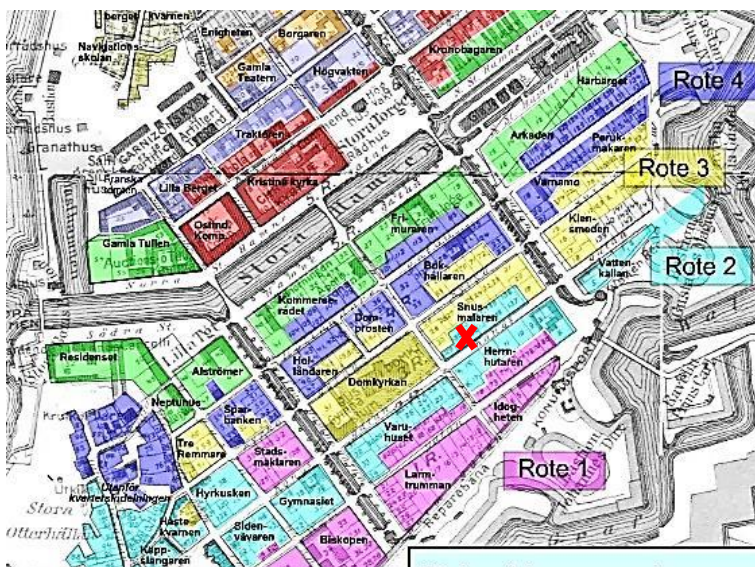
Christopher Diedrich föddes 10/3 1763 i morfaderns hem Stommen i Vänersnäs, nära Vänersborg.¹ Han kallade sig sannolikt Christopher

Bland dopvittnena fanns prominenta personer från bygden: kammarherren baron Clas Lillje, Wän-Näs Herrgård med maka, grevinnan Charlotta Eriana Stenbock samt överjägmästaren George Zelow, Frugården i Vänersnäs och hans maka Friherrinnan Anna Margareta Posse af Säby. Däremot var ingen från Ostindiska kompaniet närvarande.

Christopher Diedrich avled 22/12 1839, vid 76 års ålder, på Nohlgården i Gunnared. Dödsorsaken är oklar, kyrklängd för döda saknas för Angereds församling det året.

15/10 1786 gifte sig "Handelsbokhållaren Christopher Didrik Osterman med Jungfru Anna B Röding" i Domkyrkoförsamlingen i Göteborg². Anna Brigittae Röding (Ryding står det i några kyrkböcker senare) föddes 24/1 1758 och dog 20/12 1830^{3a}. Jag har inte lyckats få fram uppgifter rörande hennes bakgrund.

Farfars farfar bodde i Göteborg åtminstone från 23 års ålder 1786 och till 1799. Alla hans barn är födda i domkyrkoförsamlingen mellan dessa år. År 1798 framgår av konkurshandling⁴ att han är "handelsman" och driver en affär i Göteborg samt att han äger "Hus och gård här i staden" vid Kungssgatan. Av handlingar från "Brandförsäkrings Contoiet" framgår att fastigheten är ett trähus, nr 130 i stadens andra rote, se kartan.

Olga Dahl forskade under decennier om tomter i Göteborg och deras ägare. Om den aktuella tomten kan man läsa på en webbsajt med *Göteborgs tomtägare 1637-1807*.⁵ Tomten låg på norra sidan av Kungsgatan, öster om Korsgatan i kvarteret Snusmalaren (centralt på kartan ovan, nära domkyrkan, märkt **x**), och tillsammans med tomterna 131 och 132 motsvarar det idag Kungsgatan 44. Tomten var bebodd från 1637. Christopher Diedrich ägde huset från senast 1795. Före honom ägdes det enligt förteckningen av handelsmannen Eric Kidron som ägde gården till åtminstone 1790. År 1800 ägdes den av en annan handelsman. Fastigheten värderades 1798 till 5 000 Rd riksgäld i tillgång. Riksdaler riksgäld gällde 1789-1836, se nedan om farfars far.

Konkursen 1798

Att döma av de angivna tillgångarna i konkursakten 1798⁴ tycks Christopher Diedrich ha haft en detaljhandel. "Handels Wahrer" omfattade allt från tobaksblad, tvål, vitriol och krokar till tunnor med tysk och skånsk råg och rågmjöl och 50 alnar blårandig väv. Antalet artiklar av varje sort varierade från en till 1 000 och värdet per artikel från mindre än en kvarts till 38 Riksdaler. Totalt utgjorde handelsvarorna en tillgång på 1 513 Rd. Han hade också en häst med släde och kärra.

Av den prydliga förteckningen i den 130-sidiga konkursakten framgår att de totala skulderna var drygt 16 000 Rd och tillgångarna drygt 12 000 Rd. Bland skulderna hänförs de största (2 500 respektive 3 267 Rd) till två personer som har fordran på hans hus på Kungsgatan. Skulden till Eric Törnsten på 2 500 Rd kallas i ett senare dokument för obetald köpeskilling. Utöver detta var han skyldig ytterligare ett trettiotal privatpersoner pengar.

Uppenbarligen handlade många på krita i hans affär. Det fanns inte mindre än 520 som var skyldiga honom pengar. Många av dem på långt under 1 Rd. Av fordringarna betraktades 281 som säkra och 107 som osäkra. Största fordringen var på 541 Rd men totalt var 311 på mindre än 10 Rd. Som påpekats ovan tillhörde brodern Johan Christopher dem som var skyldiga honom ganska stort belopp, liksom Carl Reinhold Osterman.

Varför gjorde Christopher Diedrich konkurs? Av olika skäl är det allmänt dåliga tider ekonomiskt i Göteborg. På 1790-talet och i början av 1800-talet gick många handelshus i Göteborg i konkurs. Ostindiska kompaniets fjärde oktroj hade ekonomiska svårigheter, vilken senare slutade i konkurs för bolaget, som berättats om ovan. Christopher Diedrich hade en fordran på en herr M Widegren och en matros Hindr. Lindström, ett s k bodmerilån. *Bodmeri* var lån som togs med fartyg, frakt eller last som säkerhet. Villkoret var att långivaren, för att säkra sin fordran, endast fick kvarhålla de förpantade (förbodmade) föremålen efter fartygets ankomst till den ort, där resan slutade. För den risk som var förbunden med detta slags lån fick långivaren kräva en särskild avgift. Skuldförbindelsen som låntagaren utfärdade kallades *bodmeribrev*. I detta fall var lånebeloppen endast sammanlagt 170 Rd så de kan inte spelat någon roll för konkursen.

Christopher Diedrich själv skriver i sin ansökan till Göteborgs rådhusrätt om "Cession" den 31 januari 1798:⁴ "Sedan jag i tolf år med all mögelig flit och omtanke drifwit egen handel, i afsigt at med egen fond förskaffa mig med hustru och fem omyndiga barn anständigt underhåll, samt de sednare jämwäl sådan upfostran hwarigenom de för sig och det allmänna kunnat blifwa nyttiga, finner jag mig för det närwarande i den beklagansvärda ställning at ej kunna göra rätt för mig. Sådant har til större delen sitt ursprung deraf, at jag till ett allmänt wäl krediteradt, nu nyligen Banquerotteradt hus i flera år haft ett ansträngdt förtroende, och genom dess oförmögenhet at mina med sig ingångna engagementer fullgjöra, äfwen satt mig i mistning af den credit jag haft och för min rörelse warit nödvändig. Til befrämjande af mina

herrar Borgenärens gemensamma rätt ser jag mig alt derföre nödsakad at, med bifogande af förteckning på all min egendom, ödmjukast anhålla, at med afstående deraf, från thesas framtida kraf warda befriad.

The image shows a handwritten document in cursive script, likely a petition or legal document. The text is dense and difficult to read due to the handwriting. At the bottom, there is a signature that appears to be "Christ: D: Osterman".

Slutet på ansökan om konkurs den 31/1 1798

Min egen öfwertygelse och redeliga tankesätt och den wandel jag fördt gifwer mig hopp om mina herrar Borgenärens medömkan öfwer mitt med hustru och barn inträffade tilstånd, och skulle jag misskänna mina herrar Creditorers städse wisade ädelmod om sådant hos dem ej kom i öfwervägande och grundade bifallet för ansökingen, derom anhåller jag ödmjukast och med djup wördnad

framhärdar

Wällofl. Rådhus Rätten

Ödmjukaste tjenare
Christ: D: Osterman"

"Godsägare" i Gunnared, Angereds socken

Liksom sönerna Fredrik Wilhelm, Johan Christopher, Carl Gustaf och brorsonen Johan Diedrich verkade Christopher Diedrich som lantbrukare i Angered under första decennierna av 1800-talet. Angereds socken ligger i Västergötland, ca 1 mil nordost om Göteborgs centrum, med Göta älv som gräns i väster och kring Lärjeåns dalgång. I denna dalgång och vid älven fanns socknens odlingsbygd. Angereds församling var en del av Stora Lundbys pastorat fram till 1865 då Angered blev eget pastorat.

1967 inkorporerades Angered i Göteborgs stad och bytte då länsstillhörighet från Älvsborg till Göteborgs- och Bohuslän. Kort efter delades församlingen och Gunnared blev egen församling. Idag bor det ca 50 000 människor i stadsdelen Angered, år 1800 bara 825 personer, varav endast 6 över 75 års ålder

Redan ett år efter konkursen, 5 april 1799, köper förvärande nog Christopher Diedrich en stor fastighet i Gunnared, i Angereds församling för 8 000 Rd riksgäld.⁶ Han köper den av Bengt Sandborg. Se bilder av lagfartshandling nedan. Man kan undra varifrån pengarna kom men fastigheten var högt belånad, det registrerades tre inteckningar på sammanlagt 7 000 Rd riksgäld.⁷

N° 10
 Gunnared
 Köpet omfattar "1mo kronoskattehemmanet Gunnared Norgård (= Nohlgården) ett helt (mantal), 2do Gunnared Sörgården 1/2 med tillhörande torp, 3^e kronoskattehemmanet Kroksjölund 1/8 mantal, 4^e torpstället Sällsten kalladt och 5^e ägodelningsstället Holtet, beläget uppå kronoallmanningen Wättele-fjäll."⁶

Köpet omfattar "1mo kronoskattehemmanet Gunnared Norgård (= Nohlgården) ett helt (mantal), 2do Gunnared Sörgården 1/2 med tillhörande torp, 3^e kronoskattehemmanet Kroksjölund 1/8 mantal, 4^e torpstället Sällsten kalladt och 5^e ägodelningsstället Holtet, beläget uppå kronoallmanningen Wättele-fjäll."⁶

Inför Angereds kommuns sammanslagning med Göteborgs kommun 1967 gav Angereds kommun ut *En bok om Angered*.⁷ Flera har medverkat som författare men huvuddelen (sid 91-356) har skrivits av arkivarien vid Västsvenska Folkminnesarkivet fil.lic. C. M Bergstrand, Göteborg. I boken finns ett rätt stort material om Gunnared och Christopher Diedrich och hans söner, som främst bygger på domstolsprotokoll.

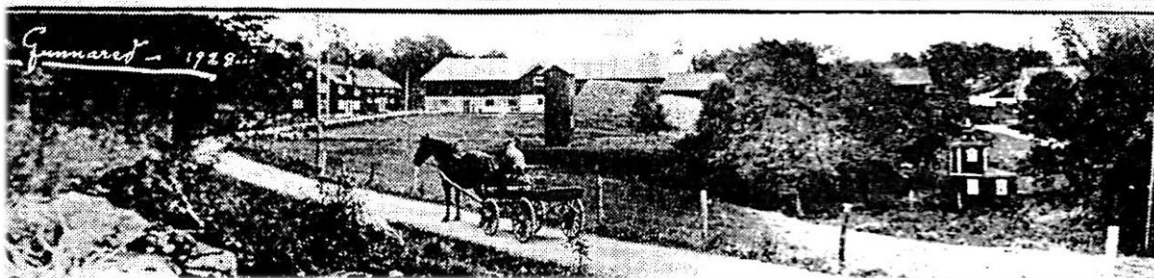
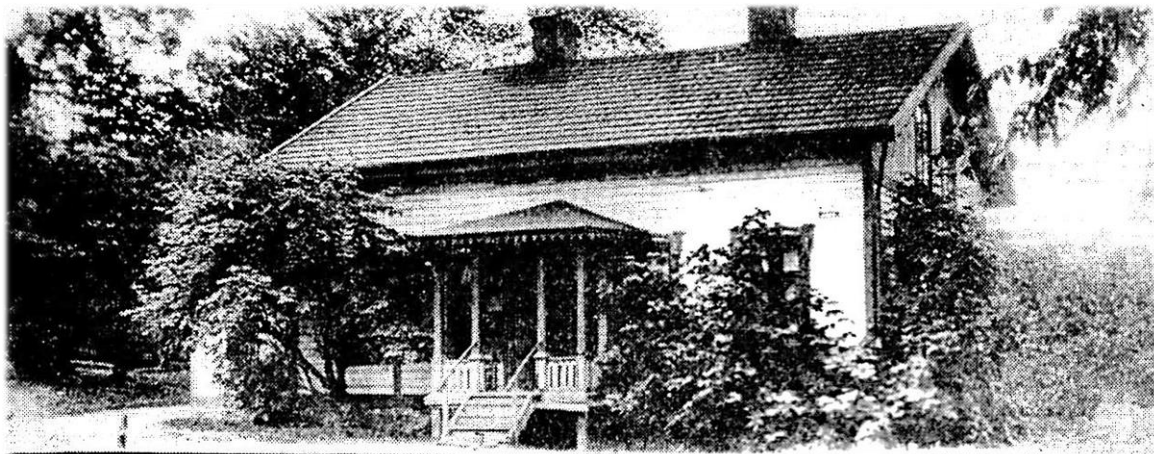
Egendomarna i Gunnared finns dokumenterade sedan 1500-talet i domstolsprotokollen och redovisas i boken om Angered.⁷ I samband

med att egendomen i Gunnared efter konkurs (se nedan om Johan Christopher) och offentlig auktion, för en summa av 16 302 Rd riksgäldsedlar, övergått till stadsmäklaren G Lund synades fastigheten 1840 och i domboken noterades då följande beskrivning:

”Egendomen har en vacker belägenhet invid häradsvägen ¼ dels mil från allmänna landsvägen, 1 och ¼ dels mil från Göteborg och omkring ¼ dels mil från kyrka och kvarn. Stor och vacker trädgård finnes omkring åbyggnaderna. Dessa senare utgöras av ett två våningars boningshus innehållande tre rum och kök på botten samt fem tapetserade rum på övra våningen. Huset är väl gammalt men underhållet.” Sedan beskrivs byggnader som uppförts föregående och innevarande år som ersättning för rivna hus. Det rör sig om två envåningshus på gården i vinkel, bägge 36 alnar långa = ca 21 meter, innehållande inspektorsrum, drängstuga, hantverksrum, större magasin och spannmålsvind respektive brygghus, bagarestuga, mjölkammare, snickareverkstad och mangelbod. Dessutom ladugårds- och stallbyggnader, lador och loge, bränneri, mälthus och torvbod, ”varande boningshuset och de förut befintlige gamle, nu nedrivne husen, brandförsäkrade till ett belopp av 5,600 rd.rgs.”

Försäkringsbeloppet verkar lågt med tanke på köpeskillingen på över 16 000 Rd men fastigheten verkar ju ha varit i dåligt skick i slutet av 1830-talet eftersom så många byggnader ersattes med nya. Vidare sägs att ”Av en nu företedd karta över egendomen, fastställd den 5 juni 1820, inhämtas att inägora utgöra 232 tunnland och 27 kappland (anm. = approximativt 116 ha). Ingen barrskog finns men väl lövskog av varjehanda trädslag till husbehov samt torvmosse, som begagnas till bränneriet. Å egendomen finnas fyra jordtorp, av vilka två

utgöra 6 och två 2 dagsverken vardera i veckan, varjämte till egendomens bruk erfordras fyra drängar och tre pigor. Åkerjorden besås med 2 tunnor hvete, 6 tunnor råg, 24 tunnor korn, 6 tunnor ärter, 15 tunnor blandkorn, 15 tunnor havre och 450 tunnor potäter. Med hö- och halmfodret finnes foder till 6 hästar, 4 par oxar, med vilka jordens brukning besörjes, samt dessutom 40 kor och 20 fårkreatur, för vilka allt nödigt sommarbete är att tillgå på ägorna.”

*Gunnared 1928. Ur "En bok om Angered"*⁷

Huset på bilden 1928 ovan är möjligen samma som det till vänster 2013. Detta sägs av dagens brukare ha varit "förvaltarbostad" på bondgården. Huset "Gunnareds gård" används idag som aktivitetshus för personer med psykisk ohälsa eller psykisk funktionsnedsättning. Det finns också ytterligare en byggnad kvar i vinkel som sägs ha varit drängstugan men i.ö används den tidigare herrgårdens mark för bebyggelse och parkmark i Angered's centrum

Några domstolsprotokoll⁷ illustrerar livet under denna tid.⁷ Ur 1804 års domprotokoll hämtas att herr C D Osterman fordrade "att bonden Johannes Persson i Rösered Nolgården måtte ersätta den skada, som dennes okynnes häst Skjäckan kallad innevarande år skall ha gjort uti O:s inägor och vid vite åläggas att så vårda och fångsla kreaturet, att vidare skada hädanefter

må förekommas eller ock genast skaffa detsamma ifrån orten och gottgöra avtvingade rättegångskostnader. Svarande förklarar att dess häst varken är okynnes eller har gjort någon skada, varför han åberopar sig på vittnen Magnus Pettersson, Olof Christoffersson och Jon Hansson i Rösered Nolgården, vilka ojävade avlägga ed och intyga.” Olof vittnar då ”att Skjäckan har gammal ovana till att hoppa över grindar och gärdsgårdar, om de ock äro fullkommeligen laggilda, varom svaranden ofta blivit underrättad” varefter häradsrätten dömer Johannes Persson ”skyldig att vid 5 rd bancos vite så fängsla och vårda besagde hästskap, att det icke må få tillfälle att inkomma i kärandens instängde ägor vid påföljd dessutom att skadan gälda.”

I Angereds centrum har en av de två grindstolparna till herrgårdens infart bevarats vid parkeringen till ICA Maxi – den är imponerande stor som framgår av jämförelse med författarens dryga 180 cm

Till tinget i juni 1812 hade länsman Hallberg ”kallat efterskrevne personer att ansvara för det de emot Kongl. majts nåd. kungörelse angående brännvins brännerier i Riket av den 13 juni 1810 skola nyttjat större pannor, än vartill de sig angivit, samt att den nyttjade brännvins redskapen fördenskill måtte anses förverkad.” Ett dussin pannägare har kallats i enlighet med detta, bl.a. Christopher Diedrich. Om honom sägs:

”5. Herr C D Osterman på Gunnared, som tilltalas för det han vid sista mantalsskrivningen försummat att angiva sina nyttjade brännvinspannor, den ena om 64 och den andra om 54 kannors rymd (1 kanna = 2,6 liter) inställer sig genom sin fru och inlämnar följande skriftliga förklaring (som är för lång att kunna intagas i denna bok) (anm. d.v.s. i *En bok om Angered*). Osterman påminde, att han vid 1811 års mantalsskrivning uppgivit en panna om 69 och en om 54 kannors rymd och trodde ej ånyo behöva ta med dem 1812. Nu hade länsman konfiskerat båda. Efter uppläsandet härav bestrider Hallberg allt avseende å denna skrift men medger att O anmält dem för 125 kannor, fastän de icke hålla mera än 123 kannor sammanlagt.”

I rättens utslag heter det bland annat: ”Dock som det icke är tillständigt att häradsrätten giver något större övermål å varje panna, än högtnämnda kungl författning bestämt, alltså finner häradsrätten skäligt förklara bemälte svarander skyldiga till det däruti stadgade ansvar, i följe varav de var för sig förverkat sina brännvinsredskap, som genom offentlig auktion kommer att till den mestbjudande försäljas och beloppet därav fördelas med $\frac{3}{4}$ till kronolänsman Hallberg och $\frac{1}{3}$ till de fattige i den socken, där överträdelsen skett.” Hårt straff kan man tycka!

1821, då Angereds kyrkböcker börjar, bor Christopher Diedrich i Gunnared med hustru, de tre döttrarna och Carl Gustaf samt en ”pupill”, John Hallberg.^{8a} Denne är född 15/12 1815. (Pupill som använts sedan 1632, kommer av lat pupilla ”liten flicka”; myndling, ögonsten). Gården har en hel del tjänstefolk. Dessutom finns ett ”nådehjon” en änka född 1748 och en flicka född 1814.

Av domstolsprotokoll 1826 framgår att Christopher Diedrich, då han alltså är 63 år, ”för 15 000 rd banco sålt $1\frac{1}{2}$ mtl i Gunnared till sin käre son Johan C Osterman.”⁷ I husförhörslängden 1826-1830^{3a} hämtas att sonen Johan Christopher (farfars far) visserligen övertagit gården som ägare men han bor från början inte på Nohlgården utan ”i Rösered”.

I Christopher Diedrichs familj i Gunnared finns nu kvar de två yngsta döttrarna födda 1796 och 1798 samt pupill John Hallberg. Hustrun Anna Brigittae dör, med anteckning om datum, 20/12 1830. Dessutom finns där ovanstående änka, nådehjon, som dör under perioden.

Christopher Diedrich bor kvar på Nohlgården fram till sin död 22/12 1839⁹

Angereds kyrka uppfördes på 1790-talet över rester av en medeltidskyrka. Farfars farfars och Anna Brigittaes grav påträffades inte vid besök 2013

Barnen

Barnen är alla födda i Domkyrkoförsamlingen i Göteborg

1. Anna-Maria f. 25/11 1787^{10a}
2. Dödfödd son 24/10 1788^{10b}
3. Dödfödd son 3/12 1789^{10c}
4. Fredrik Wilhelm f. 17/3 1791,^{10d} d 15/9 1865
5. **Johan Christopher f. 13/11 1792^{10e}, d 21/2 1875, farfars far**
6. Carl Gustaf Osterman f. 5/2 1795,^{10f} d 29/12 1837
7. Lovisa Charlotta f. 17/8 1796^{10g}
8. Sophia Ulrika f. 27/3 1798^{10h}

Dopvittnena verkar framför allt vara hämtade ur en krets handelsmän med vilken Christopher Diedrich umgicks. Anders Sernström är vittne vid dopen 1791 och 1796. Han är den som har den största fordran vid konkursen 1798, gällande fastigheten på Kungsgatan. Eric Törnsten som har den nästa största fordran i konkursen, är dopvitne 1787, liksom Sernströms fru.

1. *Anna-Maria*, tydligen kallad Anna-Maja enligt kyrkboksanteckningarna, bor tillsammans med fadern och tre syskon på Nohlgården 1821^{8a}. Hon flyttar efter ett par år till brodern Johan Christopher på Sörgården i Rösered,^{8b} men är 1830-1835 tillbaka på Nohlgården.^{11b} Där bor hon till minst 1837 då hon tycks flytta till Gunsered eller Gunnared i Angereds församling.^{12b} Jag kan dock inte återfinna henne i följande husförhörslängd för Angered. I februari 1838 undertecknar hon via fadern konkursansökan gällande brodern Carl Gustafs dödsbo. Brodern Johan Christopher flyttar 1841 från bygden till Rödbo men Anna-Maria återfinns inte i där. Inga barn noterade.

4. *Fredrik Wilhelm* kallade sig sannolikt Fredrik att döma av dokumenten. Åren 1810-1811 bor han på Sjuntorps gård hos fastern Catharina Charlotta.¹³ Redan 1812, vid 21 års ålder, köper han på auktion Sörgården i Tholered, Angereds församling för 5 619 rd,^{7,14} Husförhörslängd saknas som sagt före 1821 i Angereds församling.

Han är lantbrukare 1821 på Sörgården, där han bor tillsammans med brodern Carl Gustaf.^{8c} Sörgården var på ett halvt mantal och många drängar och pigor finns namngivna och med stor omsättning. Till gården hörde fyra statarstugor.

Fredrik verkar ha varit en godhjärtad och socialt ansvarstagande man och omtyckt i församlingen. Ur *En bok om Angered*⁷ framgår vid redovisning av fattigkassans användning 1821 att ”hittebarnet Niklas, som njutit underhåll och omvårdnad senast av herr Fr. Osterman och det utan minsta betalning, kommer i fråga i anseende till framtida vård.” Den 20 maj 1822 noteras följande: ”Herr Fredric Osterman på Tholered, som varit kassaförvaltare och nu till pastors och församlingens stora saknad avflyttat, överlämnade reverserna på utlännte penningar samt redovisade räntorna. – Församlingen, som genom herr Fr. Ostermans flyttning förlorat en för de fattigas vård ömsint och nitisk man, valde i dess ställe dess broder herr Janne!? Osterman i Rösered, som villigt åtog sig denna befattning och överlämnades honom således fattigkassans reverser tillika med de inlupne räntorna.” (Sannolikt har man väl läst fel i protokollet då man kallar Johan för Janne och inte att Johan haft Janne som smeknamn).

I husförhörslängden finns antecknat att Fredrik flyttar till Göteborg 3/8 1822^{8c} men han säljer Sörgården först 1825 för 8 000 rd till en direktör Anders Danielsson.⁷ Trots att priset vid försäljningen 1825 är högre än inköpspriset 1812 anger Fredrik i konkursakt 1838 att han vid försäljningen fick ”i följd av conjuncturens föränderlighet” vidkännas en betydande förlust på 5 000 riksdaler och hade han dessutom haft stora ränteutgifter genom åren för lån på huset.¹⁴ Direktör Danielsson säljer fastigheten 1837 till Fredriks kusin Johan Diedrich, se ovan.

Fredrik gifter sig 27/9 1825 i Forshems församling¹⁵ med Anna Carolina Hvitfeldt, född i Falköping 12/6 1804.

På 1830-talet äger han en gård i ”Hede”. I ansökan i maj 1838 om konkurs¹⁴ skriver Fredrik om det hopp om ekonomisk förbättring som han ägt ”efter sistlidet år skedd fördelaktig försäljning av min Egendom Hede.” Det är osäkert vilket Hede som avses. Familjen återfinns inte i kyrkböckerna för Hede församling i Göteborgs- och Bohuslän.

1838 bor Fredrik i Stora Lundby tillsammans med hustrun och sonen Adolph Diedrich, född 11/6 1826. Stora Lundby socken, ingår numer i Lerums kommun. Boendet verkar ha varit tillfälligt. Enligt kyrkboken kommer familjen från Hede men flyttar från Stora Lundby redan 1838 med dräng och två pigor.¹⁶ De flyttar till Stora Kråketorp i Fässbergs församling (i Mölndal)¹⁷ men redan 1839 flyttade de på nytt, nu till Gamlestaden i Göteborg.¹⁷

I ansökan om konkurs anger Fredrik flera orsaker. Utöver förlusten vid försäljningen av gården i Tholered och räntekostnader för lån, lyfter han fram omfattande borgensförbindelser rörande brodern Johan Christopher, som gått i konkurs och till den yngre brodern Carl Gustaf, vars dödsbo också försatts i konkurs. Han hade också lånat ut pengar till Carl Gustaf. Tillgångarna uppgick till 2 350 Rd och skulderna till 8 000.

Hustrun, Anna Carolina Hvitfeldt, dog i ”lungshot” 15/4 1848 i Göteborg.¹⁸ Fredrik Wilhelm avlider 15/9 1865 och begravs på Gamla kyrkogården i Göteborg. Det står antecknat i kyrkboken¹⁹ att han då är ”Stallmästare vid stadens Skjuts Inrättning”. Som dödsorsak anges ”Organiskt hjertfel”.

Enligt *Svenska Släktkalendern 1978*²⁰ var Fredriks son, *Adolf Diedrich*, född 1826, ”handlande och godsägare”. Han dog 1897. År 1870 bodde han i Göteborg på Ö Larmgatan 14 enligt en adressförteckning. Från Adolf Diedrich härstammar ett stort antal ättlingar, vilka redovisas i släktkalendern. En av dessa är barnbarns barn till Adolf Diedrich, Lars Axel Urban (Lasse) Osterman, född 1928. Lasse var adjunkt i Säffle. Han var i många år en sammanhållande kraft i släktföreningen Osterman och tog i början på 1970-talet initiativ till att framställa släktens borgerliga vapen, att användas som ex libris.

Sedan 1680 har släkten haft ett borgerligt vapen. Detta finns avbildat i ett heraldiskt verk av J-B Rietstap i Haag 1938, Planches de l'armorial général. Med hjälp av denna avbildning lät Lasse Osterman en vapentecknare, en munk i ett benediktinerkloster i Erlach i Österrike, rita ett original, vilket användes för tryckning av vårt ex libris 1976

*Ur Göteborgs nations fotomatrikel 1922-1928
Anna Zulamith*

Anna Zulamith Osterman

Född i Båstad d. 21 aug. 1902. Studentex. inför examensnämnden i Gbg vt. 22; inskr. vid Uppsala univ. vt. 24; fil. stud.

En faster till Lasse Osterman, dotter till hans farfar Johan Fredrik Christopher Osterman och dennes hustru, född Rathsman, var Anna Zulamith f 9/8 1902 i Båstad. Hon var pappas tremänning och student i Uppsala samtidigt som pappa och tillhörde Göteborgs nation. Hon blev fil mag och översättare. Anna bodde i Island från 1940-talet

och har bland annat översatt verk av kända isländska författare. Död 1969 (uppgifter från Nationalencyklopedien)

Einar Gustaf Edvard Osterman

Född i Göteborg d. 20 juni 1902. Studentex. vid Gbgs h. latinlärov. vt. 20; inskr. vid Uppsala univ. vt. 21; M. K.-ex. vt. 25; inskr. vid Lunds univ. vt. s. å.

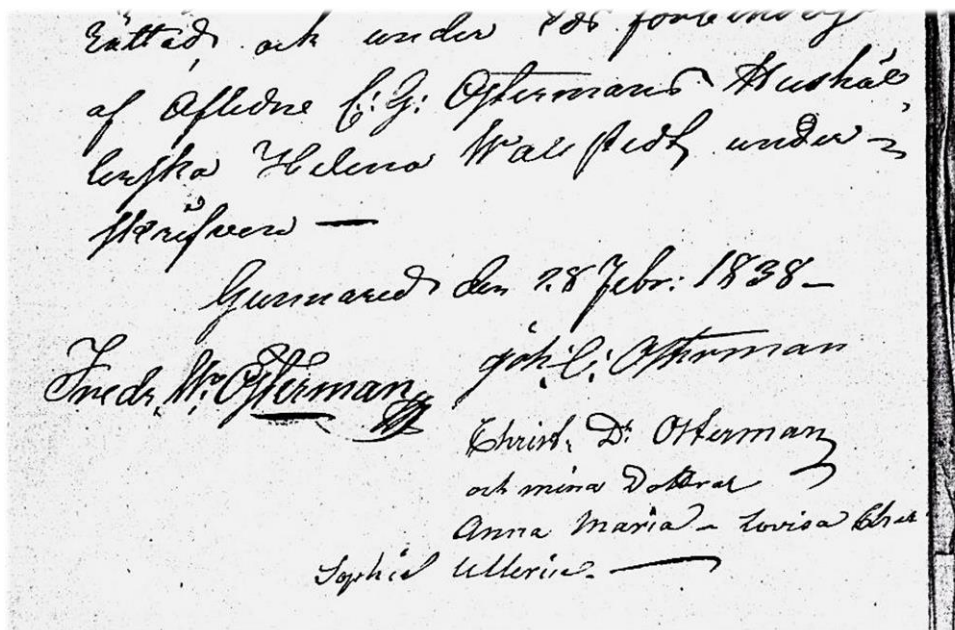
Pappa i samma matrikel

6. *Carl Gustaf* brukar, som påpekats ovan, Sörgården i Tholered 1821, tillsammans med brodern Fredrik.^{8c} Det står antecknat "Gunnared" efter hans namn, kanske hade han fått tillfälligt arbete hos brodern. Fredrik flyttar emellertid 1822 och därefter fortsätter Carl Gustaf

som arrendator.^{3b} Han återfinns 1830-1835 på en mindre gård i Espered i samma församling.^{11a} Carl Gustaf står först som arrendator och med namngiven ägare, men under perioden stryks ordet arrendator och ersätts med ägare. Han är ogift, har en hushållerska Helena Wallstedt. Carl Gustaf avlider 29/12 1837 enligt husförhörlängden.^{12a} Dödlängd för Angered saknas detta år, dödsorsak oklar.

Carl Gustaf verkar ha haft ekonomiska bekymmer en längre tid innan han dog och hade flera lån. Han var bl.a. stämd inför häradsrätten 1835 för en obetald skuld till en handlande. Efter att han avlidit befanns dödsboets tillgångar understiga skulderna och arvingarna inlämnade en konkursansökan till Vättle häradsrätt.²¹ Fastigheten har sannolikt sålts innan dödsfallet, Carl Gustaf står som arrendator och ny ägare är Lars Nilsson, St. Steken.^{12a} Skulderna var 3 801 Rd och tillgångarna 307 Rd,

Dödsboets konkursansökan är undertecknad av farfars farfar, som även tecknat dottrarnas namn, samt av bröderna Fredrik W och Johan C

Källor

1. Födelselängd för kyrkbok i Vänersnäs församling, Älvsborgs län, 1757-1821 (C:1), sid 29
2. Vigsellängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 667
3. Husförhörlängd i kyrkbok för Angered's församling, Älvsborgs län, 1826-1830 (A1:2), a bild 13, b bild 31,
4. Konkursakt, Göteborgs rådhusrätt och magistrat före 1900, gällande C D Osterman, (vol EVI a: 67), 1798:7
5. Göteborgs tomtägare 1637-1807, http://www.gbgtomter.se/Rote_2/2.130.pdf
6. Ansökan om lagfart, lagfartsprotokoll 3/5 1799 nr 10: 1:a uppbudet, Vättle häradsrätts arkiv vol. A1a:25
7. Angered's kommun, Om Angered's kommun, Cirkelförlagets Tryckeri, Göteborg 1966
8. Husförhörlängd i kyrkbok för Angered's församling, Älvsborgs län, 1821-26 (A1:1), (ancestry) a bild 41, b bild 51, c bild 60
9. Husförhörlängd i kyrkbok för Angered's församling, Älvsborgs län, 1838-1840 (A1:5), (ancestry) bilder 15 och 16

10. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a sid 127, b sid 145, c sid 167, d sid 187, e sid 219, f sid 257, g sid 283, h sid 311
11. Husförhörslängd i kyrkbok för Angered's församling, Älvsborgs län, 1830-1835 (AI:3), (ancestry) a **bild 14**, b **bild 18**
12. Husförhörslängd i kyrkbok för Angered's församling, Älvsborgs län, 1835-1838 (AI:4), (ancestry) a **bild 12**, b **bild 14**
13. Husförhörslängd i kyrkbok för Fors församling, Älvsborgs län, 1803, 1805, 1810-1818 (AI:2), (ancestry), **bilder 63 och 91**
14. Konkursakt i Vättele häradsrätts arkiv gällande F.W. Osterman, Kråketorp: (vol. FIV:3), 1838:5
15. Vigsellängd i kyrkbok för Forshems församling, Skaraborgs län, 1800-1849 (C:5), sid 153)
16. Utflyttningslängd i kyrkbok för Stora Lundby pastorat, Älvsborgs län, 1835-1844 (B:1), sid 116
17. Husförhörslängd i kyrkbok för Fässbergs församling, Göteborg och Bohuslän, 1836-1840 (AI:13), sid 39
18. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1845-1854 (C:8), **bild 283** (ancestry)
19. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1865, **bild 25** (ancestry)
20. Berg Gösta, Broomé Bertil, Möller Pontus, Svenska Slätkalendern 1978. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm 1978, sid 311-324
21. Konkursakt i Vättele häradsrätts arkiv gällande C.G. Osterman, Espered: (vol. FIV:3), 1838:6

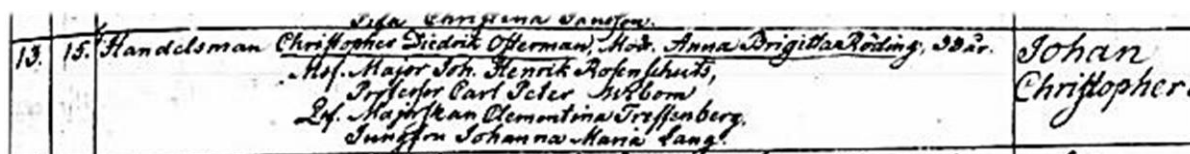

Motiv från Rom. Målning av Elvine Osterman

Farfars far – Johan Christopher med familj

Johan Christopher och hans maka

Johan Christopher föddes i domkyrkoförsamlingen Göteborg 13/11 1792.¹

Manliga faddrar var Major Joh. Henrik Rosenschütz, Professor Carl Peter Wibom
Kvinnliga var Majorskan Clementina Treffenberg, jungfrun Johanna Maria Lang (majoren Anders Leonard Treffenberg var chef för Göta artilleriregemente).

Johan Christopher verkar ha kallats Johan enligt några dokument. Han avlider vid 82 års ålder den 21/2 1875 i Gillberga, Värmland.² Ingen dödsorsak anges i kyrkboken.

Johan gifte sig vid 41 års ålder, den 2 juni 1833 med sitt kusinbarn, *Maria Catharina Gyzander*. Hennes mor, Catharina Charlotta, var som redovisats ovan äldsta dottern till prostén Johan Christopher Osterman i Rommele. Av ett inflyttningsintyg framgår: ”Fru Maria Catharina Osterman, född Gyzander, som den 2dre Junii detta år sammanvigdes i äktenskap med Johan Christopher Osterman på Gunnared, dit hon afflyttat är född inom denna församling den 29 Mars 1807 (sju) och har med berömvärd kännedom i Christendomen, dygdig och hedrande vandel städse förenat ett vördnadsfullt bruk af nådamedlen, samt haft skyddskoppor. Attest Rommeleds prestgård d 13de Sept. 1833. J Osterman/P L.”³ Den J Osterman som utfärdat intyget är Justus Osterman, brudens morbror som nu efterträtt fadern som präst i Rommele.

Maria Catharina föddes 29/3 1807 i Fuxerna, Älvsborgs län⁴ och flyttade från föräldrahemmet i Sjuntorp, Fors socken, i samband med giftermålet.⁵ Efter Johans död flyttade hon till Göteborg 1880. Hon dog 80 år gammal, 17/7 1887, på besök i Gillberga,⁶ där hon ligger begravd tillsammans med maken. Dödsorsak är inte angiven.

Marias pappa var brukspatronen *Anders Wilhelm Gyzander*, född 30/5 1768 och död i ”lefvversjukdom” 28/6 1832,⁷ d.v.s. ett år innan dottern gifte sig.

Om gården Sjuntorp

Familjen Gyzander ägde bruket i Sjuntorp, men inte sedan längre tid. I husförhörslängden 1790 för Fors⁸ nämns som första namn (ägare?) ”Enkefru Prostinnan Giaedda” men på gården bor också änkefrun E M Gyzander med sonen Anders Wilhelm. Enkefrun Giaedda är samma Elisabeth Brag Giaedda med vilken prostén i Rommele, Hans Giaedda, var gift andra gången, se ovan om farfars farfars bror, Johan Christopher. Läget är oförändrat t.o.m. 1801 års husförhörslängd men sonen Anders Wilhelm är inte med då. Vid 1803 och 1805 års husförhör^{9a, 9b} är läget förändrat. På gården i Siuntorp bor 1803 en inspector Ahlqwist m fru och dessutom änkefru E M Gyzander med pigor och drängar men ingen änkefru Giaedda. År 1805 disponeras gården av änkefrun E M Gyzander men 1810 verkar gården ha övertagits av Anders Wilhelm Gyzander och hans hustru Catharina Charlotta, medan änkan/mamman också bor kvar.^{9c}

Gården hade många drängar och pigor. I Sjuntorp fanns också ”fabriquen” med färgeri och egen smed, många anställda och Sjuntorps kvarnar. I Sjuntorp grundade Anders Wilhelm Gyzander Sveriges första bomullsspinneri 1814 vid vattenfallet i Slumpån. På grund av kapitalbrist måste han dock redan 1816 överlåta denna till ett bolag.

Ur *Trollhättans Industrihistoria*¹⁰ hämtas:

”Etablerades som manufaktur under namnet Katrinefors kring 1814. Ägaren Wilhelm Gyzander fick då rättighet att starta en fabrik för bomullsvävnader, det första spinneriet i Sverige. Fabriken förlades vid Slumpån där vattenkraft kunde utvinnas och ersatte då flera kvarnar som fanns där tidigare. Textilindustrin i Sjuntorp etablerades alltså långt före de första fabrikerna i Trollhättan och kom att utvecklas separat från samhällsbildningen i Trollhättan. Det var istället kopplingar till Göteborg som var viktiga. Under mitten på 1800-talet expanderade verksamheten och flera intressenter från Göteborg var inblandade. Företaget ombildades 1882 till AB Sjuntorp då firman Johannsson & Carlander i Göteborg tog över verksamheten och med den kom familjen Mark till Sjuntorp, vilka kom att vara i ledningen för företaget under lång tid framöver. Produktionen bestod huvudsakligen av bomullsgarn, band och vävnader och företaget hade sedan tidigt ett eget färgeri.”

Lantbrukare i Angered

I likhet med fadern och bröderna Fredrik Wilhelm och Carl Gustaf blev Johan lantbrukare i Angered under 1800-talets början. Exakt årtal är oklart då relevanta kyrkböcker före 1821 inte längre finns bevarade. Johan arrenderade under 1820-talet delar av tre gårdar, belägna i byar i Angered och där delarna ägdes av M(agnus) Ziedler i Rösered/Göteborg.

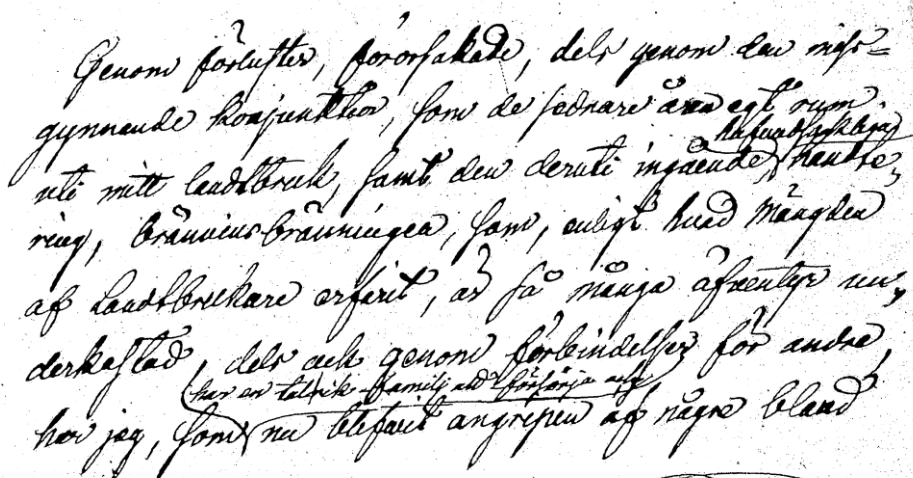
Gårdarna är Öfvergården i Linnared,^{11a, 12b} Sörgården i Rösered^{11b, 12c} och Nohlgården i Rösered.^{11c, 12d} Johan Christopher bodde på Sörgården och där bodde också systemen Anna Maria. På Sörgården, ett mantal stor, bor många drängar och pigor och fanns flera statartorp. På Nohlgården bodde inledningsvis under perioden Ziedler själv men han flyttar till Göteborg.

1826 övertar Johan, som beskrivits i *En bok om Angered* ovan om farfars farfar, ägandet av Nohlgården i Gunnared.^{12a} Han bor inledningsvis kvar på Sörgården i Rösered men flyttar till Nohlgården ungefär vid tidpunkten för giftermålet med Maria Catharina 1833. Arrendena på Öfvergården i Linnared och Sörgården samt Nohlgården i Rösered avslutas Familjen bor sedan på Nohlgården i Gunnared till efter konkursen 1838 då han tillfälligt flyttar med familjen till Steken i Angered innan de 1841 flyttar vidare till Rödbo.^{13, 14, 15^a och b}. Systemen Anna Maria bor också på Nohlgården till i vart fall 1837, se ovan.

Johans mamma dör 1830 och pappan Christopher Diedrich avlider 1839.

Konkursen 1838

I sin konkursansökan till Vättele häradsrätt den 12 mars 1838¹⁶ skriver Johan om orsaken:

Genom förluster, förorsakade, dels genom den missgynnande konjunktur, som de sednare äro mitt leddbruk, samt den deruti ingående, ^{af förlusterna} ring, brännis-brännings, samt enligt hvid måglen af leddbrukare orsakat, ad få många afseende mig, derkastad, dels och genom förbindelser för andra, ^{hos en del af familjen af förlusterna} har jag, som nu tillfäst angripes af några beland

Johans motive-
ring i konkurs-
ansökan

”Genom förluster, förorsakade, dels genom den missgynnande konjunktur, som de sednare

åren egt rum uti mitt landtbruk, samt den deruti ingående hufvudsakliga hantering, brännvinsbränningen, som, enligt hvad mängder af lantbrukare erfarit, är så många äfventyr underkastad, dels ock genom förbindelser för andra, har jag, som har en talrik familj att försörja ?, nu blifvit angripen af några bland mina fordringsegare, hvilka med all lagens stränghet utsöka sina fordringar, blifvit urståndsatt att tillfredsställa alla mina borgenärer; .....

Konkursakten vid Vättle häradsrätt är diger, den omfattar ca 300 sidor. Den fasta egendomen utgörs av ”ett mantal kronoskatte Gunnared Nohlgården med tillhörande ett halvft mantal äfven kronoskattegård, Gunnared Sörgården, jemte tillydande torp samt husbehofs- vatten- och väderqvarn.” Fastigheterna värderas till 30 000 Riksdaler riksgäld (jämför ovan uppgifterna i *En bok om Angered*). Förteckningen över inventarier är omfattande och bohaget värderas till ca 4 000. Bara matsilvret tas upp till ca 450 Rd riksgäld, varav 2½ dussin matskedar till 300. Det finns också fordringar på knappt 2 000, främst på brodern Carl Gustafs dödsbo och en mindre sådan på äldre brodern, Fredrik W. Tillgångarna tas upp till totalt 37 252 Rd riksgäld.

Riksdaler riksgäld, som gällde 1789-1836, utgavs av Riksgäldskontoret ursprungligen för att finansiera det krig mot Ryssland som pågick 1789. På grund av sedelinflation minskade värdet på riksdaler riksgäld och 1803 fastställdes att 1 riksdaler banco = 1,5 Rd riksgäld. Den sista sedeln med Rd riksgäld gavs ut 1834 och samtliga riksgäldssedlar drogs in 1836, men dess värde fortsatte att anges på riksdaler speciesedlarna till 1846. För att ge en uppfattning om prisläget kan nämnas att 6 svinkreatur upptogs till 60 Rd riksgäld, 18 höns till 9, en skrinna med sele till 20 och 15 brännvinsfat (tomma får man förmoda) till 45.

Skulderna är totalt 45 334 Rd riksgäld. Bland de många fodringsägarna finns fattigvården i Angereds socken. Johan har, som nämnts ovan, varit föreståndare för kassan och företrädarna skriver i inlagan till Vättle häradsrätt att skulden, 377 Rd, har ”tillkommit under den tid fattigvårdens angelägenheter varit ensamt åt Osterman, såsom fattigvårdsföreståndare, anförtrodd och av honom besörjde” varför man yrkar på förmånsrätt framför övriga borgenärer.

Den äldre brodern Fredrik Wilhelm står som borgensman för stora inteckningslån i fastigheterna. Sammanlagt har han ensam gått i borgen för 8 000 Rd och tillsammans med andra för sex särskilda lån på sammanlagt 3 825. Man kan förstå att detta sedan bidrog till Fredriks egen konkurs. Bland andra långgivare/borgensmän finns andra släktingar som ”Herr kaptenen J D Osterman (kusin på Sörgården i Tholered), enkefru C C Gyzander (svärmor och kusin) och herr pastor L Gyzander (hustruns bror, Lorens Johan G, 1803-1883, komminister i Bollebygd, Älvsborgs län)

Lantbrukare på gården Lilla Oxhagen i Rödbo

Farfars far flyttar med familjen 23 augusti 1841 till ”Kongelf”.¹⁷ Flytten gick till fastigheten Lilla Oxhagen i Rödbo, som ingick i Kungälvs landsförsamling t.o.m. 1973.^{18a}

Rödbo socken ligger nära Angered, på andra sidan Göta älv och omfattar det nordliga hörnet av Hisingen. Rödbo omges av Göta älvs båda mynningsarmar. Terrängen utmed dessa är i allmänhet jämn och bördig. I det inre av landet finns en del mindre bergshöjder. Socknen kallades tidigare även Kungälvs socken.

Enligt *Svenska gods och gårdar*¹⁹ var gården Lilla Oxhagen arealmässigt en av de större (50 ha) i Rödbo, av 30 uppräknade. Det fanns fyra större gårdar och några som var lika stora. Det var dock endast en mindre del som var åkermark, (på 1950-talet 15 ha, medan då 35 ha var skog och övrig mark). Gården var bara på ett kvarts mantal, betydligt mindre än den i Gunnared. Det fanns 2-3 drängar och lika många pigor på gården och dessutom ett torp med 3 personer tillhörande Lilla Oxhagen.^{18 a-c, 20 a-f}

*Lilla Oxhagen – bild från Svenska Gods och gårdar¹⁹
Gården ägdes av Anders Olofsson i Ingebäck^{18a} och arrenderades av Johan C Osterman 1841-1857.^{18 a-c, 20 a-f}
På gården föddes farfar 1843*

Mangårdsbyggnaden uppfördes 1830¹⁹ och var alltså ganska nybyggd då Johan C flyttade dit med sin familj 1841. Här husets baksida

*Lilla Oxhagen
Foto Bohusläns Bygd och Folk 1958*

De fyra äldsta barnen föddes i Gunnared och de två yngsta (farfar och Hulda Carolina) föddes på Lilla Oxhagen. 1845 noteras i husförhörslängden en informator, Carl Hasselhuhn f 1814, son till kyrkoherden Olof Hasselhuhn i Ångermanland. Han stannar bara ett par år och därefter har man ingen ny informator.

Lilla Oxhagen finns inte längre. En motorväg mellan Göteborg och Kungälv har dragits fram där för många år sedan.

Lantbrukare på prästgården i Björkris, Tölö, Halland

I december 1857 flyttar Johan Christopher med familj från Lilla Oxhagen i Rödbo till Björkris (ibland skrivet Björkeris) i Tölö i Halland, numer Kungsbacka kommun.²¹ Där är han arrendator på prästgården.²² I kyrkboken för Tölö församling noteras med registreringsdatum 26/4 1858 de inflyttade: farfars far och hustrun Maria, sönerna Frans Gustaf och Edvard

Constantin samt döttrarna Anna Charlotta och Hulda Carolina. Det är oklart varför man flyttar från Lilla Oxhagen efter 16 år men Johan Christopher är då 65 år och alla söner har lämnat föräldrahemmet till hösten 1857 utom 14-åriga farfar, även om Frans Gustaf flyttade tillbaka efter några månader. Han betecknas som "sjöman".²² Ägaren av Lilla Oxhagen arrenderar ut till ny familj.

Björkris är ett historiskt biskopssäte i Tölö. Omkring 1665 utsågs Tölö till prebendepastorat, och försörjde därmed biskoparna i Göteborg med inkomster och naturaförmåner. Biskopen var också kyrkoherde i Tölö församling. Prebendesituationen upphörde först 1923.

Den nuvarande kyrkan i Tölö (foto av författaren 2013) uppfördes mellan 1854 och 1864, alltså under farfars fars tid i Tölö, och invigdes av biskop Gustaf Daniel Björck. På kyrkogården står det Sahlgrenska gravkoret från

1700-talet, ursprungligen uppfört i anslutning till en tidigare medeltidskyrka. Där ligger medlemmar ur släkterna Alströmer, Sahlgren och Silfverschiöld begravda. De har alla varit ägare till Gåsevadholms slott, som ligger i socknen.

Prästgården i Björkris 2013. Foto av författaren

Prästgården i Björkris var ett mantal stor och hade enligt uppgift 1946 totalt 120 ha mark, varav 35 ha åker.²³ Biskoparna i Göteborg disponerade prästgårdsbyggnaden i Björkris som sommarbostad. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1782. Den tid farfars far var arrendator på prästgården disponerades den av biskop Gustaf Daniel Björck och de bör därför ha lärt känna varandra väl, se nedan angående farfars prästvigning. Farfars far med familj bodde på gården enligt husförhörlängden men oklart i vilket hus. Huvudbyggnaden är K-märkt men numer privatägd och verkar vara i behov av renovering. Ett modernt bostadsområde har byggts upp alldeles i närheten.

Farfars far med familj stannar på gården i drygt fyra år. Farfar flyttar dock till Karlstad 1860. I utflyttningsboken noteras att 31/3 1862 flyttar ”Arrend. Joh Chr. Osterman med h och barn från Björkris till Götheborg, 2 mankön och 3 qvinkön”²⁴

Johans liv efter 65 års ålder

Familjen återfinns efter flytten från Tölö 1862 i Domkyrkoförsamlingen i Göteborg,²⁵ Johan, Maria samt barnen Anna Charlotta, Frans Gustaf och Hulda Carolina. Adressen i Göteborg är okänd. Frans Gustaf flyttar till Stafnäs 1864. Makarna flyttar till Gillberga församling i Värmland 13/8 1868,^{26, 27b} och där bosätter man sig i Södra Högsäter hos sonen Justus Herman.^{28, 29} Dottern Hulda Carolina bor med dem en kortare tid 1871 men flyttar tillbaka till Göteborg samma år.

Johan och hans hustru Maria, född Gyzander

Johan bor hos sonen till dess han avlider 21/2 1875. Han är begravd på kyrkogården i Gillberga i en familjegrav med namnet Joh. C. Osterman.

Johans och Marias grav på kyrkogården i Gillberga år 2013. Bakom stenen syns stora snäckor. Jämför nedan med sonen Justus Hermans intelligande familjegrav. Anmärkningsvärt är att stenen anger fel födelseår och dödsår (1793 och 1876 istället för 1792 respektive 1875). I graven vilar också hustrun Maria C(atharina), död först 12 år senare

Maria flyttade efter Johans död till Göteborg i mars 1880³⁰ och var skriven i hus 13 R 36 i Domkyrkoförsamlingen.³¹ Huset bör, enligt karta 1872, ha legat i korsningen av Storgatan och Öfre Magasinsgatan i Haga. Hon och dottern Anna Charlotta bodde hos en ”släkting”, Alexander

Leonard Kullgren, f 1845. Maria C avled 17/7 1887 i samband med besök hos sonen i Södra Högsäter.⁶

Barnen

Farfars far hade en son, Wilhelm Christopher, som inte anges i *Svenska Släktkalendern 1978*.⁴³ Han avled vid 22 års ålder. Födelselängd saknas för Angered mellan 1773 och 1845 varför uppgifter om födelsedatum hämtats från husförhörslängder för de fem äldsta barnen. Farfar återfinns i födelselängden för Kungälv men inte Hulda Carolina, vars födelsedatum hämtats från husförhörslängderna.

1. Anna Charlotta f. 14/3 1834
2. Wilhelm Christopher f. 25/9 1835 (ej upptagen i släktkalendern)
3. Justus Herman 7/6 1837
4. Johan Fredrik f. 13/12 1838
5. Frans Gustaf f. 9/10 1840
6. **Edvard Constantin f. 30/9 1843,³³ farfar**
7. Hulda Carolina f 22/4 1847

1. *Anna Charlotta* kallades nog Charlotta att döma av påskrift på baksidan av kortet nedan. Hon bodde sannolikt med föräldrarna till deras flytt till Gillberga 1868. Hon flyttade till Söderfors i Uppland 1/6 1877.³⁴ Där stannade hon bara ett och ett halvt år och 16/11 1878 flyttade hon tillbaka till Göteborg,³⁴ där hon alltså bor med modern under några år, enligt ovan.³¹ I husförhörslängden i Söderfors betecknas hon mamsell Anna Charlotta och verkar ingå i hushållet hos Greve Otto Casimir Cronstedt och hans hustru född Tamm. Cronstedt var disponent på Söderfors bruk 1871-1881. Kanske hjälpte hon till med de fyra barnen, 3-10 år gamla. Hennes vidare öden är okända men hon förblev sannolikt ogift och barnlös.

Foto av (Anna) Charlotta Osterman, pappas faster

2. *Wilhelm Christopher* finns alltså inte nämnd i *Svenska släktkalendern 1978*.⁴³ Sannolikt för att han dog barnlös redan vid 22 års ålder. Han flyttar från familjen i Rödbo 21/11 år 1854 till Domkyrkoförsamlingen i Göteborg³⁵ och det noteras att han är ”handelsbetjänt”. Han avlider 2/12 1857 och begravs i ”Kongelf”, sannolikt då i Rödbo, och som dödsorsak anges ”Hyftsjuka”.³⁶

3. *Justus Herman* lämnar hemmet redan vid 15 års ålder 1852. Han flyttar till Gillberga i Värmland³⁷ och kallas då elev. 1858 benämns han bokhållare då han flyttar till det närbelägna Bruket i Borgvik.³⁸ Borgvik var under 1800-talet ett av Värmlands mest betydande järnbruk. med två hammare, tre sågar och sju kvarnar. När han flyttar därifrån 1862 och tillbaka till Gillberga har han titeln bruksbokhållare i utflyttningslängden i Borgvik och titeln ”Lanthandlare” i inflyttningslängden i Gillberga.^{39, 27a}

Efter flytten 1862 är han först ”hyresgäst hos D Nilsson” i Södra Högsäter²⁸ men får sedan eget boende på jordbruksfastighet med lanthandel och anställda på orten. Som beskrivs nedan om brodern Fredrik gör de båda framgångsrika affärer inom skogsbruket i Värmland.

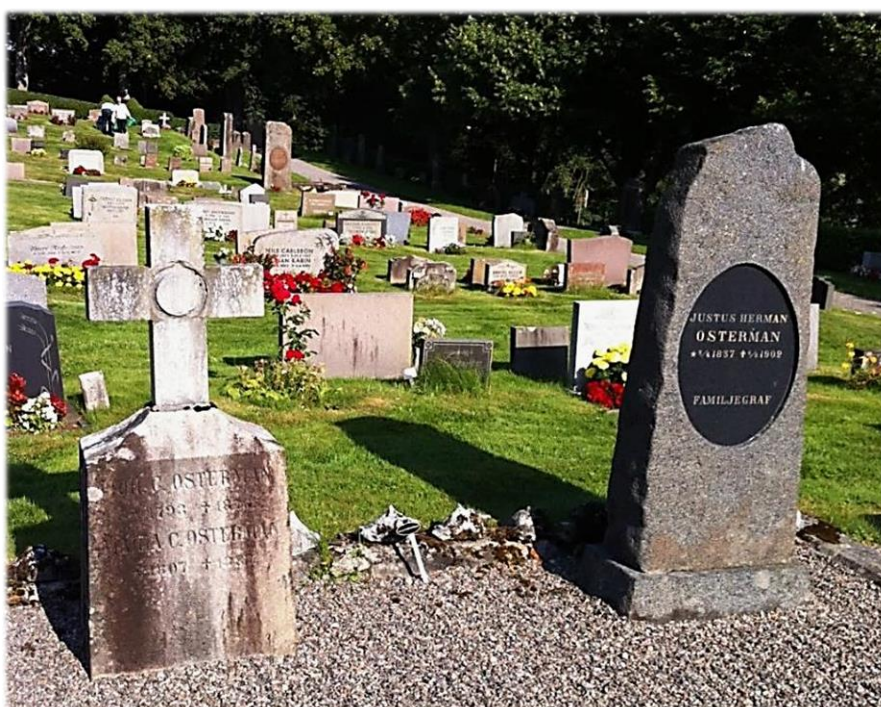
James Bourn GÖTEBORG
Kungsgatan 47

Föräldrarna bor, som redovisats, hos Justus Herman från 1868 fram till faderns död 1875 och för moderns del till 1880.

Justus Herman och hans hustru Ann-Sofi, född Åhgren med yngsta dottern Ruth

Han gifter sig 1872 med Anna Sofia (Ann-Sofi) Christina Åhgren från Åmål, född 9/2 1853. Justus Herman bor kvar i Södra Högsäter livet ut. Han dör 4/8 1902 i ”Hjärtlidande”.⁴⁰ Måkan dör 1918.

Justus Hermans familjegrav i Gillberga år 2013. Denna grav liksom den intilliggande graven för farfars far, Johan Christopher, omges på baksidan av 12 stora snäckor – hemförda av superkargören på 1700-talet?

Gravarna är märkta "Kulturgrav" och underhålls sannolikt av kyrkogårdsförvaltningen

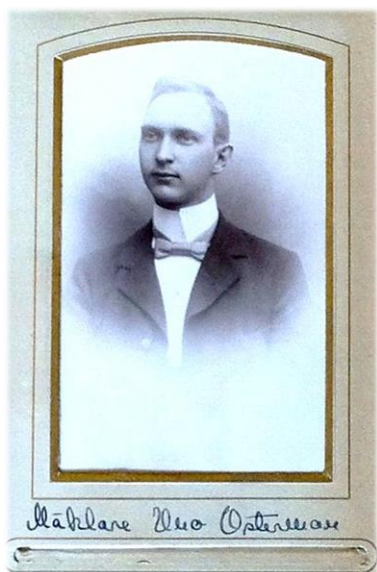
I husförhörslängderna kan man följa familjens tillväxt. Justus och Ann-Sofie får 4 barn

Signe Maria f 12/8 1874²⁹ gift Ström

Linnea Sofia f 28/4 1876³⁰ gift Kaiser

Uno Justus f 1/5 1878³⁰

Ruth Margareta f 19/1 1890^{41,42}

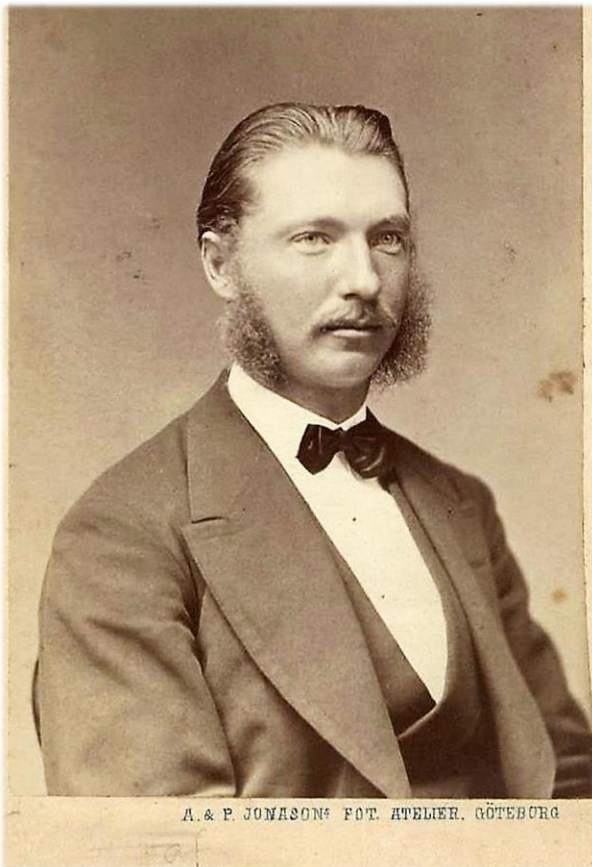

Uno Justus flyttar den 12/11 1889, alltså vid 11 års ålder till Göteborg och farfar i Masthugget.⁴¹ Farfar är då änkeman sedan ett år. Han bor sedan med farfar till mitten av 1890-talet då han flyttar till eget boende, se kapitlet om farfar nedan. Han blir mäklare enligt *Svenska släktkalendern 1978*.⁴³ Se i.ö denna rörande hans giftermål och ättlingar.

Ruth Margareta var gift två gånger, enlighet uppgift i släktkalendern. I första äktenskapet med kammarskrivaren vid Tullverket i Karlstad, Karl Gustaf Einar Strandberg, fick hon två döttrar och i andra med förvaltaren Ernst Gustaf Björklund en son. Barnen omnämns inte i släktkalendern. Sonen hette troligen Hans.⁴⁵

4. *Johan Fredrik*, kallad *Fredrik*, flyttade till ”Wermland” 1857.^{20e} Se följande kapitel om honom och hans ättlingar i Skattkärr, Karlstad.

5. *Frans Gustaf* flyttade hemifrån 4/10 1857. I kyrkboken^{20e} står det ”t: Sjös”. Han blev

senare sjökaptan enligt *Svenska Släktkalendern 1978*⁴³ så det är möjligt att han gick till sjöss. Han är emellertid tillbaka hos föräldrarna redan efter några månader, då familjen flyttat till Tölö.²¹ Han finns även kvar i familjen efter att man flyttat till Göteborg 1864 men det finns antecknat att han flyttat till Stafnäs den 20/6 1864.²⁵ Han gifte sig 1873 och enligt släktkalendern var han både sjökaptan och handlande. Han dog 1910. Beträffande ättlingar se *Svenska släktkalendern 1978*.⁴³

Frans Gustaf

6. Om farfar *Edvard Constantin*, se eget kapitel.

7. *Hulda Carolina* bor med föräldrarna till deras flytt till Gillberga 1868. Hon flyttar till Gillberga 25/4 1871²⁵ men återvänder inom kort till Göteborg. Hennes vidare öden är okända för mig.

Källor

1. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), sid 219
2. Dödlängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmland, 1875, (ancestry) **bild 1**
3. Inflyttningslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1820-1834 (HII:2), (ancestry) **bild 427**
4. Födelselängden i kyrkbok för Fuxerna församling, Älvsborgs län, 1787-1846 (C:3), (ancestry) **bild 56**
5. Utflyttningslängd i kyrkbok för Rommele församling, Älvsborgs län, 1790-1838 (B:1), sid 181
6. Dödbok i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1887, (ancestry) **bild 16**

7. Dödlängd i kyrkbok för Fors församling, Älvsborgs län, 1800-1861 (C:3), sid 419
8. Husförhörslängd i kyrkbok för Fors församling, Älvsborgs län, 1766-1801 (AI:1), (ancestry) **bild** 188
9. Husförhörslängd i kyrkbok för Fors församling, Älvsborgs län, 1803, 1805, 1810-1818 (AI:2), (ancestry), a **bild** 16, b **bild** 37, c **bild** 62-63
10. Henrik Olsson, Trollhättans Industrihistoria, Artikel till Trollhättans ingenjörsklubbs jubileumsskrift 2007, sid 15
<http://sc.innovatum.se/upload/Innovatum/Historia%20&%20framtid/Artikel%20Trollh%C3%A4ttans%20industrihistoria.pdf>
11. Husförhörslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1821-26 (AI:1), (ancestry) a **bild** 46, b **bild** 51, c **bild** 53
12. Husförhörslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1826-1830 (AI:2), (ancestry) a **bild** 13, b **bild** 19, c **bild** 23, d **bild** 24
13. Husförhörslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1830-1835 (AI:3), (ancestry) **bild** 18
14. Husförhörslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1835-1838 (AI:4), (ancestry) **bild** 14
15. Husförhörslängd i kyrkbok för Angereds församling, Älvsborgs län, 1838-1840 (AI:5), (ancestry) a **bilder** 15 och 16, b **bild** 49
16. Konkursakt i Vättele häradsrätts arkiv gällande Johan C. Osterman, Gunnared (vol. FIV:4), 1840:3
17. Utflyttningslängd i kyrkbok för Stora Lundby pastorat, Älvsborgs län, 1835-1844 (B:1), sid 143
18. Husförhörslängd i kyrkbok för Rödbos församling, Göteborgs- och Bohuslän, 1832-1845 (AI:1), (ancestry) a **bild** 192, b **bild** 219, c **bild** 250
19. Von Sydow Waldemar, Björkman Sten, Svenska gods och gårdar, del 41 Bohuslän. Förlaget Svenska Gods och gårdar, Uddevalla, 1943, sid 921
20. Husförhörslängd i kyrkbok för Rödbos församling, Göteborgs- och Bohuslän, 1845-1859 (AI:2), (ancestry) a **bild** 15, b **bild** 48, c **bild** 81, d **bild** 114, e **bild** 155, f **bild** 193
21. Inflyttningslängd i kyrkbok för Tölö församling, Hallands län, 1847-1860 (B:4), (ancestry) **bild** 38
22. Husförhörslängd i kyrkbok för Tölö församling, Hallands län, 1861-1872 (AI:12), sid 51
23. Sandklef Albert, Johansson Karin, Svenska gods och gårdar, del 50 Halland, Norra delen. Förlaget Svenska Gods och gårdar, Uddevalla, 1946, sid 650
24. Utflyttningslängd i kyrkbok för Tölö församling, Hallands län, 1861-1894 (B:5), (ancestry) **bild** 8
25. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1861-1865, (AIA:8) (ancestry) **bild** 309
26. Utflyttningslängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1861-1879 (B:7), (ancestry) **bild** 377
27. Inflyttningslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1860-1868 (B:6), (ancestry) a **bild** 27, b **bild** 63
28. Husförhörslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1866-1870 (AI:21), sid 205
29. Husförhörslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1871-1875 (AI:22), sid 305
30. Husförhörslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1876-1880 (AI:23), sid 300
31. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1883-1890, (AIA:25) sid 243 och 246

32. Historiska Göteborgskartor, Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs Stad. Karta över Göteborg 1872; <http://search.arkivnamnden.org/repository/kartor/centrum/FIa5681.djvu>
33. Födelselängd i kyrkbok för Kungälv församling, Göteborgs- och Bohuslän 1796-1843 (C:2), sid 373
34. Husförhörslängd i kyrkbok för Söderfors församling, Uppsala län, 1876-1880 (AI:18), sid 2
35. Övrigt i kyrkboken för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1847-1883 (AIA:7), sid 423
36. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1855-1860 (F:1) (ancestry) **bild** 33
37. Inflyttningslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1851-1860 (B:5), sid 15
38. Inflyttningslängd i kyrkbok för Borgviks församling, Värmlands län, 1825-1860 (B:1), sid 133
39. Utflyttningslängd i kyrkbok för Borgviks församling, Värmlands län, 1861-1887 (B:2), (ancestry) **bild** 10
40. Dödlängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1898-1920 (SCB), (ancestry) **bild** 24
41. Husförhörslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1886-1890 (AI:25), sid 293
42. Husförhörslängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län, 1891-1895 (AI:26), sid 220
43. Berg Gösta, Broomé Bertil, Möller Pontus, Svenska Släktkalendern 1978. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm 1978, sid 311-324
44. Vigselängd i kyrkbok för Gillberga församling, Värmlands län 1898-1920 (SCB), (ancestry) **bild** 33
45. Osterman Anlis, Wilhelm, Fredrik och Ulla i Karlstad, personligt meddelande 2013

Farfars bror Johan Fredrik och släktgrenen i Skattkärr

Johan Fredrik bosätter sig i Eds socken i Värmland

Johan Fredrik, som kallades Fredrik, föddes 13/12 1838 på "säteriet" i Gunnared. Han lämnade hemmet vid 19 års ålder 1857.¹ Enligt den här bifogade dödsrunan studerade han vid

Disponenten Osterman var född den 13 dec. 1838 å säteriet Gunnarud i Västergötland, där föräldrarna voro godsägaren Johan Christoffer Osterman och hans maka, född Gyzander. Efter slutade studier vid Kungälv's läroverk var han någon tid förvaltare hos godsägaren Koch på Sund, hvarefter han inköpte och bosatte sig på egendomen Vilhelmsberg i Eds socken, där han under många år idkade såverksrörelse. År 1896 flyttade Osterman till Skattkärr, där han inköpte Skattkärrs ångsåg, och då denna år 1905 öfvergick till bolag, blef han dess disponent, hvilken befattning han vid sin död innehade.

Kungälv's läroverk och var sedan en tid förvaltare hos "godsägaren Koch på Sund". Jag har inte funnit gården Sund men godsägaren var sannolikt Arthur Maximilian Koch (1836-1913). Denne bar titeln godsägare och var verksam i de trakter där Johan Fredrik bodde.

Fredrik gifte sig 14/9 1862 med Ida Wilhelmina Ljungstedt från Västra Ed. Hon var 11 år äldre än honom, född 21/10 1827.² Vid 27-års ålder flyttar han i november 1865 med sin hustru till Berg i Eds socken och kallas då handlande.^{2,3} Eds socken ingår numer i Grums kommun. Paret anges komma från Tössö socken 1865. Ancestry saknar ut- och inflyttningslängder för Tössö församling efter 1860 och i husförhörslängd för Tössö med Tydje 1861-1865 finner jag honom inte. Kanske bodde han endast kortare tid i Tössö.

1865-1875 tycks familjen bo i Berg och sonen och enda barnet Johan Fredrik Wilhelm, kallad Wilhelm, föds 5/11 1866. I husförhörslängden för sista femårsperioden⁴ noteras att de bor i "Skollärbostaden". Det finns många pigor på gården men två pigor utpekas särskilt som "Ostermans tjänstefolk". Johan Fredrik kallas fortfarande för "Handl."

Nästa femårsperiod i husförhörslängderna, som börjar 1876, har familjen flyttat till Malöga i samma församling (Eds).⁵ Gården heter "Wilhelmsberg", se bild med familjen framför nedan.

Anna Ollson KARLSTAD.

Där finns många anställda. En hushållerska, biträdet Conrad Ljungstedt född 1857 (släkting till hustrun?), fem pigor och fyra drängar. Fredrik benämns nu bara "egare". Enligt uppgift i en dödsruna⁶ gjorde Fredrik skogsaffärer och drev en sågverksrörelse tillsammans med brodern Justus Herman. Denne bodde inte långt därifrån i Gillberga. Familjen bodde i Ed i 30 år och Fredrik hade flera kommunala uppdrag.

Fredrik i sin krafts dagar

Familjen bosätter sig i Skattkärr, Östra Fågelviks socken 1896

Vid 58 års ålder inköpte Fredrik Skattkärrs Norra ångsåg och familjen bosatte sig då i Skattkärr i Östra Fågelviks socken, idag del i Karlstads kommun. Skattkärr hette tidigare Björknäs men namnbyte skedde då järnvägen drogs eftersom det fanns flera Björknäs.

Sågen i Skattkärr byggdes och ägdes av patron Johannes Nilsson på Framnäs 1889-1896 och köptes alltså av Johan Fredrik 1896. Sågverket utvecklades till en träindustri som kom att bli den dominerande verksamheten i Skattkärr. 1896-1900 var en glansperiod och då sågades i medeltal 20 500 stockar vid sågverket, det tredje största i Värmland under perioden.⁷ Bilden nedan av Norra sågen är hämtad ur artikel av Arne Bolund.⁸

Norra Sågen

Skattkärrs norra såg har hittills endast omnämnts i inledningen. Denna såg tillkom 1888-1889 genom att dåvarande ägaren till Södra Sågen helt enkelt flyttade denna till platsen för den Norra Sågen, sedermera plywood- och spånskivefabrikernas tomt på fastigheten Björknäs 1:318. Antalet ägare till denna såg är endast fyra stycken fram till 1930, då verksamheten upphörde. Den förste ägaren och tillika byggherre till Norra Sågen var som tidigare nämnts patronen J. Nilsson på Framnäs.

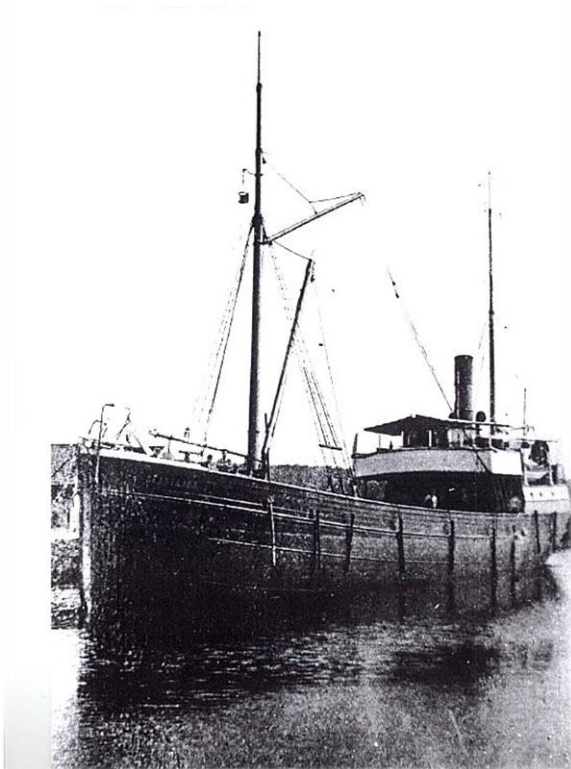

Familiens första bostad i Skattkärr, senare använd som kontor. Bilden tagen omkring 1900⁶

I artikeln i *Östra Fågelviksglimtar* 1986⁸ av Bolund kan man bl.a. läsa om sågens utrustning och maskiner. Redan i början av 1900-talet användes en äldre ångmaskin för att driva en generator för produktion av elektricitet

”såväl till Ostermanska villan som arbetarbostäderna”. Elektriciteten stängdes över natten av kl 10 på kvällen. 1905 ombildades företaget till ett aktiebolag, Trävaruaktiebolaget J F Osterman och Fredrik blev dess förste disponent. Han efterträddes av sonen Wilhelm år 1908.

Under en tid bedrev man också sjöfart och man hade som mest tre fartyg, ångfartygen Skattkärr, Wilhelmsberg och en skonare.

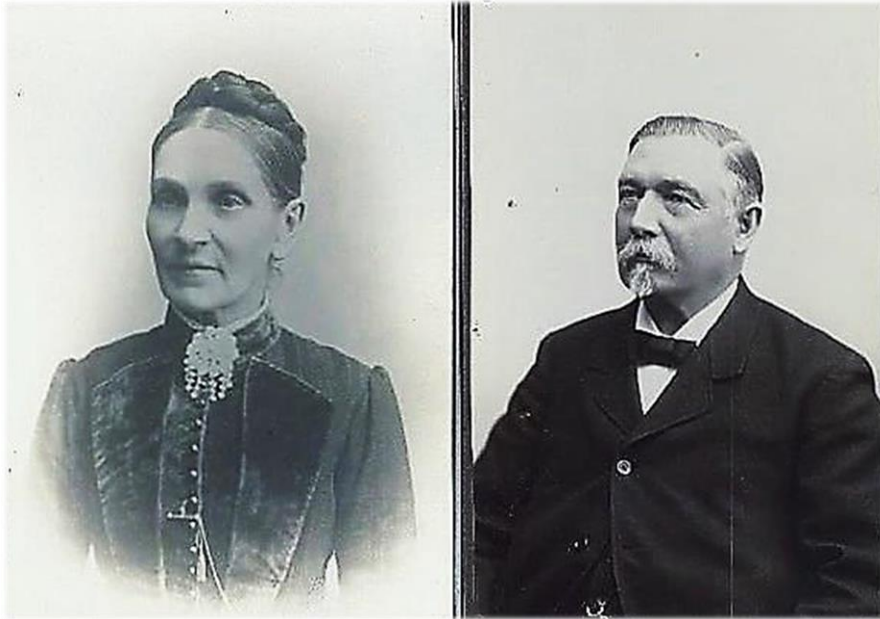
Ångfartyget Skattkärr t.v. byggdes år 1900 i Sjötorp och kostade 49 000 kr färdig från varvet. Ångaren såldes senare till Örnbolaget i Göteborg och hamnade därefter i Estland och Lettland. Skattkärr deltog i bärgningen av ångaren Per Brahe, som förliste i Vättern 1918 och då bland andra konstnären John Bauer följde med i djupet⁶

Med disponenten Osterman bortgick en äkta hedersman af gamla stammen. Omdömet om hans personlighet skulle kunna sammanfattas i detta: Han var en kristen. Såväl på det yttre verksamhetsområdet som i privatlivet handlade han alltid efter de ädlaste grundsatser och ur religionens lifskälla försummade han aldrig att hämta näring för sitt inre lif. Om församlingens kyrka ofta kunde vara rätt fötaltigt besökt, nog såg man där alltid den allvarlige, vörtnadsbjudande, andäktige disponenten Osterman, och icke mången har väl som han äfven i hvardagslivet kunnat omsätta rättfärdighetens och kärlekens religion. Därom vittna samstämmigt hans affärsvänner: Han var försiktig, men han var ärlig. Därom vittna samstämmigt hans arbetareskaror, han var som en far för dem alla, ofta sträng men alltid god. Och mången änka väl-signar i dag hans minne.
Hvile han i frid!

Fredrik avled 72 år gammal den 8/3 1910 av ”Slag”.^{9a} Hans hustru Ida dog i ”tarmvred” först vid 87 års ålder, den 23/9 1914.^{9b}

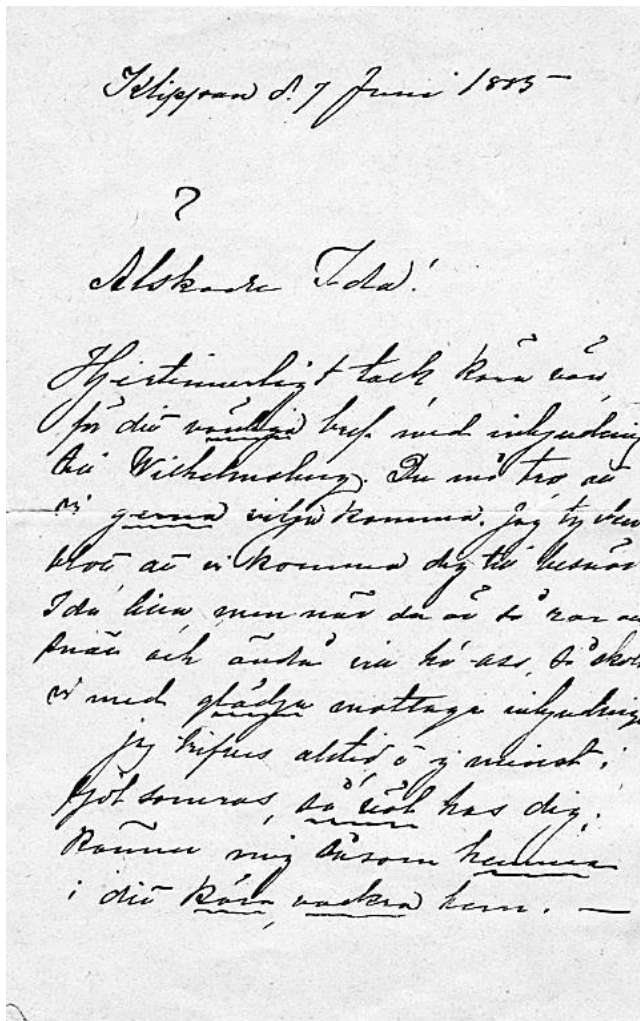
Av avslutningen av dödsrunan (t h) framgår att Fredrik var religiös, något han kanske fått med sig från föräldrahemmet? Se nedan avsnittet om farfar. Det betonas att han var en god arbetsgivare som månade om arbetarna.

Ida och Fredrik porträtterade sannolikt under 1890-talet

Ida och Wilhelm var gästfria och ett exempel är inbjudan till farfar och hans första hustru Selma att komma och besöka Wilhelmsberg i Ed. Det framgår av brev från den 33 åriga Selma, skrivet i Klippan (stadsdel i Göteborg, se kapitel om farfar) 7 juni 1885

"Ålskade Ida! Hjertinnerligt tack, kära vän, för ditt vänliga brev med inbjudning till Wilhelmsberg. Du må tro att vi gerna vilja komma. Jag tycker blott att vi komma dig till besvär Ida lilla, men när du är så rar och snäll och ändå vill ha oss, så skola vi med glädje mottaga inbjudningen. Jag trifvs alltid och ej minst i fjol somras, så väl hos dig. Känner mig såsom hemma i ditt kära, vackra hem.

Vi resa visserligen till Baron Sparres nu i veckan der vi stannar en 14 dagar då Edvard måste hem för att pred., men då reser jag direct från Vedevåg till Wilhelmsberg, der Edvard då möter mig. Jag tänker i början af Juli kommer jag, möjl. förr, detta skall jag närmare bestämma när jag kommer till Wedevåg och skriva dig till.

O, om du just nu vore här. Allt står i vår trädgård så prunkande hvitt, alla fruktträden stå i blom, liknande brudar allesamman. Stor är vår Herre. Stor är Hans makt!! Mor är nu hos oss, Fredrik, Wilhelm och Charlott komma om en stund, tänk om lilla kära Ida ock kunde taga vingar och flyga ut en tripp.-

Jag kunde nog hafva mera att språka vid dig, men när vi, om Herren så vill, snart träffas lemna jag allt till dess. Rullgrens kommer väl i veckan till dig tänker jag, helsa dem när de komma. Nu följa hjertevarma helsningar från gamla Mor, Edvard, Mamma och min kära syster till dig.

Än en gång tack för all kärlek mot Din tillgifna vän, Selma Osterman”

Kommentar: Understrykningar och varierande användning av w har Selma själv gjort i brevet. Hon är sedan 1882 mantalsskriven med farfar, sin mamma, och syster, Maria Althea med sonen Osborne Leonard i fastighet på Kaserntorget 7 i Göteborg. Klippan, där farfar verkade som präst, ligger ganska långt därifrån i Göteborg. Kanske hade familjen en sommarbostad där. Gamla mor bör vara Edvards mamma, Maria. Selma väntar tydligen besök av sin svägerska Charlott(a) samt svågern Fredrik med sonen Wilhelm, medan Ida är kvar i Wilhelmsberg.

Wedevåg är en gammal bruksort i Lindesbergs kommun vid ett utbyggt fall i Arbogaåns biflöde Fröviån. Wedevågs bruk är landets äldsta existerande järnmanufakturverk.

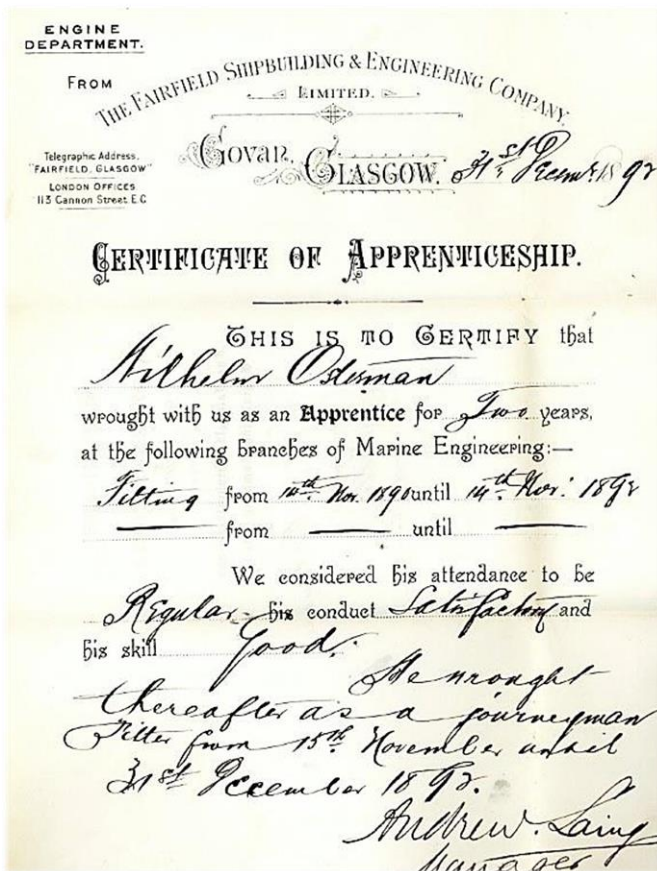
Axel Sparre

På herrgården bodde den aktuella tiden två bröder Sparre, Axel och Sixten. Baron Axel Sparre skötte sedan 1860 bruksrörelsen tillsammans med brodern. Missionsarbetet har långa rötter i trakten. Evangeliska fosterlandstiftelsen är en rörelse inom den Svenska Kyrkan som betonar vikten av lekmanengagemang i kyrkan. EFS bildades 1856 på initiativ av prästen Hans Jacob Lundborg i Lindesberg. Vid bröderna Sparres tid var en stor del av befolkningen ”frälst”. 1863 bildades av pastor Lundborg en större missionsförening med namnet Västra Västmanlands missionsförening, för vilken patron Ehrenborg i Linde och baron Sparre på Wedevåg stod i spetsen. Under medverkan av baronen Axel Sparre anordnades i slutet av 1800-talet väckelsemöten vid midsommar, möten som kunde samla 5 – 6 000 personer. Axel Sparre ledde själv sången och den musikaliska delen av programmet. Jämför med det som skrivs om farfar följande kapitel och om hans engagemang för den evangeliska rörelsen.

Sonen Johan Fredrik Wilhelm och hans familj

Wilhelm föddes i Eds församling 5/11 1866. Han konfirmerades enligt anteckning i husförhörslängden 1882 i Karlstad och lämnade 1883 föräldrahemmet för att studera vid ”Göteborgs Tekniska L.anstalt”.¹⁰ Sannolikt rör det sig om Chalmers tekniska läroanstalt som ändrat namn från Chalmerska Slöjdskolan året innan. Som student var man inte skriven i lärostaden på den tiden men i husförhörslängden¹¹ noteras att han bevisat beväringmöte oktober 1887 och att han flyttar till Göteborg 30 januari 1890. Han återvänder från Göteborg till föräldrahemmet redan 29 september samma år och kallas då ingenjör.

Den 29/9 1891 har flyttbevis utfärdats för flytt till Skottland¹¹ men enligt bifogade certifikat nedan studerade han mariningenjörsteknik som "apprentice" (lärling) i Glasgow redan från november 1890 i två år.

Wilhelm studerade 2 år vid The Fairfield Shipbuilding & Engineering Company

Han fortsatte sedan att arbeta på verkstad.⁶ 1893 är han maskinchef på ångaren Thule från Göteborg.⁶ I februari 1894 flyttar han till Hedvig Eleonoras församling i Stockholm.¹² Han arbetar i Stockholm men återvänder till Värmland senast 1897.⁶ Ancestry saknar relevanta kyrklängder för Östra Fågelviks och Hedvig Eleonoras församling aktuella år.

Wilhelm gifter sig 1898 med Lovisa (Lisa) Johanna Boman, född 20/12 1871, här är paret fotograferade under sent 1890-tal

Lisa var dotter till kaptan Knut Sebastian Boman och hans hustru Carin född Flygare. Hon växte upp på Karlberg där fadern arbetade på bl.a... Kungliga krigshögskolan. Knut Sebastian dog 1893 och då flyttade änkan Carin med fem barn till Wallingatan 10, den adress där Wilhelm redan bor. Efter giftermålet 1898 bosätter sig paret i Skattkärr.⁶

Wilhelm lät 1913 bygga ett nytt hus, bredvid det ursprungliga på bilden ovan. Det kallades Wilhelmsberg, liksom huset i Malöga i Ed. Bägge i husen i Skattkärr revs 1991

Wilhelmsberg från sjösidan

Wilhelm och Lisa fick fem barn, födda i Skattkärr mellan 1899 och 1909.¹³ Förstfödde Fredrik dör redan vid 23 års ålder i lungsjuka men Åke, Thord, Stig och Sven var nära min pappa i ålder och var de släktingar som stod pappa närmast på Ostermansidan utanför egna familjen. Wilhelm var alltså kusin till pappa.

På somrarna besökte min pappa ofta Skattkärr och han talade med värme om vistelserna där och även mamma lärde känna familjen. När pappa och mamma talade om Skattkärr nämndes ofta det fina huset och trädgården och särskilt ett fantastiskt träd med svarta bigarråer.

Här ett tackbrev till Lisa och Wilhelm från min pappa den 29 augusti 1919, då han var 17 år gammal

Stäraste Tante och Farbror!
Tusen tack för all Er vänlighet mot mig. Jag har haft så roligt i sommar, att jag väl knappast kommer att uppleva en sådan till. Jag har fått vara med om så mycket, arbete i sägen, kräftmeke och biter. Nu måste jag tyvärr meddela ett sorgligt faktum. Nämligen att jag glömt min skylt-räska, som jag njände av korten före min avresa. Vill Ni vara snälla att skicka den hit mot postförskott, så betala vi fraktkosten. Ståla alla fröjekar. Tantes och Farbrors tillgivne Sinar.

Foton från Skattkärr sommaren 1917

Fr v: Min pappa, Wilhelm, Elvira Palm, Greta Schultzberg Åke, Thord, Stig, Mossberg, Fredrik, Elisabeth Schultsberg

Från vänster övre raden

Wendelmark, okänd, "Anna",
Lisa O, Jenny Schultzberg, Åke
(baktill), Mossberg och Elvira
Palm

Nedre raden från vänster

Greta Schultzberg (Levin),
Wilhelm, Thord (framför), min
pappa Einar, Elisabeth
Schultzberg, Fredrik och framför
honom Stig

Sittande längst fram
Stig och th om honom Thord

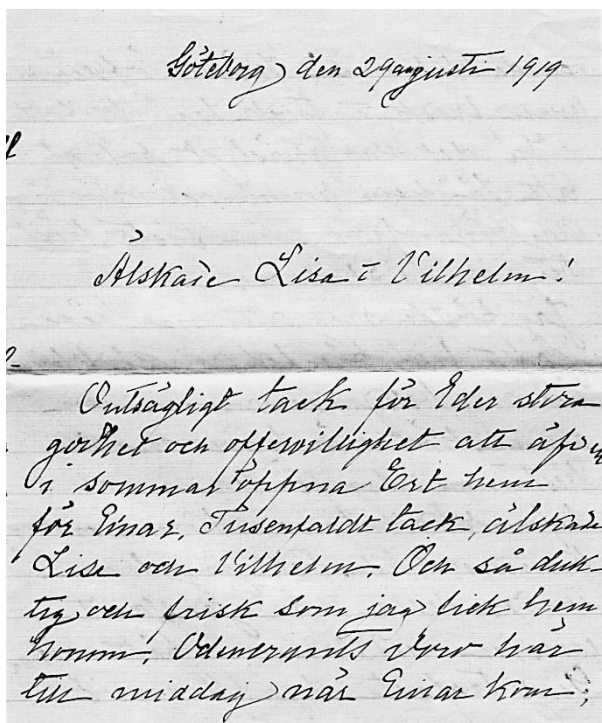
Sittande från vänster
Jenny Schultzberg, Lisa O,
Wilhelm, Elisabeth
Schultzberg, Åke, Sven, Elvira
Palm, Greta Schultzberg,
Fredrik, Mossberg, min pappa
Einar

Familjefoto ca 1919. Från vänster Stig, Åke, Thord, Wilhelm, Fredrik, tant Elvira Palm, Lisa och sittande på golvet Sven. Elvira Palm fanns som hjälp i hushållet många år. Hon arbetade först för Fredrik och när Ida dog 1914 flyttade hon till Wilhelm och Lisa⁶

Det var nog mycket välkommet för vår ensamstående farmor att få sända Einar att äta upp sig i Skattkärr. Det framgår också av det brev som hon skrev samtidigt med pappa 1919 ovan.

"Älskade Lisa och Wilhelm!

Outsägligt tack för Eder stora godhet och offervillighet att äfven I sommar öppna Ert hem för Einar. Tusenfaldt tack, älskade Lisa och Wilhelm. Och så duktig och frisk som jag fick hem honom. Odenocrants voro här till middag när Einar kom och de blefvo så häpna öfver huru frisk och tjock han blifvit. Ja, det var gräsligt roligt att få hem honom och nu idag börjar han sin sista hösttermin i skolan.

Jag förstår nog att om både jag och han får lefva så blir det nog bekymmersammare en annan höst när han måste bestämma sig för bana och lefnadskall, men kommer dag kommer råd. Och jag har under dessa 10 år jag varit ensam med barnen fått erfara Guds trofasta hjälp mot änkor och faderlösa. Einars skoltid har för mig varit ovanligt lugn och glad.

Min faster Gunborg, född 1892

Faster Birgit, född 1895

Birgit kom hem i måndags och hade sen i juni ökat 5 kg och f.n. ser hon härlig ut. Tjock, fet, skär, brun och riktigt söt. Gunborg är brun och ser frisk ut men håller sig så mager och har haft i sommar och har fortfarande dålig aptit. Hon skall taga 3 mån. tjänstledighet i höst men hon vet ej ännu när hon får det.

Barnen hälsa så innerligt till Er alla – Hälsa pojkarna + Elvira mycket Eder mycket tillgifvna Kerstin Osterman”

Min mamma Karin hade framför allt kontakt under senare år med Thords familj och hans hustru Inga Maja och brevväxlade med henne även på slutet av sin 98-åriga levnad.

J F Trävaru AB drev sågen i Skattkärr till 1926. 1928 såldes sågverket till Bröderna Wästlund. Wilhelm dog 10/5 1940 i ”åderförkalkning, blodpropp” och bodde då fortfarande i Skattkärr.¹⁴ Hans hustru Lisa dog 1948.

En gata har namnet Wilhelm Ostermansvägen i stadsdelen Skattkärr i Karlstad

Källor

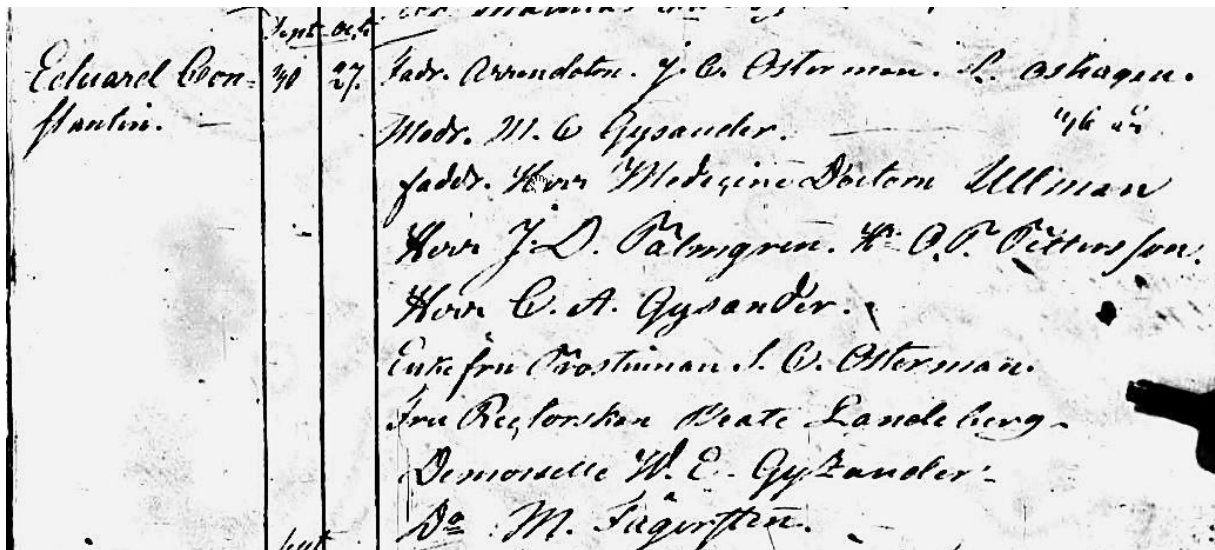
1. Husförhörslängd i kyrkbok för Rödbos församling, Göteborgs- och Bohuslän, 1845-1859 (AI:2), (ancestry) **bild 155**
2. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1866-1870 (AI:16), sid 4
3. Inflyttningslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1861-1881 (B:3), (ancestry) **bild 26**
4. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1871-1875 (AI:17), sid 3
5. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1876-1880 (AI:18), sid 41
6. Osterman Anlis, Wilhelm, Fredrik och Ulla i Karlstad, personligt meddelande 2013
7. SCB: Bidrag till Sveriges Officiella Statistik- Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser – Åren 1896-1900, Värmlands län, sid 20
8. Bolund Arne, Östra Fågelviks hembygdsförenings tidning Östra Fågelviksglimtar, 1986
9. Dödlängd i kyrkbok för Östra Fågelviks församling, Värmlands län, 1898-1920 (SCB), (ancestry) a **bild 48**, b **bild 97**
10. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1881-1885 (AI:19), sid 47
11. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1886-1890 (AI:20), sid 189
12. Husförhörslängd i kyrkbok för Eds församling, Värmlands län, 1891-1895 (AI:21), sid 203
13. Berg Gösta, Broomé Bertil, Möller Pontus, Svenska Släktkalendern 1978. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm 1978, sid 311-324
14. Dödlängd i kyrkbok för Östra Fågelviks församling, Värmlands län, 1940 (F:SCB), (ancestry) **bild 1**

Farfar - Edvard Constantin Osterman

Om farfar skriver jag och mina bröder i boken *Vår närmaste släkt*.¹ Framför allt behandlas där slutet av farfars liv, då han var verksam som kyrkoherde vid Oscar Fredriks församling i Göteborg och hade bildat familj med vår farmor. Dokumentationen som bilagts i bokens nätupplaga rör främst hans begravning. I detta avsnitt redovisas främst nya fakta om hans liv tidigare under 1800-talet, men hans tid som kyrkoherde till det han avlider 1909 och tidigare icke redovisade minnesrunor berörs också för helhetens skull.

Farfars uppväxt

Edvard föddes på gården Lilla Oxhagen i Rödbo den 30/9 1843², se ovan om farfars far.

Faddrar vid farfars dop var bland andra Herr Medicine doctorn Ullman, Herr C A Gyzander och Enkefru prostinnan S C Osterman och Demoiselle W E Gyzander. C A Gyzander är farfars morbror Carl August och W E Gyzander mostern, Wilhelmina Elisabeth. Änkefrun bör ha varit Sara Charlotta, född Utberg, som var andra hustru till farbrodern och namnen till vår farfars far, Johan Christopher, kyrkoherde i Rommele, se ovan eget kapitel. Farfar döptes till Edvard Constantin och kallades Edvard.

Farfar bor med familjen i Rödbo och flyttar med till Tölö 1857. Redan som 17-åring flyttar han 1860 till Karlstad^{3, 4} Han bor hos handlanden Anders Olof Emil Christman, född 1827.⁵ Farfar betecknas som handelsbetjänt. I hushållet fanns många personer, bl.a. Christmans maka mamsell Maria Helena, 2 ytterligare handelsbetjänter, 2 pigor och 2 drängar samtidigt. Farfar bor kvar hos handelsman Christman m fru till dess han lämnar Karlstad.

Edvard flyttar 3/11 1864, alltså efter 4 år, från Karlstad till Göteborg.⁶ Hans titel anges fortfarande som handelsbetj(änt) vid flytten. Han bosätter sig i Gustavi församling, domkyrkoförsamlingen.⁷

Teologiska studier i Uppsala 1870-1872

Det var farfars avsikt att bli affärsman då han åkte till Karlstad men efter kontakt med väckelserörelsen på 1860-talet beslutade han sig för att bli präst. I *Biografisk matrikel öfver svenska prästerskapet 1901*⁸ framgår att Edvard ”efter studier i Kungälv, Kungsbacka och Göteborg” var student i Uppsala höstterminen 1870. Studierna i Kungälv och Kungsbacka avser väl sannolikt studier i folkskolan då farfar bodde i Rödbo vid Kungälv respektive Tölö nära Kungsbacka. Läroverksstudierna fullgjordes efter det han återvänt till Göteborg från

Karlstad 1864. I matrikel vid teologiska fakulteten i Uppsala antecknas 27/9 1870 om hans avgångsexamen 27 maj i Göteborg samma år samt hans studentbetyg i för teologistudier viktiga ämnen, se bilderna nedan

Höstterminen			
1870	Nr	Namn	Nation
Okt. 1870	2367	Edvard Constantin Ostmann	Göteborg

Det var inte stor andel av befolkningen som fick förmånen att läsa vid läroverk. År 1870 utgjorde barnantalet i skolåldern knappt 32 000 i Göteborg- och Bohuslän, frånräknat Göteborg. Av dem hade samma år ca 15 000 undervisats i fast och flyttbar folkskola, drygt 12 000 i småskola, och bara 208 i allmänt läroverk.⁹ I Göteborg fanns dock flera läroverk.

år 1870		
Examine	Betyg	Anmärkingar
<p>Hög. Ex. i Göteborg 27 maj 1870.</p>	<p>Theol. } Lat. } med bevis Grök. Grek. } Hebr. } Hist. } Phil., Grötkand Uppf. Mycket Grök</p>	<p>C. H. den 27 Sept. 1870.</p>

Det största läroverket, och där farfar examinerades, var Göteborgs högre elementarläroverk med 500 elever år 1870.⁹ Vid skolan, som haft många namn och idag kallas Hvitfeldtska gymnasiet, studerade också pappa. Av de 500 gick 160 elever i gymnasieklasserna. 1862 års avgångsstadga hade flyttat mogenhetsexamen (senare kallad studentexamen) från universitetet till gymnasiet. Göteborgs treklassiga elementarläroverk, som startat 1868, och ett femklassigt elementarläroverk i Majorna, som startade 1862, saknade gymnasieklasser.

I Uppsala var Edvard inskriven i Göteborgs nation enligt fakultetens matrikel. Farfar avlade teoretisk teologiexamen höstterminen 1872 och praktisk teologiexamen i december samma år.⁸ Uppsala var vid denna tid en liten landsortsstad. Folkmängden var år 1870 i staden 11 433 personer och i länet drygt 100 000.¹⁰ De studerande vid universitetet, ca 1 300 och andra läroanstalter (exempelvis 300 i elementarläroverket), sammanlagt totalt drygt 2 000 studerande, var inte medräknade i stadens folkmängd och inte kyrkskrivna i Uppsala.¹⁰ Stadsplanen och många av stadens byggnader i centrum är bevarade sedan den tiden. Jämför nedanstående bilder. Universitetshuset var fortfarande Gustavianum. Det nuvarande universitetshuset invigdes först 1887. Flustret etablerades 1842 och från 1872 har byggnaden sett ut ungefär som idag efter att ha försetts med torn det året.

Foton från omkring 1870 då farfar var student i Uppsala

Östra Ågatan sedd från den Västra med studentrumshuset "Sju helvetes gluggar" i bildens mitt. Alla husen i kvarteteret Gudrun till höger, nedströms, Islandsbron finns kvar år 2013. Alla från "Sju helvetes gluggar" uppströms är borta

Från söder: Akademiska sjukhuset i förgrunden. Domkyrkans torn avslutas med de Hårlemanska huvarna, vilka ersatte kyrkans tidigare spetsiga kyrktorn efter den stora branden 1702

Flustret med det nybyggda Akademiska sjukhuset (1867) i bakgrunden

Centrala Uppsala från Östra Ågatan med dåvarande Nybron i mitten. (Nay, Alexander & Simon Nordström, Upsala i taflor, Upsala 1870)

Predikant i Göteborg vid S:t Johanneskyrkan 1873

Farfar blev predikant vid S:t Johanneskyrkan i Göteborg 1873, innan han var prästvigd. Han värvades dit av nykterhetsförkämpen och domprosten i Göteborg, Per (Peter) Wieselgren och efterträdde som predikant den kände missionären Peter Fjellstedt, den som gett namn åt Fjellstedtska skolan och stiftelsen i Uppsala.

S:t Johanneskyrkan uppfördes 1866 i Majorna. Den ligger i en sluttning vid foten av Masthuggsberget. Kyrkan var planerad att framför allt användas för kyrkans sjömansvård för skandinaviska sjömän och den blev sjömanskyrka efter farfars tid, 1878. Från 1883 till 1893, då Oscar Fredriks kyrka stod färdig, användes den som församlingskyrka i Masthuggs församling.

I kyrkan finns en minnestavla över kyrkans präster och där farfar är avbildad i vänstra raden, andra uppifrån. Han var predikant i kyrkan 1873-1876 och kyrkoherde då kyrkan var församlingskyrka i Masthuggs församling. Sedan 1996 hör Johanneskyrkan till Stadsmissionen och används både för kyrklig och social verksamhet

Farfar som nybliven präst

Prästvigning skedde i Skara 10 maj 1876.⁸ I dokumentationen till *Vår närmaste släkt*¹¹ återges ett yttrande om varför prästvigningen skedde i Skara och inte i Göteborg av Harry Boman, som var konfirmand 1924 i Oscar Fredriks kyrka. Denne skriver: ”Osterman var efter den tidens mått mätt i sitt sätt utomordentligt folklig och lättillgänglig. Att dessutom vara född av frireligiösa föräldrar skapade i sin tur trassel för honom. En sådan bakgrund gjorde det helt omöjligt för dåvarande biskopen Gustaf Daniel Björck (1806-1888) att prästviga. Osterman begav sig då till Skara där han fick mottaga prästvigningen av biskop Beckman.” Biskop Björck var en ledande företrädare för schartauanismen. Under hans tid som biskop besattes därför kyrkoherde- och prostbefattningar med präster ur den schartauanska riktningen. Biskop Anders Fredrik Beckman, som verkat som professor vid teologiska fakulteten i Uppsala och före Skara som biskop i Härnösand, var däremot motståndare till schartauanismen.

Man kan undra över hur Björck kunde känna till att farfars föräldrar, som bodde utanför Göteborg, var frireligiösa. Gustaf Daniel Björck var född i Göteborg och verksam som präst i stiftet under 1830- och 1840-talet samt biskop i Göteborgs stift i 32 år. När han utnämndes 1856 till biskop i Göteborgs stift blev han samtidigt kyrkoherde i Tölö församling, som var prebendepastorat.¹² Förutom att han var kyrkoherde i Tölö, där farfars fars familj bodde 1857-1862, disponerade han där prästgården i Björckris som sommarbostad, den gård där farfars far var arrendator. Se ovan angående farfars far. Det styrker att Harry Boman kan ha rätt angående det frireligiösa och biskopens kunskap om detta.

Mer avgörande för biskopens vägran är sannolikt att biskopen också uppmärksammat farfars, från schartauanismen starkt avvikande, religiösa uppfattning, vilken kommit till uttryck redan under studentåren och som predikant 3 år vid S:t Johanneskyrkan. Detta stöds av uppgifter i dödsrunor i några Göteborgstidningar, se nedan angående farfars död och omdömen om honom som präst.

Predikant vid Carnegiebruken 1876

Edvard prästvigdes alltså i maj 1876 och i juni samma år blir han bruks- eller fabrikspredikant

vid Klippan. Klippan ligger nära nuvarande Älvsborgsbron i Majorna och var Göteborgs första riktiga hamn. Förr i tiden kom man inte längre in med båtarna då älven var för grund. Här fanns tull, mäklare, varv, verkstäder, handelsbodar, magasin, värdshus och krogar. Som hamn inföll Klippans glanstid under 1700-talet då Klippan var Ostindiska kompaniets utrustningshamn.

Klippan är en förkortning av namnet Skinnareklippan, som härleds ur det gamla ordet för garvare, skinnare och på vilken Sankta Birgittas kapell uppförts. På ruinerna av Älvsborgs fästning sydväst om Klippan byggde A. R. Lorent 1808 ett stort

sockerraffinaderi och fem år senare ett porterbryggeri. David Carnegie Jr köpte 1836 de Lorentska bruken på konkursauktion. Under 1850-talet lät Carnegie bygga arbetarbostäder, kyrka, skola sjukstuga, och bruksbod inom Klippanområdet.

Sankta Birgittas kapell, uppfördes 1856-57 av David Carnegie. Kapellet är byggt i engelsk gotisk stil

Carnegiebruken bedrev en omfattande social verksamhet. Vid sjukdom fick arbetarna halv dagspenning, fri läkar- och sjukvård. Carnegie donerade också stora summor för humanitära och vetenskapliga ändamål, exempelvis 500 000 kronor till upprättandet av Göteborgs högskola.

Klippanområdet – sedan 1975 kulturresevat med många objekt och aktiviteter. Huset t v i engelsk stil, vänster bild, är uppfört 1812. Porterbryggeriet, det stora tegelhuset höger bild, från samma år är numera hotell (Novotel). Centralt i området finns rester av Älvsborgs fästning. Älvsborgsbron ses i bakgrunden. Bilderna tagna från Sankta Birgittas kapell 2013

Carnegies hade från början rätt att själva anställa präst, men från 1892 svarade prästerna i Carl Johans församling för gudstjänsterna. Farfar var anställd av Carnegiebruken som präst i 13 år från 1876. 1889 utnämndes han till kyrkoherde i Masthuggs församling.

Kyrkoherde i Masthuggsförsamlingen och Oscar Fredriks församling

1883 bildades i Göteborg två nya församlingar, Haga och Masthugg. Masthuggsförsamlingen saknade kyrka och som sådan användes tillfälligt S:t Johanneskyrkan. När Oscar Fredriks kyrka var färdig 1893 blev den Masthuggs församlingskyrka. 1908 delades Masthuggs församling och den del som hade Oscar Fredriks kyrka kallades därefter Oscar Fredriks församling. Den utbrutna Masthuggs församling fick sin egen Masthuggskyrka år 1912.

Oscar Fredriks kyrka 2013 sedd från Prinsgatan, dit farmor flyttade efter farfars död. Hon var organist i kyrkan

Utnämningen 1889 av farfar till kyrkoherde i Masthuggs församling föregicks av en strid inom kyrkan, som nämns i *Vår närmaste släkt*.¹¹ Ur en artikel om Oscar Fredriks kyrka i *Det gamla Göteborg*¹³ hämtas: ”Oscar Fredriks förste kyrkoherde. Edvard Osterman, var på sin tid en av vår stads mest populära predikanter. Han hade redan 1873 blivit predikant vid Johanneskyrkan och för denna befattning passade han utmärkt. Hans medryckande föredrag, fritt från all torrhet och kyla, värmdde åhörarna och redan de första åren av sitt kall vart hans popularitet grundlagd och växte mer och mer. I synnerhet var han omtyckt av den kvinnliga åhörarkretsen och tolererades av de frikyrkliga. Denna popularitet följde honom sedan under hela den tid, han var predikant vid Carnegiska bruken, och den fick ännu kraftigare

uttryck vid valet av kyrkoherde i Masthuggsförsamlingen efter den nya territorialindelningen. Två partier stredo, som bekant, vid detta val, vilket under rättegångarne, som sedan följde, blottade en vitt utbredd korruption, vilken näppeligen är förenlig med det kristna livet i en kristen församling. Kyrkoherde O. gick segrande ur denna strid, i vilken han naturligtvis inte tagit någon del, och utnämndes 1889 på våren till kyrkoherde i Masthugget.”

Farfars första äktenskap

Edvard gifte sig 26/8 1874 med Mamsell *Selma Catharina Linneberg* från Lövestabruk i Österlövsta församling i Uppland.¹⁴ Vigseln ägde rum i den vackra kyrkan i Lövestabruk. Kanske spelade hennes far vid bröllopet på brukskyrkans berömda orgel, byggd 1728 av Johan Niclas Cahman, eftersom han var bruksorganist. Sannolikt träffade väl farfar henne under studietiden i Uppsala men omständigheterna är oklara. Hon flyttar till Göteborg och farfar i Gustavi församling (domkyrkoförsamlingen) i oktober samma år.⁷

Selma föddes 4/10 1852 i Lövestabruk.¹⁵ Fadern hette *Johan Linneberg*, född 1818 i Vänge. Han var bruksorganist och kallades dessutom vid dopet 1852 för skollärare, i husförhör på 1870-talet poststationsföreståndare. Modern hette *Maria Wilhelmina Säfvenberg*, född 1823, från Östervåla i Västmanland. Familjen bodde på Sörgatan 1 i Lövestabruk.^{16, 17, 18} I familjen fanns också en yngre dotter, Maria Althea, född 4/10 1857. Hon gifte sig 1877 med disponenten August Leonard le Moine, född 1851, från Göteborg. Vigseln ägde rum i Göteborg och farfar vigde paret.¹⁹ Maria Althea födde 1878 en son, Osborne Leonard. Disponenten le Moine avled i Kristine församling redan 1882 i lungrot (lungtuberkulos).²⁰

Johan Linneberg avled i maj 1877 av ”höftsjuka”²¹ och i oktober samma år flyttar änkan Maria Wilhelmina till Gustavi församling i Göteborg.²² Jag har inte funnit var hon bodde där.

Edvard skrevs in i domkyrkoförsamlingen redan i november 1864, då han återvände från Karlstad⁷ och det är där de är bosatta då hustrun flyttar in i oktober 1874. Det finns ingen adressangivelse. Paret flyttar sedan 31/8 1882 till Karl Johans församling.⁷ Svärmodern Maria Wilhelmina flyttar från Gustavi till Karl Johans församling tre veckor efter farfar och hans hustru²³ och då till samma adress.

I Karl Johans församling bor farfar i fastigheten rote I, nr 42.²⁴ Huset ligger vid Kaserntorget mellan Vallgatan och södra Larmgatan, markerad på kartan över Göteborgs innerstad 1872 med adress Kaserntorget 7. I nr 42 bor också svärmor och den nyblivna änkan Maria Althea och hennes son Osborne Leonard. Dessutom bodde där en skollärare och en piga.

Fotot t v från aktuell tid visar Kaserntorget och där de stora husen till höger är nummer 6-7, med nummer 7 närmast. (GhmB:13746, Göteborgs Historiska Museums bildsamling). På platsen finns numer nyare bebyggelse

Första hustrun Selma Linneberg avled den 1 december 1888 av "phthisis pulm" (lungtuberkulos) vid 36 års ålder.²⁵ Bara några månader därefter flyttar farfar till Masthuggets församling och med flyttade också Selmas mamma och syster med son.^{26a, 27a}

Farfar och några nära släktingar i Göteborg

Edvard bor efter flytten 1889 till Masthugget först på 3:e Långgatan och bor där med, utöver de nämnda släktingarna till Selma, även en sjökaptan Delin och en murare Hansson.^{27a} Han flyttar emellertid med familjen redan på hösten samma år till "11 roten 50B i 11/4".²⁸ Det motsvarar adressen Andra Långgatan 25, några hundra meter från Järntorget.

Fastigheten på Andra Långgatan 25 uppfördes under 1860-talet, här ett foto av författaren år 2013

Samma år i december 1889 flyttar äldste brodern Justus Hermans son, *Uno Justus* (t v), född 1/5 1878, till farfar från Gillberga församling i Värmland. Han var alltså bara 11 år.^{26b, 28} I farfars hem bor nu ett brorsbarn, f d hustruns mamma och syster med son samt två pigor. Uno Justus blir kvar men övriga flyttar troligen ut hösten 1891 till Kyrkoliden, 5:e roten 35.^{28, 29} Deras flytt sammanhänger sannolikt med att vår farmor nu flyttar in till farfar.

Uno Justus flyttar från Masthuggs församling till domkyrkoförsamlingen 26/3 1896.³⁰ Av kyrkböckerna framgår att han då inte bodde hos farfar utan någon gång mellan 1892 och 1896 flyttat till Andra Långgatan 47, Masthuggstorget.^{30, 31} Han har väl sannolikt bott hos farfar efter 1892, då han ännu bara var 14 år men har flyttat till adress i närheten av farfar och farmor före 1896. Farfars familj utökades dessa år då vår faster Gunborg föddes 1892 och Birgit 1895. Uno Justus blev mäklare enligt *Svenska släktkalendern 1978*, bilaga 4.

1890 flyttar två systrar Osterman, till Göteborg och Masthugget från Vänersborg: *Maria Helena* och *Ida Charlotta* (den senare butiksbiträde) Osterman. De bor på 3:e Långgatan, 11 roten, 18½ B.^{27b} Ida Charlotte är, född 1864 och Maria Helena är 1866. De flyttar till domkyrkoförsamlingen 1891. Deras bror *Emil Gustaf* Osterman, född 1862, är styrman och bor i Göteborg med hustru och barn. Deras pappa, *Carl Oscar* född 1822, är kommissionslantmätare och son i andra äktenskapet till kyrkoherden Johan Christopher Osterman i Rommele (se tidigare kapitel) och de tre syskonen är alltså farfars tremänningar.

Farfar gifter sig med vår farmor 1891

Den 1/9 1891 flyttar vår farmor, Hanna *Kerstin*, från Nordmaling till farfar på Andra Långgatan 25. ^{26c} Vigseln hade ägt rum i Nordmaling den 14 juli samma år. Det står namnet Hanna *Kristina* Edström i vigsselförteckningen från Nordmaling och även *Christina* i doplängd från Själevad 1868, ³² men hon kallade sig alltid Kerstin

Det är inte helt klart hur länge familjen bor kvar på Andra Långgatan 25. I husförhörslängden för 1894-1899 anges ingen fastighetsuppgift. ³¹ Nu finns i hushållet farfar, farmor, *Gunborg*

Johanna född 2/5 1892³³ och Kerstin *Birgit* Maria född 26/2 1895.³⁴ När Birgit föds är adressen fortfarande Andra Långgatan 25. När min pappa *Einar* föds 20/6 1902³⁵ har man dock flyttat till Linnégatan 11 enligt dopanteckningen och där bor man till efter det farfar avlidit. Linnégatan 9-11 har fastighetsbeteckningarna Masthugget 2:3 och 2:4. Stadsbyggnadskontoret i Göteborg har registrerat bygglovsansökan för dessa två fastigheter i januari 1895 och ansökan om vattenanläggning i januari 1898. Det är därför sannolikt att farfars familj flyttade in när huset var nybyggt alldeles mot slutet av 1890-talet. Avlopp fick man först efter 1907.

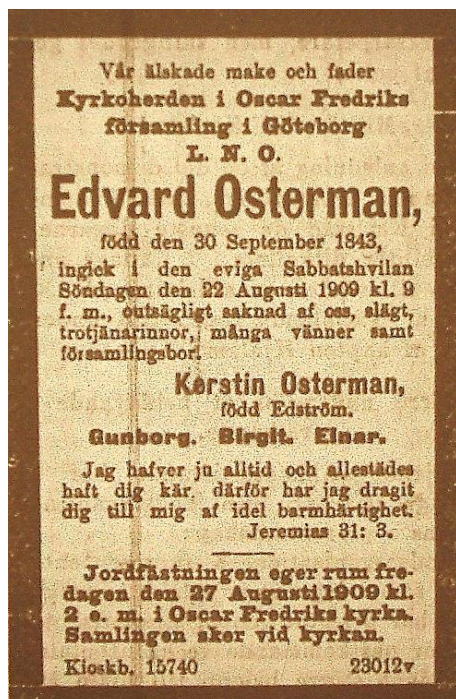
Farfar med familj 1903

Fastigheten Linnégatan 9-11 ligger inte långt från Järntorget och nära Oscar Fredriks kyrka och Prinsgatan 3, dit farmor flyttade med barnen efter farfars död

Om farmor och farfars familj, se i övrigt *Vår närmaste släkt*.

Farfars död 1909

Farfar avled den 22/8 1909 på Sahlgrenska sjukhuset i appendicitis acuta. (akut blindtarmsinflammation).³⁶ Det framgår av journalen³⁷ att han sjuknat med feber den 18 augusti och inkom till Sahlgrenska sjukhuset natten till den 19/8. Han opererades samma dag och det konstaterades att han drabbats av "brusten blindtarm" med diffus bukhinneinflammation. Man opererade bort det maskformiga bihanget och lade dränage men hans liv gick inte att rädda.

Farfars begravning skildras utförligt i boken *Vår närmaste släkt*¹ med tillhörande dokumentation. Här vill jag dock lyfta fram ytterligare omdömen och påståenden i minnesrunor av anonyma författare i tre göteborgstidningar, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*,³⁸ *Göteborgstidningen*³⁹ och *Göteborgs Weckoblad*⁴⁰ – runor vilka speglar farfars gärning och dynamiska person samt bekräftar fakta om honom som lyfts fram tidigare i detta kapitel.

Farfars beslut att bli präst

När farfar lämnade föräldrahemmet var hans avsikt att bli handelsman liksom bröderna Justus Herman och Johan Fredrik. Det var efter kontakt med väckelserörelsen som han bestämde sig för att bli präst, började studera vid elementarläroverket och sedan vid universitetet.

"Några af sina ungdomsår ägnade han åt handelsyrket. Fattad af 1860-talets starka väckelserörelse, genomgick han snart nog en inre andlig kris, som hos honom födde beslutet att blifva en "ordets predikare". Redan såsom student utöfvade han en omfattande predikovärksamhet. Af domprosten Per Wieselgren härstädes kallades han att efter aflagd dimissionsexamen efterträda d:r P. Fjellstedt vid den nyligen uppförda S:t Johanneskyrkan. Här värkade han med ungdomligt nit i några år... Wieselgrens plan var också att söka vinna hans kraft för framtida värksamhet här i staden, och i sådant syfte hade W. utvärkat att O, efter skedd prästvigning skulle blifva anställd såsom predikant vid S:t Birgittas kapell. Den då ännu skäligen skarpa motsättningen mellan den inom stiftet rådande schartauanskt bestämda kyrkligheten samt den af domprosten Wieselgren och d:r Fjellstedt inaugurerade nödgade honom dock att mottaga ordinationen i annat stift och så prästvigdes han af biskop Beckman i Skara 1876."³⁹

"Sina första andliga intryck mottog han af den väckelse, som under 1860-talet gick fram öfver stora delar af vårt land. Men han stannade icke såsom många af våra präster från den tiden i någon ensidig partiuppfattning. Hans kärlek till själarne, hans herdasinne och hans folkkyrkliga läggning hindrade honom därifrån."³⁸

Farfars intresse för den inre och yttre missionen

Evangeliska fosterlandstiftelsen är en rörelse inom den Svenska Kyrkan, en lågkyrklig rörelse som betonar vikten av lekmannaengagemang i kyrkan. EFS bildades 1856 på initiativ av prästen Hans Jacob Lundborg verksam i Lindesberg. De tidiga samlingslokalerna kallades Hyddor. 1861 började man bedriva utlandsmission och missionärer sändes första gången till Eritrea 1865. Lina Sandell var anställd av EFS 1861-1903 för att översätta andras verk och göra egna sånger. Hon skrev över 1 700 dikter och psalmer. EFS splittrades 1878 då Svenska Missionsförbundet bildades under ledning av Paul Petter Waldenström.

”Redan såsom studerande deltog Osterman med intresse i den inre missionens verksamhet, bland annat såsom söndagsskollärare – Den som skrifver detta gjorde sin första bekantskap med honom 1869 vid ett ynglingaföreningens möte i gamla missionshuset i Haga. – Äfven som präst stod han sedan denna verksamhet nära samt deltog på sitt sätt däri.”⁴⁰

”Han räckte till för mycket och i de flesta företag till det kyrkliga lifvets främjande i vår stad var han med. Särskilt i ett afseende har han här i Göteborg haft stor betydelse. Det är ifråga om den evangeliska folkkyrkliga församlingstanken. Denna tanke, som nu är så modärn, fanns hos honom tidigt och satte frukt bl.a... i församlingshyddan och den värksamhet, som är knuten till denna på sin tid något omtvistade lokal. Den kyrkliga frivillighetstanken och vissheten om att lekmännen, ej blott prästerna, hafva uppgifter i församlingsarbetet gjorde honom skicklig att åt kyrkliga kretsar bevara många, som annars kunde varit benägna att vända vår kyrka ryggen.”³⁸

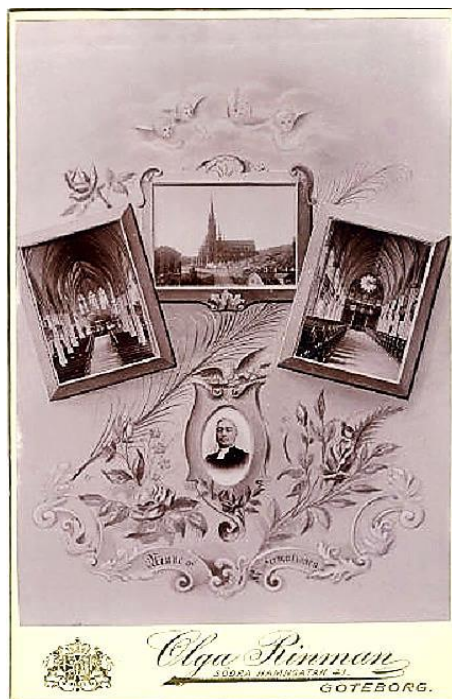
På annan sida i den ovan citerade *Göteborgs Weckotidning*⁴⁰ skriver Engelbert Rinman:

”.. min gamle väns minne är äfven kärt och värderadt af dem uti härvarande Evangeliska Missionsförening, som ännu finns i stofthyddan härnere och i likhet med mig lifligt erinra sig honom från den tid, då han genom Guds nåd fick göra mycket värdefulla insatser i nämnda förenings verksamhet, dels såsom en af dess predikanter – nämligen från den 1 okt. 1873 till den 1 juli 1876 – dels såsom styrelseledamot oafbrutet under åren 1874-1876, dels äfven såsom medlem uti ett par andra verksamhetsgrenars styrelser” (anm. 1873-1876 var den tid farfar var predikant vid S:t Johanneskyrkan).

”Så var han den drivvande kraften vid anordnandet af det stora skandinaviska, evangeliskt-lutherska missionsmöte, som under biskop Beckmans ordförandeskap hölls härstädes 1885. O omfattade nämligen med synnerlig kärlek äfven den yttre missionen.”³⁹

Farfars arbete med ungdomar och konfirmander

”Särskilt var han en varm vän af ungdomen och de unga trufdes väl tillsammans med honom, vare sig han på sitt trygga, kärleksfulla, farbroderliga och sannt prästerliga sätt stod ibland dem i församlingens ungdomsförening eller såsom konfirmandlärare talade till dem om vår

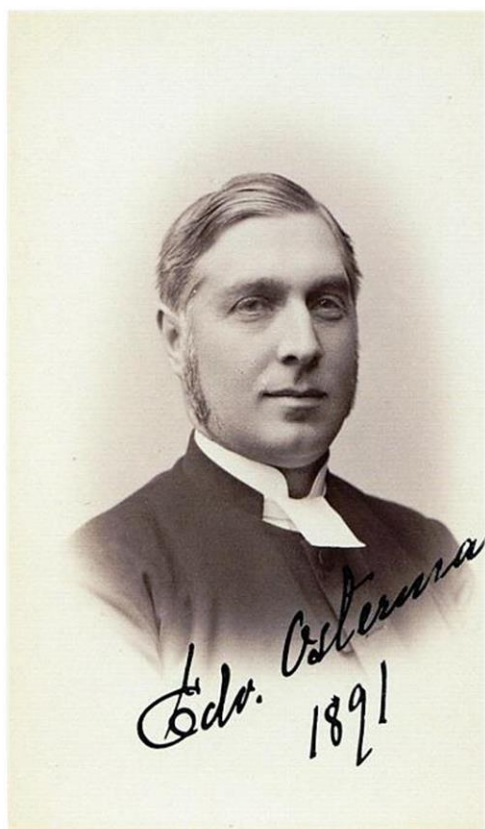
kristna tro. Många äro de, som sedan sin konfirmationstid värderade honom såsom sin vän för lifvet. Hans intresse för ungdomen visade sig också i de anordningar, som på hans förslag gjordes för att utanför den egentliga skolundervisningen skaffa goda och kristliga intryck åt vår skolungdom. Till detta intresse för ungdomen hör också den stora omtanke han ägnade åt särskilda gudstjänster för den studerande ungdomen.”³⁸

Till minne av konfirmationen kunde man få ett kort med farfar och Oscar Fredriks kyrka på framsidan. På detta kort står: "Till David på Konfirmationen af Moster Bergstrand Es.26.4"

”Intresset för barnens och ungdomens andliga vård har den äldre kyrkoherden behållit lika varmt som det var hos den unge studeranden. När andra tröttnat och upphört har han hållit på med barn gudstjänster, ungdomsmöten, samlande till ungdomsföreningar och beredande af gladt och godt umgänge åt folkskolebarn genom för dem anordnade s.k. sällsksaftnar.”⁴⁰

Arbetet som predikant och kyrkoherde i Göteborgs fattigare stadsdelar

”Den gamle Wieselgren, nykterhetskämpan, värderade han städse mycket högt. Därmed torde vi också ha karaktäriserat hans kyrkliga ståndpunkt. Ju mer man lärde känna detta äkta prästerliga hjärta, desto mera förstod man, att han hörde till dem af vår statskyrkas präster, som ej blott hafva den yttre utan ock den inre kallelsen till ämbetet.”³⁸

”1889 blef han kyrkoherde i den nybildade Masthuggsförsamlingen, hvars folkmängd alltfört varit stadd i hastig tillväxt – vid den nya delningen 1908 funnos i församlingen 40,000 människor. Här erbjöd sig alltså för den nye kyrkoherden ett värksamhetsfält, som ställde under hans ögon det kyrkliga storstadsproblemet i hela dess vidd, detta så mycket mer som en stor del af församlingen utgjordes af de i samhället mest vanlottade och förkomna.....Sedan O. en längre tid i det egna hemmet samlat en växande skara kristligt intresserade församlingsmedlemmar kring församningslivets vitalfrågor fick han genom den på privat väg uppförda Församlingshyddan den nödvändiga operationsbasen för frivillig, kyrklig diakoni inom församlingens fattigkvarter. Så bildades

den diakonikrets, hvars styre fick öfvertaga Församlingshyddan. Den härifrån utgående verksamheten är i denna stad så väl känd att därom icke behöfva mycket ordas. Säkert är att bland dessa tusentals fattiga och sjuka Ostermans namn lefva i tacksamt minne.”³⁹

Stora människomassor samlades längs liktågets väg. Blommor och kransar fyllde fem vagnar

”Osterman var alltigenom en fridens man, mild och försonlig älskade han icke strid. Men då det gällde församlingens fromma och det kyrkliga lifvets utveckling efter de linier, som hans andliga fostran och vakna blick för tidens kraf bjödo honom att följa väjde han icke undan för striden. Och den med de två sista årtiondenas kyrkliga lif i Göteborg förtrogne har sig nogsamt bekant, att de landvinningar, som för en mer luthersk folkkyrklighet vunnits från mer eller mindre sektbesläktad intransigens till höger som till vänster, icke kunnat göras utan strid. Men härunder har det för den

sunda utvecklingen varit af stort värde att i O. äga den lugna kraft, som aldrig tillät sig något öfverilat hugg; städse insatte han stor måttfullhet i vägrödjningen fram till den punkt, där den nutida folkkyrkotanken efterhand kan väntas bryta igenom äfven i Göteborgs kyrkliga lif.”³⁹

”.. Men till framgången bidrog äfven de honom särskildt utmärkande gåfvorna. I umgänget framträdde städse det fridsamma, saktmodiga sinnelaget, befruktat af ett trosvarmt bönelif. Och såsom predikant gjorde Osterman sig från början känd för ett ledigt, lättflytande, sakrikt och af en äkta evangelisk ande buret föredrag, hvilket samlade stora åhörarskaror och åstadkom väckelser, men framför allt hade egenskapen att nära den trängre lärjungakretsen. .... Ansvarret såsom församlingsherde låg Osterman synnerligen tungt på hjärtat. .... Aldrig skola håller de, hvilka stått honom nära i arbetet, förgäta detta sin herdes församlingssinne och det innerliga församlinglif, som slöt sig kring honom. Åtskilliga uppdrag i styrelser för filantropiska stiftelser, bestyret med anordnande av akademiska gudstjänster och religiösa föredrag samt nykterhetsarbetet, tog för öfrigt den alltid vakne och för tidens frågor intresserade kyrkoherdens kraft i anspråk. Och det tomrum han lämnat är därför stort.”⁴⁰

Källor

1. Osterman Lars, Göran, Per Olof, Vår närmaste släkt. Eget förlag, 2011 <http://vihussar.se> Leta under ”Fotoalbum”
2. Födelselängd i kyrkbok för Kungälvvs församling, Göteborgs- och Bohuslän, 1796-1843 (C:2), sid 373
1. Utflyttningslängd i kyrkbok för Tölö församling, Hallands län, 1847-1869 (B:4), (ancestry) **bild 94**
2. Inflyttningslängd i kyrkbok för Karlstads stadsförsamling, 1843-1861 (B:4), (ancestry) **bild 147**
3. Husförhörslängd i kyrkbok för Karlstads stadsförsamling, 1856-1860 (AI:24), (ancestry) **bild 62**
4. Utflyttningslängd i kyrkbok för Karlstads stadsförsamling, 1862-1870 (B:5), (ancestry) **bild 68**
5. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1873-1877 (AIA:12), sid 792
6. Ohlsson Håkan, Theodor, Biografisk matrikel öfver Svenska Kyrkans prästerskap 1901. Håkan Ohlssons Boktryckeri 1902
7. SCB: Bidrag till Sveriges Officiella Statistik- Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser – Åren 1866-1870, Göteborgs och Bohuslän län, sid 21 och 42
8. SCB: Bidrag till Sveriges Officiella Statistik- Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser – Åren 1866-1870, Uppsala län, sid 2-3
9. Osterman Lars, Göran, Per Olof, Vår närmaste släkt. Eget förlag, 2011. I dokumentationen artikel om Oskar Fredriks kyrka ur Göteborgs historia – alla tiders Göteborg. <http://issuu.com/farsan/docs/ostermanhussedstrom.pdf>
10. Svenskt biografiskt lexikon. Band 04 (1924), sida 546. Gustaf Daniel Björck, urn:sbl:18278 <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/artikel/18278>
11. Fredberg Carl R A, Det gamla Göteborg, Band 1 (av 3), Staden i Väster, Bröderna Weiss boktryckeri, Göteborg 1919
12. Vigsellängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1874, (ancestry) **bild 2**
13. Födelselängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1836-1854 (C:5), (ancestry) **bild 168**
14. Husförhörslängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1866-1870 (AI:16B), sid 488

15. Husförhörslängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1871-1875 (AI:17B), sid 489
16. Husförhörslängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1876-1880 (AI:18B), sid 471
17. Vigsellängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1877, (ancestry) **bild 2**
18. Dödlängd i kyrkbok för Kristine församling, Göteborgs- och Bohuslän, 1882, (ancestry) **bild 4**
19. Dödlängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1877, (ancestry) **bild 3**
20. Utflyttningslängd i kyrkbok för Österlövsta församling, Uppsala län, 1861-1887 (B:3), (ancestry) **bild 58**
21. Utflyttningslängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1880-1886 (B:8), sid 662
22. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Karl Johans församling, 1883-1889 (A1:34), sid 144
23. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Karl Johans församling, 1888. (ancestry) **bild 27**
24. Inflyttningslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1883-1894 (BI:2), a sid 736, b sid 739, c sid 747
25. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1886-1892 (AI:11), a sid 503 (ancestry sid 505), b sid 522
26. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1886-1892 (AI:12), sid 755
27. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1886-1892 (AI:17), sid 2147
28. Utflyttningslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1895-1905 (BII:2), sid 95
29. Husförhörslängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1894-1899 (AII:1), sid 74
30. Födelse/doplängd i kyrkbok för Själevads församling, Västernorrlands län, 1868, (ancestry) **bild 4**
31. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1892, (ancestry) **bild 16**
32. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1895 (HIAA:1134), (ancestry) **bild 10**
33. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Masthuggs församling, 1898-1920 (SCB), (ancestry) **bild 525**
34. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Oscar Fredriks församling, 1898-1920 (SCB), (ancestry) **bild 62**
35. Patientjournal från Kirurgiska kliniken, Sahlgrenska sjukhuset 1909. Regionarkivet Vänersborg, volym D II:82, journal 1132/1909 med tillhörande operationsjournal
36. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning nr 193, 23 augusti 1909
37. Göteborgstidningen nr 193, 23 augusti 1909
38. Göteborgs Weckotidning nr 34, 26 augusti 1909

Bilaga 1. Material erhållet 2012 och 2013 från Reverend James Brown vid English Speaking Christian Congregation vid Pauluskyrkan i Bochum

Översättning av Göran Osterman efter varje avsnitt

Reverend James Brown, ESCC vid Pauluskyrkan

Eine Zeitreise nach Bochum

350 Jahre Geschichte und ein Ostermann Nachfahre aus Schweden

Ein knappes Jahr später wissen auch wir viel mehr über diese faszinierende Familie, die Ostermanns. Professor Per Olof Osterman (beim Auswandern nach Schweden ist das zweite „n“ der Familie abhandengekommen), ein emeritierter Professor der Neurologie aus Uppsala, besuchte Bochum und Westfalen vom 21. bis 23. September 2013.

Mit im Gepäck hatte er seine

Kontakte, Pauluskyrkans församlingsblad, uppmärksammade i sitt höstnummer 2013 (sid 8-9) min resa till Bochum och att denna bl.a. ledde till att de två Colligir Bücher som bevarats sedan 1650-talet scannats av kyrkoarkivet, med överlämnande av filerna till mig och församlingen. Denna ska försöka få texten överförd till modern tyska. Några av mina foton från resan har inarbetats i bilaga 1-2

Ostermann Familie in Bochum

Texten hämtad från "Beiträge zur westfälischen Familienforschung, Band 18, s 31-56, Münster 1960" enligt uppgift i en skrift om "Heinrich Graf Ostermann 1687-1747" av Gisela Wilbertz, utgiven till 300-årsminnet av hans födelse av Stadt Bochum år 1987.

„Anno [15]83 (Står i dokumentet 1593 men ska vara 1583) den 24ten May ist Mattheus Oisterman van Wymelhausen zum Borger angenhommen und seinen Borger Eidt wirck(ich geleistet.“ Mit dieser Eintragung im Bürgerbuch (2) beginnt die Geschichte der Familie Ostermann in der Stadt Bochum. Sie sagt deutlich, welchen der beiden Bauernhöfe namens Ostermann, die es damals in der näheren Umgebung von Bochum, in Riemke und in Wiemelhausen, gab, wir als Stammsitz der Familie anzusehen haben. Noch 1582 finden wir Matthäus Ostermann als Studenten in Graz, wo er einem Kommilitonen nach der Sitte der Zeit einige Verse aus der griechischen und lateinischen Klassik ins Stammbuch schrieb. 1584 hielt er sich schon in Bochum auf, wo er als Anwalt tätig war, da er am 24. Februar jenes Jahres in einer Urkunde genannt wird (3). Bereits fünf (ska vara 15) Jahre nach seiner Bürgeraufnahme war er zusammen mit Johann Sittart zum erstenmal Bürgermeister, 1618 zum zweitenmal zusammen mit Adolphus Abeli (4). Durch seine Ehefrau Margaretha Severin, Tochter des Bochumer Rentmeisters Johann Severin, gewann er Anschluß an die führenden Honoratiorenfamilien.

Der Sohn Johann Ostermann studierte Theologie. Noch vor Abschluß seines Studiums wurde er 1635 als lutherischer Pfarrer für Bochum vorgeschlagen und am 27. März 1637 ordiniert. Während seiner Amtszeit erhielt die lutherische Gemeinde auf dem Gelände des ehemaligen Brunsteinhofes ihr erstes Gotteshaus, die seit 1878 so genannte Pauluskirche. Am 26. April 1655 wurde der Grundstein gelegt. Kollekten in ganz Europa ermöglichten die Vollendung der kleinen Kirche. 1659 wurde der Turm errichtet, 1664 mit Schiefer bekleidet, 1666 die Orgel eingebaut, 1672 eine Glocke gegossen. Als Johann Ostermann am 13. März 1675 starb, wurde er im Chor der Kirche beigesetzt. Seine Grabplatte, die sich bis zur Zerstörung im 2. Weltkrieg hinter dem Altar befand, trug als Umschrift: „A[nn]o 1675 die Sat[urnis] ante Dom[inicam] Laetare obiit Rev[erendus] ac Doctissimus D[ominus] Johannes Ostermann Pastor Aug[ustanae] Conf[essionis] Bochum[ensis] Prim[arius] (Im Jahre 1675 am Sonnabend vor dem Sonntag Laetare starb der ehrwürdige und sehr gelehrte Herr Johann Ostermann, Superintendent der lutherischen Konfession zu Bochum). Unter der Hausmarke und einer Darstellung von Kelch und Patene sowie dem Spruch 1. Kor. 3, 10-11, hatte seine dankbare Gemeinde folgende Inschrift einmeißeln lassen:

*Hier liegt in dieser Grufft Herr Pastor Ostermann,
Der um dieß Tempels Baw viel Arbeit uff sich nahm,
Und der die Heerde Christ mit ohngespartem Fleiß
Bey 38 Jahr zum Grund der Wahrheit weiß [wies].
Der Grund war Jesus Christ; uff Jesu Blut und Tod
Er leb und Sterben thut; nun ist seine SeeI bey Gott*

Aus seiner Ehe mit Clara Johanna Brauer gen. Zythopaeus, Tochter des Professors am Dortmunder Archigymnasium und Pfarrers zu Wischelingen Johann Brauer gen. Zythopaeus und der Margaretha Wortmann, stammten mindestens vier Söhne und eine Tochter. Der älteste Sohn wanderte nach Schweden aus, sein Bruder kam in Lübeck zu Amt und Ehren. Der jüngste unter ihnen, der 1647 geborene Johann Conrad Ostermann, wurde Nachfolger des Vaters als lutherischer Pfarrer in Bochum. Auch Johann Conrad Ostermann wählte eine Frau aus der juristisch gebildeten Honoratiorenschaft, deren Angehörige z.T. als Beamte in landesherrlichen Diensten standen. Ursula Margaretha Wittgenstein, in erster Ehe verheiratet mit dem Anwalt Dr. jur. Johann Sölling, war eine Tochter von Heinrich Adolf Wittgenstein,

Anwalt und Notar zu Bochum, auch Bürgermeister ebd. und Kurbrandenburgischer Geheimer Rat, aus der Ehe mit Adelheid Hugenpoth, Tochter eines Bochumer Richters. Damit waren die Ostermann endgültig in die bürgerliche Führungsschicht aufgestiegen.

Das Ostermannsche Stammhaus in Bochum lag in der Nähe des Schultheißenhofes im Beckstraßenbereich. Dort wohnte um 1630/35 „Greite Ostermans,, Witwe des Anwalts und Bürgermeisters Matthäus Ostermann (5). Es ist wohl jenes Haus, in dem 1664 laut Kaminsteuerliste (6) unter Nr. 228 der „luthersche Prediger Herr Ostermann aufgeführt wird und das laut Feuerkataster von 1719/20 (7) immer noch den „Erbgenahmen Ostermann,, gehörte (Beckstraße, Kat.-Nr. 313; 1736: Haus-Nr. 328>). Pastor Johann Ostermann besaß noch ein weiteres Haus, Nr. 233, das 1664 an Friedrich Chambach vermietet war. Wie lange es im Besitz der Familie Ostermann blieb, läßt sich nicht sagen; 1719/20 ist es nicht mehr als Ostermannsches Eigentum genannt. Damals gehörte den „Erbgenahmen Ostermann aber noch das Haus Nr. 127, laut Zählung von 1736 Nr. 132 (8). Höfken, der die im letzten Krieg vernichteten Bochumer Grundakten und Hypothekenbücher benutzen konnte, stellte fest, daß auch die benachbarten Häuser Nr. 133 und 134 der Familie Ostermann gehörten. Sie stammten offenbar aus dem Erbe von Graf Ostermanns Mutter Ursula Magdalena Wittgenstein verwitwete Sölling. Das lutherische Pastorat, gegenüber den Ostermannschen Häusern an der Oberen Marktstraße (heute Massenbergstraße) mit der Haus-Nr. 131 gelegen, wurde erst 1717 als Dienstwohnung für den Pfarrer angekauft.

Unter den Häusern an der Oberen Marktstraße war Nr. 133 offenbar das stattlichste. In diesem Haus befanden sich bis zu seinem Abbruch 1906 auch jene beiden bunten Glasfenster mit Wappen und Inschriften, die wohl ein Hochzeitsgeschenk für Johann Conrad Ostermann und Ursula Magdalena Wittgenstein, die Eltern des Grafen Ostermann, waren (4). Danach ist zwar anzunehmen, daß dieses Gebäude das Wohnhaus des Ehepaares Ostermann war, doch bleibt immer noch die Frage, ab wann. Denn es wäre immerhin möglich, daß die Ostermanns zunächst im väterlichen Pfarrhaus an der Beckstraße wohnten und erst später zur Oberen Marktstraße umzogen, wobei sie Hochzeitsfeiern mitnahmen. Folglich wird sich die Frage des Geburtshauses nicht mit Sicherheit klären lassen.

Das Bochum von 1687, in das Heinrich Ostermann hineingeboren wurde, war ein unbedeutendes Landstädtchen. Die gut 150 Jahre später, vor den umwälzenden Auswirkungen der Industrialisierung entstandene Farblithographie von Müller dürfte noch das gleiche ländlich-idyllische Bild wiedergeben, wie es auch der junge Ostermann vor Augen hatte. Eine Stadtmauer gab es nicht, nur Wall und Graben sowie fünf Stadttore. Die katholische St. Peter- und Paul- (heute Propstei-) Kirche, nach dem großen Stadtbrand von 1517 wieder aufgebaut, überragte mit ihrem Turm alle übrigen Gebäude. Die lutherische Kirche war daneben viel bescheidener. Die noch kleinere reformierte Johanneskirche - auf der Lithographie nicht zu sehen - war zur Zeit von Ostermanns Geburt noch nicht erbaut. Nur wenige Steinbauten - das Rathaus, die landesherrliche Rentei, der Esselensche Hof - erhoben sich über die niedrigen, meist strohgedeckten Fachwerkhäuser.

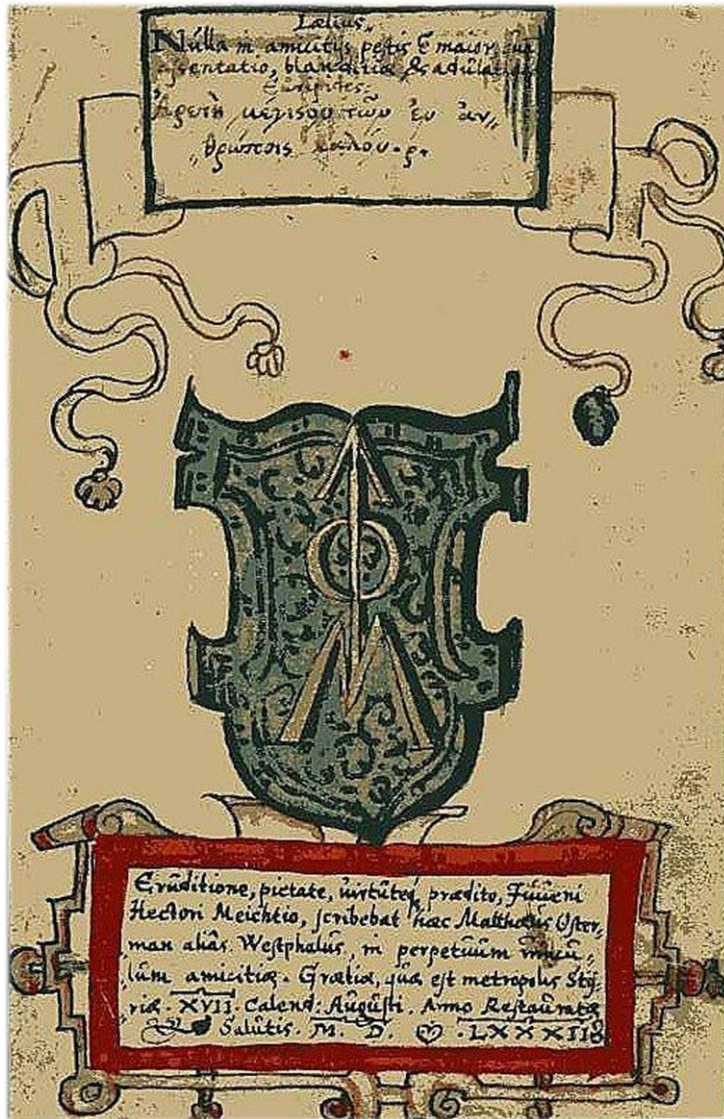
Der Hauptberuf der rund 1500 Einwohner Bochums lag zwar in Handel und Handwerk, doch bestritten sie ihren Lebensunterhalt zu einem großen Teil aus dem nebenbei betriebenen Feld- und Gartenbau. Kuh, Schwein und Ziege im eigenen Stall lieferten die tierischen Nahrungsprodukte. Eine herausragende Rolle spielte - zurückgehend auf eine bereits im 14. Jahrhundert erfolgte Privilegierung - das Bierbrauen. Bochum war aber auch Verwaltungsmittelpunkt des gleichnamigen Amtes der Grafschaft Mark und Sitz des landesherrlichen Schultheißengerichts. Infolgedessen gab es eine, wenn auch zahlenmäßig geringe bürgerliche Oberschicht von Beamten, Juristen, Pfarrern, Ärzten, Kaufleuten. Hinzu kam der um Bochum herum auf zahlreichen Rittersitzen wohnende landsässige Adel.

Svensk översättning

Familjen Ostermann i Bochum

”År (15)83 den 24:e maj antogs Mattheus Osterman av Wymelhausen som borgare och svor sin borgared.” Med denna inskrivning i borgarboken (2) börjar familjen Ostermanns historia i staden Bochum. Den säger tydligt vilken av de båda bondgårdarna i Ostermanns namn, som på den tiden fanns i den närmaste omgivningen till Bochum, i Riemke och Wimmelhausen, det rörde sig om, och som vi har att anse som familjens stamgård. Ännu 1582 finner vi Mattheus Ostermann som student i Graz, där han, enligt tidens sed, till en studiekamrat skrev några verser ur den grekiska och latinska klassiska litteraturen i släktboken. (Bild nedan erhållen från Stadtarchiv Bochum. NAP 21/8, Slg Ostermann).

Laelius:

Inget gift är i en vänskap värre än falskt instämmande, smicker och kryperi.

Euripides:

Dygd är hos människan det högsta goda

”Till den genom bildning och duglighet kännetecknade unge mannen Hektor Meichtius skrev Matthäus Osterman, också kallad Westphalus, detta som ett varaktigt vänskapsband. Graz, som är Steiermarks huvudstad, den 17:e dagen före månadskiftet till augusti. Året för hans tillfrisknande 1582.”

Laelius:

Nulla in amicitiiis pestis e[st] maior, qua[m] assentatio, blanditiae et adulatio, etc.

Euripides:

Ἀρετὴ μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις καλόν

Eruditione, pietate, virtuteque praedito, Juveni Hectori Meichtio, scribebat haec Matthaeus Osterman alias Westphalus, in perpetuum vinculum amicitiae. Gratiae, quae est metropolis Styriae. XVII. Calend[is] Augusti. Anno Restauratae Salutis M.D.LXXXII.

Skriftens latinska och grekiska text

Mattheus verkar ha varit sjuk eftersom han skriver om året för sitt tillfrisknande).

1584 uppehöll han sig redan i Bochum, där han verkade som sakförare, då han den 24:e februari detta år omnämns i en urkund (3). Redan fem år (ska vara 15 år) efter att han upptagits som borgare var han tillsammans med Johan Sittart för första gången borgmästare, 1618 för andra gången tillsammans med Adolphus Abeli (4). Genom sin hustru Margaretha Severin, dotter till Bochums stadskamrer Johann Severin, blev han upptagen i de ledande överklassfamiljerna.

Sonen Johann Ostermann studerade teologi. Redan innan avslutade studier blev han 1635 föreslagen och den 27:e mars 1637 tillsatt som luthersk präst i Bochum. Under hans ämbetsstid erhöll den lutherska församlingen på det tidigare Brunsteinhofs mark sitt första gudshus, den sedan 1878 så kallade Pauluskyrkan. Den 26:e april lades grundstenen. Kollektor i hela Europa möjliggjorde färdigställandet av den lilla kyrkan. 1659 restes tornet, 1664 kläddes den med skiffer, 1666 byggdes orgeln in, 1672 göts en klocka.

När Johann Ostermann den 13:e mars 1675 dog bisattes han i kyrkans kor. Gravplattan, som ända till den förstördes under världskriget befann sig bakom altaret, bar som omskrift:

A[nn]o 1675 die Sat[urnis] ante Dom[inicam] Laetare obiit Rev[erendus] ac Doctissimus D[ominus] Johannes Ostermann Pastor Aug[ustanae] Conf[essionis] Bochum[ensis] Prim[arius] (År 1675 på aftonen till fjärde söndagen i fastan dog den ärevördige och mycket lärde Herr Johannes Ostermann, superintendent vid den lutherska konfessionen i Bochum). Under gårdsmärket och en framställning av kalken och paten liksom texten i 1. Kor. 3, 10-11, hade hans tacksamma församling låtit inmejsla följande inskrift:

*Hier liegt in dieser Grufft Herr Pastor Ostermann,
Der um dieß Tempels Baw viel Arbeit uff sich nahm,
Und der die Heerde Christ mit ohngespartem Fleiß
Bey 38 Jahr zum Grund der Wahrheit weiß [wies].
Der Grund war Jesus Christ; uff Jesu Blut und Tod
Er leb und Sterben thut; nun ist seine Seel bey Gott*

I strikt översättning lyder inskriften:

*Här ligger i denna grift Herr Pastor Ostermann
Som åtog sig mycket arbete för detta tempels byggande
Och som i 38 år med obesparad möda visade
De kristna herdarna mot sanningens grund.
Grunden var Jesus Kristus; av Jesu blod och död
Levde han och dog; nu är hans själ hos Gud*

Mer fri översättning med ungefär samma innehåll, men bättre rim:

*Här ligger i sin grift Herr Pastor Ostermann,
Som för vårt tempels byggnad av största iver brann
Och som med möda stor från allra första stund
Dess herdar ledde fram mot livets sanningsgrund.
Dess grund var Jesus Christ; av Jesu blod och död
Han levde och han dog; hans själ Gud till sig bjöd*

Från hans äktenskap med Clara Johanna Brauer född Zythopaeus, dotter till professorn vid läroverket i Dortmund och prästen i Wischelingen Johann Brauer född Zythopaeus och Margaretha Wortmann, stammar minst fyra söner och en dotter. Den äldste sonen utvandrade till Sverige, hans bror fick ämbete och ära i Lübeck. Den yngste av dem, den 1647 födde Johann Conrad Ostermann blev faderns efterföljare som präst i Bochum. Även Johann Conrad

Ostermann valde en hustru ur den juridiskt bildade „honoratiorenschaft“, vars anhöriga delvis stod som tjänstemän i landsherrarnas tjänst. Ursula Margareta Wittgenstein, i första äktenskapet gift med advokaten Jur. Dr. Johann Sölling, var en dotter till Heinrich Adolf Wittgenstein, advokat och notarius i Bochum, även borgmästare ebd. och Kurbrandenburgsk geheimrat, från äktenskapet med Adelheid Hugenpoth, dotter till en domare i Bochum. Därmed hade familjen Ostermann slutgiltigt stigit upp i det borgerliga ledningsskiktet.

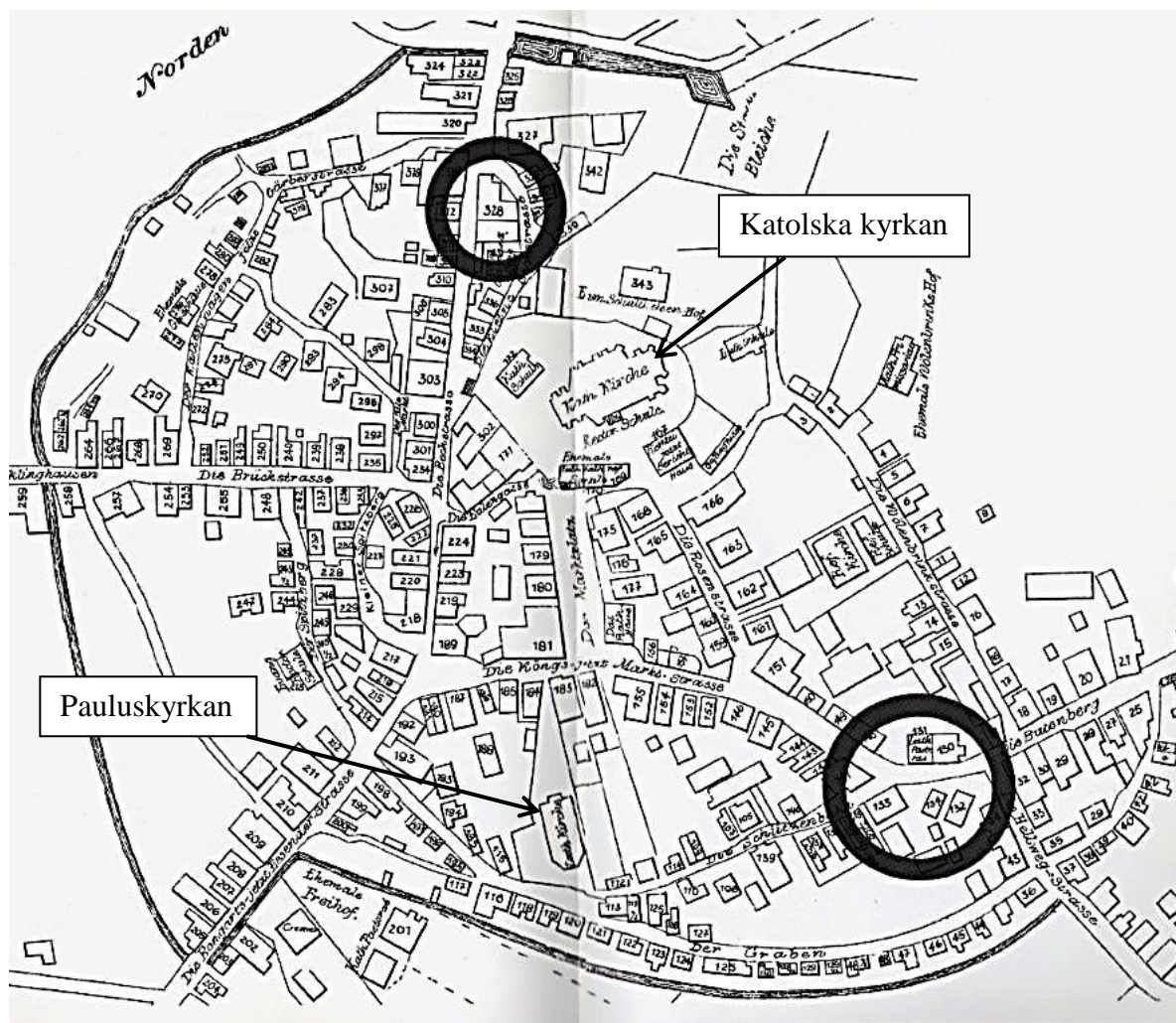

Bochum var en liten stad ända till 1800-talet. Ännu 1842 fanns bara ca 4 000 inv. Staden saknade stadsmur, omgavs av en vallgrav. Denna modell visar staden omkring år 1800. Pauluskyrkan till höger, den större katolska t v. Utförd av Bernhard Kleff ca 1923/1924, Bochum Stadtarchiv

Ostermanns släktgård (Stammhaus) i Bochum låg i närheten av Schulthissenhof i trakten av Beckstrasse. Där bodde kring 1630/35 „Greite Ostermann“, advokaten och borgmästaren Mathäus Ostermanns änka (5). Det är nog detta hus, vilket enligt eldstadsskattelistan (6) under Nr 228 den ”lutherske predikanten Herr Ostermann” uppfört och som enligt brandregistret av 1719/20 då ännu tillhörde ”arvtagaren Ostermann (Beckstrasse, Kat-Nr. 313; 1736: Haus-Nr 328). Pastor Johann Ostermann ägde ytterligare ett hus, Nr 233, som 1664 var uthyrt till Friedrich Chambach. Hur länge det förblev i familjen Ostermanns ägo låter sig inte sägas. 1719/20 omnämns det inte längre som Ostermanns egendom. Men vid den tiden tillhörde hus Nr 127 ännu ”arvtagaren Ostermann”, enligt räkning från 1736 Nr. 132 (8).

Höfken, som kunde utnyttja de under senaste kriget i Bochum förintade grundakterna och hypoteksböckerna, fastställde att även de närliggande husen Nr 133 och 134 tillhörde familjen Ostermann. De härrörde uppenbarligen från arvet efter greve Ostermanns mor Ursula Magdalena Wittgenstein (änka Sölling). Det lutherska pastoratet, beläget mitt emot de ostermannska husen vid Övre Marktstrasse (idag Massenbergsstrasse) med hus Nr 131, köptes först som tjänstebostad för prästen. Bland husen på Oberen Marktstrasse var Nr 131 uppenbarligen det ståtligaste. I detta hus befann sig till dess slut 1906 de båda färgstarka glasfönster med vapen och inskriptioner, som nog var en högtidsgåva till Johann Conrad Ostermann och Ursula Magdalena Wittgenstein, greve Ostermanns föräldrar (4). Därför får man nog anta att denna byggnad var herrskapet Ostermanns bostadshus. Dock kvarstår ännu alltid frågan, sedan när. Ty det vore alltid möjligt att dessa först bodde i faderns prästgård på Beckstrasse och först senare flyttade till Oberen Marktstrasse, varvid de tog med sig högtidsfönstren. Följaktligen låter sig frågan om födelsehuset inte med säkerhet redas ut.

Karta efter von F A Volkharts tecknade stadsplan 1842 (Stadtarchiv Bochum) med inringade hus som ägts av prästfamiljen Ostermann. Nr 328 längst upp motsvarar Altes Brauhaus Rietkötter, förmodat bostadshus för Johann Ostermann med familj från 1630-talet. Husen 131 – 134 inringade nertill tillhörde sannolikt arvet efter greve Ostermanns mor, Ursula Magdalena Witgenstein, hus 131 möjligen Graf Ostermanns födelsehus

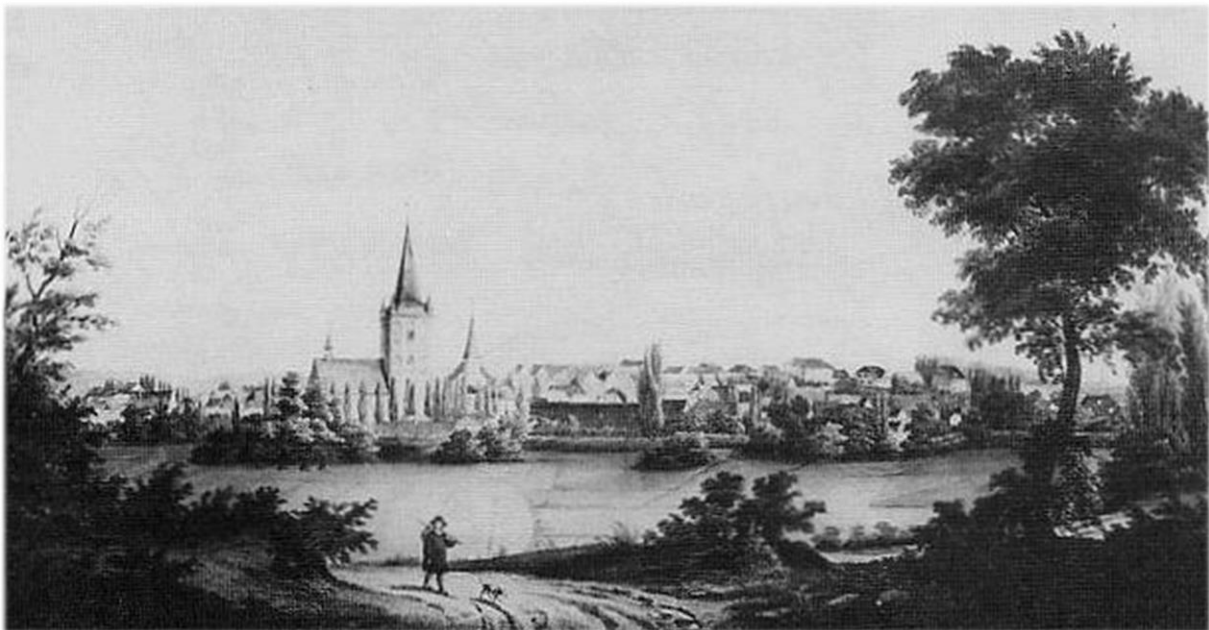
Fasaden på Altes Brauhaus var under reparation vid besök 2013. Huset är ett korsvirkeshus med fogar mellan stenarna av lerbruk. Vid murning av fack i korsvirkeshus är lerbruk bra eftersom det har lätt att följa träkonstruktionens rörelser.

Fasaden ovanför ingången

Bochum av 1687, där Heinrich Ostermann föddes, var en obetydlig liten lantstad. Den väl 150 år senare, före den omvälvande industrialiseringen skapade färglitografin av Müller (*i svartvitt nedan*) torde ännu återge samma lantligt idylliska bild, som den unge Ostermann hade för ögonen. Någon stadsmur fanns inte, bara vall och gravar liksom fem stadsportar. De katolska St. Peter- och Paulkyrkorna (idag Propsteikirchan = prostgårds kyrkan) som efter den stora stadsbranden 1517 återuppbyggts, höjde sig med sitt torn över övriga byggnader. Den lutherska kyrkan var därintill mycket beskedligare. Den än mindre, reformärta Johanneskyrkan – som inte syns på litografin – var vid tiden för Ostermanns födelse ännu inte byggd. Bara ett fåtal stenbyggnader – rådhuset, räntekammaren, den esselenska gården- höjde sig över de lägre, mest halmtäckta korsvirkeshusen.

Utsikt mot Bochum från nordost 1845. Färglitografi av von Müller

Det huvudsakliga yrket hos de runt 1500 invånarna i Bochum var visserligen inom handel och hantverk. Dock försörjde de sig till stor del av närliggande fält- och trädgårdsodlingar. Kor, svin och getter i eget stall levererade de animala näringsprodukterna. En framträdande roll spelade återgående till ett redan på 1300-talet infört privilegium- ölbryggning. Men Bochum var också förvaltningscentrum för det lika benämnda fögderiet Grafschaft Mark och säte för landsherrens borgmästarrätt (landesherrlichen Schultheissengericht). Till följd av detta fanns det en, om än talmässigt ringa, borgerlig överklass av tjänstemän, jurister, präster, läkare, köpmän. Därtill kom den omkring Bochum på talrika herresäten boende lantadeln.

Geschichte der Pauluskirche Bochum, Kirchengemeinde Altstadt

Från informationsskrift om Pauluskyrkans historia

Im September 1630 erging die Bitte um wiederzulaßung der evangelischen Religion und wiederzuweisung der Einkünfte der Marienvikarie (heute Probsteikirche) an die evangelischen, unterzeichnet von Bürgermeister, Ratsherren und mehrheitlich Bürgerschaft. Demnach war der größte Teil der Bürger evangelisch beziehungsweise lutherisch. Die Brandenburgische Regierung übertrug darauf die Marienvikarie dem neuen lutherischen Pastor Heinrich Fabricius (1630 – 34) trat der Gemeinde die hälfte der Einkünfte der Frühmessenstelle ab, räumte ihr das Schulhaus auf dem katholischen Kirchhof ein und verlieh ihr das Recht, sich der Glocken der katholischen Kirche zu bedienen, auch ihre Toten auf dem katholischen Kirchhof oder falls jemand in der Pfarrkirche ein Erbbegräbnis habe, in diesen mit allen Zeremonien zu bestatten. Als gottesdienstlichen Raum benutzte die Gemeinde eine große Kammer „in Lappen, eines Bürger Hause.“

Nach Fabricius Tode schlugen Bürgermeister, Rat und evangelische Gemeinde dem Kurfürsten von Brandenburg für die erledigte Marienvikarie „als den unter den Bürgerkindern zum meisten befähigten der Augsburgischen Confession“, den Sohn des Bürgermeisters Matthäus Ostermann von Wiemelhausen, den damals noch studierenden Johannes Ostermann vor. Er wurde am 24. Januar 1637 bestätigt und nach vollendung seiner Studien am 27. März 1637 als lutherischer Pfarrer in Bochum ordiniert. Er ist der Erbauer unserer Pauluskirche.

Johannes Ostermann (+1675) fand seine Ruhestätte vor dem Altar der Pauluskirche. Die dankbare Gemeinde bekundete auf seinem Grabstein, „Hier liegt in tiefer Gruft Herr Pastor Ostermann, der um dies Tempels Bau viel Arbeit uff sich nahm, und der die Herde Jesu Christ mit ohngesparten Fleiß ben 38 Jahr zum Grund der Wahrheit wies. Der Grund war Jesus Christ, uss Jesu Blut und Tod er lebt und sterben tat, nun ist sein Seel bei Gott.“

Darüber 1. Korinther 3,10,11 das Hauszeichen und Kelch und Batene.

Ihm folgte Johann Konrad Ostermann sein 1647 geborener Sohn.

Die Gemeinde wuchs, und in den friedlichen Zeiten nach dem westfälischen Frieden genügte der inzwischen zum Gottesdienste überlassene und später auch durch einen Umbau auf eigene Kosten erweiterte Raum im Rathaus am Markt so wenig, daß bei Sommerzeit viele vor der Kirche stehen mußten. Unter Ostermann wurden 600 Kommunitanten gezählt, genug um den Wunsch nach einem eigenen würdigen Gotteshaus zur Reife zu bringen.

Diesem Gesuch der Gemeinde wurde am 17. Januar 1650 durch einen vom Kurfürsten Friedrich Wilhelm eigenhändig unterzeichneten Erlaß stattgegeben, daß die auf dem beim Kirchhof und dem kurfürstlichen Schultheißenhof gelegenen Vikarienplatz eine neue Kirche zu erbauen.

Hier hatte das von den Spaniern zerstörte Vikarienhaus gelegen. Indessen entschied sich die Gemeinde in schriftlicher Abstimmung für den ankauf eines anderen Platzes. Sie erwarb am 1. Februar 1655 den alten Brunsteinhof zwischen der Oberen Marktstraße und dem Graben, ursprünglich ein Nebengut des außerhalb der Stadt gelegenen Hofes „tom Brunstene“ zu Rechen.

Den Bau aus eigenen Mitteln zu errichten war die Gemeinde nicht in der Lage, obwohl ihre Glieder selbst erhebliche Opfer brachten, teils Geld teils Baumaterialien, die die Gemeinde laut dem am 24. Februar 1655 mit dem Maurermeistern Johannes Sprintmann und Ewert Roepe geschlossenen. Vertrag selbst zu stellen hatte. So erlaubte Friedrich Mettengang, auser einer Gabe von 20 Reichstalern, der Gemeinde, soviel Steine als sie wollte aus seinem „Kamp am Griesenbruch“ auf ihre Kosten brechen zu lassen. Die Herrn von Schell auf Rechen und von der Leithen zu Laer lieferten unentgeltlich Holz, die umliegende Bauernschaft sorgte für die Fuhren; auch in weiterer Umgebung half sie nach bäuerlicher Art mit statt mit Geld mit Lieferung von Getreide und ländlichen Produkten. Im Kirchsaa Herne versprachen Else Koppenberg und Enneken Burlamps je 2 Pfund Flachs, ein Schäfer einen fetten Hammel oder dafür einen Goldgulden. Der Adel der Nachbarstadt zeigte sich ebenso hilfsbereit. Die Stadt Bochum selbst spendete 150 Reichstaler und kaufte den Umbau am Rathaus mit 100 Reichstalern zurück. Die benachbarten Städte und Gemeinden zeichneter bedeutene Beiträge: Stadt Hattingen 60, Dortmund 20, Essen 50, Lünen 10 Reichstaler. Bernhard Märker, „Richter zu Hattneggen“ (Hattingen) stiftete „ein Glas“, d.h. ein Fenster (auch die Ritterschaft der Mark wurde noch 1659 um ein mit dem Wappen der Grafschaft zu zierendes Fenster am oberen Platz des Chores angegangen), die Gebrüder von Bönen zu Oberhausen 2000 Dachpfannen; schon 1650 hatten die Brüder Johann und Gerhardt de Bohn (Bon) – ein noch bis zum 19 Jahrhundert vorkommender Bürgername - eine große Bibel verehrt.

Das meiste aber haben die Glaubensgenossen in der Ferne bis über die deutschen Grenzen hinaus getan. Die Opferwilligkeit ist erstaunlich, besonders wenn wir den ungeheuren Vermögensverlust, den der 30 jährige Krieg verursacht hatte, in Rechnung ziehen.

Diese wurde in vier interessanten und erwürdigen Kollektenbüchern verzeichnet. Teils prachtvoll in Leder gebunden und für das dankbare Gedächtnis der Nachwelt eingerichtet, und fast jeder Geber hat sich darin nicht bloß mit Name und Geldbetrag, sondern mit längeren oder kürzeren Schriftsatz verzeichnet.

So füllten sich die „Colligirbücher der gemein augsburgischer Confession der Stadt zu Bochumb in der Grafschaft Mark“ auf deren erster Seite die Bibelworte stehen: Sprüche 11, V. 24: „Einer teilt aus und hat immer mehr, ein anderer karget da er nicht soll, und wird doch ärmer“, und 2. Cor. 9, 7: „Einen fröhlichen Geber hat Gott lieb“.

Svensk översättning

Paulskyrkans i Bochum historia, kyrkoförsamlingen Altstadt

September 1630 utgick erbjudandet om att åter tillåta den evangeliska religionen och återanvisa lönen för Mariakyrkans (idag Probsteikirche) pastorsadjunkt till de evangeliska och det undertecknades av Borgmästaren, Rådsheren och flertalet i borgarskapet. Därmed var den största delen av borgarna evangeliska respektive lutherska. Den brandenburgska regeringen uppdrog därefter till den nye lutherske pastorn Heinrich Fabricius att vara pastorsadjunkt i Mariakyrkan (1630–34), avstod till församlingen hälften av inkomsterna från ottesångsstället, utrustade åt honom skolhuset på den katolska kyrkogården och förlänade honom rätten att betjäna sig av klockorna i den katolska kyrkan och även att begrava sina döda på den katolska

kyrkogården eller, om någon skulle ha en familjegrav i Pfarrerkyrkan, bistå med alla ceremonier. Som gudstjänstrum använde församlingen en stor kammare, ”in Lappen eines Bürgerhauses”.

Efter Fabricius död föreslog borgmästaren, rådet och den evangeliska församlingen kurfursten av Brandenburg sonen till borgmästaren Matthäus Ostermann von Wiemelhausen, den då studerande Johannes Ostermann, till den lediga tjänsten som Mariakyrkans adjunkt, såsom den bland borgarbarnen mest lämpade bland de augsburgska trosbekännarna. Han anställdes den 14 januari 1637 och blev efter avslutade studier den 27 mars 1637 förordnad som luthersk präst. Han är vår Pauluskyrkas byggmästare.

Johannes Ostermann (+1675) fann sin viloplats framför altaret i Pauluskyrkan. Den tacksamma församlingen betygade på hans gravsten:

*„Hier liegt in tiefer Gruft Herr Pastor Ostermann,
der um dies Tempels Bau viel Arbeit uff sich nahm,
und der die Herde Jesu Christ mit ohngesparten Fleiß
bey 38 Jahr zum Grund der Wahrheit wies.
Der Grund war Jesus Christ, uff Jesu Blut und Tod
er lebt und sterben tat, nun ist sein Seel bei Gott.“*

Däröver 1.Korintherbrevet 3: 10, 11 hustecknet, kalken och paten.

*Här ligger i sin grift Herr Pastor Ostermann,
Som för vårt tempels byggnad av största iver brann
Och som med möda stor från allra första stund
Dess herdar ledde fram mot livets sanningsgrund.
Dess grund var Jesus Christ; av Jesu blod och död
Han levde och han dog; hans själ Gud till sig bjöd.*

Efter honom följde Johan Konrad Ostermann, hans 1647 födde son. Församlingen växte och i de fredliga tiderna efter den westphaliska freden dög det ibland till gudstjänst upplåttna, och senare också genom en ombyggnad på egen bekostnad utvidgade rummet i rådhuset vid marknaden så föga, att sommartid många måste stå framför kyrkan. Under Ostermann räknade man 600 kommunikanter, tillräckligt för att bringa till mognad önskan om ett eget, värdigt gudshus. Denna församlingens önskan uppfylldes den 17 januari 1650 genom ett av kurfursten Friedrich Wilhelm egenhändigt undertecknat påbud, att på den vid kyrkogården och den kurfurstliga borgmästargården belägna adjunktsplassen bygga en ny kyrka. Här hade det av spanjorerna förstörda adjunktshuset legat. Emellertid beslöt församlingen i skriftlig omröstning att inköpa en annan plats. Den förvärvade den 1 februari 1655 den gamla Brunsteinhof mellan övre Marktstrasse och vallgraven, ursprungligen ett bigods till den utanför staden belägna gården Hofes ”tom Brunstene” zu Rechen.

Församlingen var inte i stånd att med egna medel skapa byggnaden, även om dess medlemmar själva tillförde betydande offer, dels pengar dels byggmaterial, som församlingen enligt det med byggmästarna Johannes Sprintmann och Evert Roepe slutna fördraget den 24 februari 1655 själva hade att leverera.

Så erbjöd Friedrich Mittagang församlingen, förutom en gåva på 20 riksdaler, att bryta så mycket sten som den önskade från hans grustagsområde på hans bekostnad. Herrarna von Schell auf Rechen och von der Leithen zu Laer levererade obetalt trä, omgivande bondgårdar sörjde för körslorna; även i den vidare omgivningen hjälpte de till efter bönders förmåga i stället för med pengar med leverans av spannmål och lantliga produkter. I kyrksalen lovade Else Koppenberg och Enneken Burlamps vardera 2 pund lin, en herde en fet fårstek eller därför en guldgulden. Adeln i omgivningarna visade sig också beredda att hjälpa. Staden

Bochum själv gav 150 riksdaler och återköpte kringbyggnaden vid rådhuset för 100 riksdaler. De närliggande städerna och församlingarna tecknade betydande bidrag:

Staden Hattingen 60, Dortmund 20, Essen 50, Lünen 10 riksdaler. Bernard Märker, domare i Hattneggen (Hattingen) skänkte "ein Glas" d.v.s. ett fönster (även riddarskapet i Mark blev ännu 1659 uppmanade att skänka ett med grevskapets vapen för-sett fönster vid korets övre plats, bröderna von Bönen i Oberhausen 2 000 takpannor; redan 1650 hade bröderna Johann och Gerhardt de Bohn (Bon) – ett ända till 1800-talet förekommande borgarnamn – skänkt en stor bibel. Det mesta har emellertid trosbröder i fjärran, bortom tyska gränser gjort. Offervilligheten är förvånande, särskilt när vi tar med i beräkningen den oerhörda förmögenhetsförlust som det 30-åriga kriget hade orsakat. Gåvorna förtecknades i fyra intressanta och ärevärdiga kollektböcker.

Böckerna är praktfullt bundna i läder och avsedda för eftervärldens tacksamma åminnelse och nästan varje givare har skrivit in sig där, inte bara med namn och penningbidrag, utan med längre eller kortare skrivna stycken. (Av dessa böcker finns två exemplar bevarade och de förvaras numer i Landeskirchlichen Archiv der Evangelischen Kirche von Westfalen i Bielefeld, ca 14 mil nordost om Bochum.)

Besök i Evangeliska kyrkans arkiv i Bielefeld i september 2013 med läsning av de två insamlingsböcker som finns kvar kändes som en höjd- och slutpunkt för min släktforskning

De två böckerna är förvånansvärt väl bevarade trots att de förvarats under enkla förhållanden i ett skåp i Pauluskyrkan till för ett par år sedan, en del fuktskador finns. Tack vare mitt planerade besök scannades hela böckerna och jag medförde hem en CD-skiva med pdf filerna inlagda. Pauluskyrkan avser att översätta böckerna till modern tyska

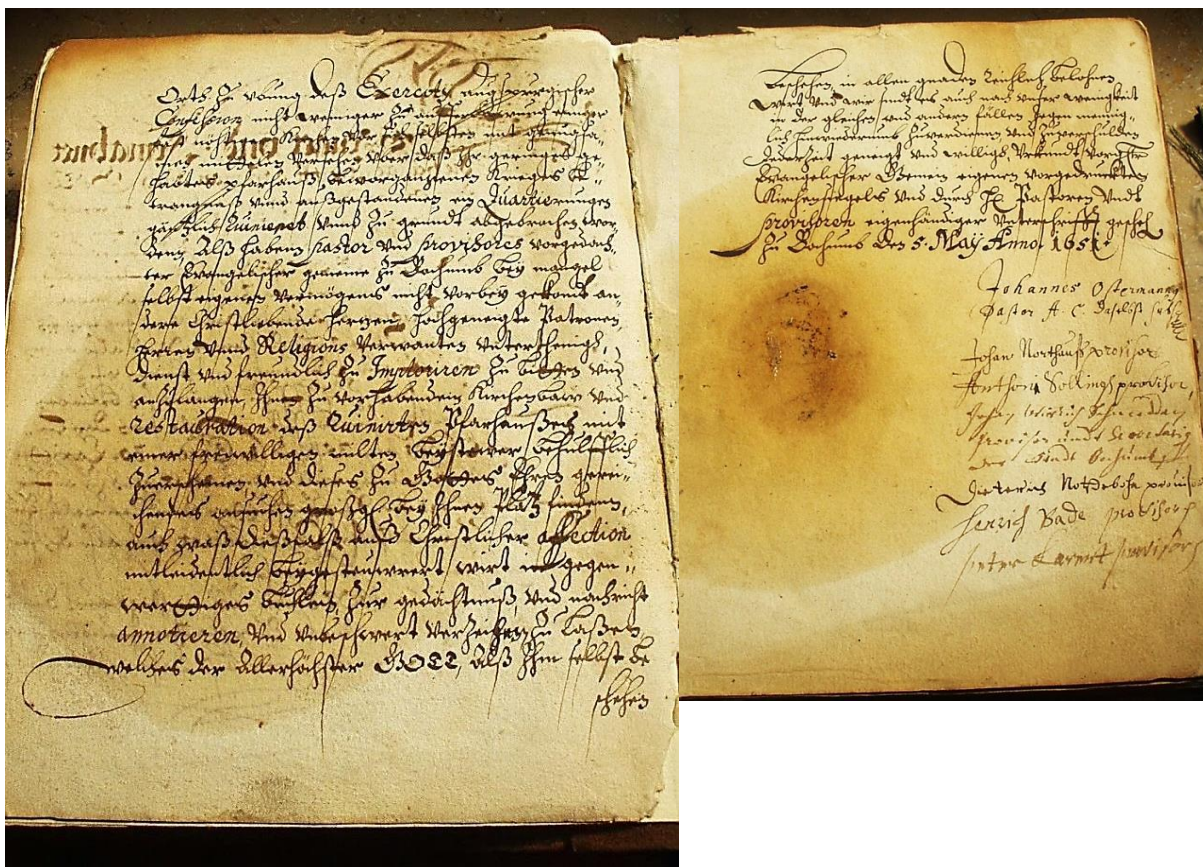
Titelbladet i kollektbok 2 från år 1651

Så fyllde sig ”den gemensamma augsburgska konfessionens kollektböcker i staden Bochum i Grevskapet Mark” på vars första sida bibelspråket står (svensk bibelöversättning från 1917)

”Prov ii” = Ordsp.boken 11:24
 ”Den ene utströr och får dock mer, den andre spar över hövan, men bliver allenast fattigare” och

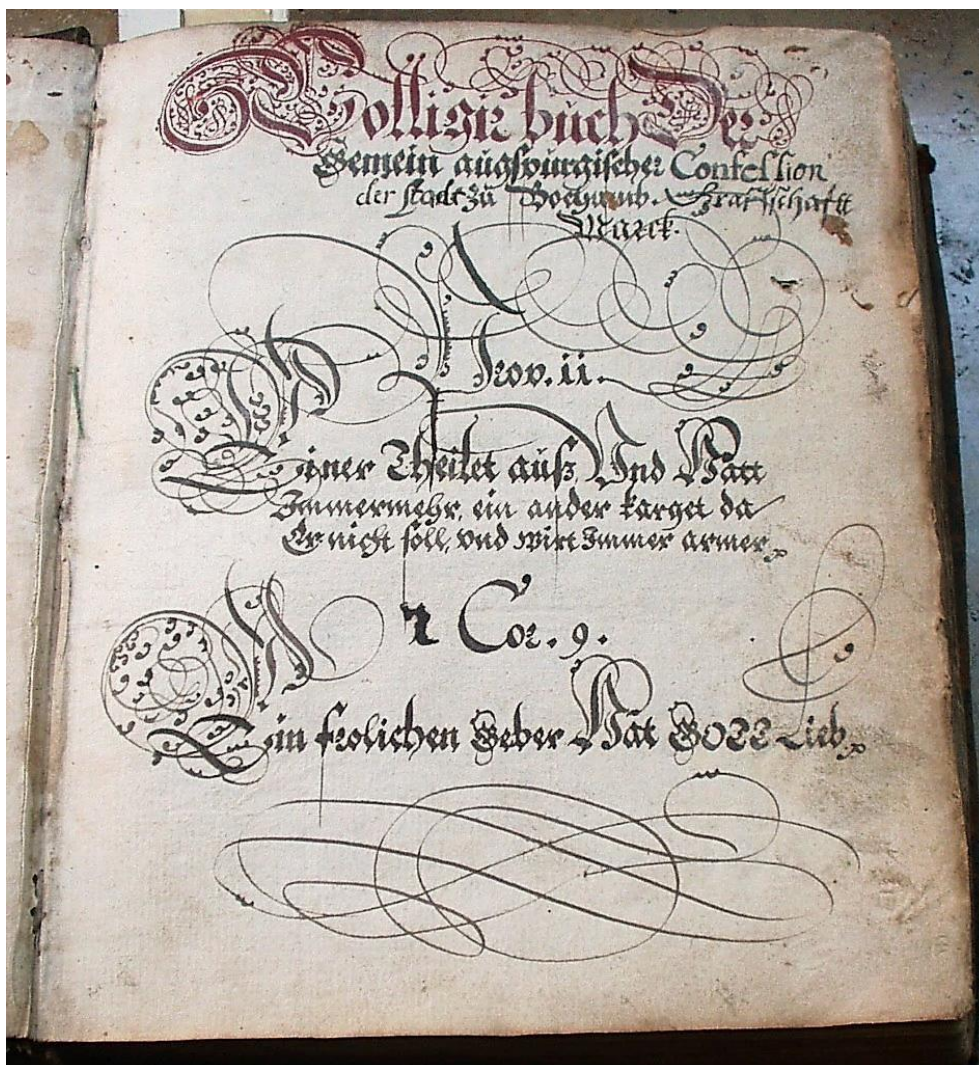
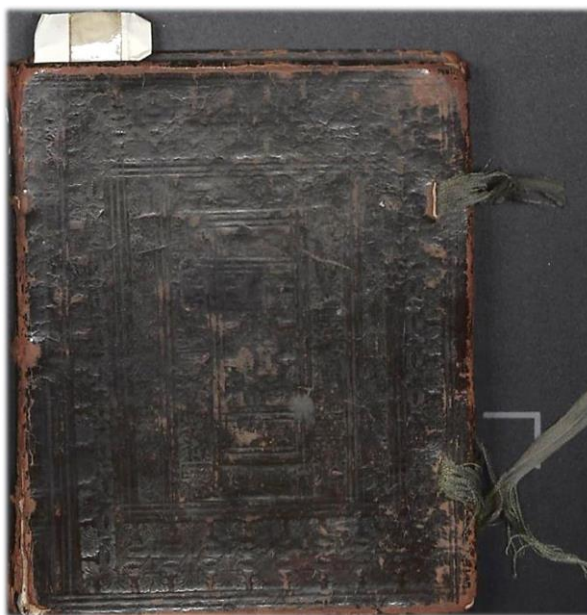
Kor 9:7: ”Gud älskar en glad givare”

Nedan sid 2 och 3 av introduktionsbrevet i Colligir Buch 2 från 1651 för att stimulera donationer. Skrivelsen är undertecknad av Johann(es) Ostermann den 5 maj. Sigillet som funnits har ramlat bort och kvarlämnat en missfärgning

Introduktionsbrevet i Colligir Buch I med översättning av James Brown

För tolkning av titelbladets text i Colligir Buch I, se sid 10

Es zeuget Und vermahnet die Heilige Schrift, daß man auch GOT den Herren von seinem guet ehren solle, welches dann anders und bessers nicht geschehen kann alß wann ein Jeder nach seinem vermogen zu beforderung Reiner Evangelischer Religion deß wahres GOTTES diensts aufferbawung und vortpflanzung der Kirchen, Auß seinem Haab und gutern, ein freýwilliges bey zusteuern, und also andern notturftigen Gemeinen mitgliedern und glaubens genoßen zu Hulff zu kommen sich belieben und angelegen sein lesset, wie man das lieset Exodi. am 35. und 1 Chron. 30. Capittell daß die Israeliten willig und mildiglich zu aufferbawung der Stifts Hutten und Tempels zu Jerusalem haben Contribuiret und also des Herren von Ihrem gut geehret.

Dieweil nun GOTT der Allmechtig auch dieses Orts Ihm eine Kirche zu pflanzen gnediglich angefangen, die Gemein aber biß dahin mit bequemen Ort zu ubung deß Exercity Augspurgischer Confession nit, weniger zu aufferbawung einiger fast nohtiger Kirche vor sichselbsten mit genugsamen mittelen versehen, ...

(D)

Die Heilige Schrift zeugt und ermahnt, dass man Gott den Herrn mit seinem Besitz ehren soll, was weder anders noch besser geschehen kann, als wenn jeder nach eigenem Vermögen freiwillig von seinem Hab und Gut zur Beförderung der reinen Evangelischen Religion, des wahren Gottesdiensts, und des Aufbaus und der Fortpflanzung der Kirchen beizusteuern sich willens und motiviert sein lässt, und dabei seinen Glaubensgenossen und den Mitgliedern anderer notleidenden Gemeinden zur Hilfe kommt, wie man in 2. Mose im 35. Kapitel und in 2. Chronik 30 lesen kann, dass die Israeliten willig und reichlich für den Bau der Stiftshütte und des Tempels zu Jerusalem spendeten, und den Herrn dabei mit ihrem Besitz ehrten.

Weil Gott der Allmächtige in seiner Gnade nun auch an diesem Ort die Errichtung einer Kirche hat anfangen lassen, die Gemeinde aber bis dahin mit keinem passenden Ort zur Ausübung der Augsburgischen Konfession und noch weniger mit ausreichenden Mitteln zum Bau einer für sich dringend benötigten Kirche versehen war, ...

(GB)

Holy Scripture teaches and exhorts that one should glorify the Lord God with one's possessions, and there is no way this can be better done than if each person desires and is motivated to contribute voluntarily of their goods and chattels towards the promotion of pure protestant religion, the true worship of God, and the erection and further planting of churches, thereby coming to the aid of other parishioners and fellow believers in need, just as one reads in the 35th chapter of Exodus and in 1st Chronicles 30 how the Israelites contributed willingly and generously towards the building of the tabernacle and the temple in Jerusalem, thus glorifying the Lord with their possessions.

Since God the Almighty has now graciously begun the setting up of a church in this place, yet the congregation has until now not had a suitable site on which to exercise and practise the Augsburg Confession, nor has it had sufficient means or funds with which it might build a much needed church for itself, ...

Das Zeuget **I**ad vernaehnet die
Heilige Schrift, das man auch **GOTT**

In dem Herren, von seinem gutt etwas sollt, welches
 man anders und so sein mit geschickten Reitz, als
 man im Judentum sein vermag, zu besonde-
 rung seiner Evangelischen Religion das wahre
GOTTES dem Vornehmsten und vornehmsten
 der Kinder, sein sein Recht und gutt, als sein
 williges sey zu seinem, und also anders noch
 tigen, Barmhertzigkeit, mitglieder, und glaubens ge-
 nossen zu gutt zu dem, sich halben und an
 sich selbst, wie man das liest **Exod. am 35.** und
1 Chron. 30. Capitel das die Israeliten wil-
 lig und miltiglich zu auffbauung der Stiftes hat-
 ten und demnach zu Jerusalem haben Contribuirt
 und also das Herren sey ihm gutt geschicket.
 In dem uns **GOTT** der Allmachtig und dieser Gottes
 ihm eine Kinder zu erlaube, geringlich angefangen,
 die Barmhertzigkeit aber das, das mit besondern, das zu
 dem das **Exercitij** dem Vornehmsten Confession mit,
 dem in auffbauung seiner fast nachigen Reiz,
 das sich selbst mit geringen, nichtes dem,

... Aber daß Ihr geringes gehabtes pfarhauß beÿ vergangenen Kriegen betrangnuß und außgestandenes umquartirungen, ganzlich Ruiniret, und zu grund abgebrochen worden, Alß haben Pastor und Provisores, vorgedachter Evangelischer Gemeine zu Bochumb beÿ mangel selbst eigenen Vermögens nicht vorbeÿ gekont, andere Christliebende Herzen, Hochgeneigte Patronen, Herren und Religions verwandten untherthenig dienst und freundlich zu Imploriren zu bitten und anzulangen, Ihnen zu vorhabenden Kirchenbaw, und restauration deß ruinirten pfarhauses mit einer freÿwilligen milten beÿsteuer behufflich zu erphreuen, und dieses zu GOTTES Ehren gereichendes ansuchen groszgl. beÿ Ihnen Plaz finden, auch waß dießfalß auß Christlicher affection mitleidentlich beÿgestewret wirt in gegenwertiges Buchlein Zur gedachtniß und nachricht annotieren, und unbeschwert Verzeichnen zu laßen, Welches der Allerhochste GOTT, Als Ihm selbst beschehen, in allen gnadenn Reichlich belohnen wirt, und wir sindt es auch nach Unser wenigkeit in dergleichen, und andern fallen ...

Ⓓ

... und weil das bescheidene Pfarrhaus, das sie hatte, während der Bedrängnisse und ausgestandenen Umquartierung des vergangenen Krieges gänzlich ruiniert und dem Boden gleich gemacht wurde, da blieben dem Pastor und den Gehilfen der erwähnten Evangelischen Gemeinde zu Bochum keine andere Wahl, als an andere christliebende Herzen, hochgeneigte Patrone, Herren und Religionsverwandte zu appellieren und sie untertänig und freundlich anzuflehen und zu bitten, sie mit einem freiwilligen und freigebigen Beitrag zum erwähnten Kirchenbau und zur Restaurierung des ruinierten Pfarrhauses zu erfreuen, und dass dieses Begehren, welches auch zur Ehre Gottes geschieht, bei ihnen großzügigen Anklang findet und, dass sie das, was in solchen Fällen freigebig und aus christlicher Zuneigung beigesteuert wird, zur Erinnerung und als Nachricht in diesem Büchlein notieren und frei verzeichnen lassen. Dies wird der Allerhöchste Gott in seiner Gnade reichlich belohnen, als sei es ihm selber geschehen, und wir selbst wiederum sind in solchen und anderen Fällen auf unsere bescheidene Weise ...

Ⓔ

... and since the modest parsonage it once had was totally ruined and completely demolished during the hardships and rehousing endured in the recent war, the pastor of the aforesaid protestant congregation in Bochum and his assistants have no alternative but to appeal to loving Christian hearts, highly respected patrons, gentlemen and religious kinsmen and to humbly and amicably entreat and request that they gratify them with a voluntary and munificent contribution in support of the aforesaid building of the church and reconstruction of the ruined parsonage, and that such request, extending as it does to the glorification of God, find their generous acceptance, and that, by way of remembrance and information, they annotate and freely record in this little book whatever, in such cases, may be munificently contributed out of Christian affection. In his mercy, God Most High will richly reward this as if given unto Him and, in such and in similar cases, we ourselves in our humble way...

Über das Ihr geringes gehaltenes Pfarramt. Die
 eingangenen Briefe und Anträge sind eingesehen,
 Ihre Ansuchen, gütlich zu verfahren, sind
 zu Grunde abgelehnt worden, weil Sie Pastor
 und Provisor, vordem Pfarrer der
 Kirche zu Berlin die Verwaltung selbst
 verwalten nicht vorben gahen, und die
 Kirche Gottes, hochwürdigste Patrons, Gottes
 und Religions vormaliger Verwaltung durch
 und unmittelbar zu Implorieren zu bitten und zu
 gelangen, Ihre zu verhandeln und zu
 Restauration des Dürnten Pfarramts mit einer
 freiwilligen milden Unterstützung zu erbeten,
 und dieses zu Gottes Ehre geschehen zu
 lassen, große Ihre Ihre Platz finden, und was die
 halb aus demselben affection mittheillich
 gestanden ist gegenwärtiges Einverständnis zu
 verhalten, und nachher anzuzeigen, und anzuzeigen
 die Zeit zu lassen, welche die allerhöchste
 Gott, die demselben gegeben, in allen quibus
 ähnlich behaltens sind, und einseitig mit
 dieser Anweisung ist dargelassen, und anders falls

Janus

... Jegenn menniglich hinwiederumb Zuverdienen und Zuverschulden Jederzeit geneigt und willig, urkundt der warheit Haben beÿ mangelung selbst eigenen Kirchen Siegels Herren Schultheißen hieselbst dietherichen Elbers dieses mit seinem gewöhnlichen Insiegel Zu unterdrucken, unterdienstlich gebetten und durch Herren Pastoren, und Zweiÿen provisom Eigenen Händen Unterschrieben, So geschehen Bochumb den 16 Martÿ 1650.

Johannes Ostermann
Pastor subscr.

Johan Northauß prov[isor].

Henrich Badde

Ⓓ

... jedem gegenüber immer bereitwillig verschuldet und verpflichtet. Mangels eines eigenen Kirchensiegels haben [wir] den hiesigen Ortsvorsteher Herr Dietrich Elbers untertänig gebeten, sein eigenes gebräuchliches Siegel als Beglaubigung unter dieses [Schreiben] zu setzen und [es] durch den Herrn Pastor und zwei Gehilfen eigenhändig unterschrieben, so geschehen, Bochum, den 16. März 1650.

Johannes Ostermann
Pastor subscr.

Johan Northauß prov[isor].

Henrich Badde

ⒼⒷ

.. are in turn willingly and for all time indebted and obliged to each of them. Lacking a seal of its own, the church subserviently requested that the local sheriff, Herr Dietrich Elbers, set his own customary seal under this as verification of its truth, and it was personally signed by the pastor and two assistants in Bochum on this 16th day of March 1650.

Johannes Ostermann
Pastor subscr.

Johan Northauß prov[isor].

Henrich Badde

Jagers manniglich ymmerwährendes Gedenken und
 Gedenckens Gedächtnis gänzlich und ewiglich, welchem
 der vordere Teil von dem manigfaltigen selbst eigenen
 von Angelis herren Dichters, Gessell, Dichters
 Albus dieses und seiner gewöhnlichen Jüngling
 Dichter, Dichters, Dichters und Dichters
 toren, und Jagers provisorien Jagers Gedenckens
 phänomen, De gedenckens Gedächtnis der 16. Martij 1650.

Johannes Ostermann
 Pastor

Johan Kortstraß prov.
 Jager Bedde

Die Statt Bochumb Verehret zu diesem Vorhabendem Christliche baw. anderthalb Hundert ReichsThlr. Sig 5 July 1650. Adolph Witgenstein Consul

Die Statt Bochumb Verehret zu diesem Vorhabendem Christliche baw. anderthalb Hundert ReichsThlr. Sig 5 July 1650. Adolph Witgenstein Consul (Staden Bochum förärar till den föreslagna kristna byggnaden 150 riksdaler). Adolph Witgenstein är sannolikt Andrej Ivanovitj Ostermanns morfar (Colligir Buch 1, sidan efter introduktionsbrevet)

In bekräftning der Lathsens Rindes zu Bochum in der Bischoflich meing Stadt isro Konig Maj: zu Dänemarck, Norwegen, etc gnädigt lautet mit 250 Rd den 30 August Anno 1651

Christ. Eidevrig vordelt
M 22

Bidraget från kung Fredrik III av Danmark-Norge är antecknat 30 augusti 1651 i bok nr 2 på första sidan (sid 6) efter Johannes introduktions-brev. 50 eller 250 Rd?

Fursten Fredrik III av Schleswig Holstein-Gottorp gav 25 Rd (bok 2, sidan 8). Han var svärfar till vår kung Karl X och "arvtagare" (Erbe) till Norge

Der Durchleuchtigster Hochgebohrner Fürst und Herr, Herr Frederich, Erb zu Norwegen, Götting zu Dillenburg, Hoeslein, Sturmann und der Dietmarsteyn Erbt zu Oldenburg und Oelmannsteyn Anfo zu Myster Fürst und Herr hat zu dem hochgebohrten Evangelisch Missionarischen zu Dusselnd in der Christlich Meing Fürst und gnädig Reichs Hohen zu hungen und mit zehlen anson, Haben sich dem H. Landt d. H. Chelwert am 29. Jan. 1652

Zu Erbauung der
 Cerchen Zu bochumb fer
 Ert das Cers... 3 Rýckes
 Daller – Detrych
 Osterman (För
 byggande av kyrkan i
 Bochum donerar ? 3
 Reichsthaler – Dietrich
 Osterman)

Zu Erbauung der
 Cerchen Zu bochumb fer
 Ert das Cers... 3 Rýckes
 Daller – Detrych
 Osterman (För
 byggande av kyrkan i
 Bochum donerar ? 3
 Reichsthaler – Dietrich
 Osterman)

Det är knappast vår Christopher Diedrich som skänkt pengarna eftersom han 1655, då andra anteckningar på omgivande blad daterats, endast var 17 år och Christopher var nog hans huvudnamn. Sannolikt dock släkting. Vi vet exempelvis inget om eventuella syskon till Johann

Den 15 Junij zu bochumb. Der Ringe
 Schenck von... 10 pastor Osterman
 Reichsthaler

„Pastor Osterman empfangen“ (Colligir Buch 1, page 19, left side)

Dießes hatt Pastor Osterman gleichfalß empfangen
 Der Ringe Schenck von... 10 pastor Osterman
 Reichsthaler

„Dieses hatt Pastor Osterman gleichfalß empfangen“ (Colligir Buch 1, page 19, left side)

Zu bochumb der Ringe Schenck von...
 10 pastor Osterman
 Reichsthaler

„Diese Zwo Reichsthlr hat Pastor Osterman empfangen“ (Colligir Buch 1, page 19, right side)

Vid flera anteckningar om gåvor har det lagts till med annan stil och annat bläck att Pastor Osterman (själv) mottagit pengarna, här visas tre exempel.

Die Pauluskirche und Ihre Gemeinde

Text skriven till en tidning, som utgavs 2005 vid 350-årsjubileet av grundandet av Pauluskyrkan 1655. Skrivet av en av kyrkans präster, Heiko U. Käfferlein, vilken bygger på material skrivet 1924 av Friedrich E. Poensgen

Frühzeit der evangelischen Bewegung in Bochum

Die evangelische Bewegung in Bochum begann praktisch mit Pfarrer Johann Bömken, der seit 1557 an der jetzigen Propsteikirche (die frühere Pfarrkirche) gepredigt hat. Zu dieser Zeit war Bochum eine kleine Ackerstadt. Bömken führte lutherische Gesänge in seinem Gottesdienst ein und teilte das Abendmahl in beiderlei Gestalt aus. Bei einer im Jahre 1642 durchgeführten „Volkszählung“ wurde dann sehr schnell klar, daß zu Beginn des 17. Jahrhunderts Bochum eine im Wesentlichen evangelische Stadt war. Als Bömken wegen seines Alters im Jahre 1612 sein Amt nicht mehr ausüben konnte, wandte sich der Bürgermeister am 06. Juni mit einer Bittschrift um einen Nachfolger an die Regierung. In der Bittschrift war vermerkt, daß die ganze Stadt Bochum „außer 3 oder 4 Bürgern“ der lutherischen Lehre beipflichtete. Die lutherische Gemeinde hatte da bereits eine schwere Zeit hinter sich, denn schon vor dem Ende des 16. Jahrhunderts war die Grafschaft Mark (Bild: **grafschafft mark 1700.tif**) in den Bereich des niederländisch-spanischen Krieges mit seinen Truppendurchzügen und Plünderungen hineingezogen. Im Winter 1598 lagerten in Bochum die Spanier, die die Evangelischen hart bedrängten und ihre Gottesdienste beseitigten.

Im Jahr 1612, also in dem Jahr, in dem Bömken seine Arbeit aufgibt, erscheint dann als erster evangelisch-lutherischer Pastor zu Bochum der aus Ennepetal-Voerde stammende Melchior Ebbinghaus (ca. 1580 – 1627). Im folgenden Jahr findet die formelle Abzweigung der lutherischen von der katholischen Gemeinde statt. Dennoch kehrte keine Ruhe in der Gemeinde ein. Dies lag vor allem an der spanisch-neuburgischen Vormacht zu Beginn des Dreißigjährigen Krieges in der Umgebung Bochums. Speziell 1623, als die Spanier in der Gegend ihr Lager aufschlugen, wurde den Evangelischen in Bochum hart zugesetzt. Dort wo bisher der lutherische Gottesdienst abgehalten worden war, auf dem Gemach der fürstlichen Rentei, schlugen die Spanier kurzerhand ein Wachlokal auf und die wenigen Überreste evangelischer Gebräuche, die sich auch nach Bömkens Zeit noch in der katholischen Kirche erhalten hatten, wurden beseitigt. Aufgrund der konfessionellen Frontstellungen kam es zu erheblichen Eingriffen in den Kultus der märkischen Gemeinden, welcher überwiegend reformiert oder lutherisch war. Hierbei waren die vielfach zu beobachtenden Absetzungen von Protestanten zugunsten von katholischen Priestern eher eine Kleinigkeit im Vergleich zu der dabei außergewöhnlich gewalttätigen Vorgehensweise. Von unmittelbarer Brutalität war anscheinend auch Melchior Ebbinghaus betroffen. Offensichtlich wurde er von den rohen spanischen Truppen „gestoßen und ans Feuer gelegt“, während eine andere Überlieferung ihn „in einer glühenden Wanne auf dem Markt zum Tode gebraten“ ausgesetzt sah. Mit erheblichen Brandverletzungen floh er nach Dortmund. Sein genaues Todesjahr ist unbekannt, wird jedoch als spätestens 1627 angesehen. Inwiefern bei seinem Tod auch die Spätfolgen der Brandfolter eine Rolle spielten, kann schwer nachvollzogen werden.

Nach 1630 wurde es dann endlich etwas ruhiger. Die Grafschaft Mark war bereits 1609 bei der Teilung der jülich-cleveschen Lande neben Cleve und Ravensburg dem Kurfürsten von Brandenburg zugefallen. Dies wurde der evangelischen Gemeinde zum Segen, denn Jülich und Berg ging an den seit 1614 katholisch gewordenen Pfalzgrafen von Neuburg, Wolfgang Wilhelm. Das gemeinsame Interesse des Kurfürsten und des Pfalzgrafen, die umstrittenen Gebiete von den sich fortgesetzt bekriegenden kaiserlich-spanischen und niederländischen Truppen zu befreien, bedeuteten 1631 für Cleve – jetzt Mark unter alleinigen

brandenburgischen Besitz – ruhigere Tage, sofern dies der fortdauernde 30-jährige Krieg gestattete.

Im September 1630 erging an den Kurfürsten von Brandenburg die Bitte um Wiedezulassung der evangelischen Religion in Bochum. Das Gesuch war unterzeichnet von „Bürgermeistern, Rhats und mehrentheill Bürgerschaft Augsburgischer Confession“, was bedeutete, daß auch zu diesem Zeitpunkt der größte Teil der Bochumer Bürger evangelischen bzw. lutherischen Glaubens war. Die brandenburgische Regierung übertrug daraufhin die Marienvikare dem neuen lutherischen Pastor Heinrich Fabricius (1630 – 1634) und trat der Gemeinde die Hälfte der Einkünfte der Frühmesseherrnstelle ab. Gleichzeitig wurde der evangelischen Gemeinde der Gebrauch des Schulhauses auf dem katholischen Kirchhof zugestanden und es wurde auch gestattet, den Evangelischen „ihre Toten auf dem katholischen Kirchhof oder falls jemand in der Pfarrkirche ein Erbbegräbnis habe, in diesem mit allen Zeremonien zu bestatten“. Als Gottesdienstraum benutzte die Gemeinde eine große Kammer „in des Bürgers’ Lappen Hause“.

Nach Fabricius’ Tode wurde Johann Ostermann, Sohn des Bürgermeisters Matthäus Ostermann, am 24. Januar 1635 zum Nachfolger bestätigt und am 27. März 1637 als lutherischer Pfarrer in Bochum ordiniert. Er war der Erbauer der Pauluskirche. Mit dem Anwachsen der Gemeinde reichte das Rathaus am Markt, das in der Zwischenzeit zum Gottesdienst genutzt wurde, nicht mehr aus, um alle aufzunehmen. Auch ein Anbau half nicht weiter. Da unter Ostermann eine ausreichende Anzahl an Kommunikanten gezählt wurde (~600) war dies ausreichend, um den Wunsch nach einem eigenen Gotteshaus etwas lauter werden zu lassen. In einem vom Großen Kurfürsten Friedrich Wilhelm eigenhändig am 17. Januar 1650 unterzeichneten Erlaß vom Schloß Sparenberg wurde dem Gesuch der Gemeinde zum Bau der Pauluskirche stattgegeben. Die Gemeinde erwarb dafür am 01. Februar 1655 den alten Brunsteinshof, der ursprünglich ein Nebengut eines außerhalb der Stadt gelegenen Hofes war.

Der Bau der Pauluskirche

Durch den 30-jährigen Krieg war die Gemeinde dermaßen verarmt, daß sie auf Sach- und Geldspenden von außerhalb angewiesen waren. Ein Großteil der für den Bau der Pauluskirche aufzubringenden Mittel erfolgte in Form von Sachspenden. So erlaubte z. B. Friedrich Mettegang der Gemeinde, soviel Steine aus seinem „Kamp im Griesenbruch“ zu brechen, wie sie wollten. Die Herren von Schell auf Rechen und von der Leithen zu Laer lieferten unentgeltlich Holz, für deren Transport die umliegenden Bauernschaften sorgten, indem sie ihre Fuhren unentgeltlich bereit stellten. Neben Sachspenden wurden aber auch Geldspenden gesammelt. So gaben die Städte Bochum, Hattingen, Essen, Dortmund und Lünen insgesamt 390 Reichstaler. Um noch mehr Geldspenden für den Bau zu bekommen wurden seitens der Presbyter Kollektenreisen in die Ferne durchgeführt und es kamen erstaunliche Beträge zusammen. Spender und gespendetes Geld wurden dabei fein säuberlich in Kollektenbücher („Colligirbücher der gemein augspurgischer Confession der Stadt zu Bochumb in der Grafschaft Mark“) eingetragen. (Bilder: **colligirbuch 01 – 03.jpg**). Zwei von diesen Büchern sind auch heute noch vorhanden und beim Lesen wird einem klar, wie weit die Kollektanden in der Gegend umherreisten, um das Geld einzusammeln. ...und das Motto wurde auch gleich im Einband verewigt: „Einen fröhlichen Geber hat Gott lieb“ (2. Kor. 9, Vers 7). In den Büchern finden sich fürstliche Namen, wie der Große Kurfürst von Deutschland mit insgesamt zwei Spenden (25 und 40 Reichstaler, die Herzoginwitwe Anna Eleonore zu Braunschweig-Lüneburg mit 10 Reichstalern und 10 Dukaten, der Herzog Friedrich von Schleswig-Holstein mit 25 Reichstalern. Auch Universitäten spendeten Geld: Wittenberg, Jena, Helmstädt, Lübeck, Hamburg und Hannover. Ein weites Gebiet wurde abgedeckt. Die Sammelfahrten gingen mindestens bis nach Berlin im Osten, bis nach Amsterdam, Utrecht, Leyden und

Gouda im Osten und Frankfurt im Süden. Im Norden ging es bis weit über die Landesgrenzen bis nach Kopenhagen, Helsingborg und Helsingör. Der König von Dänemark spendete 50 Reichstaler. Sein Nachfolger, dem der entsprechende Auszug aus dem Colligirbuch im Rahmen des 300-jährigen Jubiläums 1955 zugesandt wurde, bedankte sich bei der Gemeinde mit einem Schreiben 16. April 1955. (Bild: **dankschreiben zum 300er.tif**) Selbst an den „König aus Engelandt und Herzog von Glocester“ wurde gedacht. Aber nicht nur einzelne reiche Personen oder Städte und Gemeinden spendeten Geld für den Bau der Pauluskirche, sondern auch alte Korporationen, Gilden und alteingesessene Zünfte, z.B. die Brüderschaft der Englandsfahrer in Hamburg, der Schonenfahrer, Stockholmfahrer, der Weißbrauerzunft und der Gewandschneider in Lübeck. Ein Teil der „eingetriebenen“ Gelder mußte natürlich in neue Reisen investiert werden, so daß letztendlich nur etwa 2/3 der Gelder tatsächlich in die Baumaßnahmen fließen konnten. Nachdem absehbar war, daß die finanzielle und logistische Seite für den Bau gesichert war, konnte endlich begonnen werden.

„Anno 1655 den 26. April ist der erste Stein an diese Kirche gelegt und zur Ehre Gottes und mit Permission unseres gnädigsten Landesfürsten und Herrn erbauet. Pax intransibus salus exeuntibus“ (Friede beim Eingang, Heil beim Ausgang).

Foto av portalen vid författarens besök 2013

Bei dieser Gelegenheit wurden auch gleich 117 Quart Bier an die Mauerleute gespendet. In den folgenden Jahren wurde der Rohbau fertig gestellt und am 31. Oktober 1657 wurde dann auch der Taufstein aus Dortmund gebracht. Schließlich wurde 1659 der an Johann Sprintmann vergebene Turm errichtet. Die Abdeckung des Turms mit Schieferplatten wurde aber erst 1664 vollzogen. Um 1800 ist die Pauluskirche auf alten Stichen als kleine Kirche am Stadtrand des immer noch als Ackerstädtchen zu bezeichnenden Bochums zu sehen. (Bilder **bochum 1790.tif**; **bochum 1801 (Carl Arnold Kortum).jpg**)

Das Innere der Pauluskirche bis zum 2. Weltkrieg

1666 fertigte Ulrich Kirchhoff von Schwerte eine Orgel zum Preise von 325 rr an, wozu wieder milde Gaben flossen. Am Anfang stand die Orgel auf einer Bühne in der Mitte des unteren Haupteingangs. Der erste Organist war Johannes Tappe, der ein Gehalt von 16 rr bezog. Die Kanzel stand anfänglich an dem mittelsten Seitenpfeiler rechts vom Eingang; 1724 wurde sie an den höheren Pfeiler derselben Seite versetzt und mit einem Schalldeckel versehen. Um hier gleich die späteren Veränderungen anzuführen, so wurde 1754 eine bessere Orgel gebaut und 1755, den 24. April, durch den Frühprediger und Rektor Hetschel eingeweiht. Er legte die Worte Psalm 56,8-11 zu Grunde („Mein Herz ist bereit, daß ich singe und lobe. Wache auf Psalter und Harfe“). 1813 vollzog man eine Veränderung in der Kirche,

die durch eine trennende Zwischenwand gekennzeichnet war. Diese verdeckte das Chor und trennte letzteres von der eigentlichen Kirche. Der Ausblick auf die Chorfenster wurde durch diese Zwischenwand versperrt, der Hinterraum zur Sakristei verwendet, die Kanzel über dem Altar und die Orgel auf einer Bühne über der Kanzel angebracht. Sie war mit einer hohen Einfassung von Paneelwerk umgeben, die 6 Fenster mit großen Glasscheiben und ebensoviel hölzerne Füllungen besaß, welche weggenommen werden konnten, wenn „eine Kirchenmusik“ stattfand. Im Inneren war der rechteckige Kirchenraum von einem durch sechs Holzstützen getragenen Holzgewölbe überspannt. Dies alles wurde damals für eine Verbesserung der Kirche gehalten. 1834 wurde das innere Holzgewölbe der Kirche bis über die Orgel hin gleichmäßig erhöht, ebenso die alten Kirchenfenster durch neue ersetzt. Um 1840 fand eine Umstuhlung und Anbringung neuer größerer Emporen statt. Die Sitze in der Kirche waren meist von den einzelnen Gemeindegliedern angekauft, nur die beiden Seitengalerien wurden durch Presbyterialbeschuß von 1691 zum allgemeinen Gebrauch freigegeben. Die Bankfrage verursachte bis zur Freigabe aller Plätze gelegentlich viele Streitigkeiten und so kam es in den folgenden Jahren zu weiteren Umstuhlungen, so auch am 20. August 1866, an welchem man bei der Umstuhlung nicht nur viele Grabstätten in der Kirche fand, sondern an dem die Pauluskirche auch vom Blitz getroffen wurde. So steht im Märkischen Sprecher von 23. August 1866: „Am Nachmittag des 20. August gegen 3 Uhr fuhr ein gewaltiger Blitzschlag in die Kirche der größeren evangelischen Gemeinde. Einige Sparren wurden zersplittert, mehrere Dachziegel zertrümmert; aber glücklicherweise ohne zu zünden hatte der Strahl sich durch das feste Mauerwerk seinen Ausweg gebahnt“. (wenn möglich diesen Zeitungsartikel: **blitz in pauluskirche.tif**) Im Jahr 1902/03 hat der Architekt Heinrich Möller eine durchgreifende Renovierung des Inneren durchgeführt, bei der auch der 1813 durch eine Mauer abgetrennte und seither als Sakristei genutzte Chorraum wieder freigelegt wurde. Der seinerzeit geschaffene Kanzelaltar wurde unter Möller ebenfalls entfernt, nachdem die Orgel bereits 1870 aus dem Altarraum in den Turm versetzt worden war. Damit war die ursprüngliche Konstruktion wieder hergestellt, die bis zur Zerstörung im zweiten Weltkrieg Bestand haben sollte.

Die allen Kirchenbesuchern wohlbekanntesten einschiebbaren schwarzen Spruchtafeln für verschiedene Feste wurden erstmals 1813 beschrieben. B. L. Natorp erwähnt dazu: „Durch den Gemeingeist der Gemeindeglieder sind bereits sechs solcher Tafeln angefertigt. Die Namen dieser edlen Stifter, die sich bereits erflät haben, und denen ferner mit Hoffnung und Liebe entgegengesehen wird ist ein eigenes Volumen wohlthätiger Stiftungen gewidmet“. Frauen und Jungfrauen der Stadt stifteten dreifache Altar- und Kanzelbekleidung. Dem Geist der Zeit waren damals übrigens zwei ehrwürdige Inventarstücke der Kanzel zum Opfer gefallen, die in der Zeit der Franzosenherrschaft der Municipalbehörde als entbehrlich bezeichnet wurden, nämlich zwei Sanduhren, deren stiller Ablauf dem Prediger recht praktisch zu verstehen gab, wann es Zeit sei, aufzuhören.

Andererseits wies unsere Kirche bis zum zweiten Weltkrieg einige andere Geschenke aus der Vergangenheit auf. 1730 schenkte Peter Kranwinkel der Kirche einen achtarmigen messingnen Kronleuchter, 1734 Anton Friedrich Bordel aus Lübeck einen großen Kronleuchter, der in der Mitte der Kirche angebracht wurde und „heute zum ersten Male verjüngt in neuem ungewohnten Lichtglanz strahlt“. Die Inschrift sagte: „eine Krone Gott zu Ehren und der lutherischen Kirche in Bochheim zum Zierrat“. Der Ursprung eines kleinen zweiten Kronleuchters war nicht bekannt. Dieser wurde jedoch bei einem der vielen Umbauarbeiten sowieso nächtlicherweise entwendet. 1815 erhielt die Kirche seitens des Gouvernements aus den Kultusgeräten des aufgehobenen Klosters zu Soest zwei größere und zwei kleinere silberne Altarleuchter, aus den Jahren 1721 bzw. 1706 stammend, die von da an bei der Abendmahlsfeier angezündet wurden, ferner einen schönen vergoldeten Kelch von Silber.

Die Glocken der Pauluskirche

1672 wurde mit Johannes de Kappen in Arnberg ein Vertrag wegen der Lieferung einer 300-pfündigen Glocke unter Einschmelzung einer kleineren vorhandenen geschlossen. Letztendlich brachte die gelieferte Glocke dann aber ein Gewicht von 414 Pfund auf die Waage. Über 200 Jahre hat jene erste von 1672 die Lebenden gerufen, die Toten beklagt. Sie war reich verziert und trug über einer schönen Guirlande die Namen, zum Teil auch die Wappen hochherrschaftlicher Personen aus Umgebung sowie die Erbauer der Glocke. Im Jahre 1826 wurde dann, wohl unter Einschmelzung einer 1816 durch Vermittlung des Landesdirektors von Romberg geschenkten 200-pfündigen Glocke aus dem aufgehobenen Kloster Uhlen, eine zweite größere Glocke von 743 Pfund angeschafft mit der Inschrift:

In der Höhe sollst du schweben, rufen uns zu höheren Leben, zu der Liebe, zum Glauben, Hoffen, stehet jetzt der Tempel offen.

Im Jahre 1898 wurden diese in ihrer Klangwirkung unzureichenden Glocken mit einem Gußstahlgeläute bestehend aus zwei Glocken mit einem Gesamtgewicht von 1651 kg in den Tönen e und g vertauscht unter Mitverwendung des von der Familie des verstorbenen Geheimrates Baare der Gemeinde ohne nähere Zweckbestimmung vermachten Geschenkes von M. 2000. Von den alten Glocken wurden vorher photographische Aufnahmen gemacht. Zu der Wirkung der neuen Glocken, welche auch den 2. Weltkrieg überlebten, schreibt das Presbyterium um 1930: „Die herrlichen Glocken! Stimmen und Töne ohne Worte, und sie sagen doch alles, jedem das, was er braucht. Da werden die Herzen so stille. Mit Allgewalt zieht es zur Kirche. Der Vater, sagt die Schrift, zieht uns zu seinem Sohne“.

Bestattung von Gemeindegliedern

Nicht nur der Kirchhof diente zur Bestattung der Gemeindeglieder, die auch im Tode um ihr Gotteshaus geschart sein wollten, sondern auch im Innern pflegte man Personen hervorragenden Standes beizusetzen. Auch die Pauluskirche machte hiervon keine Ausnahme. Wir versammeln uns hier sonntäglich über der Asche so manch vergangener Geschlechter. Wer weiß, wie viele hier unter uns ruhen! Erwähnt werden die Gruben verschiedener Mitglieder adliger Familien (so bezahlt 1736 die Freiin von Kropf geb. v. Oßenbruch 7,5 rr. „für ihr seliges Fräulein Töchterlein für einen Ruheplatz auf dem Chor“) wie auch von Standespersonen aus der Stadt. Ferner soll in der Kirche ein reformierter französischer Offizier bestattet sein, dessen Fahnen, Degen und Sporen lange noch daselbst zu sehen waren. Nicht immer waren solche gegenseitigen Begünstigungen zwischen den Schwesterkirchen gutwillig zugestanden, und in einer Verhandlung fiel einmal der Seufzer: „Diese Uneinigkeit zwischen den protestantischen Religionen als zwischen Juda und Ephraim seien gewiß ein großes Impedimentum, daß der gänzliche Fall des geistlichen Babylon noch immer zurückbleibet“. Auch von drei Geistlichen der Gemeinde steht ihre Beerdigung vor dem Altar fest. Im Laufe der Zeit machten sich hinsichtlich der Beerdigung neben der Raumfrage auch gesundheitliche Rücksichten geltend. Die Friedhofsfrage fing an, die Behörden zu beschäftigen. Als 1793 unweit des Schlosses im Walde ein eigener Begräbnisplatz angelegt wurde, verfügte die königliche Regierung von Kleve unter bereitwilligster Genehmigung, daß diese Neuerung von der Kanzel bekanntgegeben werde, „um mehrere Nachfolger eines so rühmlichen Beispiels zu erwecken“. 1813 errichtete auch der Freiherr von Schell die noch vorhandene Familiengruft im Rechener Gehölz. 1809 verbot die französische Oberpräfektur, die in derartigen Fragen ein rasches Tempo liebte, weitere Beerdigungen in den Kirchen und ihrer unmittelbaren Umgebung. Vorläufig mußten Reformierte und Lutheraner ihre Leichen auf den katholischen Kirchhof der Reihe nach begraben „an einer kahlen und wüsten Stelle“, die nach der Chronik Natorp's „herumliegende Schädel und Gebeine zu einer grauvollen Gegend“ machten. 1819 endete dieser Zwischenzustand mit der Anlage des alten allgemeinen

Friedhofs vor dem Bubbenbergtor, der in einer gemeinsamen Feier von allen drei christlichen Konfessionen eingeweiht wurde. Die alten Grabsteine des früheren lutherischen Kirchhofs wurden zur Beplattung der Kirche verwendet, bis sie später wieder beseitigt und draußen für den Umgang um die Kirche benutzt wurden. Bis zum 2. Weltkrieg lag nur in der Ecke links vom Turm noch ein Grabstein sowie der unter dem Altar wiedergefundene Grabstein des alten Pfarrers Ostermann, der in die Chorwand eingemauert wurde.

Die Gemeinde wurde in dieser Zeit (Ende 18. und Anfang 19. Jahrhunderts) auch zunehmend „fremdbestimmt“. 1805 empörte Pastor Natorp die Verfügung der Märkischen Kammer, daß die Leichen ohne Trauergefolge und ohne feierliche Abholung mit Gesang nur am Kirchhof vom Pfarrer, Schullehrer und Küster in Empfang genommen und in der Stille beerdigt werden sollten. Früher fand die Abholung bei auswärtigen Leichen an den Stadttoren, bei Einheimischen am Sterbehaus statt; man zog mit Gesang zum Grabe, von dort wieder mit Gesang zur Kirche, wo eine vollständige Predigt und Abdankungsrede geschah, worauf bei städtischen Leichen eine „Parentation“ im Sterbehaus den Schluß machen mußte. Früher geschah die Einsenkung am Tage, später am Abend, zuletzt bei Tagesanbruch. Anlässlich der Einschränkung der Beerdigungsfeierlichkeiten äußert sich der Chronist, der oft über einen treffenden Humor verfügt, wie folgt: „Ebenso wie die Hülle unserer vollendeten Freunde unter ganz anderen Formen zu Grabe getragen wird, wie das Altertum sie schuf, ebenso werden auch jetzt unsere Kinder im strengen und strengsten Incognito in die Welt und Christenheit eingeführt. Ob diese möglichst ökonomische Expedition beim Eintritt ins Leben und bei der großen Reise in die andere Welt dem moralischen religiösen Menschensinn, der Humanität fromme oder schade, dürfte ernstlich zu berücksichtigen und von Stimmen zu entscheiden sein, die Einfluß auf menschliche Handlungsweise und menschliche Schicksale haben“. Wir spüren auch in diesen Ausdrücken den Ton der Zeit, zumal den Kanzelton der Aufklärungsperiode. Es war nicht mehr das Jahrhundert, in dem der Pfarrer angehalten werden mußte, sich des Schlagens mit Fäusten auf der Kanzel und vor dem Altar zu enthalten.

Pastoren und das Leben in der Gemeinde in den vergangenen Jahrhunderten

Dies führt uns zu den Männern zurück, die an dieser Stätte gewirkt und Gottes Wort verkündet haben. Die ersten Pfarrer Ebbinghaus und Fabricius nannten wir bereits weiter oben. 1637 – 75 diente der Gemeinde der Erbauer unserer Kirche Johann Ostermann, der noch den Abschluß der langjährigen Streitigkeiten zwischen Brandenburg und Pfalz-Neuburg im Religionsvergleich von 1672 erlebte. Er wurde vor dem Altar beerdigt. Die dankbare Gemeinde bekundete auf seinem Grabstein:

„Hier liegt in dieser Grufft Herr Pastor Ostermann, der um dieß Tempels Baw viel Arbeit uff sich nahm, und der die Heerde Christ mit ohngespartem Fleiß Bey 38 Jahr zum Grundt der Wahrheit weis. Der Grundt war Jesus Christ, uff Jesu Blut und Tod er lebt und sterben tat, nun ist sein Seel bei Gott“.

Die Gemeinde berief alsbald seinen 1647 geborenen Sohn, Johann Conrad Ostermann, der in Dortmund, Kiel und Gießen studiert hatte und am 24. März ordiniert wurde. Er war der Vater des nachmaligen berühmten russischen Grafen und Ministers Heinrich Johann Friedrich Ostermann (1687 – 1747) (mehrere Bilder zur Auswahl: **ostermann 01 – 03.jpg**; **ostermann 04.tif**, vielleicht 2 davon (inkl. goldene Bischofsmütze)?), der nach wechselvollen Schicksalen am 25. Mai 1747 in Sibirien als Verbannter starb. Zum Lebenslauf des Grafen und des wohl einflußreichsten Bochumers in der Geschichte wurde von Gisela Wilbertz im November 1987 aus Anlaß seines 300. Geburtstages eine Broschüre verfaßt (Schriftenreihe des Stadtarchivs Bochum). Pfarrer Johann Conrad Ostermann stand der Gemeinde 39 Jahre bis zu seinem Tode am 20. November 1712 vor. Er wurde in der Gruft seines Vaters begraben. Die später gedruckte Leichenpredigt hielt der Pastor Hiltrop zu Harpen über die

Offenbarung des Johannes 3, 5 („wer überwindet, der soll mit weißen Kleidern angelegt werden“). Die beiden Pastoren Ostermann bewohnten das Dahm'sche Haus an der Ecke der Schützenbahn und oberen Marktstrasse (damals Königsstrasse) als ihr Eigentum. Das Haus hatte farbige Glasfenster mit eingebrannten Wappen und Namen, die vielleicht aus ihrer Familie stammten. Damals besaß die Gemeinde noch kein eigenes Pfarrhaus. Erst 1717 wurde ein solches von der Familie des Dr. Adolf Heinrich Essellen angekauft. Es lag an der damaligen Königsstrasse Nr. 131 und stieß mit Scheune und Hintergärtchen an den reformierten Kirchplatz. Später wurde es sehr baufällig, die Gemeinde hat es 1845 für 5500 Thaler verkauft und dafür das inzwischen in der Flucht der Zeiten auch wieder von der Erde verschwundene Pfarrhaus an der Bubbenbergstraße errichtet, das nacheinander die Pfarrer Natorp, Sopp und Bockamp bewohnten.

Im November 1713 berief die Gemeinde einstimmig den Pastor zu Mengede, Bernhard Ludolf Hansemann als Nachfolger von Johann Conrad Ostermann. Der gelehrte Mann, der 1704 eine „Verteidigung des absonderlichen Predigerberufs“ gegen die „Rettung der Lehrfreiheit“ des Essener Pfarrers Märker in Druck gab, wurde der Gemeinde schon am 30. Mai 1720 durch den Tod entrissen. 1721 trat an seine Stelle Ernst Heinrich Bordelius, Sohn eines Rechtsgelehrten, welcher seit 1717 in Castrop gestanden hatte. Er war von 1741 – 1773 Subdelegat der Bochumer Klasse (Synode) und von 1746 an fast 10 Jahre Inspektor sämtlicher Kirchen und Schulen der Grafschaft Mark. Bei der Jahrhundertfeier der Kirche, am 26. April 1755, predigte er über die Worte Esra 3, 10, 11. 1767 durfte er sein goldenes Amtsjubiläum feiern. 5 Jahre später wurde ihm wegen seines hohen Alters sein Sohn als Hilfskraft zur Seite gestellt. Am 3. Februar 1777 entschlief er sanft im 83. Lebensjahr, im 60. seines Amtes. Auch er wurde in der Kirche vor dem Altar beerdigt. Sein Sohn Moritz Johann Wilhelm Bordelius, vorher Pfarrer in Weitmar und Hörde, führte sein Amt in Bochum 15 Jahre hindurch. Er starb den 9. März 1791 im 64. Lebensjahr.

Die lutherische Gemeinde berief am 6. Juli 1791 als ersten Prediger den 28 Jahre alten Pastor Bernhard Ludwig Natorp zu Gemen, Sohn des Pastors J. H. Fr. Natorp zu Hattingen, eine rührige Kraft, welcher ein "Frauenzimmer-Institut" in Bochum gründete und in den Essener "Allgemeinen politischen Nachrichten" 1799 eine nähere Erklärung für Eltern veröffentlichte, welche von diesem Institut Gebrauch machen wollten". Bernhard Ludwig Natorp hat in seiner langen Amtsdauer bis 1840 die bedeutsame Wende der alten und neuen Zeit durchlebt, die politisch durch die französische Revolution und ihre Nachwehen, die napoleonische Herrschaft und die Freiheitskriege, kirchlich durch die Periode der Aufklärung und des Nationalismus, dann des wiedererwachenden Glaubenslebens wie der Union der evangelischen Konfessionen bestimmt war. Äußerlich war im kirchlichen Leben des Reglementierens von oben kein Ende zu erkennen. Dies fing mit den patriarchalischen Erlassen der Cleveschen Regierung an die „Lieben Getreuen“ an und endete bis zu den in der Form höflichen, in der Sache jedoch radikalen Vorschriften der französischen Behörden sowie die altpreußischen strammen Verfügungen der Kriegs- und Domänenkammer in Hamm. Letztere bearbeitete seltsamerweise nach der Fremdherrschaft auch die kirchlichen Angelegenheiten der Grafschaft Mark. Im Gemeindeleben sank unter dem Geist einer neuen Zeit so manches dahin, was durch ehrwürdigen Gebrauch geheiligt schien, oder zur Gewöhnung geworden war. Mit Freuden begrüßt Natorp in seiner Chronik den 1809 von der französischen Präfektur verordneten Wegfall aller rein weltlichen Abkündigungen von der Kanzel und schreibt: „nach dieser Bestimmung finden nun keine profanen Orationen ferner den Weg zur heiligen Stätte.“

In einem Bericht von 1838 wird über den schlechten Besuch des Nachmittagsgottesdienstes geklagt und dafür als Grund drastisch angegeben: „Bequemlichkeit der Höheren, Erschöpfung der Geringeren“. In denselben Schreiben heißt es weiter: „Der herrschende Volksgeist ist nicht

der Geist des Friedens und der Liebe. Davon zeugt die erstaunliche Vermehrung des Gerichtspersonals, und die täglich nach und von dem Justizhaus unter schwerer Aktenlast wandelnden Diener der Gerechtigkeitspflege“.

Auch über das Presbyterium, oder wie es damals hieß das Konsistorium, das aus 2 Gemeindevorstehern aus der Stadt, einem von dem Lande, dem Kirchenrendanten und vier Profisoren (Diakonen) nebst den Geistlichen bestand, war Klage zu führen. In beweglichen Worten mahnte wiederholt Natorp die Diakonen an ihre Pflicht, in der Kirche zu erscheinen und die Opfer der Gemeinde zu sammeln, denn daran war die Gemeinde gewöhnt. Nach 1837 beanspruchte die Familie von Schell, daß ihr zuerst in der Kirche der Klingelbeutel hingehalten werden mußte. Als 1835 einige Diakonen sich weigerten, mit dem Klingelbeutel zu gehen, erklärte der damalige Kirchmeister Mummenhoff: „So lange wie unsere Kirche steht, wird auch in derselben mit dem Klingelbeutel herumgegangen sein; da dieser Gebrauch für den Gottesdienst nicht störend und auch noch nie als störend anerkannt ist, so schäme ich es mir nicht, denselben zu tragen, wozu ich mich hiermit freiwillig erbiere“. Während die Behörde gegen die Abschaffung des Klingelbeutels keine Bedenken hatte, falls die Sammlungen am Ausgang von den Diakonen geleitet oder überwacht würden, entschied sich am 25. April 1839 die Repräsentation mit 31 gegen 14 Stimmen für die Beibehaltung. Der Klingelbeutel hat übrigens lange Zeit das Gehalt des Frühpredigers und Rektors mit aufbringen müssen. Ab 1841 gab es keinen Pfarrer einer lutherischen Gemeinde mehr, sondern nur noch Pfarrer einer evangelischen Gemeinde, die durch Vereinigung mit den Reformierten hervorgegangen war. Erster Pfarrer war dabei Alfred Reinhold Natorp. Die restlichen Pfarrer bis heute können einer gesonderten Rubrik in dieser Sonderausgabe entnommen werden.

Als Küster fungierten an der lutherischen Gemeinde 1612 Friedrich Harpmann, 1662 Mathias Zelle, dann im größten Teil des 18. Jahrhunderts wieder drei Zelles, Peter, Arnold, Wilhelm, Vater, Sohn und Enkel. 1800 wurde Wilhelm Brinkmann Küster, der zu diesem Zeitpunkt auch noch Pfarrer der reformierten Gemeinde war.

Die lutherischen Schulen

Mit der Loslösung der evangelisch-lutherischen Gemeinde und deren Selbstständigkiet von der katholischen Gemeinde erfolgte auch zu Anfang des 17. Jahrhunderts eine Trennung der Schulen. Außer dem Pfarrer wurde daher von der Gemeinde auch ein „Frühprediger“ angestellt, der zugleich Rektor der evangelischen Rektorschule war. Auf den Lehrer des lutherischen Katechismus genannten Adolf Abeli folgte Dietrich Schlück als Rektor und Vikarius – später Frühprediger. Die Rektoren und Frühprediger, welche außer der in diesen Namen angedeuteten Tätigkeit dem Pfarrer bei der Austeilung des heiligen Abendmahls zu assistieren hatten, wechselten anfänglich schnell. Ein Grund dafür waren die beschränkten Gehaltsverhältnisse. Es folgten Georg Rebenscheidt und Nikolaus Gildemeister, der 1623 bei der spanischen Invasion nach Dortmund flüchtete. 1630 wurde dann unter Rembert Steinberg den Lutherischen das Schulhaus auf dem katholischen Kirchhof eingeräumt. Damit lagen die Schulen aller drei hiesigen Religionsparteien über das ganze 17. Jahrhundert hindurch unter einem Dache nahe dem Mark zu bei der Propsteikirche und der Rentei. Die katholische Schule befand sich in der Mitte, während westlich und östlich daneben die lutherische und die reformierte Schule standen. Als Rektoren werden ferner genannt: Johann Castrop; Mag. Johann Kappius, Hans Jörgen Christiani, 1646 Friedrich Bietor, Joh. Schulte, 1655 Heinrich Matthaei und im Anschluß sein Sohn Joh. Heinrich Matthaei bis 1701. Unter dessen tüchtigen Nachfolger Michael Blech aus Hattingen wurde die lutherische lateinische Schule von der deutschen getrennt. Während die letztere mit einem besonderen Lehrer versehen wurde, der im Schulgebäude am katholischen Kirchhofe wohnte, wurde zur lateinischen Rektorschule und Rektorwohnung das Haus an der Ecke des Spitzbergs und der Bongardtstraße angekauft.

Blech hob das Ansehen und Renommee der Schule sehr, so daß man aus dieser Zeit schreibt: „in der Stadt Bochum sind viel gelehrte Leute, je weniger das Exterieur galant ist, desto mehr streben die Einwohner nach der einwendigen Perfektion und Kultivierung der Gemüter, massen denn in dieser Stadt ...ein gelehrter Rektor an der Schule zu finden“. Blech hatte unter Aug. Herm. Francke in Halle studiert, ebenso war der nach seinem Tode 1731 berufene Frühprediger und Rektor Christian Ernst Hetschel Inspektor am Franckeschen Waisenhaus gewesen. Mit unermüdlichem Fleiß wirkte er 27 Jahre bis zu seinem Tode am 13. März 1758. Ihm folgte Peter Christoph Heeden bis 1782, dann bis 1808 Joh. Daniel Tewaag, ebenfalls früher Inspektor in Halle. Von ihm berichtet Natorp: „Sein Eintritt geschah in vollem Jubel, der Morgen seines Leben in Bochum hatte heitere Luft. Sein Mittag brachte drückende Hitze und Gewitterwolken, die sich über seinen ganzen Horizont zusammenzogen. Sein Abend war ein gewaltiger Sturm, dessen Orkan ihn aus Bochum vertrieb, wie der Engel mit dem flammenden Schwerte einst Adam aus dem Paradiese verjagte. Er eilte von dannen und suchte Ruhe zu Uemmingen“. Nach dem Weggang des letzten Frühpredigers Theodor Krabbes 1854 – 69 wurde unter Aufhebung der Rektoratschule die Frühpredigerstelle in eine zweite Pfarrstelle umgewandelt. Das alte Frühprediger und Rektorathaus am Spitzberg war schon 1847 für 2505 Thaler verkauft worden und 1855/56 ein neues Haus auf dem Frühmessenkamp, das jetzige Pfarrhaus an der Trankgasse, errichtet worden. Es fiel dies schon in die Zeit des zweiten Pfarrers Natorp, Alfred Reinhold Natorp, früher Pfarrer in Schermbeck und Gahlen, der von 1841 bis 1883 der Gemeinde in unermüdlicher Treue gedient hat und am 21. September 1885 in Frieden heimging, der dritte Geistliche der größeren Gemeinde, dem es vergönnt war, sein 50-jähriges Amtsjubiläum zu feiern. Unter ihm vereinigten sich die beiden Gemeinden (die lutherische und die reformierte) im Dezember 1874 und die damit aufgrund der gestiegenen Gemeindemitglieder 1879 neuerbaute Christuskirche begann ihre bescheidenen älteren Schwestern zu verdunkeln, bis dann die ältere der älteren, nämlich die Pauluskirche, besonders durch das tatkräftige Eintreten des neuen Kirchmeisters Brinkmann wieder zu einer würdigen Umgestaltung und Beschönerung gelangte. Obwohl bereits vor der Verschmelzung der beiden Gemeinden die Pauluskirche teilweise als Pauluskirche, zumeist jedoch als „die größere evangelische Kirche“ bzw. „lutherische Kirche“ bezeichnet worden war, wurde der Name „Pauluskirche“ erst so richtig nach dem Bau der Christuskirche benutzt.

Kurz seien hier noch die Lehrer der seit 1701 selbstständig verbliebenen deutschen Schule genannt: Johann Peter Berger 1701 – 34, Christoph Dietrich zum Kumpft 1734 – 59, Peter Daniel Markscheidt 1760 – 61, Joh. Wilhelm Kiefeling 1761 – 1804, Peter Heinrich Kämper von 1805, der in der von dem Freiherrn v. d. Recke 1790 gegründeten Wilberg'schen Normalschule ausgebildet worden war, 1823 wurde dann ein zweiter, 1837 ein dritter Lehrer (der spätere Rektor Thiel) angestellt. Das alte Schulgebäude wurde 1816 für 905 Thaler verkauft und ein neues im ehemaligen königlichen Renteigarten (Bleichstraße) errichtet. Die Wilberg'sche Schule wurde durch den Einbruch der französischen Kriegsunruhen zum Eingehen gebracht.

Erlebtes vor der großen Zerstörung im 2. Weltkrieg

Der Wechsel der Jahrhunderte ist an unserer Pauluskirche nicht spurlos vorübergegangen. Wenn sie all das erzählen könnte, was sie alles von ihrer Höhe auf dem Brunsteinshof gesehen und erlebt hat, könnte man damit wohl eine eigene Zeitung füllen. Zu ihren Füßen fluteten die Wellen der großen europäischen Kriege dahin. Sie sah die churbrandenburgischen Schwadronen und die strammen Grenadiere Friedrich Wilhlems I., sie sah die Fahnen mit den bourbonischen Lilien, die Feldzeichen der Revolutionsheere und die napoleonischen Adler; sie mußte sich nach der Schlacht von Kollin unter dem Druck der französischen Einlagerung zu einem Tedeum für die Besiegung Friedrichs des Großen erniedrigen, aber sie beging auch

1763 das Ende des 7-jährigen Krieges mit einer für damalige Verhältnisse großartigen Festkantate. Die Pauluskirche versammelte in der Sturm- und Drangzeit der Freiheitskriege die banger Herzen zu Betstunden in ihren alten und bis dahin unzerstörten Gemäuern und sie sah mit Jubel, wie nach der Leipziger Schlacht die ersten pommerschen Husaren in den Straßen Bochums umarmt und begeistert begrüßt wurden. Auch ihre Glocken läuteten mit den Schwesterglocken der Stadt 3 Tage lang. Sie sah am 9. Juni 1788 den König Friedrich Wilhelm II. die Stadt passieren, wobei der Weg nach Bochum, um ihn nicht zu verfehlen, „auf gewisse Distanzen mit Strohwischen bezeichnet“ werden mußte, und sie rüstete sich 1810, vermutlich vergeblich, den Kaiser Napoleon zu empfangen. Die Pauluskirche sah am 1. Juli 1803 den ersten bekränzten Postwagen von Essen her kommen und durfte staunend 1862 den Dampf der ersten Lokomotive betrachten. Sie erlebte die Entwicklung des kleinen bescheidenen märkischen Ackerstädtchens Boekum, wo sie neben der Propsteikirche das höchste Gebäude war, zur bedeutenden und lebensdurchflutenden Industriestadt Bochum, nun nahezu überragt von den umgebenden Gebäuden. Sie erlebte auch die Ausweitung der Gemeinde, die 1815 etwa 1500 Seelen zählte, zur heutigen Größe. Sie umschloß an manchem frohen Tage die Gemeinde bei den Gedenkfesten der evangelischen Kirche. 1717 wurde das 200-jährige Reformationsjubiläum mit Kirchenmusik, Dankpredigt und Freudenschüssen gefeiert, 1817 das 300-jährige mit Festpredigt über Röm. 13,12 („Die Nacht ist vergangen, der Tag aber herbeigekommen“) und einer neuen, schon von Unionsgedanken beherrschten Form des heiligen Abendmahls, 1730 und wieder 1830, den 25. Juni, das Gedächtnis der Augsburger Konfession in der festlich geschmückten Kirche unter dem bis in die Nacht währenden Geläut nicht nur der evangelischen Glocken, sondern auch der katholischen Pfarrkirche, an deren damals noch vorhandenen Mitbesitz die Gemeinde energisch festhielt, 1883 endlich die Feier des 400-jährigen Geburtstages des großen Reformators Martin Luther, von dem die Marmortafel vor der Tür Kunde gibt.

Friedrich E. Poensgen
Bochum, 1924

Heiko U. Käfferlein
Bochum, April 2005

Svensk översättning

Paulskyrkan och dess församling

Den evangeliska rörelsens första tid i Bochum

Den evangeliska rörelsen i Bochum började praktiskt med pastor Johann Bömken, som sedan 1557 hade predikat i den nuvarande Propstkirche (den tidigare Pfarrkirche). Vid denna tid var Bochum en liten lantstad. Bömken införde lutherska sånger i sin gudstjänst och utdelade nattvard av båda slagen. Vid en år 1642 genomförd ”folkräkning“ stod det mycket klart, att Bochum i början av det 17:e århundradet var en väsentligen evangelisk stad. När Bömken på grund av sin ålder år 1612 inte längre kunde utöva sin tjänst, vände sig borgmästaren den 6 juni till regeringen med begäran om en efterföljare. I begäran anmärktes att hela staden Bochum ”utom 3 eller 4 borgare” bekände sig till den lutherska läran. Den lutherska församlingen hade då just en svår tid bakom sig, ty strax före slutet av det 16:e århundradet var grevskapet Mark (Bild: grafschaft mark 1700.tif) indraget i området för de nederländsk-spanska krigerna med dess truppförflyttningar och plundringar. Vintern 1598 slog spanjorerna läger i Bochum och ansatte de evangeliska hårt och förhindrade deras gudstjänster.

År 1612, alltså det år då Bömken gav upp sitt arbete, framträdde som förste evangelisk-lutherske pastor i Bochum den från Ennepetal – Voerde stammade Melchior Ebbinghaus (c:a 1580-1627). Följande år äger den formella skilsmässan mellan den lutherska och den katolska församlingen rum. Trots det inträdde inget lugn i församlingen. Detta berodde framför allt på de spansk-neuburgiska trupperna i Bochums omgivning i början av det trettioåriga kriget. Särskilt 1623, när spanjorerna slog upp sitt läger i trakten, blev de evangeliska i Bochum hårt ansatta. Där hittills den lutherska gudstjänsten hållits, i den furstliga räntkammaren, slog spanjorerna utan vidare upp en vaktlokal och de föga bevarade evangeliska ritualerna, som också efter Bömkens tid hade försiggått i den katolska kyrkan, förbjöds. På grund av de konfessionellas frontställning kom det till betydande ingrepp i Mark-församlingens religionsutövande, vilken var övervägande reformert eller luthersk. Härvid var de många gånger iakttagna avsättningarna av protestanter till förmån för katolska präster en struntsak jämfört med det därvid utomordentligt våldsamma tillvägagångssättet. Av omedelbar brutalitet drabbades tydligen också Melchior Ebbinghaus. Uppenbarligen blev han av de råa spanska trupperna „slagen och lagd på eld“, medan en annan tradition såg honom utsatt i ett glödande kar och lagd på eld på marknaden att stekas till döds“. Med svåra brännskador flydde han till Dortmund. Hans exakta dödsår är okänt men anses vara senast 1627. I vad mån också de sena följderna av hans brännskador spelade en roll för hans död kan svårligen fastställas i efterhand.

Efter 1630 blev det så äntligen litet lugnare. Grevskapet Mark tillföll redan 1609 kurfursten av Brandenburg vid delningen av det jülich-clevenska landet nära Cleve och Rabensburg. Detta blev den evangeliska församlingen till välsignelse, ty Jülich och Berg gick till Pfalzgreven av Neuburg, Wolfgang Wilhelm, som sedan 1614 varit katolik. Kurfurstens och pfalzgrevens gemensamma intresse att befria de omstridda områdena från de fortsatt varandra bekrigande kejserliga-spanska och nederländska trupperna, betydde 1631 för Cleve – nu Mark under enbart brandenburgs besittning – lugnare dagar, så långt som det fortfarande pågående trettioåriga kriget tillät detta. I september 1630 utgick en begäran till kurfursten av Brandenburg att åter tillåta den evangeliska religionen i Bochum. Ansökan var undertecknad av ”borgmästaren, rådet och flertalet av borgerskapet med augsburgsk trosbekännelse” vilket betydde, att den största delen av Bochums borgare också vid denna tidpunkt var av evangelisk eller luthersk tro. Den brandenburgska regeringen uppdrog då åt den nye lutherske pastorn Heinrich Fabricius (1630 – 1634) tjänsten som mariaförsamlingens adjunkt och avträdde åt församlingen hälften av inkomsterna från ottesångslokalen (frümesseherrnstelle). Samtidigt erkändes den evangeliska församlingens rätt att bruka skolhuset på den katolska kyrkogården och det fastställdes också att låta de evangeliska ”begrava sina döda på den katolska kyrkogården eller om någon hade en familjegrav i Pfarrekyrkan begrava denne med alla ceremonier”. Som gudstjänstrum använde församlingen en stor kammare ”in des Bürgers’ Lappen Hause”.

Efter Fabricius’ död blev Johann Ostermann, son till borgmästaren Matthäus Ostermann, den 24 januari 1635 anställd som efterföljare och den 27 Mars 1637 förordnad som pastor i Bochum. Han var Pauluskyrkans byggare. Med församlingens tillväxt räckte inte Rådhuset vid Markt, som under mellantiden nyttjades till gudstjänst, längre till för att ta emot alla. Inte ens en tillbyggnad var tillräcklig. Då man under Ostermann kunde räkna ett tillräckligt antal nattvardsgäster (c:a 600) var detta tillräckligt för att låta önskan om ett eget gudshus vara något bestämdare.

I en av den store kurfursten Friedrich Wilhelm egenhändigt, den 17 januari 1650, undertecknad skrivelse från slottet Sparenberg beviljades församlingens önskan att bygga Pauluskyrkan. Församlingen förvärvade därför den 1 februari 1655 den gamla Brunsteinhof, som ursprungligen var ett bigods till en utanför staden liggande gård.

Uppförandet av Pauluskyrkan

På grund av det trettioåriga kriget var församlingen så till den grad utarmad att den var hänvisad till sak-och penninggåvor utifrån. En majoritet av de för Pauluskyrkans byggande uppbringade medlen inkom från sakgåvor. Så erbjöd t ex Friedrich Mettegang församlingen att bryta så mycket sten som den ville på hans ”Kamp im Griesenbruch” (grusbrottsfältet). Herrarna von Schell auf Rechen och von der Leithen i Laer levererade gratis trä, för vars transport de omgivande bönderna sörjde då de obetalda ställde sina körslor till förfogande. Förutom sakgåvor samlades också pengar in. Så gav städerna Bochum, Hattingen, Essen, Dortmund och Lünen tillsammans 390 riksdaler. För att få än mer penningbidrag för byggnaden genomfördes från presbyterianernas sida kollektinsamlingar i utlandet och det samlades förvånansvärt stora bidrag. Donatorer och donerade summor inskrevs därvid prydligt i kollektböcker („Coligirbücher der gemein augsburgischer Confession der Stadt zu Bochum in der Grafschaft Mark“). (Bilder: colligirbuch 01 – 03.jpg). Två av dessa böcker är ännu idag förhanden och vid läsning står det klart för en, hur utbrett kollektinsamlarna reste omkring för samla in pengarna...och mottot förevigades också i ett band:” En glad givare har Gud kär” (2. Kor. 9, vers 7). I böckerna återfinns furstliga namn såsom den Store Kurfursten von Deutschland med sammanlagt två gåvor (25 och 40 riksdaler), hertigänkan Anna Eleonore zu Braunschweig-Lüneburg med 10 riksdaler och 10 dukater, hertig Friedrich von Schleswig-Holstein med 25 riksdaler. Också universitet gav pengar: Wittenberg, Jena, Halmstädt, Lübeck, Hamburg och Hannover. Ett utbrett område tacktes. Samlarresorna gick åtminstone till Berlin i öster, till Amsterdam, Utrecht, Leiden, och Gouda i väster och Frankfurt i söder. I norr gick de över landsgränserna ända till Köpenhamn, Helsingborg och Helsingör. Kungen av Danmark gav 50 riksdaler. Hans efterföljare, som inom ramen för 300 års jubiléet 1955 fick sig tillsänt motsvarande utdrag ur kollektboken, tackade församlingen med ett brev 16 april 1955 (Bild: dankschreiben zum 300er.tif). Man tänkte t.o.m. på „der könig aus Engelandt und Herzog von Gloucester“. Men inte bara enstaka rika personer eller städer och församlingar gav pengar för byggandet av Pauluskyrkan, utan också gamla korporationer, gillen och gamla skråföreningar, t ex Brödraskapet Englandsfararna i Hamburg, Skånefararna, Stockholmsfararna, Weissbrau (vitbrygd)- skrået och klänningskräddarna (gewandschneider) i Lübeck. En del av de ”indrivna” pengarna måste naturligtvis investeras i nya resor så att slutligen bara ungefär 2/3 av pengarna faktiskt flöt in till byggnadsåtgärderna.

Efter att man nu kunde bortse från den finansiella sidan för byggandet kunde detta till slut påbörjas. ”År 1655 den 26 april lades den första stenen till denna kyrka och byggdes till Guds ära och med tillstånd av vår nådigste landsfurste och herre”(text över ingången, se foto sidan 150). Vid detta tillfälle spenderades också ungefär 117 kvarter öl på murarfolket. Under de följande åren blev råbyggnaden färdigställd och den 31 oktober 1657 fördes också dopfunten hit från Dortmund. Slutligen byggdes 1659 det av Johann Sprintmann skänkta tornet. Täckningen av tornet med skifferplattor fullbordades dock först 1664. Vid 1800 kan man på gamla stick se Pauluskyrkan som en liten kyrka vid gränsen av den alltså som landsortsstad betecknade Bochum. (Bilder Bochum 1790.tif; bochum 1801 (Carl Arnold Kortum).jpg).

Det inre av Pauluskyrkan till 2:a världskriget

1666 färdigställde Ulrich Kirchoff von Schwerte en orgel till priset av 325 riksdaler, vartill ytterligare almosor flöt in. I början stod orgeln på en scen i mitten av den undre huvudingången. Förste organist var Johannes Tappe, som hade en lön på 16 riksdaler. Predikstolen stod i början vid mellersta pelaren till höger om ingången; 1724 ställdes den vid den högre pelaren på samma sida och försågs med en baldakin.

För att här passa på att framföra de senare förändringarna så blev en bättre orgel byggd 1754 och invigd 1755, den 24 april av ottesångspredikanten och rektorn Hetschel. Han lade som grund orden i psalm 56,8-11 ("Mitt hjärta är redo, må jag sjunga och lova. Upp psaltare och lyra"). 1813 företog man en förändring i kyrkan, vilken kännetecknades av en skiljande mellanvägg. Denna täckte koret och skiljde det från den egentliga kyrkan. Utsikten mot korfönstret spärrades genom denna mellanvägg, rummet bakom sakristian doldes, predikstolen flyttades över altaret och orgeln på en scen över predikstolen. De omgavs av en hög infattning av panelverk, som hade 6 fönster med stora glasskivor och lika många träspröjsar, vilka kunde tagas bort, när "en kyrkomusik" ägde rum. I det inre var det rätvinkliga kyrkorummet överbryggt av ett genom sex trästycken uppbyggt trävalv. Allt detta hölls på den tiden som en förbättring av kyrkan. 1834 förhöjdes hela det inre trävalvet i kyrkan till över orgeln och de gamla kyrkofönstren ersattes av nya. Omkring 1840 skedde en

ommöblering och anskaffning av nyare större kyrkbänkar, stolarna i kyrkan var mestadels köpta från de enskilda församlingsmedlemmarna, bara de båda sidogallerierna blev genom presbyterianbeslut 1691 upplåtna för allmänt bruk. Bänkfrågan förorsakade ända tills alla platser blev fria tillfälligtvis många stridigheter och så kom det de följande åren att bli ytterligare ommöbleringar som t ex den 20 Augusti 1866, då man vid ommöbleringen inte bara hittade flera gravplatser vid ommöbleringen utan då Paulskyrkan också träffades av blixten. Så står det i Markska talare (Märkischen Sprecher) den 23 augusti 1866: ”På eftermiddagen den 20 augusti vid 3-tiden slog en våldsam blixtned i den största evangeliska församlingens kyrka. Några sparrar splittrades, flera takpannor slogs sönder; men lyckligtvis hade strålen banat sin väg ut genom det fasta murverket utan att antända något”. (wenn möglich diesen Zeitungsartikel: blitz in pauluskirche.tif). År 1902/03 genomförde arkitekten Heinrich Möller en genomgripande renovering av det inre, vid vilken också det 1813 genom en mur avskilda och sedan dess som sakristia använda korrummet återfrilades. Det på sin tid anskaffade predikstolsaltaret avlägsnades likaledes under Möller, efter att orgeln redan 1870 flyttats från altarrummet till tornet. Därmed var den ursprungliga konstruktionen, som skulle bestå till förstörelsen i andra världskriget, återställd.

De för alla kyrkobesökare välbekanta inskjutbara svarta tavlorna för olika högtider beskrevs första gången 1813. B. L. Natorp nämner om detta: ”Genom församlingsmedlemmarnas kåranda har redan sex sådana tavlor förfärdigats. Namnen på dessa ädla grundare, som redan nämnts och som vidare blir betraktade med hopp och kärlek, har tillägnats en egen volym av välgörande stiftelser”. Stadens kvinnor och flickorskänkte tredubbla altar- och predikstolsbeklädnader. I tidens anda var dåförtiden för övrigt två ärevärdiga inventarier till predikstolen, som vid tiden för det franska styret av kommunen betecknades som umbärligt, nämligen två timglas, vars stilla gång rätt praktiskt lät predikaren förstå, när det var dags att sluta. Å andra sidan uppvisade vår kyrka till andra världskriget några andra gåvor från det förgångna. 1730 skänkte Peter Kranwinkel kyrkan ett åttaarmat mässingskronljus, Anton Friedrich Bordel från Lübeck ett stort kronljus som placerades i kyrkans mitt och ”idag renoverad strålar med ny och ovanlig strålgång”. Inskriften sade: ”En krona Gud till ära och den lutherska kyrkan i Bochum till prydnad”. Ursprunget till ett litet andra kronljus var inte bekant. Detta användes i varje fall på nätterna vid en av de många ombyggnaderna. 1815 fick kyrkan av kulturrådets styrelse två större och två mindre altarljusstakar från det nedlagda klostret i Soest. De var från 1721 respektive 1706 och från den tiden tändes de vid nattvarden. Senare fick man en vacker förgylld kalk av silver.

Pauluskyrkans klockor

1672 upprättades med Johannes de Kappen i Arnberg ett kontrakt om leverans av en 300 pund klocka med insmältning av en mindre befintlig. Men i slutändan hade den levererade klockan en vikt av 414 pund på vågen. I över 200 år har denna första från 1672 kallat de levande och beklagat de döda. Den var rikt utsirad och bar ovanför en vacker girllang namnen och till en del också vapnen till högt uppsatta personer i omgivningen liksom namnet på klockans tillverkare. År 1826 anskaffades, sannolikt genom hopsmältning med en 1816 och genom förmedling av landsdirektör von Romberg skänkt 200-pundig klocka från det nedlagda klostret Uhlen, en andra större klocka på 743 pund med inskriften:

In der Höhe sollst du schweben, rufen uns zu höherem Leben, zu der Liebe, zum Glauben, Hoffen, stehet jetzt der Tempel offen.

Uti höjden skall de sväva, kalla oss att högre leva, och till kärlek, tro och hopp har vårt tempel låtit öppna.

År 1898 byttes dessa i sin klangverkan otillräckliga klockor mot en gjutjärnsklang bestående av två klockor med en totalvikt på 1651 kg och med tonerna e och g, med hjälp av de 2000

mark som skänkts av den döde geheimrat Baare till församlingen utan närmare målspecifikation. De gamla klockorna fotograferades dessförinnan. Om de nya klockornas funktion, de som också överlevde det andra världskriget, skriver presbyteriatet omkring 1930: ”De härliga klockorna! Stämmor och toner utan ord, och de säger dock allt, till var och en det, som han behöver. Då blir våra hjärtan så stilla. Med allsmakt drar de mot kyrkan. Fadern, säger skriften, drar oss till sin son“.

Begravning av församlingsmedlemmar

Inte bara kyrkogården tjänade till begravning av församlingsmedlemmar, som också i dödenville vara samlade kring sitt gudshus, utan också i det inre brukade man bisätta personer av framstående ställning. Inte heller Paulskyrkan utgjorde något undantag från detta. Vi församla oss här om söndagarna över askan av så många döda släkter. Vem vet hur många som vilar här under oss! Omtalade blir gravarna för olika medlemmar av adliga familjer (så betalar 1736 fröken von Kropf född von Ossenbruch 7.5 riksdaler ”för sin saliga fröken, sin lilla dotter, för en viloplats på koret”), liksom också för ståndspersoner från staden. Vidare skall en reformerad fransk officer ha bisatts i kyrkan, vars fana, värja och sporrar länge nog var det enda att se. Inte alltid hade sådana bilaterala tillmötesgåenden mellan systerkyrkorna uppstått godvilligt, och vid en förhandling föll en gång en suck: ”Denna oenighet mellan de protestantiska religionerna som mellan Juda och Ephraim är förvisso ett så stort hinder, att det fullständiga fallet av det andliga Babylon ännu återstår”. Även för tre andliga i församlingen står deras jordfästning framför altaret fast. Under tidens lopp gjorde sig beträffande jordfästningen vid sidan om rumsfrågan även hälsoaspekter gällande. Kyrkogårdsfrågan började sysselsätta myndigheterna. När 1793 en egen begravningsplats anlades inte långt från slottet i skogen, föreskrev den kungliga regeringen von Kleve med bredvilligaste godkännande, att denna nyhet skulle bekantgöras från predikstolen, ”för att visa fler efterföljare på ett så rymligt exempel”. 1813 upprättade också friherren von Schell den ännu förhanden varande familjegraven i Rechener Gehölz. 1809 förbjöd den franska överprefekturen, som i dylika frågor älskade ett raskt tempo, vidare jordfästningar i kyrkorna och deras omedelbara närhet. Framöver måste reformerta och lutheraner begrava sina lik på den katolska kyrkogården i tur och ordning ”på ett kalt och ödsligt ställe”, vilket enligt Chronik Natorp ”kringliggande skallar och ben gjorde till ett gruvsamt ställe”. 1819 upphörde detta mellantillstånd med anläggandet av den gamla allmänna kyrkogården framför Bubbenbergtor, som vid en gemensam högtid invigdes för alla de tre kristna trosbekännelserna. Den tidigare lutherska kyrkogårdens gamla gravstenar blev använda till plattor i kyrkan tills de senare åter avlägsnades och användes för gången kring kyrkan. Till andra världskriget låg bara i hörnet vänster om tornet ännu en gravsten liksom den under altaret återfunna gravstenen över den gamle pastor Ostermann, som blev inmurad i korets vägg.

Församlingen blev vid denna tid tilltagande påverkad av främmande ideér. 1805 reste sig pastor Natorp mot den Markska kammarens föreskrift, att liken utan sorgetåg och utan högtidlig avhämtning med sång bara skulle föras till kyrkogården av präst, skollärare och klockare och stilla begravas. Tidigare skedde avhämtningen av extraurbana lik vid stadsportarna; man drog med sång till graven och därifrån åter med sång till kyrkan, där en fullständig predikan och ett avtackningstal ägde rum, varpå för stadens lik en parentation i sterbuset utgjorde slutet av ceremonin. Tidigare skedde nedsänkningen på dagen, senare på aftonen, till sist vid dagens inbrott. Med anledning av inskränkningen av begravningshögtidligheterna yttrade sig der Chronist, som ofta förfogade över en träffande humor, följande: ”Liksom våra döda vänners kroppshyddor under helt andra former förs till graven, på samma sätt blir nu också våra barn i allt strängare inkognito införda i världen och kristenheten. Huruvida denna på sin höjd ekonomiska omsorg vid inträde i livet och den stora

resan till den andra världen är till fromma eller skada för det moraliskt religiösa människosinnet borde ärligen fästas avseende vid och avgöras av röster, som har inflytande på mänskligt handlingsätt och mänskliga öden”. Vi spårar också i dessa uttryck tidens ton, tillika predikotonen under upplysningstiden. Det var inte längre det århundrade, då prästen måste lägga band på sig och inte dunka med knytnävarna på predikstolen och framför altaret.

Prästerna och livet i församlingen under de gångna århundradena.

Detta för oss tillbaka till de män, som verkat på denna ort och förkunnat Guds ord. De första prästerna Ebbinghaus och Fabricius nämnde vi redan ovan. 1637- 75 tjänades församlingen av byggaren av vår kyrka Johann Ostermann, som upplevde avslutningen av de mångåriga stridigheterna mellan Brandenburg och Pfalz-Neuburg genom religionsfördraget 1672. Han begrovs framför altaret. Den tacksamma församlingen bekantgjorde på hans gravsten:

*Här ligger i sin grift Herr Pastor Ostermann,
Som för vårt tempels byggnad av största iver brann
Och som med möda stor från allra första stund
Dess herdar ledde fram mot livets sanningsgrund.
Dess grund var Jesus Christ; av Jesu blod och död
Han levde och han dog; hans själ Gud till sig bjöd.*

Församlingen kallade genast hans 1647 födde son, Johann Conrad Ostermann, som hade studerat i Dortmund, Kiel och Giessen, och som tillsattes 24 Mars. Han var far till den senare berömde ryske greven och ministern Heinrich Johann Friedrich Ostermann (1687 – 1747) (mehrere Bilder zur Auswahl: ostermann 01 – 03.jpg; ostermann 04.tif, vielleicht 2 davon (inkl. goldene Bischofsmütze), som efter växlande öden dog som förvisad till Sibirien den 25 Maj 1747. Som en levnadsbeskrivning av greven och den nog mest inflytelserike medborgaren i Bochums historia författades i november 1987 av Gisela Wilbertz en broschyr, med anledning av hans 300:e födelsedag, (stadsarkivets i Bochum skriftserie). Pastor Johann Conrad Ostermann förestod församlingen i 39 år till sin död 20 november 1712. Han begravde i sin faders grav. Den senare tryckta likpredikan höll Pastor Hiltrop från Harpen över Johannes uppenbarelser 3,5 (” den som övervinner, han skall klädas i vita kläder”). De båda pastorerna Ostermann bebodde det Dahmska huset vid hörnet av Schützenbahn (skyttebanan) och övre Marktstrasse (då för tiden Königsstrasse) som sin egendom. Huset hade färgade glasfönster med inbränt vapen och namn, som kanske härrörde från deras familj. Vid den tiden besatt församlingen ingen egen präsbostad. Först 1717 inköptes en sådan av Dr Adolf Heinrich Essellens familj. Den låg på den dåvarande Königsstrasse Nr 131 och gränsade med loge och en liten trädgård på baksidan till den reformerta kyrkplatsen. Senare blev den mycket förfallen, församlingen hade sålt den år 1845 för 5 500 taler och därför låtit bygga den under tidernas flykt också försvunna prästgården vid Bubbenbergstrasse, som i ordningsföljd beboddes av prästerna Natorp, Sopp och Bockamp.

I november 1713 kallade församlingen enhälligt Pastorn i Mengede, Bernhard Ludolf Hansemann till efterträdare till Johann Ostermann. Denne lärde man, som 1704 i tryck utgav ett ”försvar av det särskilda predikaryket” mot essenprästen Märkers ”Räddningen av lärofriheten”, borttrycktes av döden från församlingen redan 30 Maj 1720. 1721 tillträdde i hans ställe Ernst Heinrich Bordelius, son till en rättslär, vilken sedan 1717 hade verkat i Castrop. Han var 1741 – 1773 subdelegat i Bockums Klasse (Synod) och från 1746 i nästan 10 år inspektör för samtliga kyrkor och skolor i grevskapet Mark. Vid kyrkans hundraårshögtid, 26 April 1755, predikade han över orden Esra 3, 10, 11. 1767 fick han fira sitt gyllene ämbetsjubileum. 5 år senare anställdes, på grund av hans höga ålder, sonen som hjälpkraft vid hans sida. Den 3 februari 1777 insomnade han lugnt i sitt 83:e levnadsår, i sitt 60:e ämbetsår. Även han begravdes i kyrkan framför altaret.

Hans son Moritz Johann Wilhelm Bordelius, tidigare präst i Weitmr och Hörde, fullföljde sitt ämbete Bochum under 15 år. Han dog den 9 Mars 1779 64 år gammal. Den lutherska församlingen kallade den 6 juli 1791 som förste predikare den 28 år gamle pastorn Bernhard Ludwig Natorp från Gemen, son till pastor J. H. Fr. Natorp från Hattingen, en driftig kraft, som grundade ett "fruntimmersinstitut" i Bochum och i den essenska "Allmänna politiska nyheter" 1799 offentliggjorde en närmare förklaring för föräldrar, som ville begagna sig av detta institut. Bernhard Ludwig Natorp upplevde under sin långa ämbets-tid till 1840 den betydande förändringen från den gamla till den nya tiden, som politiskt bestämdes av den franska revolutionen och dess efterverkningar, det napoleonska herraväldet och frihetskrigen och kyrkligt av upplysningstiden och nationalismen och sedan det återuppvaknande tros-livet såsom den evangeliska konfessionens union. Skenbart fanns i det kyrkliga livet i det överordnade reglementerandet inget slut att se. Detta började med den patriarkaliska förordningen från den Cleveska regeringen till "de kära trogna" och slutade med de i sin form hövliga, i sak dock radikala föreskrifterna från de franska myndigheterna liksom från det gammalpreussiska strama förfogandet över krigs- och domänkammaren i Hamm. Den senare beredde underligt nog, efter de främmande herrarna, också de kyrkliga angelägenheterna i grevskapet Mark. I församlingslivet upphörde i den nya tidens anda så mycket som tycktes heligt genom långvarigt bruk eller blivit till en vana. Med glädje hälsade Natorp i sin krönika det av den franska prefekturen förordnade avskaffandet av alla rent världsliga förkunnelser från predikstolen och skriver: "Efter denna bestämmelse finner inte längre några profana orationer vägen till heliga platser."

I en rapport från 1838 klagas över den låga besöksfrekvensen till eftermiddagsgudstjänsterna och orsaken härtill anges drastiskt: "De högas bekvämlighet, de ringas trötthet". I samma skrivelse heter det vidare: "Den härskande andan hos folk är inte fridens och kärlekens anda. Därom vittnar den förvånandsvärda ökningen av domstolspersonal, och de dagligen till och från domstolen under tunga lass av akter dignande rättstillsynstjänarna."

Även mot presbyteriet, eller som det då för tiden hette konsistoriet, som bestod av 2 församlingsföreståndare från staden, en från landet, kyrkokamreren och fyra profisorer (diakoner) fördes klagan mot det andliga tillståndet. I livliga ordalag påminde Natorp upprepade gånger diakonerna om sin plikt att synas i kyrkan och samla in församlingens kollekt för det var församlingen van vid. Efter 1837 hade familjen von Schell anspråk på att den klockförsedda kyrkhåven först skulle hållas fram för dem. När 1835 några diakoner vägrade att gå med håven, förklarade den dåvarande kyrkmästaren Mummenhoff: "Så länge som vår kyrka finns skall man också i densamma gå omkring med håven; då denna sed inte är störande för gudstjänsten och inte heller någon gång anmälts som störande, så skäms jag inte, att bära densamma, vartill jag mig härmed frivilligt erbjuder".

Medan de styrande inte hade några betänkligheter mot avskaffandet av håven om insamlingen leddes eller övervakades av diakonerna vid utgången, beslöt sig representationen den 25 April 1839 med 31 röster mot 14 för dess bibehållande. Klinghåven har för övrigt fått uppbringa lönen till ottesångspredikant och rektor. Från 1841 fanns det inte längre någon präst i någon luthersk församling utan ännu bara en präst i en evangelisk församling, som hade uppstått genom en förening med den reformerta. Förste prästen var i det sammanhanget Alfred Reinhold Natorp. De resterande prästerna till idag kan hämtas under särskild rubrik i denna särutgåva.

Som klockare fungerade i den lutherska församlingen 1612 Friedrich Harpmann, 1662 Mathias Zelle, sedan under största delen av 1700-talet åter Zelles, Peter, Arnold, Wilhelm, fader, son och sonson. 1800 blev Wilhelm Brinkmann, som vid denna tidpunkt också ännu var präst i den reformerta församlingen, klockare.

De lutherska skolorna

Med frigörandet av den evangelisk-lutherska församlingen och dess självständighet från den katolska församlingen följde också till början av det sjuttonde århundradet en separation av skolorna. Förutom prästen anställdes hädanefter av församlingen även ”ottesångspredikant”, som tillika var rektor för den evangeliska rektoratskolan. Efter läraren av den lutherska katekesen vid namn Adolf Abeli, följde Dietrich Schlück som rektor och vikarius – senareottesångspredikant. Rektorerna ochottesångspredikanterna, som förutom de i dessa namn anydda uppgifterna, hade att bistå prästen vid utdelning av nattvarden, växlade till en början snabbt. En orsak till detta var de begränsade löneförhållandena. Dessa fick Georg Rebenscheidt och Nikolaus Gildemeister att vid den spanska invasionen fly till Dortmund. 1630 inrymdes sedan under Rembert Steinberg lutheranernas skolhus på den katolska kyrkogården. Därmed låg alla tre religionspartiernas skolor under hela 17:e århundradet under ett tak nära der Mark vid propstkyrkan och räntkammaren. Den katolska skolan befann sig i mitten medan de lutherska och reformerta skolorna stod öster och väster därom.

Som rektorer kan vidare nämnas: Johann Castrop; Mag. Johann Kappius; Hans Jörgen Cjristiani; 1646 Friedrich Bietor; Joh. Schulte; 1655 Heinrich Mattaei och efter honom hans son Joh. Heinrich Mattaei till 1701. Under deras duktiga efterföljare Michael Blech från Hattingen skildes den luthersk latinska skolan från den tyska. Medan den senare försågs med en särskild lärare, som bodde i skolbyggnaden vid den katolska kyrkogården, inköptes till den latinska rektoratskolan och rektorsbostad huset vid hörnet av Spitzbergs- och Bongardtstrasse. Blech höjde anseendet och renommén på skolan avsevärt så att man på den tiden skriver: ”I staden Bochum finns mycket lärt folk, ju mindre galant exteriören är desto mer strävar invånarna efter en invändig perfektion och kultivering av sinnet, ty i denna stad .....finns en lärd rektor vid skolan. Blech hade studerat hos Aug. Herm. Francke i Halle, likaså var den till sin död 1731 utseddeottesångspredikanten och rektorn Christian Ernst Hetschel inspektör vid det franckeska barnhemmet. Med outtröttlig flit verkade han i 27 år tilol sin död sen 13 Mars 1758. Efter honom följde Peter Christoph Heeden till 1782, sedan till 1808 Joh. Daniel Tewaag, likaledes tidigare inspektör i Halle. Om honom berättar Natorp:

”Hans inträde skedde under fullt jubel, hans levnads morgon hade varmare luft. Hans middag bragte tryckande hetta och åskmoln, som drog sig samman över hela hans horisont. Hans afton storm i skogen, vars orkan drev honom ut ur Bochum liksom ängeln med det flammande svärdet en gång förjagade Adam ur paradiset. Han ilade därifrån och sökte ro i Uemmingen”. Efter den sisteottesångspredikanten Theodor Krabbes, 1854 -1869, bortgång omvandlades under nedläggning av rektoratskolanottesångspredikantens bostad till en andra prästbostad. Det gamlaottesångspredikant- och rektorshuset vid Spitzberg såldes redan 1847 för 2505 thaler och 1855/56 byggdes ett nytt hus på Frümessenkamp, den nuvarande prästgården på Trankgasse. Detta hände redan vid tiden för den andra prästen Natorp, Alfred Reinhold Natorp, tidigare präst i Schermbeck och Galten, som från 1841 till 1883 tjänade församlingen i outtröttlig trohet och gick hem i frid den 21 september 1885, den tredje andliga i den större församlingen, som det förunnades att fira sitt 50-åriga ambetsjubileum. Under honom förenade sig de båda församlingarna (den lutherska och den reformerta) i december 1874 och den därmed på grund av stigande antal församlingsmedlemmar 1879 nybyggda Kristuskyrkan började fördunkla sin blygsamma syster, tills så den äldre av de äldre, nämligen Paulskyrkan, särskilt genom den nye kyrkmästaren Brinkmans dådkraftiga inträdande, åter fick en värdig omgestaltning och försköning. Även om Paulskyrkan just innan sammansmältningen av de båda församlingarna delvis betecknades som Paulskyrkan, mestadels dock som ”den större evageliska kyrkan” resp. ”lutherska kyrkan” kom namnet ”Paulskyrkan” till riktig användning efter byggandet av Kristuskyrkan.

Kort skall här bara nämnas lärarna vid den sedan 1701 självständiga tyska skolan: Johan Peter Berger 1701-34, Christoph Dietrich zum Kumpft 1734-59, Peter Daniel Markscheidt 1760-61, Joh. Wilhelm Kiefeling 1761-1804, Peter Heinrich Kämper från 1805, som var utbildad vid den av friherren v. d. Recke 1790 grundade Wilbergska normalskolan, 1823 anställdes sedan en andra, 1837 en tredje lärare (den senare rektor Thiel). Den gamla skolbyggnaden såldes 1816 för 905 thaler och en ny byggdes i det tidigare kungliga Renteigarten (Bleichstrasse). Den Wilbergska skolan upphörde vid utbrottet för de franska krigsroligheterna.

Upplevelser före den stora förstörelsen under andra världskriget

Århundradenas gång har inte skett spårlöst för vår Pauluskyrka. Om hon kunde berätta allt det, som hon från sin höjd sett och upplevt på Brunsteinshof, kunde man därmed fylla en egen tidning. Mot hennes fötter slog vågorna in från de stora europeiska krigen. Hon såg de kurbrandenburgska skvadronerna och Friedrich Wilhelm den förstes strama grenadjärer, hon såg fanorna med den bourbonska liljan, revolutionshärarnas fälttecken och de napoleonska örarna; hon måste efter slaget vid Kollin under trycket av den franska inkvarteringen förnedra sig till ett tedeum för segern över Fredrik den Store, men hon var också med om slutet av det 7-åriga kriget med ett efter dåtida förhållanden storartat festkantat. Pauluskyrkan samlade under frihetskrigens sturm- und drangperiod ängsliga hjärtan till bönestunder innanför gamla och dittills oförstörda murar och hon såg med jubel, hur de första pommerska husarerna efter slaget vid Leipzig kramades om och hälsades med begeistring. Och hennes klockor ljöd med systerklockorna i staden i tre hela dagar. Hon såg den 9 juni 1788 konung Friedrich Wilhelm II passera staden, varvid vägen till Bochum, för att han inte skulle ta miste, ”med jämna mellanrum utmärkts med stråkarvar”, och hon rustade sig 1810, förmodligen förgäves, för att ta emot kejsar Napoleon. Pauluskyrkan såg den 1 juli den första bekransade postvagnen komma från Essen och fick 1862 förvånad se ångan från det första lokomotivet. Hon upplevde utvecklingen hos den lilla beskedliga Markska lantstaden Boekum, där hon vid sidan av Propstkyran var högst, till den betydande och livaktiga industristaden Bochum, nu nästen undanträngd av omgivande byggnader. Hon upplevde också utvidgningen av församlingen, som 1815 räknade ungefär 1500 själar, till dagens storlek. Hon omslöt många glada dagar församlingen vid den evangeliska kyrkans tacksägelsefester. 1717 firades det 200-åriga reformationsjubiléet med kyrkomusik, tacksägelsepredikan och salut, 1817 det 300-åriga med festpredikan över Rom. 13,12 (”Natten är förgången men dagen är kommen”) och en ny, redan av unionstanken genomsyrad form av den heliga nattvarden, 1730 och senare 1830, den 25 Juni, tacksägelsen för den Augsburgska trosbekännelsen i den festligt smyckade kyrkan under vilken ända till natten klockringning pågick inte bara från de evangeliska klockorna utan också från den katolska Pfarrkirche, vid vilken församlingen energiskt fasthöll sitt fortfarande gällande medägarskap. 1883 slutligen firandet av 400-årsdagen av den store reformatorn Martin Luthers födelse, om vilken marmortavlans framför dörren gav kännedom.

Friedrich E. Poensgen
Bochum, 1924

Heiko U. Käfferlein
Bochum, april 2005

**Bilaga 2. Utställningar om Heinrich Friedrich Ostermann på Bochum
Stadtarchiv**

*Heinrich Friedrich Ostermann – Byst i brons gjord 1937 av Erich Schmidt
Uppställd utanför rådssalen i rådhuset i Bochum*

Ein Deutscher am Zarenthron Heinrich Graf Ostermann und seine Zeit Die phantastische Karriere eines Bochumer Pastorensohns

Kulturhistorische Ausstellung
25. März bis 10. Juni 2001

Presse-Information (pdf-Datei)

Presse-Fotos

Stadtarchiv Bochum
Kronenstraße 47 - 49
44789 Bochum

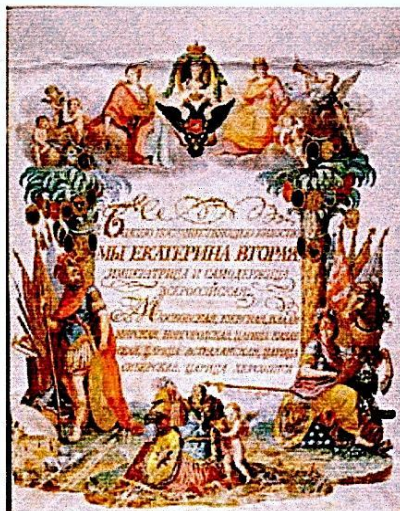
Öffnungszeiten:
Montag bis Freitag 10 - 18 Uhr,
Sonn- und Feiertags 14 - 18 Uhr

E-mail: stadtarchiv@bochum.de
Ausstellungshalle: 0234/30 02 73
Telefon: 0234/910-3899
Fax: 0234/910-3906

Heinrich Graf Ostermann aus Bochum, muss bei Nacht und Nebel aus seiner Heimat fliehen und kommt über Holland nach Russland. Dort macht er eine schier unglaubliche Karriere: er bringt es unter Zar Peter dem Großen und dessen Nachfolgern zu höchsten Ehren, zu Macht und Reichtum. Über zwei Jahrzehnte lang kann er die Fäden der russischen Politik in der Hand halten und sich im Glanz des höfischen Lebens sonnen. Dann wird er gestürzt, zum Tode verurteilt und schließlich zur Verbannung nach Sibirien begnadigt. Hier ist er einsam und verarmt 1747 gestorben: Ein faszinierendes, zugleich vielfach gebrochenes Lebensschicksal in einer von starken Umbrüchen gekennzeichneten Zeit.

Wer war dieser Heinrich Ostermann - oder wie er sich in Russland nannte - Andrej Iwanowitsch Ostermann?

1687 in Bochum geboren, stammte Ostermann aus einer angesehenen Familie, die Bürgermeister, Advokaten, Richter, Pfarrer hervorgebracht hat. Sein Großvater und sein Vater waren lange Jahre Pastoren an der evangelischen Pauluskirche in Bochum. Nach seiner Schulausbildung an den Gymnasien in Soest und Dortmund ging Ostermann an die Universität Jena, um Jura zu studieren. Hier ereignete sich jener tödliche Zwischenfall, der sein weiteres Leben radikal verändern sollte: Im

Streit und in "großer Trunkenheit" erstach er einen Kommilitonen.

Heinrich Ostermann, damals noch keine 16 Jahre alt, tauchte unter und floh nach Amsterdam. Dort ließ er sich als Untersteuermann in der russischen Marine anheuern.

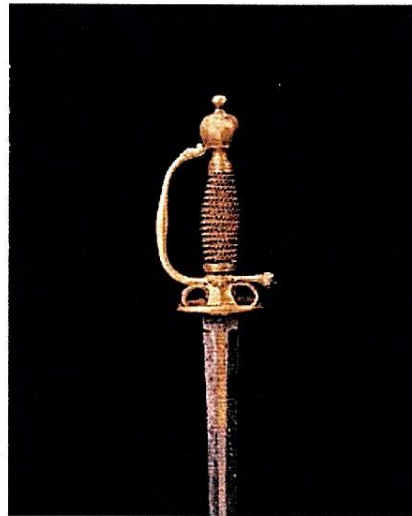
In Russland lernte Zar Peter der Große den intelligenten, sprachbegabten, fleißigen Ostermann kennen und schätzen. Er machte ihn zum Sekretär und Ratgeber in außenpolitischen Fragen, schickte ihn als Emissär an die wichtigsten Höfe Europas, ließ ihn in Verhandlungen zur Beendigung des Nordischen Krieges führen. Der Friedensvertrag mit Schweden in Nystadt 1721 war das Meisterstück des jungen Diplomaten Ostermann, der nun eine schnelle Karriere am Zarenhof machte: Er wurde zum *Vizekanzler* und *Außenminister* ernannt, in den erblichen *Grafenstand* erhoben und mit einer Frau aus dem russischen Hochadel verheiratet. Schließlich stieg er zum *Premierminister* und *Generaladmiral* auf und wurde so für die gesamte russische Politik zuständig - im Innern wie nach außen. Sein Einfluss und seine Machtfülle waren schließlich so groß, dass er als der "*ungekrönte Kaiser*" Russlands galt.

Das brachte aber auch sein schnelles Ende: Vor 260 Jahren wurde Ostermann nach einer Palastrevolte gestürzt und schließlich in die Verbannung geschickt: steiler Aufstieg und tiefer Fall.

Später wurde Ostermann rehabilitiert. Unter Katharina der Großen machten die Söhne Ebenfalls eine große politische und militärische Karriere. Es kam zu Heiratsverbindungen mit der Adelsfamilie der Tolstoj und mit der Fürstenfamilie der Golizyn. Letztendlich: eine gelungene deutsch-russische Erfolgs- und Integrationsgeschichte.

Bedeutung Ostermanns

Ostermann hat fünf russischen Herrschern gedient: Peter dem Großen, Katharina I., Peter II., Anna Ioannowna, Iwan VI. In einer äußerst instabilen Übergangszeit nach dem Tod Peters des Großen war Ostermann der Garant für politische Stabilität und Kontinuität. Er schuf einen modernen diplomatischen Dienst, verteidigte mit allen Mitteln die eingeleitete Westöffnung und die errungene Großmachtstellung Russlands und trieb gegen vielerlei Widerstände die innere Modernisierung des Landes auf vielen Ebenen weiter voran. In den Jahren 1725 bis 1740 war Ostermann nicht nur einer der wichtigsten Politiker Russlands,

sondern ein Staatsmann von europäischem Rang und Ansehen.

Als aufgeklärter, philosophisch reflektierender Staatenlenker und Erzieher Peters II. versuchte er, das Bild eines "idealen Herrschers" zu entwerfen und die Politik insgesamt auf Vernunft und Staatsräson zu gründen.

Als Wanderer zwischen den Welten, als Deutscher und als Russe wurde er zu einem wichtigen Exponenten und entscheidenden Förderer der deutsch-russischen Beziehungen. Dadurch behält sein Werk nicht nur Gültigkeit für das 18. Jahrhundert, sondern auch für die heutige Zeit.

Dr. Johannes Volker Wagner
Direktor des Stadtarchivs Bochum

Aus russischen und deutschen Schatzkammern: Glanz in Bochumer Industrieräumen

Ausgesuchte Exponate, die zum großen Teil noch nie in Deutschland zu sehen waren, werden in einer Ausstellung gezeigt, die inszenatorisch den schwierigen und zugleich beeindruckenden Lebensweg Ostermanns nachzuvollziehen sucht. Die hervorragenden Stücke stammen zumeist aus Moskau: Gegenstände des russischen Hofes, Krönungsbecher und Kleidungsstücke, Gerätschaften und Waffen, Ikonen und liturgische Objekte, Staatsverträge und administrative Dokumente, Porträts von Herrschern und Herrscherinnen, von Mitstreitern und Gegnern des Grafen Ostermann, Einblicke in seinen privaten Lebensbereich und in seine dienstliche Korrespondenz; auch: Zeugnisse aus seiner Bochumer Kindheit und Jugend sowie aus jenen Städten in denen sich Teile seines Lebens abgespielt haben: Soest, Dortmund, Jena, Amsterdam, St. Petersburg, Moskau, Beresow in Sibirien.

Damit werden zum ersten Mal aus russischen und deutschen Museen und Archiven die Schätze gehoben, die das Werk Ostermanns erläutern und zugleich die höchst spannende Übergangszeit von Peter dem Großen zu Katharina der Großen eindrucksvoll darstellen können.

Presse-Fotos

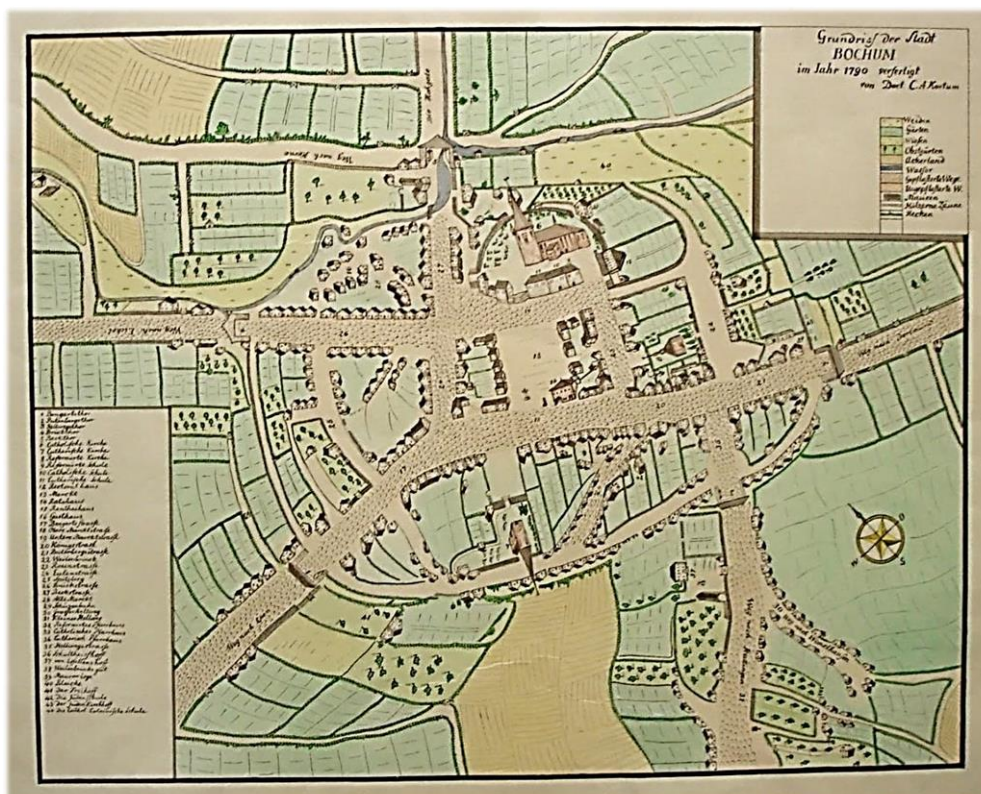

Utställning 2013: Bochum – das fremde und das eigene

Utställningen vill lyfta fram immigrationens och det främmandes betydelse genom tiderna för Bochums utveckling och kulturliv och i samband därmed finns utställningen om den ryske statsmannen med som exempel på hur en Bochumson påverkat utvecklingen i ett annat land. Samtidigt finns också en utställning av gamla kartor från Bochum

*Karta från
1790*

*Pauluskyrkan
nedtill i SV*

Heinrich Johann Friedrich Ostermann

1687 Geburt Heinrich Johann Friedrich Ostermanns in Bachum.
 1702/03 Studium in Jena. Vorfall im Gasthaus „Zur Rose“: Ostermann ersticht einen Kommilitonen und flieht.
 1704 In Amsterdam Eintritt in die russische Flotte als Untersteuermann.
 1706 Erster Eintrag Ostermanns im Kirchenbuch der Petrikirche in St. Petersburg als Sekretär des Vizeadmirals Cruys.
 1708 Übersetzer in der Gesandtenkanzlei und Geheimschreiber Zar Peters I. in dessen Feldkanzlei.
 1710-17 Gesandtenreisen und als Begleiter Peters I. nach Polen, Berlin, Kopenhagen, in die Niederlande und nach Paris.
 1711 Teilnahme am Pruthifeldzug, Ernennung zum Geheimekammerer und Geheimschreiber.
 1718 Unterhändler bei den Verhandlungen zur Beendigung des Nordischen Kriegs mit Schweden auf den Åland-Inseln.
 1720 Beförderung zum Geheimen Kanzleirat.
 1721 Heirat mit Marfa Streschnjewa aus altem russischem Adel. Verhandlungen in Nystad zur Beendigung des Nordischen Kriegs; Erhebung zum Baron; Beförderung zum Geheimrat.
 1723 Vizepräsident des Kollegiums für Auswärtige Angelegenheiten.

1725 Ernennung zum Vizekanzler und Wirklichen Geheimrat.
 1728 Mitglied des Obersten Geheimen Rates bis zu dessen Auflösung.
 1727 Einer des Ordens vom Heiligen Andreas als Erbkaiser Zar Peters II.
 1729 Ernennung zum Oberkammerer; Leiter der Kommerzkommission.
 1730 Erhebung in den erblichen Grafenstand durch Zarin Anna Ioanowna.
 1731 Ernennung zum zweiten Subkabinetminister des neu gegründeten Kabinetts.
 1732 Leiter der Marine-Kommission.
 1734 Ernennung zum Ersten Kabinetminister (Premierminister); Höhepunkt von Ostermanns Karriere.
 1740 Ernennung zum General-Admiral (Leiter der Marinebehörde); Verkauf des Vizekanzler-Titels, aber weiterhin Leiter der Außenpolitik.
 1741 Erneute Festigung seiner Position; Sturz und Verhaftung nach Palastrevue von Elisabeth, Tochter Peters I. und neuer Zarin.
 1742 Nach Sekretärzeit Begnadigung zu lebenslänglicher Verbannung, unter Verbot aller Ehren und Güter, nach Berjevo, Westsibirien, wohnen seine Ehefrau ihm folgt.
 1747 Tod Ostermanns in Berjevo.
 1790 Rehabilitierung Ostermanns durch Zarin Katharina II.; Bestätigung der erblichen Grafenwürde und Ausstellung des Grafenpatents.

Heinrich Johann Friedrich Ostermann

1687 Geburt Heinrich Johann Friedrich Ostermanns in Bachum.
 1702/03 Studium in Jena. Vorfall im Gasthaus „Zur Rose“: Ostermann ersticht einen Kommilitonen und flieht.
 1704 In Amsterdam Eintritt in die russische Flotte als Untersteuermann.
 1706 Erster Eintrag Ostermanns im Kirchenbuch der Petrikirche in St. Petersburg als Sekretär des Vizeadmirals Cruys.
 1708 Übersetzer in der Gesandtenkanzlei und Geheimschreiber Zar Peters I. in dessen Feldkanzlei.
 1710-17 Gesandtenreisen und als Begleiter Peters I. nach Polen, Berlin, Kopenhagen, in die Niederlande und nach Paris.
 1711 Teilnahme am Pruthifeldzug, Ernennung zum Geheimekammerer und Geheimschreiber.
 1718 Unterhändler bei den Verhandlungen zur Beendigung des Nordischen Kriegs mit Schweden auf den Åland-Inseln.
 1720 Beförderung zum Geheimen Kanzleirat.
 1721 Heirat mit Marfa Streschnjewa aus altem russischem Adel. Verhandlungen in Nystad zur Beendigung des Nordischen Kriegs; Erhebung zum Baron; Beförderung zum Geheimrat.

Brief Ostermanns an Gottfried Wilhelm Leibniz vom 29. Oktober 1712, im Auftrag Peters des Großen.
 Friedensvertrag von Nystad vom 19./30. August 1721 zwischen Russland und Schweden zur Beendigung des Nordischen Krieges. Letzte Seite mit eigenhändiger Unterschrift Ostermanns als Unterhändler auf russischer Seite. Ausfertigung in deutscher Sprache.

Die Wiederaneignung des fremd Gewordenen

Ostermann hat 43 Jahre in Russland gelebt. Zu seinem 250. Geburtstag 1937 versuchen Presseartikel, den fremd Gewordenen wieder „heim“ zu holen. Überschriften lassen aufhorchen („Ein deutscher Student – der Beherrscher Rußlands“). Eigenschaften wie Tüchtigkeit, Kühnheit und Unbestechlichkeit, die das Deutsche an ihm ausmachen, werden hervorgehoben. Nur einzelne Stimmen benennen auch negative Seiten. Überhöht wird seine Rolle bei frühen Missionen. Deutsche Staatsmänner stehen zum Vergleich an („der Bismarck des russischen Reiches“), und Friedrich der Große wird mit seinem Lob Ostermanns als Zeuge aufgerufen. Peter I. als Förderer Ostermanns und Reformator Russlands erscheint in einem positiven Licht, während Stalin als Zerstörer des von Ostermann mit geschaffenen „europäischen Kulturstaates“ gilt.

Denna utställning innehåller inte så många föremål utan mer faktainformation

Katarina den storas gravbrev för Graf Ostermann 1790 har sex blad. Här framsidan med porträtt av Katarina och sigill med ryska statsvapnet. Katarina återupprättade posthumt, 43 år efter hans död, Andrej Ivanovitj och återgav honom och hans avkomma grevetiteln

Ostermann als Romanfigur

Der Fremde aus Deutschland, der fast zwei Jahrzehnte lang die Geschicke Russlands maßgeblich lenkte, ist in rund zwanzig Romanen russischer Autoren zum literarischen Helden geworden. Sie spielen zumeist in der Zeit von 1725 bis 1741, als Ostermann nach dem Tod Peters des Großen als eigenständig handelnder Staatsmann und als „Drahtzieher“ bei wichtigen Entscheidungen hervortritt. In zahlreichen Beschreibungen und Dialogen entsteht ein vielfältiges, plastisches Bild dieser schillernden Gestalt, ihres Äußeren, ihrer Gewohnheiten und diplomatischen Listigkeiten. Die Bewertungen schwanken zwischen Ablehnung und Bewunderung. Gegenstand der Romane sind meistens besonders konfliktrichtige Situationen: der Machtwechsel bei den Zaren, Intrigen bei Hofe und der Kampf mit politischen Widersachern.

Ett tjugotal romaner, i vilka Andrej Ivanovitj spelat en huvudroll, har utgivits på ryska

[Ostermann mit Fürst Alexej Dolgorukij aus altem russischem Adel über die Nachfolge des totkranken jungen Zaren Peter II., der mit der Tochter Dolgorukij's, Katharina, verlobt ist] Ostermann: „Wäre Katharina mit dem Zaren verheiratet, dann könnte sie zur Zarin gewählt werden, aber sie ist nur verlobt.“ - „Und wenn der Herrscher ein Testament unterschrieben hätte?“ sprach Fürst Alexej mit zitternder Stimme und ergriff Ostermanns Arm. - „Wisst Ihr was, Fürst, ich gebe Euch einen guten Rat.“ sagte Ostermann nach einigem Überlegen, „zerreißt dieses untergeschobene Testament, verbrennt es, sonst stürzt es Euch ins Unglück.“ - (Dolgorukij für sich) „Ach, der alte Fuchs, hat alles ausgeschnüffelt. So eine Kanaille! Jetzt ist unsere Sache verloren. Das Testament muss vernichtet werden. Schlau ist der Ostermann, schlauer als der Teufel. Ihm macht man so leicht nichts vor.“ (1730) (Peter II. 1902/1903/1913)

Bilaga 3. Tyska församlingens första sekel – Christopher Diedrichs (I) roll

J B Wolffs minnestavla 1789 i Heliga Trefaldighetskyrkan i Karlskrona

Text tolkad av författaren i samarbete med Lena Johansson

Religionens Wän!

Som åstundar se Försynen yttra Hushållning med den Församling som innom desse Murar dyrkar Honom som med sitt blod återlöst henne: Läs denna Tafla!

Under Hans Majst Högstsallig konung Carl XI anlades denna Församling. Hennes Privilegier lika med Församlingarnas i Stockholm och Göteborg utfärdades d. 17 October 1689. Hon bestod då endast af 24 Hushåll, och höll sin 1^{sta} Gudstjenst den 1^{sta} därpå följande December, som då var 1^{sta} Söndagen i Advent, i et Rådmanen Hr Theodor Christophers tillhörigt Stenhus som nu är i Privat hand; och fortfor därmed till d. 27 Januari 1709.

Till Hennes inrättning och vidmagthållande nu i fulla 100de År har Gud brukat Grefvelig Wachtmeisterska Huset från kongl. Rådet Amiral Generalen och General Gouverneuren Herr Grefve Hans Wachtmeister till Dess Sons Sons Son Hans Excellence Svea Rikes Drotts, Riddaren och Commendeuren af alla kongl. Maj^{sts} Orden, samt Cantzleren vid Carol. Accademien i Lund Högvälborne Herr Grefve Carl Axel Wachtmeister, Hvilken Familie ock under detta Chor tagit Sitt Grafställe.

Hans Excellence Herr Grefve Wachtmeister påyrkade en Kyrkobyggnad, men skaffade ock utväg till dess bedrifvande. Genom Dess gällande förord skänkte Hans Majst konung Carl XI 10 000 D^{ler} S^{mt}. Hennes Majst Enke Drottningen 2 000 dito mynt. En Collect bevilljades öfver hela Riket, som utgjorde 2 000 D^{ler}. Hans Excellence Herr Grefven skänkte Sjelf 1 000 D^{ler}. Härtill kommo Församlingens egna sammanskotter. En Stöld af 1 054 D^{ler} väckte farhågan at mer torde borttagas och påskyndade byggnadens början. Det var den 3 Junii 1697 som Hans Excellence Herr Grefve Wachtmeister lade Grundstenen där nu Altaret står, kringgifven af sina 2 Söner Herrar Grefvar Carl Hans och Gustaf i KyrkoRådet och Församlingen samt Herrar Amiralerna Ankarstjernas och Werner von Rosenfeldts jemte flere Militair och Civil Herrars Öfvervaro. Då man därefter hade fortsatt byggnaden i fulla 3 år tröto alla tillgångar, och Alt avstannade till År 1703. Man begynte då ånyo med alfvar tänka på fortsättningen. Genom Hans Excellences förord bevilljades i Holstein en Collect som gick till 1 400 Caroliner utom 700 D^{ler} S^{mt} som hennes kongl. Höghet Hertiginnan sjelf skänkte. Ifrån Hamburg insändes 1 054 D^{ler}, flera 100 Caroliner från Lübeck, och från Pommern och Mecklenburg 1 200 D^{ler}, utom betydliga Sammanskotter af församlingen och Stadens Invånare. Därigenom handt man så långt at Kyrkan 1708 täcktes med buldan. Stiftets Biskop Herr Doctor Mathias Steuchius som kände Hr Prosten Hauswolffs Nit och oförtrutna möda vid Församlingens Inrättning och Kyrkobyggnaden uppdrog Honom at Sjelf högtideligen inviga denna Trinitatis Kyrka och Invigningen utsattes till d. 27 Junii 1709. Grefvinnan Högvälborna Fru Sophia Lovisa Wachtmeister född von Aschenberg hade till denna dag låtit pryda det nya Altaret med et sidentygsTäcke, et rikt guldbroderat rödt Sammets Omhängsel jemte en likaså dyrbar Mässhaka och fin Mässkjorta. Sedan Församlingen i Procession förfogat sig från sitt Bönehus till Kyrkan och Hans Excellence med en talrik suite hade infunnit sig, steg Hr Prosten i sin fulla skrud kringgifven af 2^{ne} Amt^s Prädikanter Herrar Magistri Fultén och Sundelius fram för foten af Altaret och förrättade Invigningen öfver Ps:66,v.5.

Series Pastorum

Prosten Herr Magister Justus Christopher Hauswolff från Wårningeroða var församlingens 1^{sta} och i alla afseenden Högstförtjente kyrkoherde och Stamfader för Hauswolffska Familien.

Han afled 1722 d. 7 April. Under Honom tog Församlingen sin början, Kyrkan byggdes, Scholan inrättades, taktäckningen med koppar begyntes.

Prosten Herr Doctor Joh. Friedr. Franck från Wittenberg, stamfader till Familien af detta Namn, fick under den tid han biträdde Hr Prosten Huswolff Survivange på Pastoratet. Befordrades till Praeposituren i Wolgast 1745. Under honom fick Församlingen rättighet at till Kyrkans Fullbyggnad hålla et Lotteri av 96,000 D^{lers} Capital i 2 dragningar och skedde första dragningen om Wären 1727, Taktäckningen med koppar fortsatte, Prästgården inköptes för 600 D^{ler}, närvarande Tyska Scholehuset så ock Orgelväcket bygdes. Härtill bidrog ganska mycket Grosshandlaren och Bruks Patronen Hr Assessor Jacob Ankarkrona, så ock Hr Anton Butth Senior, Hr Andreas Heidingar, Pottomakaren Grau. Under nämde Hr Doctor Franck var Nättraby combinerad med Tyska församlingen.

Kyrkoherden Herr Magister Joh. Gottfr. Michaelis från Stetin kallades till Rector vid Tyska Scholan 1739, valdes till Pastor 1745, hade 1753 kallelse af Tyska Församlingen i Götheborg, afled här 1755. Under honom bygdes Klockstapelen genom Praenumeration på Ringningar, äfven Flyglarna på Orgelväcket eller Pedalen, så ock Tyska Prästgrafven. Taktäckningen med koppar på stora Rundelen slöts.

Kyrkoherden Herr Magister Bernhard Christopher Kukulentz från Pommern tillträdde 1757 och afsomnade 1761.

Kyrkoherden Herr Magister Clas Diedrich Wiebe var förut Amt^s Prädikant, kallades till Tyska Församlingen 1761. Hade Förslag till Tygelsjö och Bodarp, men afled under tiden 1771. Under honom fick Kyrkan i Testamente af Constapelen vid Sjö Artilleriet Hr Kolb den egendom som alltid måste bibehållas under Namn af Kolbska gården. En Collect bevilljades hvars Afkastning var ringa. Åskan slog ned i Kyrkan utan at gjöra någon betydlig skada. Nuvarande Öfverste Lieut. och Riddaren Herr Thomas Fust bidrog det mästa till eldens släckande; så ock Brandmästaren Köhler.

Prosten Joh. Bernhard Wolff från Tondern kallades 1761 till Rector vid Tyska Scholan, valdes till Pastor vid Församlingen 1772. Var under Lottning i Tyska Kyrkan i Stockholm 1779. Hade 1^{sta} Rummet på Amir. Superintendents Förslaget 1784. 1788 valdes Han till Kyrkoherde i Listreby och Förkärla och 1789 blef Han genom Kongl. Maj^{sts} nådiga Utslag uppå Församlingens Underdåniga anhållan därom tillika bibehållen vid Tyska Församlingen.

Under Hans Embetstid har Majoren och Riddaren af kongl. Sv:Ord. Herr Grefve Fredr. Georg Hans Carl Wachtmeister med KyrkoRådet genom åfvannämnde Hans Excellence Svea Rikes Drotz hos Hans Majst utvärkat för Församlingen: Rättighet till alternativ Gudstjenst på Tyska och Svenska, samt tillstånd at få upbära Stamboks Medel och en Collect öfver hela Riket, hvars Afkastning gick till 1 600 RD Species; För Tyska Scholans Betjening: Den förmån at få räkna dubbla Tjensår. Genom Handelsmannen Hr Nathanael Regners förord inkom från Lübeck et Sammanskott? af 200 RD. Knappmakaren Hr Isaac Koss och dess Hustru Brita Elisaberth Clevenau inlämnade till Kyrkan sitt Testamente på hela deras framgena Qvarlåtenskap. 2 sidor på Kyrkans koppar Tak, skadade genom svåra stormar, hafva blifvit omlagda och hela Kyrkan är äfven försedd med nya Fönster. Kriget har hindrat Församlingens Dessein at bygga Kyrkans Hvalf.

Förteckning på Särskilte Gåfvor, som tid efter annan tillfallit Kyrkan i detta Församlingens 1^{sta} Sequlo:

Rådmannen Hr Christopher Died. Osterman Församlingens allderförste Föreståndare och Dess Fru Elisabeth Margaretha Schlyter skänkte till Kyrkans Invigning en stark förgyllt silfver Kalk med Pateen och Oblat Ask. – Hofslagaren Jöns Murbeck en stor del af Järnsmidet vid Kyrkans Inredning. – Hr Justinus Joh. Juvell från Stockholm en förgyllt silfver Win

Flaska och en oförgyllt. – Nicolaus Beystrup från Danzig en mindre innantill förgyllt silfver Kalk, Pateen och Oblat Ask. – Hr Casimir Friedr. Meidt och dess Hustru Gertrud Lütken Schwager 4 Liusa Stakar af Silfver Bläck. – Ogifta Fruntimmer af frälse och ofrälse Stånd gjorde Sammanskott af Ducater till Kyrkokronans förgyllning. – Guldsmeden Hr Sigismund Novisadi och dess Hustru Maria Elisabeth Schlyter et stort förgyllt Silfver Dopfat med förbehåll at det utom Hans slägt endast brukas i Kyrkan; så ock ett par Pukor under samma förbehåll. – Handelsmännen Herrar Strybing & Möller en Silfver Winkanna till Altaret. – Rådmannen Hr Joh. Died. Schwart et par trumpeter. – Handelsmannen Hr Joh. And. Reich åtskillige försilfrade Ljusarmar och Plåtar på Prädikostolen och i Choret, jemte en förgyld Silfver Sked till Kalken. – Hr Anton Butth junior prydde Choret med nya Fönster och Kyrkomuren med nya Portar. – Handelsmannen Hr Josias Gothilander Prädikostolen och dess Tak med et nytt Manchester Omhängsel och Altaret med 2 stora Waxljus. Efter honom skänkte Handelsmannen Hr Adamsson ett par.

Då innerlig Tacksamhet mot Gud, Öfverheten och hjerteligen Älskad Församling tecknade detta var Gustaf III Konung i Sverige. Högsta befälet vid Örlogs Flottan fördes af Hans kongl. Höghet Hertig Carl af Södermanland Rikets Storamiral, Af Öfver Amiralen och Commendeuren af Sv.Ord. Stora Kors Herr Grefve C. A. Ehrensvärd som tillika var Högsta Chef vid Arméens Flotta samt af 1^{sta} amiralen Commendeuren och Riddaren af Sv. Ord.med Stora Korset Hans Excellence Herr Grefve A. Joh. Wrangel. Baronen och Riddaren av kongl. Sv. Ord. Herr C. J. Raab var Länets Höfding. Commendeuren af kongl. Nordstjerne Ord., en af de 18 i Svenska Akademien, herr Doctor Ol. Celsius Stiftets Biskop. Kyrkorådets Ledamöter voro jemte Församlingens Kyrkoherde, Landshöfdingen och Riddaren af kongl. Nordstjerne Orden Herr Baron S. v. Köhler såsom Praeses, ÖfverDirecteuren Herr M. Ankarsvärd, Expeditions Justiliarien Herr M. Kihlgren, Rådmannen Herr J. D. Schwart, Handelsm. Hr Jos. Gothilander, Bagaren Hr C. J. Heidingar. Bisittare voro Handelsmannen Hr Just. Hacksson, Hr Fr. Novisadi, Hr P. Carlson, Hr Zach. Almqvist.

Skänkt den 1^{sta} Advent 1789 af J. B. Wolff och dess Hustru Ulrica Brock

Christopher Diedrichs (I) insatser för Tyska församlingen

Från noteringar i Henning Johnssons bok 1909 om Tyska församlingen (Karlskrona Tyska församling – en historik med anledning af 200-årsdagen af dess kyrkas invigning den 27 juni 1909¹) samt skriften 1951 av William Anderson och Lars-Göran Kindström om Heliga Trefaldighetskyrkan (Sveriges Kyrkor, Band III, häfte 2, Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona²) är följande hämtat.

Gåvor av Christopher Osterman och hans hustru Elsebe Margareta Schlüter

Paret skänkte 1690 en större kalk av silver med förgyllning, vägande 52,5 lod (707 gram), en paten om 16,5 lod (224 gram) och en oblatask om 45 lod (612 gram). Dessutom skänkte man 1722 minst en av de två ljuskronor i mässing med 8+8 ljus, som ännu hänger i kyrkan. Kyrksilvret förvaras idag i stadsförsamlingens kyrka, Fredrikskyrkan, och används fortfarande,

På kalken finns ingraverat¹: „Der gesegnete Kelch welcher wir segnen ist der nicht die Gemeinschaft des Blutes Christi. 1 Cor.10 cap. – Ad Dei honorem, usumque sacram Ecclesiae Germanicae Carlsronensis Anno 1690; don. a Christophoro Theodoro Ostermanno et Elsabe Margareta Schlüters. (Välsignelsens kalk, som vi välsigna, är han icke en delaktighet af Kristi blod? – Till Guds ära och Karlskrona tyska kyrkas heliga bruk gifven av Christophoro Theodoro Ostermanno et Elsabe Margareta Schlüters)”.²

Den förgyllda silverkalken med närbild av foten.
Foto Inge Pettersson

Oblatask och kalk (Foto Inge Pettersson) och närbild av askens lock.² Nattvardskärlen troligen utförda av guldsmeden Lorentz Detbarg(e) i Lübeck, verksam från 1664 och död 1694²

På oblatasken finns samma latinska inskription som på kalken och dessutom följande: „Die Vernunft die mus hier weichen, kan dieses Wunder nicht erreichen, das dies Brodt nie wirdt verzehret, Ob es gleich viel Tausen nehret (Allt förnuft må här bortvika, Kan detta under ej begripas, Att ej detta bröd förtäres, Fast mång tusen däraf näres)”.¹

Patenens inskrift lyder: „Das Brodt, das wir brechen, ist das nicht die Gemeinschaft des Leibs Christi. 1 Cor.10 cap. (Det bröd, som vi bryta, är det icke en delaktighet af Kristi kropp?)”.¹

Paten i förgyllt silver²

I Trefaldighetskyrkan finns två likadana ljuskronor av mässing för 8 + 8 ljus, vilka räddades vid branden 1790. Höjd ca 90 cm. Krönen utgörs av en örn på vilken sitter en mansfigur. Den ena kronan har inskriptionen "C. D. O. E. M. S. DEN 19 NOVEMBER 1722"² och är alltså skänkt av Christopher Diedrich och hans maka, den andra är omärkt.

Foton Inge Pettersson

Porträtt av Justus Christopher Hauswolff och hans maka Margareta Clerck

Porträtt av Justus Christopher Hauswolff och hans maka Margareta Clerck. Enligt protokoll 1723 gjordes en insamling för anskaffandet. Oljemålning på duk i samtida ram, 86 x 72 cm.² Hänger f n i kontorsrum tillhörande stadsförsamlingen i Karlskrona. Foton Inge Pettersson

Dagens interiör i Heliga Trefaldighetskyrkan. Översta bilden tagen mot söder, foto Lena Johansson. Nedre tagen mot norr, foto Inge Pettersson

ÄLDRE GRENEN:

Christopher Diedrich (III), f 1720, överkommisarie vid amiralitetet, d 1795. G 1:o 1749 m Christina Margareta Jeansson, f 1730, d 1771; 2:o 1771 m sin kusin Metta Louise von Hauswoltz i hennes 2:a gifte, f 1727, d 1810.

Söner i 1:a giften:

1. Justus Reinhold, f 1754, major, d 1808. G 1784 m Ulrica Charlotta Pettersson, f 1761, d 1813.

Söner:

Christopher Diedrich, f 1787, kommandör, d 1808. G 1821 m Madulida Charlotta Ameen, f 1802, d 1876.

Söner:

- (1) John Reinhold, f 1827, hypoteksbudsman, d 1897. G 1858 m Anna Emilia Hilma Margareta Engeström, f 1833, d 1913.

Barn:

- a. Christopher Didric, f 1869, violinist, d 1908. G 1898 m Hortense Massari, f 1872, d 1940.

Dotter:

Marcelle, f 1899 13/4 (Bryssel).

- b. Thyra Margaretha, f 1871, d 1959. G 1896 m Oscar Peter Rudolf Heyden / Sv släktkal 1962/, f 1867, vice häradshövding, d 1936.

- (2) Justus Christopher, f 1833, kommandör, d 1908. G 1875 m Fredrika Emilia Charlotta Borg / Sv släktkal 1919/, f 1854, d 1924.

Söner:

- a. Otto Ivar, f 1876, kapten, direktör, huvudredaktör för Stockholms Dagblad, d 1932. G 1902 m Edith Elisa Katarina Falkman / Sv släktkal 1978/, f 1879, d 1968.

Barn:

Rolf, f 1905 27/5, civilingenjör, G 1935 16/11 m Mary Ingeborg Kristina (Ma) Sandberg i hennes 2:a gifte, f 1893 16/11 (Hudiksvall).

Gunhild, f 1908 15/11, fil lic, fd förste bibliotekarie vid nationalmuseum (Stockholm).

Astrid, f 1910 20/8, sociolog, G 1936 26/9 m Stig Lars Magnus Lagerkvist, f 1912 14/8, civilekonom, civilingenjör, fd överingenjör vid Trygg-Hansa i Stockholm (Bromma).

- b. John Christopher, f 1877, civilingenjör, verksat direktör för och grundare av Elektriska ab John Osterman, d 1952. G 1907 m Margareta Anna Clara Gertrud Faber från Tyskland, f 1883, d 1958.

Barn:

- a) Justus Ragnar, f 1908 1/7, ingenjör, G 1:o 1936-63 (m Ingeborg Klara Ellen Sjöker-Petersen, f 1907 13/6); 2:o 1963 22/9 m Greta Elisabet Margaretha Kländer, f 1914 3/6 (Bromma).

Söner i 1:a giften:

- (a) Lars Ragnar John, f 1937 23/11, ingenjör, förordningschef vid Svenska ab Brädel & Kjaer, Huddinge, G 1966 14/8 m Ulla Agnes Maria Broström, f 1937 25/7 (Huddinge).

Söner:

John Mikael, f 1968 27/5.

- (b) Bengt Ragnar Lennart, f 1944 25/1, ingenjör, innehar Skidshoppen ab, Stockholm (Bromma).

- b) Karin Helena Fredrika, f 1909 2/10, G 1932 7/6 m Harald Torö Knutsson Bohlin, f 1902 2/4, civilingenjör (Capdella, Mallorca, Spanien).

- c) John Lennart, f 1911 1/10, ingenjör, civilekonom (San Remo, Italien), G 1960-74 (m Inger Lillemor Lilliane Antonsson, f 1944 10/8, Saltebj-Duvnäs).

Söner:

Johan Lennart, f 1964 10/12.

Hans Joachim, f 1967 16/3.

- c. Justus Wilhelm, f 1880, kapten, direktör, d 1947. G 1909 m Siri Hedvig Mathilda Borg / Sv släktkal 1919/, f 1882, d 1952.

Barn:

- a) Maj, f 1910, d 1974. G 1934 m Theo Harting, f 1902, direktör, d 1956.

- b) Gösta Wilhelm Justus, f 1912 18/1, civilekonom, fd verksat direktör vid Firestone Vaskfors ab, KVO, G 1944 15/7 m Ingrid Stålhörs, f 1923 27/5 (Vaskfors).

Barn:

Göran Wilhelm Justus, f 1945 1/9, civilekonom, delägare i Extent ab (Stockholm).

Wilhelm Gustav, f 1948 3/1, MBA, löjtnant i flottans reserv (Stockholm).

Hans Wilhelm Gösta, f 1951 20/6, arkitekt SAR (Stockholm). Britt Tori Siri, f 1956 4/5 (Stockholm).

- d. Carl Hans, f 1863, generalkonsul, grundare av och chef för Hans Osterman ab, d 1941. G 1:o 1910-29 (m Anna Gunhild Ohlsson, f 1880, d 1967); 2:o 1929 27/5 m Edda (Loo) Viktoria Looström /sv släktkal 1962/, f 1895 12/3 (Stockholm).

Dötter i:a giflet:

Maud Gunvor, f 1911 24/12. G 1:o 1941-42 (m greve Bernhard Raoul Hamilton i hans 1:a gifte, f 1905 5/10, agronom, civilekonom); 2:o 1945 30/1 m Anders Ruben Torbjörn Thustrup, f 1901 8/3, civilekonom, direktör (Djursholm).

2. Christopher Diedrich, f 1765, Björnsmå, d 1808. G 1801 m Sara Helena Wieselgren, f 1769, d 1843.

Son:

Jacob Reinhold, f 1808, kustosgerant, d 1871. G 1863 m Petronella Lundgren, f 1813, d 1885.

Söner:

- (1) Johan Anders Diedrich, f 1837, fabriksör, d 1939. G 1870 m Kristina Jönsson, f 1840, d 1908.

Barn:

Petronella Kristina (Nelly), f 1871, d 1953.
Johan Anton Reinhold, f 1876, montör, d 1927. G 1925 m Sigrd Atalia, f 1880, d 1963.
Maria Louise (Mia), f 1878, affärsinnehavare, d 1966. G 1915 m Carl Henrik Carlsson, f 1878, byggnadsstare, d 1934.
Hans Konrad Christoffer, f 1885, ingenjör, d 1942. G 1917 m Anna Scolina Theodora Petersén, f 1888, d 1976.

- (2) Hans Christopher, f 1839, jaktöverstyresman, d 1920. G 1869 m Maria Cecilia Åberg, f 1845, d 1919.

Barn:

- a. John Oskar, f 1871, chefredaktör, d 1942. G 1903 m Agnes Linnéa Åberg, f 1879, d 1968.

Döttrar:

Eva Inga Maria, f 1905 19/4, journalist vid Falu-Karlren (Falun). G 1935-43 (m Erik Olof Georg Tillström, f 1909, veterinär, d 1977). Se yngre släkten.
Margit Anna Amalia, f 1908 1/10. G 1936 2/5 m Carl Magnus Ryberg, f 1899, med lic, praktiserande läkare i Lund, d 1951.

Barbro Emmy Mathilda, f 1911 16/9, musikhjäre, G 1938 14/4 m Gustaf Albert Lillieroth, f 1907 5/4, fil mag (Nynäshamn).

- b. Axel Reinhold, f 1873, d 1891.

c. Alma Paulina Christina, f 1874, d i USA. G 1899 m Gustaf Adolf Jönsson Raymond, f 1872, sjukkapten, d 1931.

- d. Orvar Christian, f 1877, förste stationsskrivare vid SJ, d 1940. G 1915 m Anna-Lisa Dahlberg, f 1887, d 1974.

Barn:

a) Lillian Anne-Marie, f 1917 22/5, innehållsfirmas Syd-Dentaten i Malmö. G 1946 7/1 m Sven Erik Viktor Elmqvist /sv släktkal 1938/, f 1907 15/11, fd banktjänsteman vid Skånska banken (Malmö).

- b) Orvar Reinhold Christoffer, f 1918, reklamkonsulent, d 1975. G 1947 3/4 m Elvira Carita Stenberg, f 1922 23/11 (Stockholm).

Barn:

Camilla Eleonora Margret, f 1954 10/4, anställd som trädare vid galoppbana (San Francisco, CA, USA).
Jarl Justus Christian, f 1956 8/3, teknolog KTH (Stockholm).

- c) Hans-Gunnar Justus, f 1922 7/3, fil kand, kanslichef, sekreterare i statens konstråd (Stockholm).

e. Emlida Maria, f 1878, d 1951. G 1912 m Frans August Axén, f 1872, handlande, d 1932.

f. Ellen Gunhild, f 1881, d 1899.

g. Minny Dorotea, f 1882, småskollärare, d 1972.

h. Karin Elisabeth, f 1895, d 1921. G 1916 m Eugen Anders

William Rohr, f 1888, apotekare, d 1918.

i. Bertha Amalia, f 1887 20/3, fd husföreståndare (Hässleholm).

j. Anna Elvira, f 1889, gymnastikdirektör, d 1931. G 1911 m Per Sigurd Agrell /sv släktkal 1967/ i hans 1:a gifte, f 1881, fil dr, professor vid universitetet i Lund, skald, d 1937.

YNGRE GRENEN:

Justus Christopher, f 1721, sportkargör vid Ostindiska kompaniet, d 1786. G m Maria Lovisa Nestla, f 1723, d 1797.

Söner:

1. Johan Christopher, f 1750, kyrkoherde i Rommels socken, Göteborgs stift, prost, hovpredikant, riksdagsman, d 1829. G 1:o 1785 m Catharina Glädda, f 1759, d 1816; 2:o 1819 m Sara Charlotta Ulberg, f 1788, d 1851.

Son i 1:a giften:

- 1) Johan Dietrich, f 1801, kapten, d 1878. G 1832 m Petronella Maria Öhman, f 1800, d 1867.

Son:

Tell Justus Jacob Christopher, f 1839, major, disponent, d 1895. G 1870 m Hedvig Maria Gias, f 1846, d 1905.

Söner:

- a. Tell Johan Lars, f 1871, bankdirektör, d 1953. G 1901 m Ebba Maria Brändström, f 1875, d 1932.
- Barn:
- a) Ingrid Maria, f 1903 31/1 (Uppsala), G 1927 15/9 m Oscar Folke Ahlmark /Sv släktkal 1974/, f 1898, bergsingenjör, d 1971.
- b) Siv Gunborg, f 1906 25/1, fd skolkökslärarinna (Deje).
- c) Gerd Ebba, f 1907 10/6. G 1:o 1931-35 (m Sven-Otto Lovén /Sv släktkal 1974/ i hans 1:a gifte, f 1907 18/4, författare); 2:o 1936 27/5 m Sven Ebbe Tor Isberg /Sv släktkal 1938/, f 1905 3/7, jur kand, advokat (Söder-tälje).
- d) Tell Justus, f 1912, civilingenjör, överdirektör vid Sveriges geologiska undersökning, Stockholm, d 1964. G 1939 26/6 m Hilma Birgit Marianne Palmqvist, f 1916 6/10 (Stockholm).

Barn:

- (a) Siv Marianne, f 1940 14/5, fil dr. Fru Osterman-Golkar. G 1968 30/9 m Madjid Golkar från Iran, f 1941 5/2 (Hägersten).
- (b) Dag Justus, f 1941 16/10, fil kand, avdelningsdirektör i statskontoret. G 1968 18/5 m Ulla Birgitta Samuels-son, f 1943 23/8 (Täby).
- Barn:
- Anne Helena, f 1969 18/4.
Dag Kristoffer, f 1972 17/8.
- (c) Sven Didrik, f 1950 15/1, förste byråsekreterare i statskon-toret (Stockholm).
- e) Barbro Margareta, f 1917 10/8, vävvarinna. G 1947 14/9 m Sigvard Emanuel Östlund, f 1914 25/4, jur kand, avdelningsdirektör i statens vattenfallsverk (Vällingby).
- b. Oscar Fredrik, f 1874, generallöjtnant, d 1956. G 1905 m Eva Clara Margareta Skytte af Sätra, f 1882, d 1976.

Barn:

- Stig Justus, f 1905, jur kand, föredragande i regeringsrätten, d 1950.
Eva Märta Marianne, f 1910 17/5. G 1932 12/11 m Gustaf Wilhelm (Gösta) Hagelin, f 1897 5/10, fd översteiöjt-nant vid luftvärnet, RSO, SMGM (Falsterbo).
Carl-Göran, f 1913 12/6, civilekonom, kapten i kavalleriets reserv (Stockholm).

Son i 2:a giften:

- 2) Carl Oscar, f 1822, kommissionslantmätare, skeppsmätare och justerare, d 1901. G 1861 m Christina Larsdotter, f 1834, d 1905.
- Söner:
- (1) Gustaf Emil, f 1862, sjökaptan, d 1893. G 1888 m Helmina Hansson, f 1862, d 1944.
- Söner:
- a. Gustaf Georg, f 1889 26/11, fd handelsbiträde (Borås).
b. Karl Justus Kristoffer, f 1892, kommunalarbetare, d 1966. G 1924 m Jenny Konstantia Petersson, f 1885, d 1962.
- Barn:
- a) Svea Gunborg Ingalill, f 1914 18/2. G 1962 22/4 m Fingal Oster, f 1909 22/5 (Varberg).
b) Rut Kerstin Ingeborg, f 1916 11/3. G 1939 30/9 m Nils Erik Ejnar Feerm, f 1918 27/8, distributör (Borås).
c) Carl-Erik, f 1921 4/9, topograf. G 1944 22/7 m Karin Margareta Viola Anderson, f 1926 11/2, affärstförestän-dare (Borås).
- Barn:
- Hans Eric, f 1944 17/9, maskinistlärare (Borås).
Lena, f 1947 30/8. G 1970 12/9 m Lars Kromblad, f 1943 8/2, grävmaskinist (Borås).
Ewa, f 1951 27/12, kontorist (Borås).
- d) Gulli Konstance, f 1924 25/1. G 1953 30/4 m Helge Emanuel Nyström, f 1920 11/9, järnvägstjänsteman (Borås).
e) Inga Birgit, f 1925 6/11. G 1951 29/9 m Valter Norén, f 1919 10/8, direktör för Noréns radio (Göteborg).
- (2) Oscar Vilhelm, f 1875, arbetsledare, d 1949. G 1898 m Selma Josefina Olsdotter, f 1865, d 1950.
- Barn:
- a. Emma Josefina (Murzi), f 1898, journalist, författare, d 1968.
b. Gustaf Oscar, f 1900 2/4. G 1925 31/10 m Maria Kristina (Stina) Lindström, f 1893 3/12 (Göteborg).
c. Evert Vilhelm, f 1903 17/9. G 1935 1/6 m Ingrid Virginia Jonasson, f 1912 15/10 (Göteborg).
- Son:
- Hans Evert, f 1939 15/7, slipare, anställd vid SKF (Göte-borg).
- d. Holger Elof, f 1905, konstbokbindare, d 1958. G 1936 28/3 m Anna-Lisa Lindgren, f 1913 7/1 (Vänersborg).

Dotter:

Gunn Anna Ilona, f 1936 15/12, kanslist. G 1959 28/2 m Roland Schagerström, f 1936 15/2, brandman (Vänersborg).

e. Elvin Selma (Elvine), f 1908 23/5, skulptör. G 1933 8/6 m Yngve Axel Nordwall, f 1908 13/4, skådespelare (Göteborg).

2. Christopher Diedrich, f 1763, godsägare, d 1839. G 1786 m Anna Brigitta Röding, f 1758, d 1830.

Söner:

1) Fredrik Wilhelm, f 1791, godsägare, ställmästare, d 1865. G 1825 m Anna Carolina Hvitfeldt, f 1804, d 1848.

Sön:

Adolf Diedrich, f 1826, handlande, godsägare, d 1897. G 1850 m Gustafva Wilhelmina Carlsson, f 1829, d 1903.

Söner:

a. Axel Urban, f 1851, lagerchef, d 1905. G 1879 m Jenny Alida Charlotta Lovisa Chronander, f 1851, d 1930.

Döttrar:

Emilia Ebba Virginia, f 1882, d 1954.

Ellin Signe Maria, f 1884, kontorist, d 1957.

Ruth Hilbur Wilhelmina, f 1885, husföreståndarinna, d 1964.
Elsa Sofia Elisabet, f 1890, tjänsteman i Götabanken, d 1954.

b. Johan Fredrik Christopher, f 1857, stationsinspektör vid SJ, d 1942. G 1886 m Ebba Charlotta Augusta Rathsman, f 1863, d 1942.

Barn:

a) Ruth Augusta Ulrika, f 1888, d 1956. G 1910 m Knut Gottfrid Hägerström, f 1882, grosshandlare, d 1967.

b) Axel Josua Johannes, f 1895 26/8, ingenjör. G 1922 28/12 m Judit Maurilia Haraldina Nyberg, f 1896 11/9 (Säffle).

Sön:

Lars Axel Urban (Lasse), f 1928 28/5, fil mag, adjunkt. G 1:o 1947-53 (m Annasara Wilhelmina Strandell, f 1928 16/7, socionom); 2:o 1954 30/3 m Inger Anna Kristina Edgren, f 1927 14/6, tjänsteman i Wermlandsbanken (Säffle).

Döttrar i 1:a gifftet:

Eva Karin Kristina, f 1948 21/1, soc stud. G 1970 7/8 m Tomas Johnson, f 1948 25/8, fil stud (Göteborg).

Kerstin Helena, f 1952 8/1, socionom. G 1976 21/8 m Jaan Väart, f 1950 24/3, läkare vid kärnsjukhuset i Skövde (Skövde).

Barn i 2:a gifftet:

Gunnel Margareta, f 1954 8/5, sjuksköterskelev (Göteborg).
Lars Johan Fredrik, f 1960 16/9.

- c) Karin Naemi, f 1897 30/10 (Norrköping). G 1:o 1923 5/5 m Tor Gustaf Adolf Lundqvist, f 1886, konsthantverkare, d 1935; 2:o 1937 9/8 m Carl Gustaf Erik Carlsson Swartz /Sv släktkal 1943/ i hans 3:e gifte, f 1887, löjtnant i livregementets dragoners reserv, arkivforskare, d 1963.
d) Harald Otto Nathanael, f 1900, restaurangägare i Göteborg, d 1967. G 1:o 1926-31 (m Hulda Karolina Kramer, f 1896 15/3); 2:o 1932 4/6 m Ester Elisabeth Ottosson, f 1905 9/4 (Göteborg).

Söner i 1:a gifftet:

(a) Allan, f 1926 6/8, fanjunkare, tjänstgör vid östra värmpolitikskontoret, SvM (Solna). G 1957-75 (m Inger Margareta Osterdahl, f 1928 24/9).

Barn:

Lena Margareta, f 1951 11/5, förskollärare (Uppsala).

Lars Allan, f (tvilling) 1958 6/3 (Järfälla).

Bengt Allan, f (tvilling) 1958 6/3, processtekniker (Järfälla).
Inga-Lilli Maria, f 1900 20/5 (Järfälla).

(b) Lennart, f 1926 6/8, ingenjör vid Gränges Oxelösunds järnverk. G 1947 14/9 m Ingrid Gunvor Charlotta Holmberg, f 1926 22/2, undersköterska (Nyköping).

Sön:

Björn Lennart, f 1950 22/10, avsnare vid Gränges Oxelösunds järnverk. G 1974 23/3 m Elsa Margareta Beate Claesson, f 1951 2/12, kallskänka (Nyköping).

Döttrar:

Margareta Petronella, f 1971 3/5.

Ingrid Terés, f 1974 9/10.

Barn i 2:a gifftet:

(c) Birgit Viola, f 1933 27/9, ingenjör. G 1955 12/11 m Ulf Lennart Boman, f 1928 18/2, civilingenjör (Trelleborg).

(d) Sven Harald Ingemar, f 1945 8/11. G 1968 4/5 m Siv Marianne Olsson, f 1946 16/12 (Kållered).

Barn:

- Martin Ingemar, f 1968 2/10.
Siv Malin, f 1971 24/3.
- e) Anna Zulamith, f 1902, fil mag, d 1909.
- f) Thorsten Fredrik Jesaias, f 1907, försäljare, d 1959. G 1930 20/8 m Iris Berta Maria Söderström, f 1908 8/2 (Stockholm).
- Barn:
- (a) Barbro Iris Margareta, f 1930 8/11. G 1:o 1952-66 (m Ulf Nestius, f 1931 5/2); 2:o 1969 1/2 m Teddy Wronski, f 1922 20/7, representant (Norsborg).
- (b) Ingrid Ebba Maria, f 1933 24/3. G 1956 27/7 m Sten Gunnar Kvilberg, f 1932 28/4, överingenjör (Österskär).
- (c) Bo Johan Thorsten, f 1943 16/12, ingenjör vid IBM svenska ab, G 1968 4/5 m Marianne Helena Strand, f 1943 28/9 (Brunna).
- Barn:
- Christer, f 1969 28/4.
Jenny, f 1971 17/10.
- 2) Johan Christopher, f 1792, godsägare, d 1875. G 1833 m Maria Catharina Gyzander, f 1807, d 1887.
- Söner:
- (1) Justus Herman, f 1837, lantbrukare, handlande, d 1902. G 1872 m Anna Sofia (Ann-Sofi) Christina Agren, f 1853, d 1918.
- Barn:
- a. Signe Maria, f 1874, d 1951. G 1895 m Sten Ambjörn Ström /Sv släktkal 1978/, f 1869, överlantmätare, d 1959.
- b. Sofia Linnéa, f 1876, d 1946. G 1898 m Georg Wilhelm Kaiser från Oslo, f 1865, grosshandlare, d 1942.
- c. Uno Justus, f 1878, måliare, d 1923. G 1916 m Elisabeth Charlotta Eifstrand, f 1894, d 1969, omg 1930 m Helge August Andrée Berggren, f 1897, civilingenjör, d 1960.
- Barn:
- a) Åke Justus, f 1917 28/3, ingenjör, förste konstruktör vid Uddeholms ab, Degerfors järnverk, G 1946 23/2 m Ingrid Olga Margareta Gullberg, f 1921 13/10 (Degerfors).
- Adoptivdotter:
- Ingrid Birgitta, f 1949 23/10, adopterad 1950, kontorist vid Risbergs isoleringsfirma (Gammelstad).

- b) Inga Elisabeth, f 1918 1/6. G 1945 19/5 m Hans Gustav Harry Gustafson, f 1917 27/5, montör vid ab Torngnys mekaniska verkstad (Karlskoga).
- c) Per-Uno, f 1923 16/6, ingenjör, yrkesinspektör vid yrkesinspektionen i Stockholms distrikt, G 1951 23/12 m Ingrid Mona Ulrika Filén, f 1925 17/11 (Spånga).
- Söner:
- Raul Karl Henrik, f 1953 29/9, ingenjör (Farsta).
René Johan, f 1956 18/4, ingenjör (Farsta).
- d. Ruth Margareta, f 1890, d 1958. G 1:o 1914 m Karl Gustaf Einar Strandberg, f 1888, kammar skrivare vid tullverket, Karlstad, d 1918; 2:o 1927 m Ernst Gustaf Björklund, f 1888, förvaltare, d 1969.
- (2) Johan Fredrik, f 1838, disponent för Trävaru ab J F Osterman i Skattekärr, d 1910. G 1862 m Ida Wilhelmina Ljungstedt, f 1827, d 1914.
- Son:
- Johan Fredrik Wilhelm, f 1866, ingenjör, disponent för Trävaru ab J F Osterman i Skattekärr, d 1940. G 1898 m Lovisa Johanna Boman /Sv släktkal 1938/, f 1871, d 1948.
- Söner:
- a) Fredrik Knut Justus, f 1899, d 1922.
- b) Åke Wilhelm, f 1901 30/4, köpman. G 1931 27/9 m Ruth Ingeborg Birgitta (Gittan) Tyle, f 1904 18/4, pianolärarinna (Karlstad).
- Söner:
- (a) Fredrik Vilhelm Patrik, f 1933 9/4, sjökaptan, anställd vid E Thun ab i Lidköping. G 1961 5/6 m Ulla Margareta Björkås, f 1938 31/3, musikdirektör, anställd vid Kommunala musikskolan i Karlstad (Karlstad).
- Döttrar:
- Ulla Gudrun Elisabet, f 1962 6/3.
Ulla Ingrid Birgitta, f 1963 3/11.
- (b) Gunnar Åke Vilhelm, f 1938 23/2, ingenjör, anställd vid Siemens ab, Karlstad. G 1966 4/8 m Eva-Britta Eriksson, f 1938 20/12, sekreterare, anställd vid Bygghälsan i Karlstad (Viberg, Väse).
- (c) Lars Göran Vilhelm, f 1944, d 1962.
- c) Thord Gustaf, f 1903 19/7, jur kand, fd kommunalborgmästare i Skänninge, RNO. G 1939 14/10 m Ingrid Maria (Inga-Maja) Forsbeck, f 1915 25/7, teckningslärare i Skänninge (Skänninge).

Barn:

- (a) Jerker Ivar Wilhelm Thordson, f 1941 12/10, förskollärare i Enköping (Fjärdhundra).

Dotter (m Eva Margareta Granbeck, f 1947 5/2, fil kand, journalist vid Enköpings-Posten, Fjärdhundra):
Loka Elin Hanna, f 1976 27/1.

- (b) Carin Margareta Thordsdotter, f 1943 20/8, fil mag, adjunkt. G 1968 27/7 m Rolf Holmqvist, f 1941 18/1, fil kand, byråsekreterare i arbetsmarknadsstyrelsen (Stockholm).
- (c) Ingrid Birgitta Thordsdotter, f 1947 26/3, fritidspedagog (Linköping).

- d) Stig Johan, f 1905 27/2, agronom, fd redaktionschef och ansvarig utgivare av Jordbrukarnas föreningsblad (Sveriges Lantbruksförbund), Stockholm, RVO. G 1933 14/10 m Tora Brita Kristina Lundh, f 1910 11/1 (Bromma).

Barn:

Barbro Stigsdotter, f 1937 28/10, fd sekreterare vid Sveriges radio/TV, Stockholm. G 1961 11/6 m Sven Arne Lindström, f 1933 1/11, civilingenjör, anställd i ab Teleplan, Solna (Ekerö).

Björn Stigson, f 1943 29/5, med lic, leg läkare, anställd vid Mikrobiologiska centrallaboratoriet, Stockholm (Bromma).

- e) Sven Wilhelm, f 1909 18/7, civilingenjör, verkst direktör i ab A Huse & Co. G 1939 1/7 m Anna Margareta (Ann Margret) Ahlstrand, f 1905 14/3, folkskollärare (Karlstad).

Barn:

- (a) Wilhelm Alarik, f 1940 27/10, civilingenjör, anställd i ab A Huse & Co. G 1972 18/9 m Kerstin Margareta Andersson, f 1950 26/4, fil kand (Karlstad).

Söner:

Wilhelm Kristoffer, f 1972 29/9.
Johan Petter, f 1974 8/8.

- (b) Anlis Margareta, f 1943 21/12, folkskollärare vid Hidinge skola, Örebro kommun (Vintrosa).

(c) Lena Birgitta, f 1945 3/8, leg sjukgymnaest, anställd i Värmlands läns landsting (Karlstad).

- (3) Frans Gustaf, f 1840, sjökapten, handlande, d 1910. G 1873 m Anna Nordström, f 1849, d 1908.

Barn:

- a. Maria Katarina (Maja), f 1874, pensionsinnehavare, d 1955.
Frans Oskar, f 1875, övermontör, d 1940. G 1911 m Anna Natalia Hansson, f 1878, d 1951.

Dotter:

Anna Birgitta, f 1914 13/3. G 1939 1/7 m Leif Holtedahl, f 1907 17/10, disponent (Oslo).

- c. Anna Elida (Ellin), f 1877, handelsidkerska, d 1951.

d. Bror Gustaf, f 1879, lantbrukare, d 1942.

- (4) Edvard Constantin, f 1843, kyrkoherde, d 1909. G 1:o 1874 m Selma Catharina Linneberg, f 1852, d 1888; 2:o 1891 m Kerstin Johanna Edström, f 1868, d 1958.

Barn i 2:a giftet:

a. Gunborg Johanna, f 1892 2/5, fd översköterska vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg.

b. Kerstin Birgit Maria, f 1895 28/2, fd lärarinna vid Vasa kommunala flickskola i Göteborg.

c. Einar Gustaf Edvard, f 1902, med hed dr, överläkare, chef för Stigsjöns sjukhus, Sundsvall, riksdagsman, d 1964. G 1930 4/10 m Karin Margareta Huss/Sv släktkal 1943/, f 1908 29/3 (Sundsvall).

Söner:

- a) Lars Edvard, f 1932 31/12, K/kapten i kustartilleriet, tjänstgör vid Norrlands kustartilleriförsvär. G 1960 24/6 m Henny Viola Jonsson, f 1934 2/6 (Härnösand).

Barn:

Kerstin Gunilla Margareta, f 1964 6/4.
Sven Örjan, f 1967 4/4.

- b) Göran Axel, f 1935 20/12, med lic, läkare vid regionssjukhuset i Umeå. G 1962 17/2 m Hilda Birgitta Snell, f 1937 19/2, med lic, läkare vid regionssjukhuset i Umeå.

Barn:

Karin Annika, f 1962 18/9.
Jonas Einar William, f 1963 17/12.
Helena Birgitta, f 1967 26/2.

- c) Per Olof, f 1939 2/4, med dr, docent, bitr överläkare vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. G 1963 21/6 m Karin Margareta Ocklind, f 1939 18/7, med lic, läkare vid samma sjukhus (Uppsala).

324 Osterman

Dötrar:

Eva Katarina, f 1965 25/3.
Ingrid Kristina, f 1966 4/11.
Inger Elisabeth (Lisa), f 1969 3/9.

YNGRE SLÄKTEN:

Eva Inga Maria, f 1905 19/4, journalist vid Falu-Kuriren (Falu). G 1935-43 (m Erik Olof Georg Tillström, f 1909, veterinär, d 1977).

Son (antagit moderns släktnamn):

Simon Erik Kristoffer, f 1939 23/12, arkitekt SAR, anställd vid Kommunkonsult i Falun. G 1965 19/6 m Rut Maj - Britt Källström, f 1941 22/7, fil mag, adjunkt (Falu).

Söner:

Erik Anders Jesper, f 1971 17/7.
Jonas Simon Kristoffer, f 1974 7/10.

Bilaga 5. Dop i Göteborg med kunglig fadder under teaterkriget 1788

Familjen Barthengren och Gustaf III

Vid sökande efter fakta om mina förfäder på 1700-talet i kyrkböcker i Göteborgsområdet stötte jag på en märklig dopanteckning 1788 rörande pojken Gustaf.^{1e} Han föddes den 7 december i Göteborgs domkyrkoförsamling. Det anmärkningsvärda är att ende fadder är "Hans Kongl. Majestät Gustaf III".

7.	9.	Fader Handelsman <i>Elieser Barthengren</i> , Moder <i>Anna Catharina Sperring, 37</i> <i>Löf. Madam Christina Ulrik, (S. m. l. h. f.)</i> <i>Madam Ulrika Sofia Sandberg</i> Fadder <i>Hans Kongl. Majestät Gustaf III.</i>	<i>Gustaf s.</i>
9.		Fader <i>Måtare Nils Svensson</i> , Moder <i>Brigitta Farodotter, 38 år</i>	<i>Sigrid son.</i>

Modern, Anna Catharina Sperring, var gift med handelsmannen Elieser Barthengren i Göteborg. Hon var dotter till Gustav Sperring och Elisabeth f. Ahlehielm och född 1751 på Holm.

Målaren Jonas Dürcks porträtt 1774 av modern Elisabeth, född 1730 (t v) och Anna Catharina Sperring Barthengren, f 1751 (t h). Porträtten såldes senast vid Stockholms Auktionsverks klassiska år 2012 för 28 000 SEK

Anna Catharina och Elieser Barthengren hade fem barn. Den förstfödde sonen Anders Gustaf, f 1783^{1a} avled vid drygt 1 års ålder av "Slag".^{2a} Sedan föddes dottern Elisabeth 1785,^{1b} dottern Anna Catharina 1786,^{1c} sonen Anders Gustaf 1787^{1d} och slutligen Gustaf.^{1e}

Trots den förnämde faddern gick det inte så bra för Gustaf och familjen visar det sig. Modern dog redan två dagar efter förlossningen, samma dag som dopet, vid 37 års ålder i barnbörds komplikationer.^{2b} Gustaf förlorade sin bror Anders Gustaf i januari 1789 i "tandplågor"^{2c} och han blev faderlös redan i juni 1789, då pappan dog i 39 års ålder i "feber".^{2d} Gustaf III behövde dock inte länge ta sitt ansvar som fadder för den föräldralöse Gustaf, som avled 14/7 1789, också i "tandplågor".^{2e} Och Gustaf III själv levde ju för övrigt bara ytterligare drygt 3.5 år innan han mördades 1792. Vart döttrarna tog vägen vet jag inte.

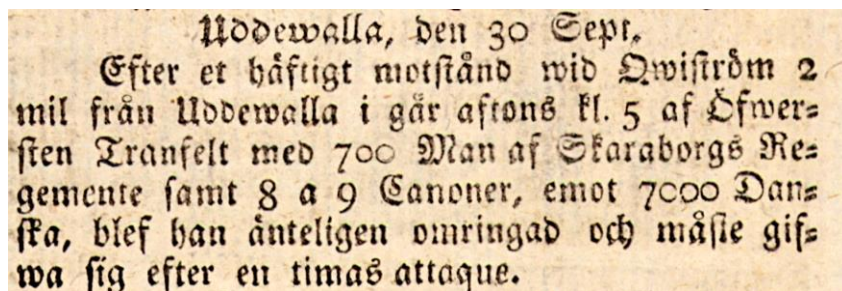

Det dansk-svenska "Teaterkriget" 1788

En naturlig fråga är varför Gustaf III ställde upp som fadder och om han var personligen närvarande vid dopet. Gustaf III var i Göteborg under hösten detta år, i samband med det så kallade teaterkriget, då danskarna belägrade Göteborg under en längre tid.

Några månader efter att Gustaf III i juni 1788 arrangerat krig mot Ryssland tvingades Danmark av Katarina den stora att anfalla Sverige. Danmark hade slutit ett avtal med Ryssland 1773 om att bistå landet med 12 000 man och fartyg om Ryssland angreps. Trots att Gustaf III i Dalarna lyckas mobilisera flera frikårer hade man i Sverige inte mer än cirka 10 000 man till försvar av Skåne, Jämtland och västkusten. Armén var ju i övrigt upptagen i Finland i strider med ryssarna.

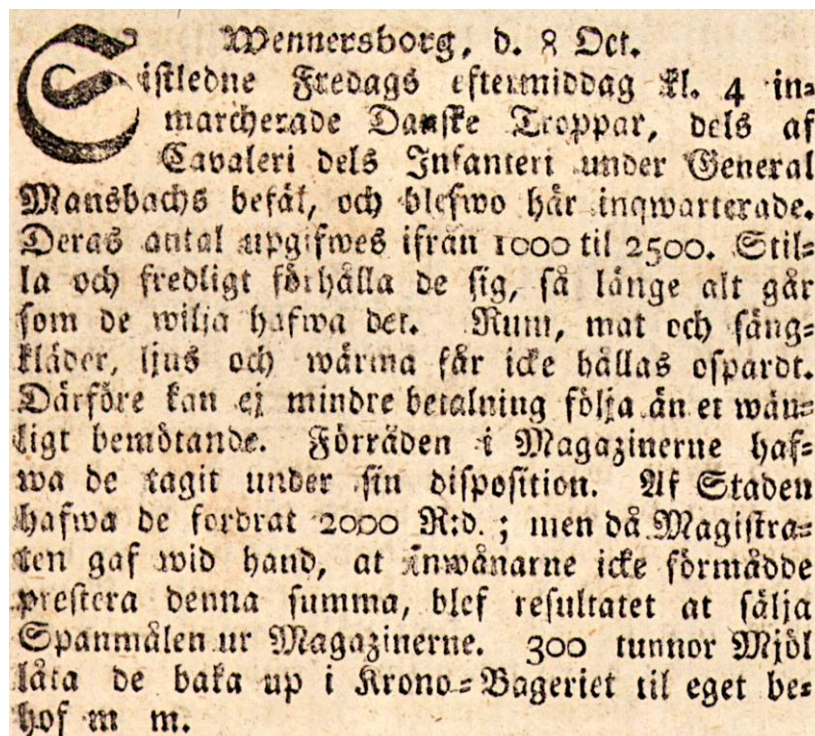
Danmark anföll från Norge in i Bohuslän den 24 september med 8 000-10 000 man, varav huvuddelen norrmän. Under befäl av prins Karl av Hessen avancerar styrkorna snabbt mot Vänersborg. Vid Kvistrum norr om Uddevalla förskansade sig 8-900 man ur Skaraborgs regemente under överste Johan Werner Tranefelt men de får ge sig mot den danska övermakten den 29 september. I Inrikes tidningar^{3a} den 6 oktober är man mycket måttfull i sin beskrivning av detta nederlag. Slaget var relativt oblodigt och därför kanske inte så mycket att hetsa upp sig för.

Uddevalla, den 30 Sept.
Efter et håftigt motstånd wid Qvistrum 2 mil från Uddevalla i går aftons kl. 5 af Öfversten Tranefelt med 700 Man af Skaraborgs Regemente samt 8 a 9 Canoner, emot 7000 Danska, blef han ånteligen omringad och måste gifva sig efter en timas attacke.

Översten kapitulerade och tillfångatogs med sitt manskap. De flesta frigavs snart mot villkor att inte delta mera i kriget. Överstens insats uppskattades dock inte och han ställdes senare inför krigsrätt och avsattes.

En ganska fredlig bild av kriget förmedlar denna artikel i Inrikes tidningar 16 oktober^{3c} i en rapport från Vänersborg

Wänersborg, d. 8 Oct.
Ettledne Fredags eftermiddag kl. 4 in-marcherade Danske Troppar, dels af Cavaleri dels Infanteri under General Mansbachs befäl, och blefwo här in-quarterade. Deras antal uppgifves ifrån 1000 til 2500. Stilla och fredligt förhålla de sig, så länge alt går som de wilja hafwa det. Rum, mat och sängkläder, ljus och värma får icke hållas osparat. Därföre kan ej mindre betalning följa än et wänligt bemdtande. Förråden i Magazinerne hafwa de tagit under sin disposition. Af Staden hafwa de fordrat 2000 Rd.; men då Magistraten gaf wid hand, at ånwånarne icke förmodde prestera denna summa, blef resultatet at sälja Spanmålen ur Magazinerne. 300 tunnor Mjöl låta de baka up i Krono-Bageriet til eget behof m m.

Kungen begav sig till Göteborg från den ryska fronten i Finland och kom till staden den 3 oktober. Han kom överraskande och för invånarna oförberett. Det sägs att han till och med fick vänta i mörkret utanför stadsporten en timme innan någon ville öppna den.⁴ I Götheborgs Allehanda^{5a} skildras ankomsten på följande sätt: ”Förl. Fredags afton ankom vår allernådigste Konung oförmodat till Staden. Han behöfde ej Konungslig Pompe – våra hjertan lärde oss ändå at det war GUSTAF. – Wi misstrodde den lyckan at få Honom, och I weten owäntade händelsers werkan! glädjen wisade häftiga och owanliga utbrott, och få bröst kunde säga sakta: GUD beware Konungen. I går sågs Hans Kongl. Maj:t bewista Gudstjensten i Domkyrkan; den wackra Prädikan, som Biskopen m.m. Doctor Wingård hölt, rörde oss nu mer än wanligt. GUSTAF bad den alsmächtige Konungen på et sätt, som uplyfte våra själar. Och wi hoppas at hämnens Gud (genom de ferma och wiga anstalter som nu widtagits) straffar den fiendtlige Grannens försök. Medborgare, erindren Er, at Monarkens ära är förenad med fosterlandets och Eder egen! och då I dragen Swärdet påminnen Eder, at lifwet är intet utom äran!”

I en rapport i Inrikes Tidningar^{3b} från Göteborg 6 oktober berättas om läget och om krav via en från ”norska armén utskickad adjutant med 2 trumpetare” att staden skulle ge upp, ett krav som avvisas. Kungen är kvar i Göteborg påpekas det

Götheborg, den 6 Oct.
Den 6 hujus onkom en från Norska Arméens utskickad Adjutant med 2 Trumpetare at upfordra Staden, men blef tillsagd at genast föga sig bort, ty man tänkte förswara sig i det långsta.
 Hans Kongl Maj:t är än qwar. En Engelsk Minister är hitkommen.

Den engelske ministern som kommit till staden är sir Huges Elliot och han medlar den 9 oktober fram ett kort vapenstillestånd med danske befälhavaren. Detta förlängs sedan i omgångar och gör att livet i stort sett kan återgå till det normala med återupprättade

svenska kommunikationer och handel. Ostindiska kompaniet håller exempelvis auktion på inkommen last den 20 oktober.

Kriget, både på östfronten och i väst upptar annars förvånansvärt lite utrymme i Inrikes tidningar. Vanliga inrikes nyheter om vad som tilldragit sig på olika håll i landet, som utmärkelser, utnämningar, underrättelser om ankommande fartyg, vigsel, testamenten och dragningslistor vid lotterier dominerar. För den historiskt intresserade finns dock ett par mer utförliga sammanfattningar av kriget och slaget vid Kvistrum i Götheborgs Allehanda^{5b} och Götheborgs Tidningar.⁶ Den 20 oktober ges en utförlig skildring i Inrikes Tidningar^{3d} av livet i Marstrand och i Göteborg i början av belägringen och dessutom en sammanfattande ”berättelse” av danskarnas anfall mot Bohuslän med mycket detaljerad skildring av slaget vid Kvistrum.

Bland annat framhålls de ganska vänskapliga relationerna mellan överste Tranefelt och danska befälhavarna innan slaget. Översten spisade middag före slaget med fienden. En bild

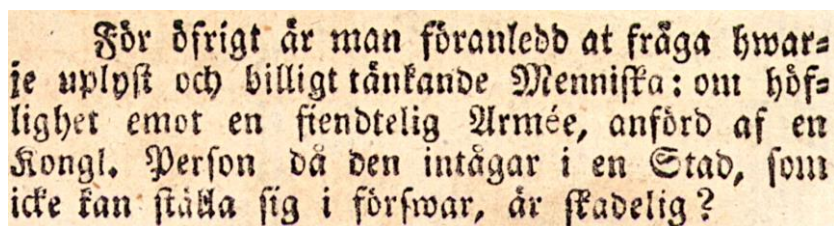
Medan Konungens ordres afbibades genom General Hjerta, hade Öfwerste Tranefelt et och annat samtal med Prinsen af Hessen samt en af Danske Generalerne, Mansbach, på et sätt, at fågnaden öfwer wänskap höstes mera än fruktan för det onda. Den 29 spisade han middag med Prinsarne på Brälanda Majors = Voställe, twen-

som kanske antyder svek och som var opportunt att sprida i Sverige – även på den tiden användes ju propaganda och styrd information för politiska syften.

Efter slaget vid Kvistrum beskylls många för att ha fraterniserat med den dansk-norska armén. Så här står det i Inrikes tidningar^{3e} i en rapport (här på mer modern svenska) från Bohuslän den 4 november: ”Till berättelserna om norska truppernas vistelse här i landet kan tilläggas följande. Då prinsarna (prins Karl av Hessen och danske kronprinsen, min kommentar) ankom till Kungälv den 8 oktober blev de vid tullporten, med tjänliga tal, mottagna av stadens prästerskap och magistrat, och uppvaktades sedermera av fruntimren från landet som till den ändan infann sig i högkvarteret. Följande dag spisade prinsarna middag hos överste Tranefelt på Kastellgården, dit avresan ifrån staden skedde med en slags högtidlighet, och i följande ordning: främst hr översten till häst, därefter prinsarna med 32 husarer, och så officerarna i sviten. Under rastedagarna hölls bal på Grimås, där danska officerare ägde tillfälle att förlusta sig i sällskap med inviterade damer ifrån landet”. Man kan nog förstå att det fanns kritiker av överstens insats!

I en kommentar i ett senare nummer av Inrikes tidningar^{3f} den 11 december återkommer man till mottagandet av fienden när de intog Uddevalla 3 oktober, uppenbarligen på en aktuell diskussion:

För öfrigt är man föranledd at fråga hvar-
je uplyst och billigt tänkande Människa: om höf-
lighet emot en fiendtelig Armée, anford af en
Kongl. Person då den intågar i en Stad, som
icke kan ställa sig i försvar, är skadelig?

I den samtida Stockholms Posttidningar finns inget alls skrivet om kriget mot danskarna på svensk mark. Man har en utförlig och rätt imponerande rapportering, med 3-4 veckors fördröjning, från olika europeiska städer, inklusive Konstantinopel, med skildringar av politiska händelser och stridshandlingar. Dessutom finns mer Stockholmsorienterade nyheter om auktioner, befordringar och konkurser. Både denna tidning och Inrikes tidningar finns tillgängliga på nätet (http://magasin.kb.se/searchinterface/browse_title.jsp)

England och Preussen ställde sig på Sveriges sida i konflikten och hotade att anfälla danska Holstein. Detta i förening med stärkt försvar i Göteborg medförde att danskarna upphävde belägringen och den 12 november tågade man iväg. Varken svenskar eller fienden förlorade många man genom stridshandlingar. Den dansk-norska hären sägs bara ha förlorat åtta man i sådana. Däremot dog 1 500 - 3 000 genom sjukdomar.

Kriget har kallats Teaterkriget eftersom det blev mer skådespel än riktiga slag. I Norge kallas det Tyttebærkriget (lingonkriget) eftersom soldaterna tvingades skaffa sig mat delvis genom att plocka lingon.

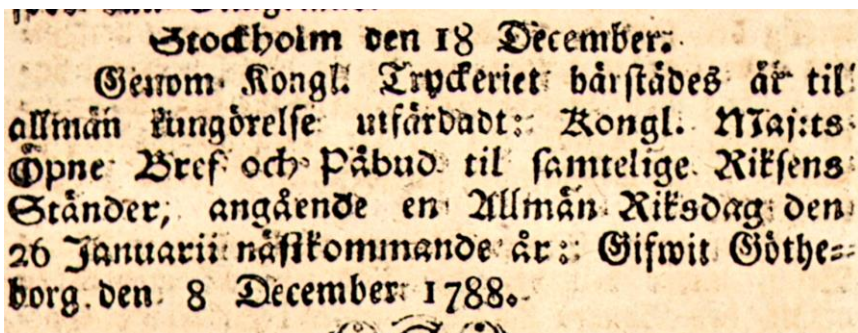
Var Gustaf III närvarande vid dopet?

Av rapporter i tidningarna kan man se att Gustaf III finns kvar i Göteborg i mitten av november. Den 16 november deltar kungen i gudstjänst under ledning av biskopen Wingård i domkyrkan, vilket beskrevs så här: ”Hans Kongl. Maj:t har nådigt tillåtit at Dess höga namn får inskrifvas i Communion-Boken ibland de öfrige Nattwards-gäster. En tillåtelse, som hos efterkommande här å Orten skal förewiga minnet af denna Christeliga handling”.⁷ Dagens göteborgare kan dock inte underhålla det eviga minnet genom att läsa den 225 år gamla anteckningen eftersom nattvardslängderna före 1802 saknas.

Den 20 november lämnar kungen Göteborg för en drygt veckolång rundresa enligt rapport i Göteborgs Allehanda, som också nämner nattvarden den 16/11.^{5c} Han besöker de ”Wermländska Orterne och Dalsland” innan han via Vänersborg och Uddevalla återvänder till Göteborg^{5d} Den 26 november anländer han till Uddevalla. Där sover han över i borgmästarens

hus och gör dagen efter ett besök i Kvistrum innan han om aftonen reser till Kungälv ”hwarest nattläger blifvit utsedt”.^{3g} Den 28 november är han åter i Göteborg.^{5d}

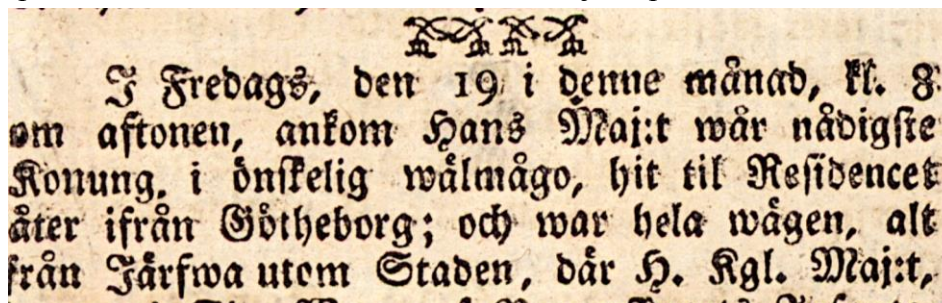
Stockholm den 18 December.
Genom Kongl. Tryckeriet härstädes är till
allmän kungörelse utfärdadt: Kongl. Maj:ts
Öpne Bref och Påbud til samtelige Riksfens
Ständer; angående en Allmän Riksdag den
26 Januarii nästkommande år: Gifwit Götthe-
borg den 8 December 1788.

Kungen stannar ytterligare ganska lång tid i Göteborg. Han utfärdar bland annat en kallelse till allmän riksdag, skrivet den 8 december i Göteborg.^{3h}

Utan konkreta belägg för en ganska stark relation

mellan kungen och familjen Barthengren förefaller det mindre sannolikt att kungen personligen närvarade vid dopet tisdag den 9 december, samma dag som modern dog. Han befann sig dock på plats i Göteborg och skulle alltså kunnat närvara om han önskade. Kungen lämnar Göteborg för återresan till Stockholm först den 15 december.^{5f}

Han passerar Skara den 16 december och den 18 december möter Västeråsarna kungen i Arboga och eskorterar honom till Västerås.⁸ Dagen efter avreser han kl 11 f m efter att ha hållit mottagning. Kungen anländer redan samma kväll till residenset i Stockholm.³ⁱ Hela vägen från Järva via Norrtull till kungliga slottet var illuminerad och kantades av borgerskapets infanteri och skedde under tusende ”fröjderop”.

I Fredags, den 19 i denne månad, kl. 8
om aftonen, ankom Hans Maj:t vår nådigste
Konung, i önskelig walmågo, hit til Residencet
åter ifrån Göttheborg; och war hela wägen, alt
från Järfwa utom Staden, där H. Kgl. Maj:t,

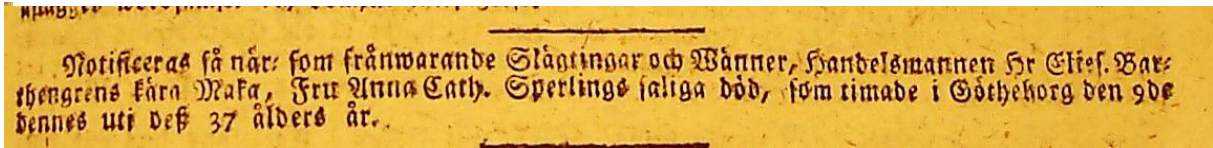
Varför ställde Gustaf III upp som fadder?

Det finns inga kända fakta om familjen Barthengren som direkt ger någon förklaring till fadderskapet. Elieser Barthengrens bakgrund är enkel. Han föddes 1750 som barn till handlanden Andreas Barthengren. Mamman, Elisabet Granberg, var dotter till en handlande, Jonas Persson Granberg.⁹ Elieser gifte upp sig då han äktade Anna Catharina Sperring. Hennes mamma, Elisabet Ahlehielm, var adlig och föddes 1730 på Holms säteri i Fåglums socken, Barne härad i Västergötland, där hon också dog vid 48 års ålder. Anna Catharinas pappa var kaptenlöjtnanten Gustaf Sperring (1725-1756). Paret Elieser Barthengren ägde frälsehemmanet Abrahamstorp i Barne härad, som Anna Catharina ärvt efter föräldrarna.⁹

Boutredningen efter makarnas död visar inte heller något som kastar ljus över bakgrunden till fadderskapet.¹⁰ Fordringarna på 144 Rd översteg tillgångarna med drygt 40 Rd. "Hela Frälse hemanet Abrahams Torp i Barne Härad och Skaraborgs Lähn beläget, hwilket afledna Frun i arf efter föräldrarne tillfallit, är med åtskillige skulder under ägtenskapet graweradt och uti afledne Herr Barthengrens Stat til creditorerne upgifwet, ehuru hon sig sin rätt dertil förbehållit; och som denna sak ej ännu är afgjord, kan berörde egendom såsom tilgång ej här uptagas".¹⁰

I granskade tidningar från tiden finns inget som antyder någon belöning eller utmärkelse till handelsmannen Barthengren. Man skulle ju kunna tänka sig att han bidragit med donation till försvaret av Göteborg. Å andra sidan visade boutredningen att han inte var förmögen. Var det

kanske en slump att Gustaf III befann sig i kyrkan vid dopet och i en slags folklig gest tog på sig att vara fadder? Catharina Sperrings död den 9 december omnämns på sedvanligt sätt i Göteborgs Allehanda 12 december^{5c}.

Sammanfattningsvis kan konstateras att jag inte lyckats hitta någon förklaring till att Gustaf III anges som ende fadder vid Gustaf Barthengrens dop. Upptäckten av noteringen har emellertid gett mig anledning att gräva i kyrkböcker och tidningar från tiden för att få fram fakta om familjen och det s k teaterkriget, vilket gett i vart fall mig ny intressant kunskap

Arkivarie Malin Juvas på Landsarkivet i Göteborg vill jag varmt tacka för hjälp med framtagande av några av dokumenten och med information

Källor

1. Födelselängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a sid 53, b sid 71, c sid 93, d sid 127 och e sid 147
2. Dödlängd i kyrkbok för Göteborgs Gustavi (Domkyrkoförsamlingen), 1781-1806 (C:3), a sid 505, b sid 522, c sid 523, d sid 526, e sid 526
3. Inrikes Tidningar 1788, a nr 78 den 6 okt., b nr 80 den 13 okt., c nr 81 den 16 okt., d nr 82 den 20 okt., e nr 90 den 17 nov., f nr 97 den 11 dec., g nr 98 den 15 dec., h nr 99 den 18 dec., i nr 100 den 22 dec.
4. Herman Lindqvist, Historien om Sverige – Gustavs dagar, Norstedts förlag AB 1997, sid 331-332
5. Göteborgs Allehanda 1788, a nr 81 den 7 okt., b nr 89 den 4 nov., c nr 94 den 21 nov., d nr 97 den 1 dec., e nr 101 den 12 dec., f nr 102 den 16 dec.
6. Göteborgs Tidningar 1788, nr 125 den 21 okt.
7. Göteborgska Nyheter 1788, nr 47 den 22 nov
8. Inrikes Tidningar 1789, nr 2 den 5 jan.
9. Berg, Wilhelm, Genealogiska anteckningar om Göteborgssläkter, serie 2, vol 1-2, A-B, sid 169-171
10. Boupppteckning 1789:1179 efter Elieser Barthengren och hans hustru Anna Catharina Sperring, Göteborgs rådhusrätt, avd 1, f. 1900 vol. EIIIa:29